

TIDSSKRIFTET ANTROPOLOGI NR. 79

DATA

INDHOLD

Astrid Oberborbeck Andersen, Barbara Ann Barrett, Maj Heiselberg og My Madsen DATA, EN PROGRESSIV RODEBUTIK? Redaktionelt forord	3
TILTRÆDELSESFORELÆSNING	
Brit Ross Winthereik INFRASTRUKTURER OG DATAARBEJDE Etnografiske studier af sundheds-IT, udviklingsbistand, vedvarende energi og datacentre	9
PORTRÆT	
Astrid Oberborbeck Andersen JOSEPH DUMIT OG NYE TENDENSER I ANTROPOLOGIEN	27
INTERVIEW	
Professor Evelyn Ruppert DATA SOM ETNOGRAFISK OBJEKT Interviewet af Brit Ross Winthereik, Lea Enslev, Klaus Høyer og Ida Ege Biering	35
Anders Blok, Rebecca Adler-Nissen og Morten Axel Pedersen SAMFUNDSVIDENSKABERNE OG DE STORE DATA Interviewet af My Madsen og Katinka Schyberg	43
ENQUETE	
Samantha Breslin BELL CURVE-GUDEN	59
TILTRÆDELSESFORELÆSNING	
Mette Nordahl Svendsen „JEG“ OG „VI“ Antropologisk engagement i personlig medicin	65
Line Vestergård og Liv Gudmundsen DATADELING I MEDGANG OG MODGANG Refleksioner over et kollektivt feltarbejde	85
Ane Moltke KROPSLIGE FORSTYRRELSER	99

POSITIONER

PERLE MØHL: Grænsekontrol, data og den sjette sans 119

LISE RØJSKJÆR PEDERSEN: Antropologer har data 127

KLAUS HØYER OG BRIT ROSS WINTHEREIK: Smukke, rå og beskidte 135

KRISTOFFER ALBRIS: Databeskyttelse og den antropologiske exceptionalisme 143

JENS CHRISTIANSEN: Statistikken i den koloniale felt, antropologien i det koloniale arkiv 153

FRATRÆDELSSESFØRELÆSNING

Inger Sjørlev

VIDENSFORMER 159

Autoetnografiske eftertanker

ANMELDELSER

KLAUS HØYER: *Hvem skal bruge sundhedsdata – og til hvad?* 179
Anmeldes af Alexandra Ryborg Jønsson og John Brodersen

STINE KRØIJER: *Figurations of the Future. Forms and Temporalities of Left Radical Politics in Northern Europe* 183
Anmeldes af Mette My Madsen

CHERYL MATTINGLY, RASMUS DYRING, MARIA LOUW & THOMAS SCHWARZ WENTZER (eds): *Moral Engines. Exploring the Ethical Drives in Human Life* 184
Anmeldes af Jan Jensen

EVA GULLØV, GRITT B. NIELSEN & IDA WENTZEL WINTHER (red.): *Pædagogisk antropologi. Tilgange og begreber* 186
Anmeldes af Anne Mia Steno

REDAKTIONEN HAR MODTAGET 189

LISTE OVER ANVENDTE EKSTERNE BEDØMMERE/REVIEWERE 190

DANSKE RESUMEER 195

ENGLISH SUMMARIES 197

GAMLE OG KOMMENDE NUMRE 199

DATA, EN PROGRESSIV RODEBUTIK?

Redaktionelt forord

ASTRID OBERBORBECK ANDERSEN, BARBARA ANN BARRETT,
MAJ HEISELBERG OG MY MADSEN

Hvad er data?

Befinder vi os i en datatidsalder? Og hvad karakteriserer en sådan?

Hvordan former datatidsalderen socialitet og relationer?

Hvilke andre antropologiske spørgsmål dukker op i lyset af en datatidsalder?

Hvad er data, antropologisk set?

Har antropologer og antropologien data? Hvad består sådanne data af, og hvad kan de effektuere?

Hvordan skal eller kan en dataantropologi se ud, og hvordan kan antropologien spille sammen med andre videnskabelige datastudier?

Dette temanummer beskæftiger sig med disse og flere lignende spørgsmål og belyser dem fra forskellige vinkler og i forskellige formater. Når vi i titlen til forordet – på måske lidt klodset vis – spørger, om data er en progressiv rodebutik, favner det to temaer, der karakteriserer temanummeret.

For det første henviser titlen til den proces, hvorigennem temanummeret er blevet til. Tiden imellem foråret 2017, da indkaldelse af artikelforslag til temanummeret *Data (Tidsskriftet Antropologi nr. 79)* blev offentliggjort, og foråret 2019, hvor vi skriver forordet, mens alle bidrag strømles og sendes til sats, har til tider syntes som en rodebutik. Redaktionen er blevet reduceret, forøget og igen reduceret; bidrag er blevet leveret, for så at blive trukket tilbage; andre bidrag har forvandlet sig fra ét format til et andet; nogle har slået store analytiske brød op, men har så pludselig trukket sig helt ud; artikler har på forunderlig vis primært været forfattet af studerende eller forskere uden for antropologien og har omhandlet tematikker, som hverken forfatterne eller redaktionen helt har vidst, hvad de skulle gøre med. Og så, i sidste sekund inden temaredaktionen lukkede ned, var der alligevel en del forfattere, der gerne ville nå at have et bidrag med om „data“. Denne „rodedhed“ viser (udover at indkaldelsen til bidrag var bredt for-

muleret), at antropologien, selv efter at data som fænomen i verden har vundet ny empirisk betydning og mobiliserende styrke, er i færd med at finde fodfæste med sine egne data, forstået som det empiriske materiale, der genereres og/eller undersøges igennem en forskningsproces. Men det vidner også om, at et nyt felt med en mangfoldighed af undersøgelsesobjekter er under udformning i dansk antropologi (og STS)¹ og i antropologien (og STS) internationalt. Et felt, hvor mange vil være med, men hvor der måske endnu ikke er udviklet et etableret forskningsfelt eller begrebsapparat, som kan guide artikelskrivning for studerende eller for dem, der ikke står ved „the cutting edge“ af feltet. Som det fremgår af temanummerets indhold, er „data“ et felt i progression: forskere bliver ansat, diskuterer, optager positioner, interviewer hinanden, formulerer feltets udvikling, nøglepersoner, aspirationer og kritiske problematikker – samtidig er det dog påfaldende, hvor mange bidrag til temanummeret der ikke er i det gængse „jeg-har-fundet-ud-af-noget“-artikelformat. Det er, som om alle vil være med, men samtidig også skal føle hinanden og datafeltet på tænderne. Dette nye felt af antropologiske (og STS-orienterede) datastudier i Danmark er dog alligevel blevet godt repræsenteret i dette temanummer, og vi håber, at nummerets bidrag vil være informative udi denne progressive datarodebutik.

Dette leder os til den anden betydning, som titlen henviser til, nemlig den måde, data opstår eller dukker op på igennem de forskellige bidrag. Hermed vil vi ikke antyde, at bidragene, hver for sig eller samlet set, er upræcise eller præget af rod; tværtimod. Bidragene kommer på forskellig vis med meget klare forslag, tilgange og begreber til at konkretisere, hvordan antropologer og STS'ere kan arbejde med data og big data. Forslagene og tilgangene er klare, men „data“ i sig selv, som det skrives frem på tværs af bidragene, fremstår som et mangfoldigt, flertydigt og tvetydigt fænomen – en rodebutik. Dog er det helt klart, at „data“ er vigtigt at få greb om som fænomen og begreb, om det så er data som de kropslige og følelsesmæssige erfaringer, som den etnografiske feltarbejder oplever (Hansen & Gudmundsen; Moltke), etnografiske data til kommercielle formål (Pedersen), data som sansende og seende (Møhl), data som indgang til en kvantitativ, beregningsbaseret antropologi (Andersen; Breslin), data i shamanistiske ceremonier og materielle rammer (Sjørølev), eller om det er data i gener (Svendson), data som smukke, rå og beskidte (Høyer & Winthereik), koloniale og statistiske (Christiansen), befolkningsdata eller statistikker over hjemløse i Europa (Winthereik et al.) eller metadata og digitale spor, der efterlades af „sociale“ big data (Madsen & Schyberg). Måske netop fordi „data“ er lidt af en rodebutik, er det et begreb og en mangfoldighed af fænomener med mange muligheder og retninger for analytisk progression.

Data i en datatidsalder

I indkaldelsen til temanummeret inviterede vi forfattere til at beskæftige sig med data bredt, på forskellige måder og igennem forskellige fagligheder. Vi ønskede at inkludere og belyse nye tilgange til og forståelser af videnskabelige data. I antropologien bruges ordet „data“ sjældent (men dog måske i tilbagevendende og stigende grad) til at beskrive vores materiale fra felten. Vores hensigt med at åbne debatten om dette begreb var at udvide rammerne for, hvad dette materiale kan bestå af. Vi lagde op til at forstå data som alt det, der på den ene eller anden måde er blevet genereret og indsamlet, og som i kombination med teori og analyse kan fortælle os om den sociale verden. Temanummeret søger derfor at belyse nye måder at forholde sig til data på. I en paradigmatisk forstand: Hvad gælder som data og hvorfor? I en mere praksisorienteret forstand: Hvad kan forskellige typer data vise os? I epistemologisk forstand: Hvordan kan vi erkende data og skabe viden om data? Hvilke former for viden om data kan betragtes som antropologisk? Og i ontologisk forstand: Hvad er data, og hvad effektuerer eller gør data? Hvordan er dataforskning indenfor antropologi og STS med til at skabe dataverdener og forme datatidsalderen?

Alle bidrag i temanummeret synes at være enige om at tage det som præmis, at vi befinder os i en datatidsalder, og at denne er karakteriseret af, at dataanalyser af utømmelige mængder af data florerer og skaber entusiasme og håb (og nogle gange uro) blandt mange forskellige slags aktører. Det er et billede af en datatidsalder generaliseret af datahype og længsel mod „det datadrevne samfund“, hvor mere data er lig med større præcision, større sandhed (Pedersen), og hvor data høstes som „det nye guld“. Samtidig fremhæver flere af temanummerets forfattere, at datatidsalderen og big data også fremprovokerer spørgsmål om ansvar og ansvarlighed (Winthereik; Breslin). Hvem stilles for eksempel til ansvar for de uligheder, som big data og algoritmer integrerer og forstørrer i datadrevne processer? Denne tidsalder, med dens mange forandringer, fordrer og muliggør en omkalfatring af antropologien. De forskellige bidrag lægger tilsammen op til, hvordan antropologi som uddannelse, metodisk og analytisk kan foretage en sådan omkalfatring. På den ene side kræver det nye tilgange indenfor antropologien, og at antropologien indgår i nye konstellationer og samarbejder med andre discipliner (Svendsen). På den anden side kræver det, at antropologien holder fast ved spidskompetencer som etnografi, informantsamtykke og indlevelse i andres sociale liv (Breslin).

De forskellige bidrag er skrevet ud fra empiriske studier i meget forskellige etnografiske felter. Disse spænder fra kommunale ledere og sundheds-IT i Danmark, udvikling af teknologier til vedvarende energi og Big Tech-datacentre; databeskyttelse og EU's persondataforordning (GDPR) til Bell Curve-guddom-

melighed blandt datalogistuderende i Singapore og biometriske overvågningsteknologier, der arbejder sammen med europæisk politi og grænsevagter – blandt andre. Den empiriske tilgang viser, at den antropologiske tilgang til datahyphen kan og bør være kulturspecifik, men samtidig peger bidragene i dette temanummer også på spørgsmål, som går på tværs af alle de specifikke felter.

Hvordan skriver og griber antropologer „big data“?

Flere af temanummerets bidrag nævner fænomenet og begrebet „big data“. Læseren vil notere sig, at der er forskel på, hvordan forfatterne skriver fænomenet frem, med store eller små bogstaver, med anførselstegn eller uden: Big Data, „big data“, „Big data“, big data eller „Big Data“. Disse måder reflekterer, mere eller mindre bevidst fra forfatternes side, en stor forskel på, med hvilken (antropologisk) tilgang forfatteren går til fænomenet. Nogle kontrasterer „big“ med „thick“, hvilket refererer til Clifford Geertz’ „thick description“ (1973), og fremhæver, som eksempelvis Svendsen om sit samarbejde på tværs af fakulteter og institutioner, at antropologi kan bidrage med dybde, nuancer og konsistens (fede data) og således komplementære eller endog forbedre andre dataformer (Møhl). Et sådant standpunkt fremhæver antropologiske dyder, som vi kender dem: kvalitativt baserede, dybdegående og nuancerede bidrag, der bringer nødvendige og usete vinkler frem i lyset – især indenfor en kontekst, der favoriserer kvantitetens logik: store mængder og sammenføring. Andre tilgange forsøger at skubbe antropologisk praksis i retning af en „maskinel antropologi“, hvor antropologien skal omskoles og omstille sig, både metodisk og analytisk, til at kunne arbejde med store mængder digitale data og med dataloger som samarbejdspartnere. Dette kræver nye metoder og andre færdigheder såsom softwarehåndtering, kodning og digitale visualiseringsteknikker, hvormed „big data“ kan håndteres antropologisk (Madsen & Schyberg). Dette er computerberegning som et udgangspunkt for en antropologisk praksis, der følger og arbejder med computerberegningens præmisser. Det er tydeligt i temanummerets bidrag, at datatidsalderen ikke kun er en brydningstid i verden, men også er det i antropologien såvel som i andre videnskaber og for forfatternes videnskabelige praksis. Denne brydningstid er karakteriseret af nye genstandsfelter for antropologisk og tværfaglig forskning samt nye datakombinationer og formater for samarbejde, der er absolut nødvendige for at kunne fange „big data“ ind og arbejde med det.

Men ikke alle temanummerets bidrag handler om digitale data og data i store mængder. Emner, der giver genlyd på tværs af typer af data, er datadeling – både i projekter, hvor antropologer samarbejder (Gudmundsen & Hansen), og i interdisciplinære projekter (Madsen & Schyberg; Svendsen). Det er spørgsmål om,

hvordan data skal opbevares, og hvordan data bliver formet af den måde, de bliver indsamlet, opbevaret og delt på (Christiansen; Albris; Svendsen). Det er også spørgsmål om kropslig erfaring, sansning og kropsliggørelse i forståelsen følelser og kropslig erfaring som etnografisk data (Moltke) og som teknologiske kroppe, der kan sanse, se og overse (Møhl) – hvordan kan og skal sådanne etnografiske data, deles, præsenteres og håndteres, både analytisk og på etisk vis?

Etik og tillid er temaer, der ligeledes går igen i flere bidrag; etik i antropologi og spørgsmålet om datadeling, hvad enten det er persondata eller etnografiske data, der er tale om. Spørgsmålet om, hvordan man overlever som antropolog og arbejder etisk forsvarligt med etnografiske data i en post-GDPR-kontekst (Albris); spørgsmålet om det etiske ved dataskabelse og forholdet mellem mål og metode i arbejde med forsøgsdyr (Svendsen); og spørgsmålet om tillid mellem samarbejdspartnere i et etnografisk feltarbejde, hvor data og fortrolige oplysninger deles (Gudmundsen & Hansen). Uanset hvilken form for data der er tale om, fungerer data som bevismateriale og indgår i et legitimeringsarbejde (Madsen & Schyberg; Pedersen).

Kære læser ...

Slutteligt, inden læseren går i kast med temanummerets bidrag, må vi forklare, at „rodebutikken data“ også kan forstås som den umiddelbare beskrivelse af arten og variationen af bidrag til dette temanummer, der indholdsmæssigt ikke er karakteriseret af den klassiske struktur, som indholdet i *Tidsskriftet Antropologi* oftest har, hvor artiklen spiller den dominerende rolle. Dette nummer adskiller sig ved, at bidragenes form spænder vidt; over tiltrædelses- og afskedsforelæsnings, over portræt- og interviewartikler og en håndfuld positioner – og kun et par af de mere klassiske artikler (som måske alligevel ikke er så klassiske endda). Men „rodetheden“ er kun umiddelbar, da bidragenes variation netop afspejler, at feltet af tilgange til data hverken er stabilt eller fuldt ud etableret. Én af de centrale pointer med dette temanummer er derfor ikke at afvise forskellige former for data og forståelser af data, men at se dem som en mangfoldighed af, hvordan data som fænomen kan forstås og begrebsliggøres i et bestemt historisk øjeblik. En anden pointe er at give læseren mulighed for at udforske, hvilke perspektiver forskellige typer data tilbyder at åbne op for, og hvordan både verden og antropologien kommer til syne igennem disse perspektiver. Kære læser, bedøm selv, hvorvidt „data er en progressiv rodebutik“.

God læselyst!

Note

1. STS står for „Science and Technology Studies“. Når vi i dette forord gentagende gange tilføjer parenteser „(og STS)“ ved siden af „antropologi“, er det, fordi forskningsfeltet STS og antropologien deler slægtskab i forhold til de metodiske og analytiske tilgange, hvormed forskere fra de to felter undersøger data. Desuden definerer en del af forfatterne i dette temanummer sig lige så meget som STS'ere som antropologer, hvilket fremgår i de respektive bidrag.

TILTRÆDELSFORELÆSNING

INFRASTRUKTURER OG DATAARBEJDE

Etnografiske studier af sundheds-IT, udviklingsbistand, vedvarende energi og datacentre

Professortiltrædelsesforelæsning, den 21. marts 2018¹

BRIT ROSS WINTHEREIK

Det er en stor fornøjelse og ære at stå foran jer i dag for at fejre det nye professorat i Science and Technology Studies og etnografi ved IT-Universitetet i København. Science and Technology Studies, eller STS, er stadig et relativt nyt akademisk felt. Det er studiet af, hvordan sociale, politiske og kulturelle værdier påvirker videnskabelig forskning og teknologisk innovation og omvendt, altså hvordan den videnskabelige og teknologiske udvikling påvirker samfundsmæssige forhold. Spørgsmålet om, hvad der gør videnskabelige fakta troværdige og virkningsfulde, har været centralt for feltets udvikling, ligesom også undersøgelser af borgerinddragelse har været formende for STS-feltet.

Etnografi – det andet nøgleord for dette professorat – er en metode, der i de senere år har været genstand for stor interesse og som har undergået store forandringer, når den er blevet taget til anvendelse uden for antropologien. Der er sket en hybridisering af etnografien i den forstand, at den på godt og ondt er blevet allemandseje og har „taget farve“ af forskellige fagtraditioner (Suchman 2011). For eksempel illustrerer anvendelsen af etnografiske metoder i design-, konsulent- og teknologiindustrien, at etnografien for alvor har slået rødder i erhvervslevet (Baba 2014).² Etnografien er således en tilgang til verden, der fortsat er under udvikling – en permanent udviklingszone, om man vil (de la Cadena, under udgivelse).

Den fortolkningsmæssige tilgang, som etnografien lægger op til, har også vist sig at kunne udgøre en god ramme for humanioras og samfundsvidenskabernes deltagelse i samtidens optagethed af data.

Stående her på tærsklen til professoratet vil jeg argumentere for, hvorfor jeg mener, at STS og etnografi er et særligt godt makkerpar til at udforske, hvordan humaniora og samfundsvidenskab kan engagere sig i datatidsalderen. Men først vil jeg fortælle lidt om forskningsgruppen „Technologies in Practice“ eller TiP-

gruppen, som jeg har været med til at bygge op, og som netop er kendetegnet ved sine etnografiske undersøgelser af og bidrag til, hvordan vi forstår et samfund, hvis digitale infrastrukturer er omsiggribende.

Det er ikke et tilfælde, at professoratet i STS og etnografi ligger ved IT-Universitetet i København. Gennem de seneste 10 år har forskningsgruppen Technologies in Practice udviklet sig til et af Europas førende forskningsmiljøer inden for STS-forskningen. Gruppen har skaffet sig international opmærksomhed gennem publikationer og aktiviteter inden for områder som computer-supported cooperative work (CSCW), human-computer interaction (HCI), organisationsstudier og antropologiske og sociologiske teknologistudier. Forskningen udført af TiP-gruppen kan, uanset om det er inden for STS, antropologi eller CSCW, samles under betegnelsen „infrastrukturstudier“.³

Veje, jernbaneskiner, vandforsyning og internettet er alt sammen installationer, der transporterer noget andet, for eksempel information eller varer. Etnografiske studier af infrastrukturer peger på, at infrastrukturer altid kan siges at udgøres af mere end selve de materielle installationer. Hvad der tæller som infrastruktur, hvornår noget udgør en infrastruktur for noget andet, er et socialt og politisk spørgsmål. Anskuer man infrastrukturer som komplekse sociale, materielle og politiske størrelser, vil man endvidere få øje på, at de er under konstant opbygning, transformation og forhandling.

IT er blevet en afgørende infrastruktur i vores samfund. Vi kommunikerer, samarbejder, elsker, lovgiver, leder, styrer, rejser, og arbejder ved hjælp af IT. I den tidsalder, vi befinder os i, er infrastrukturstudier derfor højst relevante, idet de tilbyder et perspektiv på sociale fænomener, der både ser deres stabilitet og immanente forandringspotentialer. Infrastrukturer står i dynamisk relation til det, de transporterer. Denne fundamentalt relationelle kvalitet understreger, at infrastrukturer tilegner sig deres form og kvaliteter i samspil med det, som verden allerede består af, herunder forskellige former for socialitet (Star & Ruhleder 1994). Infrastrukturer kan opnå karakter af nærmest at være permanente, fordi organisationer, virksomheder og samfundsinstitutioner er så afhængige af dem, men ligesom socialiteten tager form af infrastrukturerne, tager infrastrukturer også form af deres omgivelser. Der er gensidighed i forholdet (Larkin 2013).

Datatidsalderen

Vi befinder os i en tidsalder, hvor en kvantitativ tænkning synes at have fået forrang over andre former. Fællesbetegnelsen for data på dette tidspunkt i historien, som mange vil kunne genkende, er selvfølgelig „big data“. Den ikoniske forside af *The Economist* fra 2010, hvor en mand står med en paraply, mens data regner

ned over ham, mens han kigger på en blomst, fortæller, at vi står over for en situation, hvor data kan udnyttes bedre, uden at vi helt ved, hvordan det skal foregå (manden på billedet kan ikke se, at han bør fjerne paraplyen, så blomsten kan næres af vandet). Argumentet er, at forskningen halter langt bagefter de store teknologivirksomheder, som er på forkant med udnyttelsen af data og ofte på måder, mange opfatter som uansvarlige. Politikere og andre erhvervsfolk bliver derfor nødt til at finde en måde, hvorpå de kan høste flest mulige data til størst mulig gavn for flest mulige mennesker (bemærk kvantitetens logik). Datatidsalderen er således oprindeligt først og fremmest kendetegnet ved at være beskrevet som en situation, hvor der på tværs af fagtraditioner og politiske forskelligheder skal opbygges en fælles forståelse af, at data og automatiserede digitale processer er de vigtigste områder for udvikling og vækst. Hvor selve IT-systemerne længe har været set som drivkraften for vækst og forandring, er det nu dataanalysen, der nærer håb og skaber entusiasme. Det er dataanalyser, der vil hjælpe med at skabe nye kommercielle muligheder, mindske offentlige udgifter og udvikle effektive velfærdsydelser til borgerne. Når alt kommer til alt, ses dette som et spørgsmål om viden. Idéen er, at de, der kender deres virksomhedsidéer, deres klientel og deres markeder, vil kunne udnytte de nye datatyper til at skabe ny indsigt og nye forestillinger om fremtiden.

I datatidsalderen oversvømmes medierne af historier om data og dataanalyse. Tidligere på ugen (marts 2018) stjal whistlebloweren Christopher Wylie, tidligere *Cambridge Analytica*, alle overskrifterne, da han fremviste maskinrummet i en virksomhed, der stolt bruger information som våben. Facebook-brugeres holdninger og adfærd var blevet vendt mod dem selv med det formål at skaffe Donald Trump en valgsejr. Denne uge har også budt på offentlig debat om indkøbet af et nyt IT-system til det danske politi, som ved hjælp af kunstig intelligens skal kunne forudsige kriminalitet. Selvom Rigspolitiet siger, at det ikke vil bruge systemet til profilering og forudsigelser af, hvem der vil begå kriminalitet, er spørgsmålet selvfølgelig, hvad der vil ske, når systemet får opsamlet nok data, til at det bliver muligt at udnytte denne funktion. I Gladsaxe Kommune har kommunen med justitsministerens billigelse fået tilladelse til at implementere et pointsystem, hvor familier, der modtager sociale ydelser, bliver del af en sofistikeret overvågning. Implementeringen af dette system forudsatte en undtagelse fra persondataloven. Her ser vi et eksempel på, hvordan løftet om dataanalyse kan ændre, hvordan basale institutioner fungerer, så velfærdsydelser ændrer sig fra at være en rettighed til at være noget, der bliver givet i bytte for data og overvågning. Hvad skal man tænke som borger, når offentlige myndigheders ret til at analysere verden i stigende grad tildeles funktioner i dataskyven?

Paradoksalt nok synes denne situation positiv for ITU-studerende, som uddannes til at være kritiske deltagere i forandringsprocesser. Datatidsalderen frembyder muligheder for dem, der både kan forstå og bruge tekniske og samfundsfaglige metoder, og særligt dem, der forstår at oversætte mellem IT-afdeling og ledelsesgang med øje for forretningens mål og værdisæt. Som en artikel i *Harvard Business Review* for nylig har forklaret, behøver man ikke længere at være uddannet *data scientist* for at kaste sig ud i oversættelsesarbejde.⁴ Der er så meget brug for dygtige dataoversættere, at alle med indsigt i datas og organisationers kompleksitet og muligheder, bør gribe chancen, siger artiklen. Jeg vil tilføje, at ud over at øge jobmulighederne for mine studerende, har det for mig at se stor *samfundsmæssig* værdi at uddanne studerende til at handle i situationer, hvor forholdet mellem „big business“, „big data“, infrastrukturer, institutioner og politik er sprængfarligt og etikken svær at gennemskue. I datatidsalderen er der ikke plads til rene utopier eller rene dystopier. Vi bør måske i stedet, med et begreb introduceret af Barbara Herrnstein Smith i relation til videnskabsmæssig suverænitet, forholde os nøjagtig lige intolerant over for både utopi og dystopi og på den måde forholde os analytisk-skeptiske til løftet om, at mere data altid er bedre og fører til mere viden.

Hvad ved vi så om data? Ikke så meget, men etnografer ved da en smule (Strathern 1999), og det, vi ved, er brugbart i datatidsalderen. Antropologer har ry for at være utrolig længe om at indsamle data, og når de er færdige, er kritik det eneste, de vil byde ind med. Jeg kunne tænke mig at være med til at ændre den opfattelse af, hvad der kan tælle som en dybdegående, etnografisk undersøgelse (se også Blok et al. 2017). Jeg mener ikke, at forbrugt tid på feltarbejde nødvendigvis er lig med dybde i undersøgelsen. Når vi laver feltarbejde, forsøger vi at observere alt. „Alt“ er potentielt data. Ikke bare noter, billeder, lydoptagelser, dokumenter, interaktioner online og onlinedata. Sansninger, aktiverede minder, associationer og overraskelser er data i en igangværende analyse og skriveproces (Strathern 1999). Netop fordi alt potentielt er data, kan etnografer ofte være i tvivl om, hvorvidt vi er gået glip af vigtige hændelser eller har overset noget væsentligt, samtidig med at det, vi observerer, er overvældende i sin mangfoldighed og detaljerighed. For antropologer og andre, der benytter sig af etnografiske metoder, er der altid både for meget og for lidt data. Forskere, der studerer „big data“, siger noget lignende (Borgman 2016; Edwards 2013). Etnografer ved også, at alle repræsentationer altid er oversættelser, og at der aldrig kan være et en-til-en-forhold mellem en ting i verden og tingens repræsentation. Det betyder, at fordi data skabes gennem opsamlings-, oversættelses-, klassifikations- og fortolkningsprocesser, taler data aldrig for sig selv, data er aldrig bare „rå“ (Bowker 2005). Et eller andet sted er der et menneske, en hensigt, en fortolkning – og dermed et dataarbejde.

I resten af forelæsningen vil jeg primært tale ud fra min egen etnografi om de åbninger, jeg ser for infrastrukturstudier og STS-etnografi i datatidsalderen. For at være mere specifik vil jeg genbesøge min egen forskning gennem begrebet om dataarbejde.

Sundheds-IT

Fra 2006 til 2007 var jeg en del af en forskningsgruppe på Danmarks Tekniske Universitet (DTU) sammen med Jørgen Bansler og Erling Havn, som blandt andet havde taget opgaven på sig at evaluere implementeringen af en onlinesvangrejournale for sundhed.dk, som jeg deltog i ved siden af min etnografiske undersøgelse af, hvordan begrebet om *shared care* udmøntede sig i praksis (Bansler, Havn, Johannsen & Winthereik 2007). Udviklingen af en elektronisk svangrejournale var vokset ud af en ambition om at engagere gravide kvinder yderligere i eget forløb, så en opsporing af komplikationer kunne identificeres på et tidligt tidspunkt. Onlinejournalen kunne tilgås af jordemødre, praktiserende læger, hospitalspersonale og de gravide kvinder selv, og idéen var, at hvis de gravide kvinder selv registrerede mere, kunne sundhedspersonalet få et bedre overblik og tildele mere tid til de kvinder, der havde brug for flere kontrolbesøg, mens andre fik færre (Winthereik & Langstrup 2010).

De gravide kvinder var entusiastiske over for idéen om en onlinejournal, indtil de blev opmærksomme på, hvad der stod i journalen. På en eller anden måde må de have forestillet sig, at et onlinesystem ville medføre en mere udførlig og en mere fyldestgørende dokumentation af deres tilstand, for de blev skuffede over det, de så. Journalen var ikke ordentlig, ryddelig og overskuelig. Tværtimod. Under konsultationerne spurgte de ind til, hvorfor det, de havde snakket med deres læge om tidligere, ikke nødvendigvis fremgik af journalen. Og de forsøgte selv at udfylde journalen med de informationer, de mente, manglede i journalen, ud fra hvad de kunne huske, der var sket under konsultationen.

De gravide kvinder forsøgte at tage sig godt af det foster, de hver især bar på, ved blandt andet at deltage aktivt i myndighedernes forventning til dem under graviditeten. Derudover blev de gennem deres redegørelser og justeringer af det sundhedsfaglige personales noter repræsentanter – ikke blot for fostret, men også for det danske sundhedsvæsens ønske om at indsamle data digitalt. I modsætning til hvad sundhed.dk havde forventet, syntes det sundhedsfaglige personale dog, at kvindernes omhu var ret irriterende. Som tiden gik, meldte nogle af de praktiserende læger sig ud af projektet, flere fulgte trop, og projektet faldt til sidst fra hinanden. For nylig snakkede jeg tilfældigt med en projektleder fra sundhed.dk. Hun fortalte mig, at de stadig kæmper med at finde det rette format, der vil skabe

integration af dokumentationspraksisser på tværs af sektorer og sundhedsfaglige afdelinger. Det interessante er for mig at se, at dette projekt var designet til at aktivere de gravide på en måde, der definerede *deltagelse* ret så snævert. De gravide var „kroppe af data“. Disse datakroppe kunne aktiveres, men definitionen på deltagelse kunne ikke rumme en omhyggelig, datainteresseret kvinde, som prøvede at intervenere i standarden for sundhedsfaglig dokumentation.

Det, jeg gerne vil fremhæve her, er, at i implementeringen af svangrejournalen blev ansvaret for god dokumentationspraksis uddelegeret til nye aktører i informationsinfrastrukturen, nemlig de gravide kvinder, men der var ikke plads til den vægt, kvinderne lagde på fuldstændigheden af informationerne i journalen. De sundhedsprofessionelle ville sige: „Jamen, de ved ikke, hvor meget vi læser mellem linjerne.“ Det er måske sandt set fra deres perspektiv, men vil man skabe nye engagerede deltagere, handler det ikke blot om at presse dem ind i eksisterende rammer. Man må også være klar til, at der kan udvikles nye former for agenthed i processen. Nye deltagere har det med at deltage på uforudsete måder, der giver mening for dem.

Netop dette er værd at tænke over i datatidsalderen. Når IT bliver brugt til at gøre borgere ansvarlige for velfærdsydelser i skiftet fra new public management (kontrol og evaluering med henblik på besparelser i udgifter til offentlige ydelser) til new public governance (netværksdannelse og samskabelse med henblik på øget kvalitet i offentlige ydelser), er der så overhovedet forståelse for, at disse aktører kommer med en selvstændig opfattelse af, hvad der tæller som gode data? Gravide kvinder er såvel som andre borgere ikke blot en kilde til mere komplette datasæt, men kommer med en masse antagelser om, hvordan deres input bedst kan give mening på tværs af sektorer (Winthereik 2008, 2010; Winthereik & Bansler 2007; Winthereik, Johannsen & Strand 2008).

Dataarbejde i udviklingsbistand

I 2007 blev en international aftale underskrevet i Paris. Parisdeklarationen adresserede et af tidens mest presserende spørgsmål inden for global udviklingsbistand, nemlig behovet for en harmonisering af bistanden og for implementering af processer, der overdrog mere ansvar for bistanden til modtagerne. Én af måderne, hvorpå dette blev søgt løst, skulle være gennem en mere fyldestgørende digital dokumentation af aktiviteter. IT blev således set som en væsentlig kilde til forbedret dokumentation, der skulle sikre gennemsigtighed og øge ansvarlighed i bistanden. På lignende måde som i eksemplet ovenfor skulle nye dokumentationsformer sikre, at modtagerne blev ansvarliggjort gennem deltagelse.

På IT-Universitetet blev et strategisk forskningsinitiativ med fokus på globalisering sat i søen. Min kollega Casper Bruun Jensen og jeg modtog en mindre bevilling herfra som støtte til vores feltarbejde i en international NGO. I vores bog bruger vi pseudonymet NatureAid for denne NGO (Jensen & Winthereik 2013). Mellem 2008 og 2012 lavede vi en etnografisk undersøgelse af monitorering og evaluering (M&E) som en praksis, der skulle understøtte transparens og ansvarlighed i udviklingsbistanden. M&E udspillede sig i grænsepladerne mellem mange aktører – Rigsrevisionen, Udenrigsministeriet og forskellige tech-fællesskaber som udviklede IT-systemer og onlineværktøjer til gennemsigtighed i udviklingshjælp. Vi fandt, at M&E ikke havde en fast form eller var knyttet til faste standarder eller rutiner. Standarderne var hele tiden under udvikling, hvilket gjorde det meget spændende at følge denne politisk vigtige sag, som alle prøvede at gøre til deres egen sag (Winthereik & Jensen 2017). Under feltarbejdet opholdt vi os mestendels sammen med konsulenterne på deres kontor i København, kun afbrudt af et 12-dages evalueringsbesøg i Vietnam. Blandt partnerne og lederne i NGO'en var der høje forventninger til, hvordan mere detaljeret dokumentation ville kunne hjælpe med at lave bedre M&E. Konsulenterne selv var mere skeptiske og så cirkulationen af information om projekter som noget, der var svært at standardisere, og de mente ikke, man kunne automatisere evalueringerne. De var dog meget interesserede i at skabe bedre evidens for kvaliteten af de aktiviteter, de hjalp med at afholde i partnerlandene.

På feltarbejde i NatureAids københavnerkontor sad jeg en morgen ved siden af „June“, mens hun gennemgik de rapporter, der var kommet ind fra nogle af projektpartnerne i udlandet (Winthereik & Verran 2012). June var frustreret over kvaliteten af det, hun så, og forklarede, hvordan dét at skrive rapporter tidligere var en fælles opgave. Med den nye onlineplatform, som hovedkontoret havde bedt dem benytte, havde afrapporteringen nu fået form af en selvevaluering. I stedet for en fælles vurdering skulle projektpartnerne nu selv vurdere deres egen præstation på en skala fra „lav“ til „fremragende“. I den rapport, vi sad og kiggede på, havde partnerne evalueret deres egen præstation som „middel“, hvilket undrede June, da hun oplevede, at der var god fremgang i projektet. Ved at kombinere sin viden om projektpartnere med sin generelle erfaring med evaluering mente hun, at den konkluderende evaluering skulle have været „god“. Platformen tillod dog ikke registreringen af disse nuancer eller af en diskussion, der var foregået med partnerorganisationen. Men da vi så sad foran hendes computer, tjekkede hun endnu en gang, og på magisk vis havde konklusionen nu ændret status fra „middel“ til „god“. June var nu tilfreds med informationen, men hun anede ikke, hvordan ændringen var sket, hvem der havde lavet opdateringen, eller hvad begrundelsen, der lå bag den nye vurdering, kunne være.

Dette eksempel viser, hvordan dataarbejde er distribueret mellem forskellige aktører som databaser, platforme og projektmedarbejdere. Platformen præsenterede et standardiseringsmål, et mål, der kunne sammenlignes med indikatorer for god udviklingspraksis, som var blevet defineret i hovedkontoret i Genève, Schweiz. På samme tid som platformen på sin vis fungerede i forhold til at skabe et slutprodukt, en rapport, man kunne pege på og sige „her findes transparens og ansvarlighed“, var det uigennemsigtigt, hvad der foregik under selve afrapporteringen, og hvilken rolle platformens design egentlig havde for dataarbejdet.

Jeg ser hændelsen foran Junes computer som et eksempel på, at distribueret dataarbejde altid har en snert af noget eksperimentelt i sig. Vi ved, at gode eksperimenter altid rummer en risiko for, at eksperimentet slår fejl, og spørgsmålet er her, om det er et problem, hvis det eksperimentelle ligger uden for medarbejderens kontrol? Er det et problem, hvis dem, der arbejder med data, mister kontakten til og viden om dataskabelsesprocessen? Jeg vil lade dette være et åbent spørgsmål, men vil holde fast i idéen om, at det eksperimentelle er et væsentligt kendetegn ved arbejde i datatidsalderen, og påpege, at det dog ikke altid er tydeligt, hvem der laver eksperimenter med hvem.

Vedvarende energi og data

Nu skifter vi scene fra et landskab til et andet. Fra Københavns nordvestkvarter til Vestjylland, hvor hovedvej A11 løber op langs hele vestkysten. Hvis man tager denne rute, i bil selvfølgelig, som man gør på de kanter, passerer man igennem mange landsbyer. A11 er en infrastruktur, der forbinder disse byer, og som også har spillet en rolle, da nystartede virksomheder blomstrede op i efterkrigstiden. Det var de virksomheder, der senere blev kendt som „A11-industrier“. Det var her, andelsbevægelsen havde sit udspring, og her klejnsmede og hippier senere gik sammen om at eksperimentere med vedvarende energiteknologier. Det var her, de første innovative skridt blev taget mod den eksportsucces, der senere blev kendt som det danske vindeventyr.

I 2013 modtog min kollega Laura Watts og jeg støtte fra De Frie Forskningsråd – Samfund og Erhverv til et forskningsprojekt om bølgekraft som en ny energiform. Vi ville fokusere på den fremspirende industri rundt om bølgekraft i Danmark og på Orkneyøerne. Projektet blev udført i samarbejde med James Maguire, Louise Torntoft, Simon Carstensen og Line Marie Thorsen. Jeg vejledte Louise i hendes forskning om de danske opfindere af bølgeenergi og lavede også selv feltarbejde blandt opfinderne og andre, der støttede fremkomsten af en ny energisektor i Danmark. Vi udviklede i projektet en digital vandrestav, som senere blev overdraget til et konsortium med base i Hanstholm, Nordvestjylland (Winthereik, Maguire & Watts 2019).

Data var i denne periode vigtigt for den spirende bølgeenergiindustri i Danmark af mindst to årsager. For det første skulle der skabes videnskabelige beviser for, at effekten af de tekniske prototyper, der var under udvikling, kunne fastslås. For det andet skulle der skabes viden om bølgenes karakter, om det såkaldte bølgeklima i Danmark, så der kunne udvikles testfaciliteter, der kunne lejes ud til udenlandske udviklere af bølgekraftanlæg. Det var dog særdeles besværligt at producere målinger og udlede evidens, blandt andet fordi det involverede at lave kunstige bølger og at etablere et sammenligningsgrundlag mellem naturlige og kunstige bølger.

En af de mest interessante samtaler, jeg havde i løbet af feltarbejdet, var med en forsker fra Aalborg Universitet i bilen på vej til en konference. Han forklarede, hvordan hans laboratorium arbejdede med netop denne sammenligning, og at udfordringen var at beregne, hvad der skulle gælde som „nul“ eller *ground truth* i et havmiljø, hvor der aldrig ingen bølger er og dermed altid energiproduktion.

Der var en opfindsomhed i arbejdet med at udvikle og teste bølgekraftanlæg, som rækker ud over den herskende innovationsdiskurs, hvor der overordnet set fokuseres rigtig meget på at udvikle tekniske prototyper og produkter. Der kunne spores opfindsomhed i laboratoriet, ved de havbaserede testsites, i logbøgerne, som bølgeenergiopfinderne førte, og i deres historier om sig selv. Opfindsomhed var også essentiel i ansøgninger til innovationsfonde og i rapporterne, der skulle leveres til politikerne. Opfindsomheden lå i kombinationerne, der blev lavet mellem ting, der ikke umiddelbart efter gængse normer ville høre sammen. Lederen af Wave Energy Lab på Aalborg Universitet sammenligner for eksempel bølger med en menneskelig bølge på et fodboldstadion. Han skriver: „Når bølger bevæger sig på tværs af havets overflade, bliver energien overført, og dette kan ske på tværs af store distancer uden et stort energitab. Vandets partikler kan ikke selv bevæge sig, ligesom når tilskuere på et stadion, som laver en ‘bølge’, ikke bevæger sig – de skubber blot til personen ved siden af dem“ (Kofoed 2009). Hvorfor er Kofoeds brug af en fodboldmetafor vigtig i en kontekst, hvor vi forsøger at forstå infrastrukturer og dataarbejde? Det er den, fordi opfindere og forskere inden for bølgekraft står med en udfordring, der ligner den, vi så i mit første eksempel om sundheds-IT. Ligesom der skulle gøre plads til brugeren af en onlinepatientjournal i en eksisterende informationsøkologi, arbejder opfindere og videnskabsfolk hårdt for at finde plads til bølgekraftanlæg i den eksisterende energiinfrastruktur. Det er ikke nogen nem opgave.

Gennem årene er mange prototyper blevet testet i bølgelaboratoriet, og mange prototyper har mistet livet undervejs. Forskere og opfindere var og er under et væsentligt politisk pres for at demonstrere, at bølgeenergi kan levere et bidrag i Danmarks grønne omstilling. Målet med at teste er at skabe beviser for proto-

typernes performance, som så bliver målt over for hinanden og i forhold til forskellige typer bølgeklime (Pecher 2012). Men afprøvning af prototyper og skabelse af evidens for deres performance kræver opfindsomhed, og opfindsomhed er essentiel for dem, der arbejder på at gøre plads til nye teknologier i den eksisterende infrastrukturelle opbygning. De skal kunne gennemskue den infrastruktur, det nye bølgekraftanlæg skal levere i. Her handler det om vedvarende energi, men argumentet gælder ligeledes i forhold til en robot i hjemmeplejen eller software, der installeres for at beskytte borgeres privatliv. Opfindsomhed handler om infrastrukturel kompetence, det vil sige evnen til at gennemskue, hvad den nuværende infrastruktur gør, og hvor nye tiltag kan knytte an til det eksisterende.

Måske det var den opfindsomhed, der blev udvist i felten, der inspirerede mig til at prøve at fange en bølge. Jeg var blevet inviteret til en workshop om antropologisk vidensproduktion, og alle blev bedt om at tage et objekt med fra det sted, vi udførte vores feltarbejde. En dag oppe i Klitmøller, også kendt som Cold Hawaii, vadede jeg så ud i havet og ventede på en bølge. Da bølgen nærmede sig, stod jeg parat med mit medbragte syltetøjsglas. Da bølgen var inde i glasset, skyndte jeg mig at sætte låget på, vadede ind til stranden og lagde bølgen ned i min rygsæk.

Men da jeg ankom til workshoppen, indså jeg, at det slet ikke var lykkedes mig at indfange bølgen – og endnu mindre at indfange bølgekraft. Jeg havde jo standset vandets bevægelse og fjernet energien fra det. Vandet i glasset havde uden tvivl en særlig karakter, det var for eksempel havvand og ikke hanevand, men energien var væk. Eksperimentet fik mig til at spekulere over forskellen mellem bevægelse i vand og så bølgeenergi. For at bølgen kunne blive antropologisk data, måtte den undergå en forandring fra at være en bølge til vand med et potentiale for bølgekraft. Jeg fandt min egen rolle som „bølgebryder“ og oversætter af bølge til antropologisk data interessant, fordi hændelsen siger noget om, at hvad der er data, for hvem og hvornår, er et spørgsmål om analyse. Det er ikke givet i dataobjektet eller i metoden selv (Abram, Winthereik & Yarrow 2019).⁶

Big techs datacentre

Min nuværende forskning er en del af det kollektive forskningsprojekt „Data as Relation. Governance in the Age of Big Data“, som Christopher Gad og jeg modtog støtte til fra Velux Fonden i 2016. Projektet fokuserer blandt andet på spørgsmålet om, hvilken rolle fænomenet „big data“ spiller i forhold til styringen af den offentlige sektor i Danmark, men ser også nærmere på, hvordan data materialiserer sig i Danmark rent fysisk. Ud over at lede projektet deltager jeg som forsker i et af delprojekterne sammen med James Maguire, som har teten på

projektet og udfører det meste af feltarbejdet. For øjeblikket bygger tre af verdens største teknologivirksomheder deres datacentre på store landarealer på Fyn og i Jylland.⁷ Hvilke processer gør det muligt at placere data i Danmark? Indtil videre ser det ud til, at der på den ene side er et stort ønske fra myndighederne i de byer, hvor datacentrene skal placeres, om at skrive sig ind i Silicon Valleys innovationsfortællinger, mens „big tech“ ønsker at skrive sig ind i Danmarks narrativ om sig selv som førende inden for vedvarende energi (Maguire & Winthereik under udgivelse).

Vi kan ikke direkte observere det dataarbejde, der foregår inde i datacentrene. For det første, fordi datacentrene stadig er i byggefasen, og sikkerheden omkring dem er meget omfattende, og for det andet, fordi det dataarbejde, der finder sted, vil være automatiseret, når først centrene er taget i brug. Processer angående placeringen af data kan dog også ses som en slags dataarbejde. Vi breder dermed definitionen på, hvad der tæller som dataarbejde, ud, når vi for eksempel rejser spørgsmålet: Er „big techs“ arbejde med at så tvivl om, hvem danske myndigheder forhandler med, en form for dataarbejde? Uanset hvor bredt eller snævert vi definerer dataarbejde, må vi konstatere, at placeringen af datacentre i Danmark medfører ændringer i basale demokratiske processer på de steder, hvor data placeres.

At skue gennem eller gennemskue infrastruktur

Hvad siger eksemplerne på dataarbejde i fire forskellige empiriske kontekster så om vores samtid? Hvordan kan de udvide samfundsanalytikken? Eksemplerne peger på to ting. For det første bidrager de med en heuristik – en pose med begreber – som vi kan bruge til analytisk at engagere det, vi ser og oplever, i datatidsalderen. De kendetegn, jeg har peget på ved at genbesøge min forskning, er ansvarliggørelse, eksperimenter med data og platforme, opfindsomhed og udveksling af narrativer mellem „big tech“ og danske lokalområders fortællinger om sig selv. Disse begreber er nyttige som linse på offentlig digitalisering, som samtidens store historie om en moderne, teknologisk og fremtidsorienteret stat.

For det andet fortæller eksemplerne om datatidsalderen om et specifikt historisk øjeblik, hvor arbejde automatiseres. Det betyder, at de infrastrukturer, der omgiver os, ikke længere har form af praksisser, der er organiseret af mennesker. De tager snarere form af en situation, hvor data er overalt. Hvis infrastrukturer, som 1990'ernes infrastrukturstudier påpegede, indtil nu er blevet skabt i relation til en bestemt organisation og arbejdspraksis (for eksempel en virksomheds behov for at udveksle information mellem medarbejdere, der fysisk er placeret langt fra hinanden), og infrastrukturer nu formes på nye måde (på tværs af forskellige

organisatoriske praksisser, stater, industrigiganter, virksomheder og borgere), ja, så har vi behov for at skærpe vores teoretiske, konceptuelle og metodiske værktøjer. Dette for at kunne begribe og gribe ind i konstruktionen af de infrastrukturer, der organiserer, transporterer og skaber betingelserne for livet blandt de uregerlige data og for nonhumane aktørers interaktion med hinanden.

Den oprindelige titel på denne forelæsning er „Seeing through Infrastructure“ og er inspireret af Helen Verrans forskning om talforståelse og praksis, som jeg mener, er relevant for den nye dataudfordring. Verran skelner mellem to former for refleksionspraksis. Den ene kalder hun „at skue gennem“ og den anden „at gennemskue“. Objektet for beskuelser er teknosociale fænomener og deres kulturelle, politiske og videnskæssige agens. Der er en væsentlig forskel mellem de to praksisser. At skue gennem er, som når man ser på et landskab med hjælp fra et landkort, hvor man ser landskabet ved hjælp af kortet, ser bestemte træk ved landskabet, som kortet hjælper med at fremhæve, mens at gennemskue er, som når man opdager, at dét, man ser, netop er indrammet af kortet. Når man gennemskuer kortets design og dets agens, bliver man opmærksom på sin egen rolle som bruger af kortet, man bliver opmærksom på, at man har underlagt sig kortets muligheder og begrænsninger. Verran hævder, at det kan være en god idé at opdyrke og træne dette analytiske „dobbeltstn“, fordi det hjælper med at se, at de teknologier vi omgiver os med, også indvirker på, hvordan vi er i verden (Verran under udgivelse). Tal, data, infrastrukturer og andre teknologier er virksomme lokalt, men stabiliserer også vores væren i verden ud over den lokale brugskontekst (Verran 2001). Det er derfor, det er så vigtigt at være opmærksom på vores relation til dem.

Som eksempel på, hvordan data konstant udfører glidende skift mellem det partikulære og det generelle, eksperimenterer Gladsaxe Kommune med at samkøre borgerdata fra forskellige databaser med formålet at implementere et system, hvor man som borger optjener point ud fra de individuelle involveringer, man har med kommunale ydelser. Som et pointsystem, der beror på minuspoint, bliver borgere eksponeret for overvågning ud fra, hvor meget de er i minus. De data, der bliver indsamlet i dette system, er lokale data, som bliver kombineret med data i forskellige andre databaser. Når disse data bliver konverteret til point, bliver data fra en lokal sag transformeret om til at være en del af en anden virkelighed, som er karakteriseret ved besparelspolitik. Gennem datas automatiserede transformation neutraliseres de politiske effekter af dataarbejdet. Sagsbehandlingen vil ikke længere alene handle om at træffe beslutninger på vegne af en borger eller en familie, men om at monitorere antallet af point, som denne borger eller familie har.⁸

Tilegner man sig et analytisk dobbeltsyn, vil man måske blive opmærksom på nye skel og forskelle i datatidsalderen, for eksempel i forhold til nye typer overvågning og eksklusion, men også nye former for involvering og engagement i dataarbejde. Jeg føler mig nødsaget til at spørge til det verdensopbyggende eller ontologiske perspektiv i en situation, hvor dataficeringen er massiv. I hvilken verden er det accepteret og endda ønskværdigt at automatisere overvågning af sårbare børn og deres familier for at opnå budgetbesparelser? Hvordan er muligheden for en ansvarlig sagsbehandling og respekten for privatlivets fred designet ind i det system? Teorien bag det analytiske dobbeltsyn og ideen om, at teknologier har ontologiske effekter, anerkender, at delene tilsammen ikke udgør en klar helhed og ser brudfladerne mellem forskellige verdener.

Fremtidig forskning

Det er blevet tid til at opsummere og sige lidt om, hvor alt dette peger hen i forhold til fremtidig forskning, så jeg vil vende tilbage til bølgen i syltetøjsglasset. Hvis vi tænker på vandet i glasset som data – etnografisk data fra Jyllands vandkant, både bølge og ikke-bølge – vil jeg henlede opmærksomheden på vandets potentialitet. Selvom vandet i glasset ikke bevægede sig, var det i en vis forstand potentielt en bølge og potentielt også bølgekraft. Bølgen i glasset gør os opmærksomme på vigtigheden af et spørgsmål, der umiddelbart virker banalt: Hvad er data? Antropologer, STS-forskere og etnografer i andre felter ved, at alt i verden ikke er data, men er alting da potentielt data? Og hvis det er, hvilket dataarbejde skal der så til for at gøre noget til data? Med andre ord, hvis bølgen er forsvundet, hvad skal der så til for at gøre vandet til data igen (etnografiske eller andre slags)? Er det stadig en bølge, vi har med at gøre, eller noget helt andet som salt eller luft? Og hvad ville muligheder og begrænsninger være i at bruge bølgen som datapunkt?

Potentialet i data fremhæves ofte i den offentlige debat om data i dag. Men hvad vil det egentlig sige, at noget har potentiale? Med inspiration fra litteratur i antropologi og STS (Helmreich 2014; Jensen 2014; Jensen & Morita 2016; Svendsen 2011; Taussig, Hoyer & Helmreich 2013) vil min fremtidige forskning fokusere på spørgsmål som: I hvilke sammenhænge artikuleres behovet for data, og hvordan påvirkes dataindsamling og bearbejdning gennem idéen om potentialet? Hvad er forholdet mellem potentialitet og datas effekter i konkrete sammenhænge? Hvad tæller som infrastruktur i en situation, hvor data forstås ud fra deres potentiale? Hvordan kan samfundsforskningen byde ind med indsigter om datas potentialitet uden at skulle afvente materialiseringen af de virkeligheder,

der er under opbygning? Hvilke artikuleringer af potentialitet rejser vi selv omkring mulighederne i vores egne data?

Spørgsmål som disse kræver – set fra et praksisperspektiv (Mol 2002), at vi beskæftiger os med, hvordan potentialitet italesættes og udføres i konkrete situationer, herunder hvordan potentialitet forhandles. Jeg er særligt interesseret i offentlige institutioners og styringsorganers indsamling og anvendelse af data, og i hvilke nye infrastrukturer der materialiserer sig i en verden med data overalt (Bowker 2013). Hvad gøres der for at aktualisere, forhandle og transformere potentialerne i data? Disse spørgsmål kræver opfindsomme metoder og infrakritik (Gad & Winthereik 2017; Verran 2014); de kræver et analytisk dobbeltsyn, hvor vores egne perspektiver, metoder og politik gøres til genstand for refleksion i samme åndedrag som refleksionen over det, vi undersøger.

Jane Guyers arbejde er brugbart at tænke med her. Hendes *epistemology of surprise* fokuserer på det uvisse, på alt det, vi ikke ved, at vi ikke ved. Hun fortæller om analyse som en praksis, der netop kan fremskynde det uvisse og det, der ligger uden for vores forståelsesramme. Hendes inspirationskilde er den nigerianske digter Okri, som i sin digtning advarer mod at tage verden – inklusive vores egen verden – for givet. Han skriver: „Digterens sult er vores alle sammens sult, som er en sult for mere liv, for en verden, der åbner sig hen imod en rummeligere og mere forunderlig virkelighed. Det, vi har brug for at dyrke, er vores følsomhed over for fremskyndelsen af det uvisse“ (Guyer 2013).

Guyer bider mærke i, hvordan digteren netop ikke foreslår, at vi skal dyrke vores følsomhed over for det uvisse, men over for *fremskyndelsen* af det uvisse, altså for analysen, som er processen, hvorigennem det ukendte demonstrerer sit potentiale. Analysearbejde er en form for arbejde, som forskere har stor erfaring med, men vi kan udvikle vores opmærksomhed på processen frem for at tænke på det næste paper eller på, hvad vi kan konkludere på baggrund af et mangfoldigt og modsatrettet etnografisk materiale. For tiden arbejder jeg sammen med Andrea Ballesterio på en bog med analytiske teknikker, der skal træne og udvikle vores egne erkendelses- og vidensinfrastrukturer, så vi som etnografer forbedrer vores evne til at agere eksperimentelt *med data* (Ballesterio & Winthereik under udgivelse). Jeg ser frem til at bruge min position som professor som en platform til at udvide, gentænke og stille spørgsmål til muligheder og begrænsninger i datatidsalderen.

Tak til

Forelæsningen er tilegnet studerende, mentorer og akademiske venner, til Helen Verran for hendes venskab og langvarige engagement i min akademiske ud-

vikling, til Marie Louise Nosch for at være et akademisk forbillede og til Thomas Winthereik for alt det, jeg ikke kan beskrive med ord. Tak til Marisa Cohn og James Maguire for at bidrage med værdifuldt input til indholdet og for at læse korrektur. Tak til DFF-FSE og Velux Fonden (funding ID 12823) for at have bidraget til finansiering af forskningen.

Noter

1. Forelæsningen er oversat af Lea Enslev fra den oprindelige engelsksprogede version, som er udgivet i tidsskriftet STS Encounters (Winthereik 2018).
2. Lise Røjskjær Pedersens ph.d.-afhandling „Fact Finders. Knowledge Aesthetics and the Business of Human Science in a Danish Consultancy“; processer, hvorigennem etnografien tilpasses konsulentarbejde og vice versa.
3. Se <https://itu.dk/tip>.
4. <https://hbr.org/2018/02/you-dont-have-to-be-a-data-scientist-to-fill-this-must-have-analytics-Role>.
5. Udtrykket er Barbara Herrnstein Smiths og kommer fra *Scandalous Knowledge. Science, Truth and the Human* (Duke 2005).
6. Dette er nogle af de forskningspublikationer, der er udgivet som en del af Alien Energy-projektet: Blok, Nakazora & Winthereik 2016; Maguire & Winthereik 2016; Watts & Winthereik 2014, 2018).
7. Kun tre måneder efter at denne forelæsning blev holdt, steg tallet til ni planlagte centre i Danmark.
8. Til en offentlig debat om offentlig digitalisering i Danmark refererede Jannick Schou til måden, hvorpå digital styring i Danmark udfolder sig gennem en „neutraliserende“ proces, hvorved politik bliver usynlig i forsøgene med at digitalisere relationerne mellem stat og borger. Argumentet minder om James Fergusons ide om hvordan „antipolitikmaskiner“ virker.

Litteratur

- Abram, Simone, Brit Ross Winthereik & Thomas Yarrow (eds)
2019   Electrifying Anthropology. Exploring Electrical Practices and Infrastructures.
              London: Bloomsbury Academic.
- Baba, Marietta L.
2014   De-Anthropologizing Ethnography. A Historical Perspective on the
              Commodification of Ethnography as a Business Service. In: Denny & Sunderland
              (eds): Handbook of Anthropology in Business. Pp. 43-68. Walnut Creek: Left
              Coast Press Inc.
- Ballestero, Andrea og Brit Ross Winthereik (eds)
under udgivelse   The Ethnographic Effect. A Companion to Analysis. Durham: Duke
                          University Press.

- Bansler, Jørgen, Erling Havn, Nis Johannsen & Brit Ross Winthereik
 2007 Elektronisk svangrejournal i Fyns Amt. Evaluering af et pilotprojekt. Center for Informations- og Kommunikationsteknologi, Danmarks Tekniske Universitet og It-Universitetet, København.
- Blok, Anders, Hjalmar Alexander Bang Carlsen, Tobias Bornakke Jørgensen, Mette My Madsen, Snorre Ralund & Morten Axel Pedersen
 2017 Stitching Together the Heterogeneous party. A Complementary Social Data Science Experiment. *Big Data & Society* July-December:1-15. DOI: 10.1177/2053951717736337.
- Blok, Anders, Moe Nakazora & Brit Ross Winthereik
 2016 Infrastructuring Environments. *Science as Culture* 25(1):1-22. <https://doi.org/10.1080/09505431.2015.1081500>.
- Borgman, Christine L.
 2016 *Big Data, Little Data, No Data. Scholarship in the Networked World.* Cambridge, MA, & London: The MIT Press.
- Bowker, Geoffrey C.
 2005 *Memory Practices in the Sciences.* Cambridge, MA: The MIT Press.
 2013 Data Flakes. In: Gitelman (ed.): *Raw Data is an Oxymoron.* Pp. 167-72. Cambridge MA, & London The MIT Press.
- de la Cadena, Marisol
 under udgivelse Not Knowing. In the Presence of ... In: A. Ballestero & B.R. Winthereik (eds): *The Ethnographic Effect. A Companion to Analysis.* Durham: Duke University Press.
- Edwards, Paul N.
 2013 *A Vast Machine. Computer Models, Climate Data, and the Politics of Global Warming.* Cambridge, MA, & London: The MIT Press.
- Gad, Christopher & Brit Ross Winthereik
 2017 Infrakritik og proximering. Om at finde den rette afstand. *Kultur & Klasse* 44(122):343-58. <https://doi.org/10.7146/kok.v44i122.25059>.
- Guyer, Jane I.
 2013 The Quickening of the Unknown. *Epistemologies of Surprise in Anthropology.* *HAU* 3(3): 283-307. doi:<https://doi.org/10.14318/hau3.3.012>.
- Helmreich, Stefan
 2014 Waves. *An Anthropology of Scientific Things.* *HAU* 4(3):255-84. doi:<http://dx.doi.org/10.14318/hau4.3.016>.
- Jensen, Casper Bruun
 2014 Continuous Variations. The Conceptual and the Empirical in STS. *Science Technology & Human Values* 39(2):192-213. <https://doi.org/10.1177/0162243913502866>.
- Jensen, Casper Bruun & Atsuro Morita
 2016 Introduction. Infrastructures as Ontological Experiments. *Ethnos. Journal of Anthropology* 82(4):615-26. <https://doi.org/10.1080/00141844.2015.1107607>.
- Jensen, Casper Bruun, Brit Ross Winthereik
 2013 Monitoring Movements in Development Aid. *Recursive Partnerships and Infrastructures.* Cambridge, MA: The MIT Press.

- Kofoed, Jens Peter
2009 Ressourceopgørelse for bølgekraft i Danmark (DCE Contract Report No. 59). Aalborg: Department of Civil Engineering, Aalborg University. Hentet på: https://ens.dk/sites/ens.dk/files/Forskning_og_udvikling/ressourceopgoerelse_for_boelgekraft_i_danmark_may_2009.pdf.
- Larkin, Brian
2013 The Politics and Poetics of Infrastructure. *Annual Review of Anthropology* 42: 327-43. <https://doi.org/10.1146/annurev-anthro-092412-155522>.
- Maguire, James & Brit Ross Winthereik
2016 Protesting Infrastructures. More-Than-Human Ethnography in Seismic Landscapes. In: P. Harvey, C.B. Jensen & A. Morita (eds): *Infrastructures and Social Complexity. A Companion*. Pp. 161-73. London & New York: Routledge.
- Maguire, James & Brit Ross Winthereik
under udgivelse Digitalising the State. Data Centres and the Power of Exchange. *Ethnos. Journal of Anthropology*.
- Mol, Annemarie
2002 The Body Multiple. *Ontology in Medical Practice*. Durham: Duke University Press.
- Pecher, Arthur
2012 Performance Evaluation of Wave Energy Converters. Aalborg: Aalborg University. http://vbn.aau.dk/files/70080263/Performance_Evaluation_of_Wave_Energy_Converters.pdf.
- Pedersen, Lise Røjskjær
2018 Fact Finders. Knowledge Aesthetics and the Business of Human Science in a Danish Consultancy. Ph.d.-afhandling. København: Københavns Universitet, Institut for Antropologi.
- Star, Susan Leigh & Karen Ruhleder
1994 Steps towards an Ecology of Infrastructure. *Complex Problems in Design and Access for Large-Scale Collaborative Systems*. Paper præsenteret på the Computer Supported Cooperative Work, Chapel Hill, North Carolina.
- Strathern, Marilyn
1999 *Property, Substance & Effect*. London: The Athlone Press.
- Suchman, Lucy
2011 Anthropological Relocations and the Limits of Design. *Annual Review of Anthropology* 40:1-18. <https://doi.org/10.1146/annurev.anthro.041608.105640>.
- Svendsen, Mette N.
2011 Articulating Potentiality. Notes on the Delineation of the Blank Figure in Human Embryonic Stem Cell Research. *Cultural Anthropology* 26(3):414-37. <https://doi.org/10.1111/j.1548-1360.2011.01105>.
- Taussig, Karen Sue, Klaus Hoeyer & Stefan Helmreich
2013 The Anthropology of Potentiality in Biomedicine. *Cultural Anthropology* 54(7): 3-14. DOI: 10.1086/671401.
- Verran, Helen
2001 *Science and an African Logic*. Chicago: University of Chicago Press.
2014 Working with Those Who Think Otherwise. *Common Knowledge* 20(3):527-39. <https://doi.org/10.1215/0961754X-2733075>.

- Under udgivelse An Ethnographic Story-Telling. In: B.R. Winthereik & A. Ballestero (eds): The Ethnographic Effect. A Companion to Analysis. Durham: Duke University Press.
- Watts, Laura & Brit Ross Winthereik
 2014 Energy as Alien. In: E. Monoian & R. Ferry (eds): New Energies. Land Art Generator Initiative. Pp. 26-27. New York & London: Prestel.
 2018 Ocean Energy at the Edge. In: Wright, Kerr & Johnson (eds): Ocean Energy. Governance Challenges for Wave and Tidal Stream Technologies. Pp. 229-46. London: Routledge.
- Winthereik, Brit Ross
 2008 Shared Care and boundaries. Lessons from an Online Maternity Record. Journal of health organization and management 22(4):416-27. <https://doi.org/10.1108/14777260810893999>.
 2010 The Project Multiple. Enactments of Systems Development. Scandinavian Journal of Information Systems 22(2):49-64. Tilgængelig på: <https://aisel.aisnet.org/sjis/vol22/iss2/3>.
 2018 Seeing through Infrastructure. Ethnographies of HealthIT, Development Aid, Energy and Big Tech. Encounters 10(3):1-26.
- Winthereik, Brit Ross & Casper Bruun Jensen
 2017 Learning from Experiments in Optimization. Post-Critical Perspectives on Monitoring and Evaluation. Journal of Cultural Economy 10(3):251-64. doi: 10.1080/17530350.2017.1289414.
- Winthereik, Brit Ross & Helen Verran
 2012 Ethnographic Stories as Generalizations that Intervene. Science Studies 25(1):37-51.
- Winthereik, Brit Ross & Henriette Langstrup
 2010 When Patients Care (too much) for Information. In: A.M. Mol, I. Moser & J. Pols (eds): Care in Practice. On Tinkering in Clinics, Homes and Farms. Pp. 195-214. Bielefeld: Transcript.
- Winthereik, Brit Ross, James Maguire & Laura Watts
 under udgivelse The Energy Walk. Infrastructuring the Imagination. In: D. Ribes & J. Vertasi (eds): Handbook of Digital STS. Princeton: Princeton University Press.
- Winthereik, Brit Ross & Jørgen Bansler
 2007 Connecting Practices. ICT Infrastructure to Support Integrated Care. International Journal of Integrated Care 7(16):1-2. doi:<http://doi.org/10.5334/ijic.184>.
- Winthereik, Brit Ross, Nis Johannsen & Dixi Louise Strand
 2008 Making Technology Public. Challenging the Notion of Script through an E-Health Demonstration Video. IT & People 21(2):116-32. <https://doi.org/10.1108/09593840810881042>.

PORTRÆT

DATAETNOGRAFI I EN DIGITAL TID

Portræt af Joseph Dumit og nye tendenser i antropologien

ASTRID OBERBORBECK ANDERSEN

Det følgende stykke tekst rapporterer fra en række begivenheder, som fandt sted i det danske antropologiske landskab i 2018, og forsøger at portrættere, hvad man kunne kalde dataetnografi i en digital tid. Titlen er lånt fra Joseph Dumit, professor i antropologi og STS (science and technology studies) ved University of California, Davis, og den er sammensat af to præsentationer, han holdt på Aarhus Universitet i april 2018: en workshop på Institut for Antropologi på Moesgård under titlen „Ethnographic Methods in the Digital Age“¹ og en forelæsning på Interacting Minds Center ved Aarhus Universitet med titlen „Data Anthropology“.² Dumits virke og værker er prismet, hvorigennem det opkommende felt dataetnografi beskrives i denne portrætartikel. Udover noter fra de to præsentationer bygger teksten på en række surfs på internettet og sociale medier med udgangspunkt i Joe Dumits hjemmeside (<http://dumit.net>) og posts omkring de ovenfor nævnte præsentationer samt læsning af akademiske publikationer.

Ekspansivt engagement og den implosive tilgang

Joseph Dumit beskriver sig selv som passioneret antropolog, der beskæftiger sig med lidenskaber, hjerner, spil, kroppe, medicin og fakta. Tilbagevendende temaer i hans forskning og undervisning er, hvordan vi mennesker kommer til at tænke, gøre og tale, som vi gør – om os selv og vores verden. Det optager ham især, hvor underlige vi alle er, når vi gør det, vi elsker, og hvor meget vi elsker og lever efter og for det, vi kalder viden. Og han er optaget af, hvordan vi møder viden igennem materielle konstellationer, hvorigennem fakta og ting fremstår som relevante for vores liv og fremtid. Siden 2002 har Dumit været ansat ved UC Davis, først som lektor og fra 2009 som professor i både socialantropologi og STS, som han har grundlagt og opdyrket som undervisnings- og forskningsfelt ved UC Davis. Dumit har lavet feltarbejde i medicinalindustrien og neurovidenskaben og

skrevet bøger og artikler om begge temaer. Teoretisk og empirisk er hans arbejde solidt placeret i et felt, hvor antropologi og STS mødes og overlapper. Metodisk blander Dumit etnografi, STS og performancepraksis til at undersøge de forskellige felter, han beskæftiger sig med: finansiel virksomhedskapitalisme, særligt i medicinalindustrien; datavidenskab og beregningsmæssige (*computational*) forestillinger om logik, irrationalitet, hjerne og personlighed (*personhood*); agensens anatomi og gamedesign som social forskning. Kontaktimprovisation, etnografi og udvikling af computerspil er blandt de former og medier, han udforsker for konstant at (gen)opdage og udvikle sine kundskaber som antropologisk forsker i en verden under forandring. Teknologiske og animalske kroppe og sind, sansning, registrering og bevægelse fylder i Dumits tilgange til verden.

Listen over Dumits interesser, lidenskaber og gøremål tegner ham som en kreativ, innovativ og ekspansiv tænkere og „doer“, og dermed lever han fuldt op til at have skrevet ph.d. med Donna Haraway som vejleder ved University of California, Santa Cruz. Denne ekspansive kvalitet ved Dumits arbejde udgør en produktiv kontrast til den implosive tilgang, som han udfolder i artiklen „Writing the Implosion. Teaching the World one Thing at a Time“ (2014). Den implosive tilgang består i at gå til og begribe fænomener og historiske forbindelser ved at implodere dem, det vil sige sprænge fænomener, ting eller objekter og lade de itusprængte dele blive suget ind mod et centrum eller kollapse (ibid.). Denne implosive metode er egentlig Donna Haraways, og Dumit skrev sin artikel for at gøre Haraways metode mere håndgribelig og pædagogisk vise, hvordan alle objekter og teknologier indeholder verdenshistorie og globale forbindelser: „hvert objekt er et resultat af imploderede historier“ (op.cit.349). Den implosive tilgang består i nysgerrigt at folde historierne, forbindelserne og relationerne – særligt de problematiske, voldsomme og uretfærdige – ud af de objekter og fænomener, vi studerer i verden omkring os, skrive dem frem og dermed gøre uligheder, vold og uretfærdighed synlige, så vi kan forholde os til – og konfrontere – utålelige forhold i verden.

At se og eksperimentere med fænomener i verden på ny – med og gennem data

I den digitale tidsalder, som Dumit mener, vi befinder os i, muliggør de mange nye computer- og datateknologier, at fænomener kan opstå, synliggøres og fremstå for os (videnskabsfolk og mennesker) på helt nye måder. Dette skaber både nye objekter for antropologiske undersøgelser og fordrer nye etnografiske metoder og tilgange. Dumit skelner imellem fire områder, hvor etnografi kan udvikles i forhold til den digitale og dataficerede verden: etnografi *af* data og datavidenskab,

etnografi *med* data og datavidenskab, brug af digitale redskaber *i* etnografisk arbejde og etnografi *i og af* en digital tid.

Det første område, etnografi *af* data og datavidenskab, dækker over etnografiske og antropologiske studier, som vi traditionelt kender dem, dog med nye „dataficerede“ undersøgelsesobjekter. Her gøres data som fænomen, datavidenskaben eller datavidenskabsfolk til objekt for (ofte kritiske) etnografiske undersøgelser: Hvad gør data og datainfrastrukturer ved social praksis og ved relationer i verden? (Walford 2012). Metoderne er deltagerobservation og interviews, og hvad etnografen ellers måtte bruge, men uden at den etnografiske praksis nødvendigvis ændres radikalt (se fx Lowrie 2018; Grommé et al. 2018).

Det andet område, etnografi *med* datavidenskab, består i forskellige former for samarbejde med datavidenskab eller datavidenskabsfolk eller i at arbejde antropologisk med data. Det kan være, at antropologen selv er en slags hybrid mellem en datavidenskabsperson og antropolog (altså skolet på tværs) og dermed kan udføre antropologi med datavidenskabelige redskaber og elementer (se fx Breslin & Wadhwa 2015). Det kan også være antropologi *med* datavidenskab, der udføres i forskellige former for tværfaglige projekter, hvor antropologi og datavidenskab mødes omkring problemer og forskningsspørgsmål, som de udforsker og besvarer i samarbejde (hvilket kan realiseres på mange forskellige måder, hvor graden af egentligt samarbejde varierer) med brug af såvel antropologiske som datavidenskabelige metoder og analyseredskaber (se fx Blok & Pedersen 2014). I denne slags arbejde med data, siger Dumit, er det vigtigt, at man som antropolog ikke er bange for data. Denne frygt kan man komme af med ved at blive bekendt med datavidenskab, herunder lære at bruge Excel samt at blive forsigtig med de data, man har til rådighed, ved at praktisere god „datahygiejne“. Disse kundskaber vender jeg tilbage til. Dumit fremhæver også, at data i sig selv hverken er kvantitativ eller kvalitativ, men en tredje kategori. Herved menes, at data altid har en specifik historie og betydning. De er aldrig rene numre eller neutrale repræsentationer af de fænomener, de repræsenterer (Dumit & Nafus 2018). Et givet datasæt har sin egen historik og bærer altid på og reproducerer de specifikke betydninger og intentioner, hvormed data er blevet indsamlet (eller genereret). Og de betydninger, relationer og mønstre, der ligger i datasæt, kan forvrænges og forvandles, når data bliver til „big data“.

Det tredje af de fire områder er brug af digitale redskaber *til* etnografisk arbejde. Herunder er de forskellige digitale metodiske værktøjer, der har været under udvikling siden begyndelsen af dette årtusinde, til at udføre etnografi på onlineplatforme såsom sociale medier (se Rogers 2013; Birkbak & Munk 2017; Albris & Wahlberg 2018). Internettet og digitale teknologier har forårsaget, at digitale spor skabes og samles i enorme mængder, og digitale metoder gør det

muligt at følge disse spor og skabe nye former for analyse og visualisering af relationer i samfundet. Når nettet bliver datakilde og genstandsfelt, og når metoderne bliver digitale, transformeres den etnografiske værktøjskasse og praksis (Birkbak & Munk 2017).

Det sidste område, etnografi *i og af* en digital tid, dækker over forskellige måder at gøre digitale fænomener og socialiteter til genstand for etnografisk undersøgelse og opfinde nye metoder til at tilgå disse. Her handler det ikke kun om data, men også virtuelle verdener såsom sociale medier og computerspil. Disse fænomener tilbyder nye antropologiske genstandsfelter og begreber for socialitet, men stiller også spørgsmål til velkendte emner i antropologien: Hvad vil det sige at være en person? Hvad vil det sige at agere og interagere? (se fx Boellstorff 2008; Wylie 2018). Dumit arbejder på flere projekter, der kan betegnes som etnografi *i, af og også med* en digital tid. Han har været med til at starte Modlab Digital Humanities Lab ved UC Davis; et laboratorium, der samler folk, der er interesserede i at studere gaming, men også i at udvikle spil og forskellige slags interfaces.³ Dumit har i laboratoriet afholdt workshops om at gentænke forskningsprojekter igennem game design, og han har undervist kurser såsom „Roleplaying Games and Society“. Han har endvidere været med til at udvikle „Frack the Game“, et computerspil om etiske og socioøkonomiske problemstillinger omkring fracking (hydraulisk frakturering). Spillerne spiller rollen som frackingselskab. Undervejs skal man prøvebore i landskabet for at finde de mest skifferholdige kilder, og man skal udvinde gassen. Det gælder om at udkonkurrere andre selskaber ved at udvinde så meget skiffergas som muligt og i sidste ende blive det rigeste selskab, inden verden går under.⁴

De fire områder er en grov inddeling af tilgange og skal ikke forstås som gensidigt udelukkende former for dataetnografi. Der er mange analytiske nuancer samt metodiske og teoretiske finesser, som denne inddeling usynliggør, og som læseren må finde frem til ved selv at dykke ned i de refererede tekster. Fælles for de nye dataantropologiske studier er, at de på forskellige måder opløser det absolutte skel mellem kvantitative og kvalitative metoder og data, og at de er rige på eksperimenterende former. Det gælder både i forhold til afgrænsning og sammensætning af undersøgelsesobjekt, samarbejdsformer, metoder, analyseredskaber og måder at skrive eller kommunikere analysen (se fx Myers & Dumit 2011; Douglas-Jones et al. 2018).

Sociale datastudier

Dumits interesse for data og uddannelse begyndte, da han under et møde med en tidligere studerende blev præsenteret for en tidstypisk problemstilling: Univer-

siteterne optager og uddanner færre og færre studerende i *liberal arts*,⁵ samtidig med at firmaer, der arbejder med data og digitalisering, i stadig større grad har brug for og efterspørger kritisk tænkning blandt deres ansatte. Tidligere havde firmaer ressourcer til selv at træne nyuddannede i et par år efter ansættelse, men nu bliver denne træning udført i højst et par uger (Dumit & Nafus 2018:252253). For at tænke med data og kunne udføre kvalificerede analyser er det ikke nok at kende Excel og forstå, hvordan man programmerer en algoritme, eller hvordan den virker. Folk, der via IT-kompetencer kan tilgå data teknisk, ved ofte ikke, hvilke spørgsmål de skal stille til data eller hvordan.

At gå til et stof med kritiske spørgsmål er netop kompetencer, som kandidater med humanistiske og samfundsvidenskabelige uddannelser har, og derfor gik Dumit i gang med at designe en ny uddannelse i *Data Studies*. Som en del af designprocessen besøgte Dumit og kolleger over 20 små og store virksomheder i Silicon Valley for at undersøge, hvilke kompetencer de efterspurgte hos kandidater fra humanistiske uddannelser. Excel var et af svarene, men samtidig var adskillige firmaer interesserede i „kritiske tænkere, der kan tale datavidenskabens sprog, og som ved, hvad et data science-spørgsmål er“, og kan fortælle dem, når de stiller de forkerte spørgsmål til data (op.cit.253). Indtil nu har alle kurserne på uddannelsen i datastudier ved UC Davis været testet og er blevet modtaget med stor entusiasme af studerende, videnskabeligt personale og universitetets ledelse. Uddannelsen i data studies er færdigdesignet og venter på at blive godkendt. Optaget af de første studerende er planlagt til det akademiske år 2019-20, og UC Davis har ansat to adjunkter til at undervise på uddannelsen. Specialiseringen i datastudier skal komplementere de øvrige fag under kandidatgraden i humaniora eller samfundsvidenskab.

Tanken med den nye uddannelse er at lære liberal arts-studerende at tænke og arbejde med data på en måde, der er kritisk, men som samtidig er *computational* (*computational*). De studerende undervises altså i at forstå datas sociale liv, men også i basale kodnings- og programmeringsteknikker og computerberegningssforståelser samt vigtige principper for dataanalyse. Hermed udvikles de studerendes kritiske sans og analytiske færdigheder i forhold til dataorienterede miljøer og materialiteter, og de får en fornemmelse af data.

Begreber, som de studerende undervises i, er „dataarkæologi“, der består i at lære at stille gode og kritiske spørgsmål til data og forstå, hvilken historik der ligger i de data, man arbejder med. Spørgsmål kan være: Hvem har en interesse i at frembringe og analysere disse data? Hvordan er de blevet genereret? Af hvem? Hvilke skævheder (*bias*) ligger der i dette datasæt? Er tallene korrekte, eller er der andre tal, der er bedre? Hvad gør tallene ved den virkelighed, de repræsenterer?

„Datatømrerarbejde“ (*carpentry*) består i grundlæggende færdigheder i at arbejde med data såsom at udforske og manipulere data i programmet Excel samt at kode i programmeringssprog for statistisk analyse (programmeringssproget og softwaret R) og foretage analyser og visualiseringer af „big data“. Det er vigtigt, at studerende lærer at forstå og bruge Excel, understreger Dumit: „At kunne bruge Excel er et besynderligt udgangspunkt for verden lige nu.“⁶ Med basal forståelse af algoritmer og *machine learning* kan studerende stille spørgsmål til, om en bestemt algoritme arbejder imod menneskerettigheder, eller hvordan algoritmer og bestemte datasæt fremmer sociale, raciale eller andre skævheder. Hermed er et andet centralt tema i grænsefeltet mellem humaniora og datavidenskab slået an: etik.

Det handler om etik i praksis snarere end om ingeniøretik, siger Dumit. Vi kunne kalde det situeret etik. Hvem er involveret i et datasæt og dataanalyser? Hvilke uligheder findes i data, og bliver de fremhævet ved aggregering og analyse af data? Som vi ved, er samfund og sociale relationer ikke stabile systemer. Derfor bør data og datasæt om samfund heller ikke betragtes som stabile. Problemet er, at data som udgangspunkt er konservative, de holder fast i og reproducerer de kategorier, hvorigennem de bliver indsamlet. „Hvis vi ønsker, at data skal bidrage til at forbedre samfundet, skal vi tænke på, hvilken fremtid vi vil have,“ siger Dumit. En del af etikken i arbejdet med data ligger således i at arbejde kritisk med – og prøve at ændre – de kategorier og måder, hvormed datasæt bliver opbygget.

Afsluttende refleksioner: at hænge ud med data og se som en algoritme

Selvom Joe Dumit taler fra og om den nordamerikanske virkelighed, er mange af de tendenser, han arbejder med og beskriver, genkendelige i en dansk og skandinavisk kontekst: Excel som dominerende standard i organisatorisk logik og praksis, nedskæringer (dimensionering) på humanistiske og samfundsvidenskabelige uddannelser, omfattende digitalisering med stadigt stigende flow af data i vores private, professionelle og offentlige liv. Data studies-uddannelsen taler ind i temaer i den aktuelle offentlige debat: digital dannelse, dataetik og overvågning. Også i Danmark bliver der designet og udbudt nye uddannelser, der kombinerer datavidenskab, humaniora og samfundsvidenskab.

Udover at pege på visse ligheder mellem Nordamerika og Danmark vil jeg gerne slutte denne portrætartikel et andet sted: i dybden, i „det immersive“ og det eksplorative, som så stærkt karakteriserer Dumits arbejde, og som også er kernen af antropologisk arbejde mere bredt, nemlig at placere sig der, hvor tingene sker,

for at undersøge verden indefra og ud. Fra et antropologisk synspunkt, mener Dumit, er der mange muligheder, udfordringer og farer i arbejdet med datavidenskab. Men han fremhæver, at der er visse dybe færdigheder (*deep skills*), som antropologien kan bringe med til studierne af og med data, nemlig det at være komfortabel med vaghed; at hænge ud med rå data og arbejde med dem, udforske dem, nærmest danse med dem som i en kontaktimprovisation og at forsøge at positionere sig som en algoritme.

Som dette portræt, først og fremmest af Joseph Dumit og hans arbejde og af tendenser i antropologien mere bredt, peger på, er der opstået en økologi af begreber, praksisser og spørgsmål, der cirkulerer i en dataficeret verden og antropologi. Der er meget at lære – også for antropologer – i disse verdener. Joe Dumits opfordring til at tilegne sig færdigheder inden for datavidenskab og derved gøre både antropologien og datavidenskaben rigere er både udfordrende og velkommen. Særligt hans insistensen på at implodere fænomener og bevare dybden (*immersive*), det udforskende, det legende og et kritisk sanseapparat i alt, hvad man foretager sig, er forfriskende.

Noter

1. <http://interactingminds.au.dk/events/single-events/artikel/ethnographic-methods-in-the-digital-age/>.
2. <http://interactingminds.au.dk/events/single-events/artikel/data-anthropology/>.
3. Se <http://modlab.ucdavis.edu>.
4. Se <http://modlab.ucdavis.edu/digitalprojects/frack-the-game/>.
5. Liberal arts dækker på UC Davis over discipliner inden for humaniora og samfundsvidenskab. Termen kommer fra antikken, hvor de frie kunster (*artes liberales*) dækkede over grammatik, logik, retorik, geometri, aritmetik, astronomi og teoretisk musik. Beherskelse af disse blev et dannelsesideal for frie mænd i modsætning til de færdigheder, som håndværkere og slaver forventedes at beherske.
6. Citat oversat fra „Knowing How to use Excel is a Weird Baseline for the World Right Now“.

Litteratur

Albris, Kristoffer & Ayo Wahlberg
2018 At være online. Webnografi og digitale metoder. I: H. Bundgaard, H.O. Mogensen & C. Rubow (red.): Antropologiske projekter. En grundbog. Side 261-74.
København: Samfundslitteratur.

Birkebak, Andreas & Anders Kristian Munk
2017 Digitale metoder. København: Hans Reitzels Forlag.

- Blok, Anders & Morten Axel Pedersen
2014 Complementary Social Science? Quali-Quantitative Experiments in a Big Data World. *Big Data & Society*. <https://doi.org/10.1177/2053951714543908>.
- Boellstorff, Tom
2008 *Coming of Age in Second Life. An Anthropologist Explores the Virtually Human*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Breslin, Samantha & Bimlesh Wadhwa
2015 Towards a Gender HCI Curriculum. In: CHI EA '15 Extended Abstracts on Human Factors in Computing Systems. Pp. 1091-96. New York, NY: ACM Press. DOI:10.1145/2702613.2732923.
- Douglas-Jones, Rachel, John Mark Burnett, Marisa Cohn, Christoffer Gad, Michael Hockenfull, Bastian Jørgensen, James Maguire, Mace Ojala & Brit Ross Winthereik
2018 A Bestiary of Digital Monsters. In: U. Schultze, M. Aanestad, M. Mähring, C. Østerlund & K. Riemer (eds): *Living with Monsters? Social Implications of Algorithmic Phenomena, Hybrid Agency, and the Performativity of Technology*. IS&O 2018. IFIP Advances in Information and Communication Technology 543: 177-90. https://doi.org/10.1007/978-3-030-04091-8_13.
- Dumit, Joseph
2014 Writing the Implosion. Teaching the World One Thing at a Time. *Cultural Anthropology* 29(2):344-62. <https://doi.org/10.14506/ca29.2.09>.
- Dumit, Joseph & Dawn Nafus
2018 The Other Ninety Per Cent. Thinking with Data Science, Creating Data Studies – an Interview with Joseph Dumit. In: H. Knox & D. Nafus (eds): *Ethnography for a Data-Saturated World*. Pp. 253-74. Manchester: Manchester University Press.
- Grommé, Francisca, Evelyn Ruppert & Baki Cakici
2018 Data Scientists. A New Fraction of the Transnational Field of Statistics. In: H. Knox & D. Nafus (eds): *Ethnography for a Data-Saturated World*. Pp. 33-61. Manchester: Manchester University Press.
- Lowrie, Ian
2018 Algorithms and Automation. An Introduction. *Cultural Anthropology* 33:349-59. doi:10.14506/ca33.3.01.
- Myers, Natasha & Joseph Dumit
2011 Haptic Creativity and the Mid-Embodiments of Experimental Life. In: F. Mascia-Lees (ed.): *Companion to the Anthropology of Bodies/Embodiment*. Pp. 239-61. New York: Wiley-Blackwell Publishers.
- Rogers, Richard
2013 *Digital Methods*. Cambridge: MIT Press.
- Walford, Antonia
2012 Data Moves. Taking Amazonian Climate Science Seriously. *Cambridge Anthropology* 30(2):101-11.
- Wylie, Sara Ann
2018 *Fractivism. Corporate Bodies and Chemical Bonds*. Durham: Duke University Press.

INTERVIEW

DATA SOM ETNOGRAFISK OBJEKT

Et interview med professor Evelyn Ruppert

BRIT ROSS WINTHEREIK, LEA ENSLEV, KLAUS HØYER OG IDA EGE BIERING

Dette interview fandt sted på IT-Universitetet i København den 20. marts 2019, i forbindelse med at professor Evelyn Ruppert (Goldsmiths) leverede en keynote-tale på konferencen „Big Data and the Power of Narrative“. Vi gik ind i universitetets podcast-rum for at høre mere om, hvordan Ruppert kom til at arbejde med data, og hvad det vil sige at arbejde etnografisk i en datatæt verden.¹

Interviewet er foretaget af Brit Ross Winthereik og Klaus Høyer

Brit: Jeg vil gerne begynde med at spørge dig, hvordan du blev tiltrukket af spørgsmål om data i din forskning.

Ja. Det var lidt af en heldig tilfældighed, som disse ting ofte er. Da jeg havde færdiggjort min ph.d. i 2002, blev jeg ansat på et projekt, der involverede digitalisering af historiske folketællingsarkiver i Canada. Det involverede at gå tilbage til gamle håndskrevne dokumenter om, hvordan en folketælling blev udført. Vi skulle oversætte disse analoge, håndskrevne notater til digitalt format, men kom ind i en diskussion og debat omkring oversættelsesarbejdet. Og jeg begyndte at sætte spørgsmålstejn ved og observere alle de praksisser, der var involveret, og ved hvordan et håndskrevet arkiv blev dataficeret og kvantificeret: „Hvem er befolkningen i Canada?“

Det var ved at undersøge alle de uforudsete hændelser og uenighederne og oversættelserne fra de gamle folketællingsdokumenter til kvantificerede data, at jeg begyndte at blive meget interesseret i de praksisser, der producerer data.

Klaus: Har du et etnografisk yndlingseksempel, som du bruger til at forklare vigtigheden af at undersøge disse processer vedrørende dataficerings?

Til at begynde med undersøgte jeg det historisk, men så for virkelig at forstå praksisserne begyndte jeg i høj grad at bruge etnografiske metoder. Og eksemplet, som

jeg i høj grad i dag vil henvise til for at forstå, hvordan praksisser opererer, kommer fra et nyligt projekt, som er finansieret af et Consolidator Grant fra det Europæiske Forskningsråd. Det hedder „ARITHMUS – Peopling Europe. How Data Make a People“. I det projekt forsøger vi at forstå, hvordan data kommer til at definere Europas befolkning. Sammen med et team bestående af fem forskere har jeg arbejdet med det i cirka fem år, og det har givet mange indsigter i datapraksisser.

Et godt eksempel, som jeg vil fremhæve, er diskussionerne om at opgøre hjemløse mennesker i den europæiske union (EU). Dybest set er et af grundlagene ved befolkningsdata, ikke kun i EU, men også andre steder, at man har et defineret opholdssted. Befolkninger er i lang tid blevet opgjort med udgangspunkt i, hvor mennesker bor. Og det er klart, at der er en udfordring, når man så skal opgøre hjemløse mennesker. Her har jeg set, hvordan hjemløse mennesker ikke kun er blevet problematiseret som socialt marginale, men også statistisk marginaliserede, fordi de ikke har et defineret opholdssted og derfor er svære at opgøre. Definitionen på en befolkning og dens grundlag i en bolig er performativ og har så at sige skabt et problematisk emne, kaldet „den hjemløse person“. Jeg så, hvordan ingen kunne blive enige om, hvordan denne gruppe skulle opgøres eller defineres, og det blev tydeligt, at stater og regeringer gør det på et utal af forskellige måder. Derfor kan vi i dag sige, at „Hvad er en hjemløs person?“ og „Hvor mange af dem er der?“ er multipelt. Der er ikke én måde, hvorpå de bliver opgjort eller kendt eller inkluderet eller ekskluderet i en befolkning.

Klaus: Vil det sige, at det på en måde også er det, der undslipper entydig dataficering, som drog dig mod at undersøge disse processer?

På den ene side, ja, at vise, at undvigelse sker gennem et utal af forskellige praksisser. En måde at undvige på kunne vi sige var relateret til kategorisering eller definitioner. De måder, en krop bliver inkluderet i kraft af en definatorisk praksis. Men den anden side er, at der også er teknologier og teknikker, hvormed kroppe bliver tildelt kategorier.

Lad os antage, at hjemløse er inkluderet i en definition. Hvordan man så teknologisk tæller nogen, altså ekskluderer eller inkluderer, afhænger af metoden. Og eksemplet, jeg vil give, er befolkningsregistre, som primært er baseret på at have en bolig kontra andre metoder, som nogle stater har taget i brug, som er at tage hen til herberger og andre institutioner og opgøre kroppe i senge på et bestemt antal af nætter, og igen andre stater, som laver optællinger på en folketællingsnat ved at gå rundt i byen og sample: Hvor mange mennesker er der på gaden? Så der er et utal af forskellige måder at gøre det på, den opgørelse. Men det var et eksempel på, hvordan dette udvikler sig til at producere denne slags mangertethed.

Brit: For mig lyder det meget antropologisk, og du er her i København for at deltage i en konference om Big Data og narrativer, som er organiseret af en gruppe teknologiantropologer. Så vi er nysgerrige efter din mening om, om der er noget særligt antropologisk ved studier af Big Data og dataficering, som du kan pege på?

Antropologer slår hul på myten om dataficering som en regelret proces. Jeg anerkender, at ting er processuelle, men processer involverer et utal af praksisser. Og det, som meget antropologisk arbejde fremhæver, er de praksisser. Det åbner også op for, at der er mange forskellige momenter, der ikke bare er tekniske, men også politiske, i den måde, praksisser udfolder sig på. Så det er godt at snakke om dataficering, men det er også et metakoncept. En dataficering er situeret på specifikke måder. Og det er ved at tage højde for dens situerethed, at vi også kan gribe ind eller kritisere eller åbne dataficeringen op, så den kan kigges efter i sømmene.

Brit: Har du nogen synspunkter på den antropologiske forskning i data?

Antropologi skaber et stærkt bidrag til, hvordan data rejser og bevæger sig og bliver taget op på forskellige måder. Hvis vi taler om dataficering processuelt, forstår vi også, at det ikke kun handler om skabelsesmomenter eller oprindelse, men at data kommer til at have et liv og har et liv gennem den måde, de bliver cirkuleret på. De bliver taget op, fortolket og anvendt. Alle disse forskellige momenter kommer til at have virkelig vigtige effekter og konsekvenser. Så dataficering kunne også inkludere, hvad jeg gjorde i det projekt, som jeg nævnte i begyndelsen. Der gik vi tilbage i historien og begyndte at identificere nye kategorier og ting i de håndskrevne former, som aldrig blev til data tilbage i, lad os sige 1911. De har nu fået et liv her i det 21. århundrede.

Klaus: Da du snakkede om de hjemløse før, indikerede du nogle af de politiske implikationer af dataficering. Hvis den antropologiske tilgang er at udfolde praksisserne snarere end at antage en standardiseret abstrakt „dataficeringsproces“, der kan gentages og opskaleres, åbner det så for andre muligheder – praktisk og politisk – for intervention?

Lad mig først kommentere på de praktiske og politiske implikationer af hjemløsedata. EU's arbejde og debatterne, som jeg observerede, påvirkede, hvordan ressourcer ville blive allokeret, og måske, hvordan en gruppe og et samfund kan blive til et spørgsmål om politik og et spørgsmål om intervention. Et tal kunne resultere i flere ressourcer eller politiske handlinger, fordi de nu er anerkendte. Så det er anerkendelsen, der kan give disse effekter. Et lignende eksempel, som

berører mig i øjeblikket, er selvfølgelig debatterne om migrationsdata. At hvilket antal migranter der bliver rapporteret, kan have store politiske konsekvenser. Det ser vi i øjeblikket i den konstitutionelle krise i Storbritannien.

Den slags, lad os kalde det „store politiske effekter“, er virkelig åbenbare. Hvad antropologi eller jeg som sociolog, der udfører etnografi, vil pege på, er, at vi kun kan nå frem til en kritik af de tal eller de data gennem en forståelse af deres tilblivelse og de forskellige normative, politiske og andre beslutninger, der er involveret i at skabe dem. Vi kan forstå, hvad der kommer til at udgøre en definition. Vi kan også sætte spørgsmålstejn ved den definition, gøre den til noget, der skal udfordres, og sige: Der er andre muligheder. Hvis vi skal bruge data, lad os sige om de hjemløse eller om migranter, er vi nødt til virkelig at forstå og klarlægge typerne af normative og politiske valg, der indgår i deres produktion. Jeg tror kun, at vi kan sætte spørgsmålstejn ved og udfordre dem på det grundlag. Ellers kommer vi ind i en debat om såkaldt alternative fakta: „Dette antal eller dette antal?“

Klaus: Og hvem prøver du at kommunikere disse fund til? Hvem skal arbejde med det, som du finder, når du åbner processerne op?

Som forsker er min første pligt rettet mod ny viden. Det er det, jeg gerne vil bidrage til, og jeg tror egentlig, at det er alles kald. Derudover henvender jeg mig, i den udstrækning jeg kan, til politiske beslutningstagere og til den gruppe, som jeg kalder statistikere. Men heller ikke for på en måde at fortælle dem, at de er forkert på den, eller at de er nødt til at genoverveje deres praksisser, men derimod for at drage opmærksomhed mod bestemte antagelser, som de måske har, og hvor jeg måske kan foreslå en anden måde at tænke på, der siger „Hvis vi demokratisk er blevet enige om at mobilisere data til fordel for befolkningen eller for det fælles bedste, er vi også nødt til at understrege nødvendigheden af at lave data, der har demokratisk legitimitet.“ Hvor skal den legitimitet komme fra? Jeg tror, at den kommer fra at være meget klar omkring grundlaget for, hvordan det bliver skabt og lavet. Jeg tror, at det er det, som sådanne studier, som jeg og mange andre laver, potentielt kan bidrage med.

Jeg overvejede dog også, om dit spørgsmål måske også ville have en mere epistemologisk dimension. Når jeg taler om praksisser, er vi del af den her bevægelse, som nogle mennesker kalder „en praksisvending“, som kom mod slutningen af det 20. århundrede, hvor meget samfundsvidenskabelig teori begyndte at bevæge sig væk fra at tænke på strukturer og systemer som konfigurerende sociale fænomener og i stedet så praksisser som det, der skaber de ting, vi ender med at kende, og den viden og de fakta, vi deler. De er produkter af praksisser, og ikke top-down-strukturelle processer. Det er den slags epistemologisk stand-

punkt, som jeg tror er vigtigt for forståelsen af praksis, og som jeg og flere er tilhængere af. Det åbner dernæst for at se, at praksisser har en masse kvaliteter, som vi bliver nødt til at undersøge. De er kropsliggjorte, de involverer materiel og teknologisk mediering samt arrangementer, som gør dem mulige og får dem til at ske. De er også situerede. De er kontingente. Vi har planer, men så har vi også handlinger, som Lucy Suchman så berømt har sagt. Det er, når vi er opmærksomme på det, at vi kan lære noget nyt.

Brit: Hvordan udfordrer dataficering vores egne videnskabelige praksisser, og hvordan udfordrer dataficering vores metoder?

Jeg tror, det drager opmærksomhed mod vores egen skabelse af etnografiske data. Det kræver en refleksivitet om, hvordan vi også i høj grad konstruerer, hvad der er data, og igennem vores narrativer bringer visse data i spil ud fra, hvad vi lægger mærke til, og hvad vi ikke lægger mærke til. Så vi er i høj grad en del af dét, vi selv undersøger og nogle gange kritiserer. Jeg tror ikke, det kun drager opmærksomhed mod etnografiske metoder, men mod enhver metode. Overordnet set er min interesse metode og herunder samfundsvidenskabelige metoder, men også metoder brugt i politisk styring. Og det er kritik af, når tilgangen til metoderne bliver taget som en selvfølge; når det overses, at metoderne inkluderer enten implicite eller eksplicite antagelser omkring enten objektet, der fokuseres på, eller hvad det vil sige at blive studeret. Eller som antropologer har sagt: „Hvad er felten?“ Det er ikke givet på forhånd. I forhold til dem, der beslutter, hvem de skal snakke med – tager de kun menneskelige aktører med i deres analyse? Eller inkluderer de også andre aktanter, herunder teknologier osv.? Og hvordan taler teknologi? Hvordan agerer teknologi? Og hvordan adresserer man så og kommunikerer om teknologier? Så jeg tror, det bibringer spørgsmål omkring alle de ting, omkring vores egen praksis, men også de praksisser, som vi undersøger og søger at kritisere.

Klaus: Man kunne sige, at der også er et behov for at gentænke, hvad der tæller som antropologiske data. Historisk har det været diskuteret, i hvilken grad for eksempel dokumenter kunne analyseres antropologisk. Og når nu store dele af det sociale liv, som plejede at være objektet for de antropologiske studier, bliver dataficeret, og når objektet, du gerne vil undersøge, ikke er tilgængeligt for fænomenologisk engagement på samme måde som deltagerobservation, udfordrer det så også, hvad der tæller som antropologiske data?

Ja.

Klaus: Rejser det så også spørgsmål om, hvad der tæller som antropologisk viden?

Det tror jeg absolut, at det gør. Jeg ved ikke, om vi har klare svar på det. Jeg tror, at når vi taler om dataficering nu, er det med den slags overvejelser in mente: Hvad betyder det her for selve vores praksis og videnskabelse? Og hvordan ændrer vi de praksisser? Et parallelt eksempel kunne komme fra den måde, jeg og andre har tænkt på det, vi kalder „digital sociologi“ eller „digital etnografi“. Altså opdagelsen af, at meget socialt liv sker gennem digitale teknologier.

Hvordan konceptualiserer man ikke blot metode, men også det, der sker derude? Og hvordan bliver *det digitale* udført i hverdagslivet? Er det bare at tweete? Er det, hvordan man søger på nettet og bruger søgemaskiner osv.? Jeg tror, at den slags spørgsmål bliver helt centrale. Og jeg tror, at vi i de samfundsvidenskabelige discipliner kæmper med at forstå det fænomen. At disse er væsentligt anderledes praksisser og helt andre former for socialitet, der ikke lader sig forstå gennem vores metodiske standardrepertoire eller vores standardkoncepter. Og jeg tror, at det er her, vi prøver at gentænke nogle fundamentale ting. Jeg tror, at der bliver arbejdet godt på det, men at vi i en bredere forstand stadig kæmper med måderne, hvorpå vi skal gentænke de praksisser.

Klaus: Og der er sikkert også en udvikling i forhold til vores forskningsetik, som sker samtidig med det epistemologiske engagement, ikke? Vi prøver at finde ud af, hvordan vi undgår at blive en del af en økonomi, der består af overvågning af og rådighed over folks data.

Præcis. Vi kan nemt blive indblandet i det gennem vores egen genbrug af data, altså ved at analysere data, som er genereret gennem forskellige store platforme, hvilket nylige skandaler såsom Cambridge Analytica smertefuldt har demonstreret. Er vi så også indblandet i eksempelvis de kommercielle motiver, som IT-selskaberne bag de platforme har? Jeg tror, at det er meget svært at afstå fra det og sige: „Vi bruger det til et forskningsmæssigt formål, så derfor er det nødvendigvis godt.“ Hvad er vores etiske ansvar over for de subjekter, der har været en del af produktionen af de data, og som ikke har haft muligheden for at sige „nej“?

Brit: Til slut vil vi gerne spørge dig, hvad der efter din mening er den vigtigste lektie fra etnografiske studier af dataficeringsprocesser? Og for hvem?

En af de ting, som jeg implicit har sagt, er, at datapraksisser er performative. Og hvad det betyder er, at hvis vi går tilbage til eksemplet med de hjemløse – spørgsmålet om, hvor mange hjemløse mennesker, der er i den europæiske union – så er det ikke noget, som vi bare kan gå rundt og tælle op. Måderne, hvorpå vi definerer det, og de praksisser, hvorved en person bliver inkluderet eller ekskluderet, ender med at udgøre det, vi anerkender som hjemløse mennesker i EU.

Jeg tror, at det åbner op for to vigtige ting. For det første er der ikke kun én måde, hvorpå vi kan dataficere et fænomen. Vi kan tilgå ethvert fænomen, uanset hvad vi er interesseret i – om det er en befolkning eller noget andet – og på forskellige måder og med forskellige forståelser ende med at få forskellig viden om det. Det er den slags mulighed, som folk som Annemarie Mol kalder „ontologisk politik“, som performative forståelser åbner op for. Jeg tror, at det er en åbning for mulighed og håbefuldhed – og ikke bare kritik. Den anden ting er, at vi som forskere kan få ting til at ske på andre måder, af andre politiske årsager og på baggrund af andre normative forståelser. Hvad er det for et gode, som vi søger at opnå kollektivt? Og hvordan oversætter vi det så bedst til de måder, hvorpå vi producerer viden om fænomenet? Så skabelsen af data handler både om at tage ansvar og stå til ansvar: Vi er ansvarlige for, hvad vi foretager os gennem data, og hvad der bliver udført gennem data. Data kan have store konsekvenser for mennesker – som de hjemløse. Disse konsekvenser er vigtige for os alle sammen som borgere i et demokrati.

Oversat af Brit Winthereik og Klaus Høyer

Note

1. Evelyn Ruppert er professor ved Institut for Sociologi på Goldsmiths, University of London. Hun forsker blandt andet i datasociologi, databeskyttelse, Big Data, socialvidenskabelige metoder og science and technology studies (STS). Hun er også grundlægger og redaktør på Sage open access-tidsskriftet Big Data & Society: Critical Interdisciplinary Inquiries.

INTERVIEW

SAMFUNDSVIDENSKABERNE OG DE STORE DATA

Interview med Anders Blok, Rebecca Adler-Nissen og Morten Axel Pedersen

MY MADSEN OG KATINKA SCHYBERG

I dette interview diskuterer tre samfundsvidenskabeligere forskere fra CSS – lektor i sociologi Anders Blok, professor i statskundskab Rebecca Adler-Nissen og professor i antropologi Morten Axel Pedersen – deres erfaringer med og tanker om det at arbejde med Big Data, „computational social science“, heterogene datatyper og tværfagligt samarbejde i forbindelse med projekter på Copenhagen Center for Social Data Science, SODAS.¹ Og så er CSS' nye kandidatuddannelse i social datavidenskab, med start 2020, også oppe at vende.

Interviewet er foretaget af My Madsen. Det fremstår her i samtaleformat – om end i en redigeret version.

Hvordan arbejder I med data eller digitale metoder?

Rebecca: Jeg er jo kommet ind i det her felt lidt som mange andre samfundsforskere: fordi man møder et eller andet problem, som ikke længere giver mening, når man bruger de traditionelle metoder eller teorier, vi har. Eller et empirisk fænomen, der er for stort og vigtigt til, at vi bare kan overlade det til andre. Egentlig startede det med en for *Tidsskriftet Antropologis* læsere måske meget sjov anekdote: Jeg arbejdede i Udenrigsministeriet og skulle forberede noget til udenrigsministerens møde med en ambassadør. Jeg havde lavet alle de der traditionelle talepapirer, som jeg havde printet ud – de vigtigste samtalepunkter osv. Men så skete der bare det, at hun jo allerede havde snakket med ham – hun havde allerede sms'et med ham om, hvad de skulle snakke om på mødet. På den måde var hele statens normale måde at fungere på ligesom bare blevet kørt over, fordi de engang havde udvekslet private numre. Da jeg så kom tilbage på universitetet, tænkte jeg: Der foregår altså nogle ting i det daglige, som vi slet ikke har begreb om. Nu er det her måske lidt trivielt, men det handler også om store spørgsmål. Siden har jeg så søgt to store projekter: et Carlsbergfondsprojekt, der undersøger digital disinformation fra Øst mod Vest. Her kigger vi på det her pro-Kreml-dis-

information – hvem når det, og hvem spreder det og hvordan? Det andet projekt handler om at forstå, hvordan fortrolige forhandlinger og håndteringen af offentligheden egentlig hænger sammen i dag, med fokus på sociale medier i det man – måske lidt søgt – kan kalde den digitale tidsalder, for eksempel i forbindelse med sådan noget som Brexit.

Jeg bliver lige lidt fanget af den case, du taler om – for mig er det ikke helt entydigt, hvordan sådanne personlige samtaler kan undersøges med Big Data-materiale? Hvad er sammenhængen der?

Rebecca: Hvis du er interesseret i at forstå, hvordan for eksempel Brexit forhandles både offline og online, bliver du nødt til både at have fornemmelsen af denne her Brexit-boble – altså alle de tusindvis af mennesker, der hver dag engagerer sig på Twitter og Facebook og Instagram i forskellige netværk og kommenterer eller forsøger at påvirke eller på anden måde være en del af processen – og så denne her „backstage“, som må undersøges gennem deltagerobservationer og sådan nogle lidt mere antropologisk inspirerede metoder, hvor vi for eksempel spørger eller følger og kigger på en diplomat i løbet af et par dage. Hvor tit tager han eller hun mobilen frem? Med hvilket formål osv.? Det bliver på den måde en kombination af kvalitative og kvantitative metoder, som jeg synes er nødvendigt for dette her spørgsmål, simpelthen!

Så for dig er det kombinationen af de her metoder, der kan noget nyt?

Rebecca: Ja, det tror jeg, der er rigtig meget potentiale i – også fordi mange af os på SODAS kommer med nogle ret specielle samfundsvidenskabelige eller nogle gange næsten humanistiske metoder til at forstå mening med, og hvordan folk oplever alt muligt i deres hverdag. Og når vi så møder det, der også er deres hverdag, nemlig millioner af tweets, som former den måde, man forstår virkeligheden på, tror jeg, vi kan begynde at stille nogle spændende spørgsmål.

Morten: For at give lidt baggrund for SODAS kan jeg jo lige fortælle, hvordan det startede: For efterhånden en hel del år siden kom jeg mere eller mindre tilfældigt til at snakke med David Dreyer ovre fra økonomi og Søren Kyllingsbæk, som dengang var lektor på psykologi og nu er institutleder på psykologi, om at lave et eller andet. Vores dekan udloddede på det tidspunkt nogle „seed money“ til at lave noget på tværs af institutterne. Så spurgte Søren, David og jeg, om vi ikke skulle mødes med en fyr, han kendte ude fra DTU, Sune Lehmann, fordi han var interesseret i at bruge nogle metoder, han havde udviklet til at lave analyser af netværker sammen med nogle samfundsvidenskabelige forskere. Vi blev enige om at søge pengene sammen. Det var dog lidt skævvredet i forhold til det kvalitative – de andre var meget kvantitative – så jeg tænkte: Hvorfor ikke få alle

fagene med? Så jeg spurgte Anders Blok, om han også ville være med. Og det var så starten på det. Så fik vi senere landet næsten 20 millioner kroner fra nogle interne midler på KU, som hed Sense of Excellence 2016-midler, til det projekt, der hed „Social Fabric“. Det gik ud på at uddele mobiltelefoner til omkring 1.000 førsteårsstuderende på DTU og så undersøge den population af studerende i rent ud sagt hoved og røv. Vi kaldte det „deep data“. Og det var selvfølgelig også derfor, at jeg fik med i projektforslaget, at der skulle være en etnograf, der lavede feltarbejde blandt de studerende, og som selv fik en telefon. Og det var jo så dig, My. Men der er jo også folkesundhedsfolk, økonomer, psykologer, sociologer, STS-forskere, folk fra filosofi, fra Niels Bohr Institutet og selvfølgelig fra DTU med i projektet.

Du fortæller, at det indledningsvis kom i gang på grund af netværksstudierne ude fra DTU – men hvad forestillede I jer, at det andet datamateriale skulle supplere med? Kan man tale om det som en skalering af typen af datamateriale, der var med i projektet?

Morten: Når man arbejder med sådan nogle såkaldte ustrukturerede metadata – altså de typer data, der blev logget i projektets mobiltelefoner, der fortæller, hvornår folk var online og offline, hvornår de ringede til hinanden, var på Facebook og andre sociale medier osv. – så har man at gøre med nogle typer data, som jo ikke er resultater af en hypotese, man på forhånd har besluttet, at man skal gå ud og teste a la for eksempel: Hvor mange mennesker i Odder stemmer på Dansk Folkeparti, når der er økonomisk nedtur? Det her var meget mere sådan „blue sky“-agtigt: Vi har en masse nye typer data, og der er ikke rigtig nogen, der ved præcist, hvad man kan bruge dem til, men det var helt klart, at de kunne bruges til et eller andet. Hvad sker der, hvis vi sætter dem sammen med hinanden og så oveni også bringer en masse fagligheder sammen? Vi laver for eksempel spørgeskemaer, som har den der mere traditionelle kvantitative samfundsvidenskabelige approach, og oveni lægger vi så de her etnografiske tilgange og teorier. Vi sætter alt dette her sammen, og så ser vi, hvad der kommer ud af det. Det var idéen. Og derfor var det mig meget magtpåliggende, at den person, der skulle ansættes i den etnografiske ph.d.-stilling – som endte med at være dig, My – ikke nødvendigvis skulle være en person, der på forhånd havde lavet en masse digital etnografi. Det væsentligste var, at det var en, der havde mod på og evner til at gå ud og lave sådant et fuldstændigt traditionelt antropologisk feltarbejde, hvor man virkelig nedsænker sig i en population af mennesker i et år eller længere, og så på en eller anden måde tage de data og se, om de kunne kombineres med alle de andre. Og jeg må indrømme, jeg havde ingen anelse om, hvorvidt det kunne lade sig gøre. Eller hvordan man skulle gøre.

Anders: Noget af det, som jeg synes er meget vigtigt at tale om, er, at mindst lige så meget som det handler om at kombinere samfundsvidenskab og datavidenskab, handler det også om at forsøge at gå på tværs af samfundsvidenskaberne. Og den bevægelse er mindst lige så udfordrende, om ikke mere udfordrende, som den første bevægelse.

Jeg kom ind i projektet som „sociologen“ og modsat, hvad man måske kan forestille sig, når man er et antropologisk publikum – fordi jeg har sådan en forestilling om, at antropologer konstruerer sociologer som sådan nogen, der laver det samme som dem selv, bare med tal – arbejder jeg ikke nødvendigvis så meget med tal. Så jeg kom ligesom ind som sådan en underlig kvalitativ sociolog, som ikke desto mindre jo har været med til at udforske mulighederne for at lave sociale netværksanalyser, i bred forstand, på de her typer af data.

Det andet ben, jeg måske vil nævne, som jeg også kom ind med og allerede var i gang med, kommer ud af min interesse for det, der hedder videnskabs- og teknologistudier eller STS. Man kan sige, at digitalisering og digitale teknologier laver om på sociale relationer, og så har de digitale teknologier også den egenskab, at de rematerialiserer sociale interaktioner i stort og småt, fordi de bliver opfanget og sporet i alskens platforme, på apps, i købsdata og på alle mulige typer af måder. De her digitale spor er noget, jeg har undervist i og udforsket i forhold til at forsøge at sige noget om det offentlige engagement i det, vi kalder videnskabelige kontroverser. Det gør vi sammen med folk som Bruno Latour og noget af det der STS-slæng. Og så er det også noget, jeg bruger i min egen forskning for tiden, hvor vi bruger Facebook til at forsøge at sige noget om civile gruppers engagement i bynatur. Vi er blandt andet nysgerrige på at se, hvor langt vi kan komme, så at sige, „ned“ i det nære, interaktionelle i de her grupper alene ved hjælp af de her digitale spor. Vi har bevidst valgt at lade være med at sætte dem sammen med etnografi eller interviews eller surveys. Det giver en sjov mulighed for at udforske spørgsmålet om, hvad det egentlig er for nogle kapaciteter, de her data har, når de både er store og også går helt tæt på personlige og interaktionelle dynamikker i for eksempel en byhave et sted i København, der er ved at finde ud af, hvordan de skal forhandle med kommunen, eller hvordan den og den persons ageren til sidste weekends hyggemøde var helt upassende og sådan nogle typer af ting.

Da du talte om SODAS, sagde du, at du syntes, det var vigtigt, at alle samfundsvidenskaberne var repræsenteret, og at det at arbejde på tværs af samfundsvidenskaberne var en vigtig del af projektet. Hvorfor det? Hvorfor er det ikke nok med forskelligt datamateriale, hvorfor skal der også være forskellige samfundsvidenskaber med?

Anders: Det er vigtigt for forståelsen af det, vi laver: Det former enormt meget det rum, vi tre og de andre samarbejdspartnere indgår i, og den forestilling, vi har om den uddannelse, vi også er i gang med at lave [social datavidenskab på CSS, red.]. I bredere forstand er det jo vigtigt, fordi man bliver opmærksom på, at vi i samfundsvidenskaberne trækker rundt på helt forskellige analytiske og metodiske traditioner. Vi mener for eksempel forskellige ting med de samme ord. Jeg satte mig på et tidspunkt ned for at tænke over, hvad de forskellige involverede discipliner i Social Fabric egentlig mente med et „netværk“. Det var ret interessant, for vi mente faktisk systematisk forskellige ting. Man skal huske, at „netværk“ er et interessant mødested for en hel masse discipliner. Det er jo et sted, der har en lang antropologisk tradition begyndende med, at man var ude i landsbyer og spørge folk, hvem de mødtes med, og hvem de havde forskellige typer udvekslinger med. Det bestod i, at man simpelthen satte sig ned og tog et stykke papir, og så tegnede man streger imellem. Hele den der netværksfigur er jo vedblivende en inspirationskilde for en masse antropologisk arbejde. Samtidig har den udviklet nogle matematiske dimensioner i en hel anden retning indenfor andre fag, blandt andet kvantitativ sociologi og økonomi. Og den har en historik i fysik, hvor man kan sige, at for sådan en som Sune Lehmann er det ligeegyldigt, om han studerer proteiner i en krop eller mennesker på et universitet.

Rebecca: Det slår mig, at jeg i stigende grad tænker på SODAS som et sted, der også kan føde tilbage til de gamle discipliner. Morten og Anders var begge to inde på, hvorfor de hyrede dig, My: Det var, fordi du var en dygtig antropolog i din disciplin. Det er ikke sådan, at vi hiver disciplinerne væk. Det, der lige for tiden foregår, er en transformation af, hvordan verden bliver skabt – hvordan vi laver byhaver, eller hvordan vi forhandler en fredsaftale i Ukraine – da alt er digitaliseret på alle mulige måder. Det betyder, at vi er nødt til at gå tilbage og revidere nogle af de begrebsrammer, vi allesammen render rundt med – Berger og Luckmann, Goffman, Bourdieu eller „rational man“ for den sags skyld, idet der altså foregår nogle ændringer i forholdet mellem stat og marked, mellem individ og kollektivitet, som er så grundlæggende, at vi nok skal gentænke idéer om social interaktion, som Anders er inde på. I mit felt, politologi, er der en tendens til at blive så begejstret over de her nye sociale data, at vi ligesom antager, at de i sig selv er meningsfulde i folks verden, og vi antager, hvad det er for en mening, de har, og at det må være den samme for hvert individ. Så et „like“ er et „like“ for eksempel, og så tæller vi dem. Det er det, jeg opponerer imod, blandt andet inspireret af samtaler med Morten og Anders og andre fra jeres discipliner. På den måde er der simpelthen grundlæggende noget at lære af hinanden i forhold til, hvordan vi stiller spørgsmål, og selvfølgelig i forhold til de begreber, vi bruger. Forhåbentlig vil det også føde tilbage til vores moderdiscipliner.

Morten: For mig at se er det et virkelig vigtigt spørgsmål, og det føder jo ind i, hvad SODAS egentlig er for noget. SODAS udspringer af Social Fabric-projektet. Det blev besluttet hos ledelsen på fakultetets side, at der, på grund af alt det, Rebecca lige har omtalt – de her ændringer i verden, der tilsyneladende har en irreversibel karakter, såsom digitalisering, datadrevet økonomi, politik, alle mulige ting – at der skulle sættes strategisk på det. Så der blev afsat nogle midler til at gøre dét, der egentlig var et forskningsprojekt, til et center på fakultetet. Det var så på det tidspunkt, at vi var så heldige at få Rebecca med i vores gruppe og en hel gruppe af andre folk også fra statskundskab, som var i gang med at interessere sig for nogle af de samme fænomener. Det der gør, at vi ligesom træder i tredje gear nu – først var der forskningsprojektet Social Fabric, så var der SODAS – det er den uddannelse, der er blevet godkendt af ministeriet, og som starter næste år og hedder Social Data Science. Og jeg kunne simpelthen mærke den dag, godkendelsen kom i hus, da skete der et eller andet inde i mig. Det, der er utroligt vigtigt for mig, som både udfordrer mig, men også er ufatteligt spændende, er, at der jo er tale om et helt nyt fag. Jeg kan godt lide idéen om et nyt fag, for et nyt fag har både at gøre med undervisning og forskning og med metoder – det har ligesom noget at gøre med det hele. Altså en ny faglighed. Og hvordan skaber man den? Det tror jeg, at vi har nogle potentialer for, fordi vi i hvert fald har det første, det kræver, og det er nogle dygtige forskere indenfor deres discipliner. Men vi har også nogle forskere, der stoler nok på hinanden og respekterer hinanden nok til, at de tør risikere sig selv og deres faglighed, når de sidder og taler med hinanden. Uden sådan en stemning kan man ingen vegne komme, når man skal lave et nyt fag. For ellers sidder vi bare hele tiden og passer på vores fag. Vi er i gang med at udvikle et sprog sammen. For som Anders siger, kan det godt være, at vi tror, vi taler om de samme ting, når vi for eksempel siger „netværk“, men det gør vi jo ikke. Så vi bliver nødt til at etablere et vokabularium, et begrebsapparat for, hvad vi egentlig mener, når vi siger et „netværk“ eller „kvalitativ“, „etnografisk“ eller „behaviour“. Det bliver superspændende, men det bliver selvfølgelig også en stor udfordring.

Jeg tænker på, om man kan sige, at der er to sider af det: Der er både et samfundsvidenskabeligt politisk projekt om, at det her er noget nyt, som man skal være med på for at kunne være med til at bestemme, hvordan de her ting skal defineres, og så er der også det, at data simpelthen fylder mere i folks liv. Og det leder mig til spørgsmålet om, hvad Big Data er i forhold til nogle af de andre typer data, vi også har arbejdet med, for eksempel registerdata?

Rebecca: Jeg kan fortælle, at jeg har en kollega, der har et skilt på sin dør, hvor der står: „I was into Data before it became Big“, og den, synes jeg, er meget god.

Big Data er jo på en eller anden måde blevet en „placeholder“ for, at store data er blevet lettere tilgængelige. Den nye type data er lettere tilgængeligt og tilbyder os – og Amazon – nogle muligheder, som vi slet ikke har haft tidligere for at forstå, hvordan folk agerer. Og det er jo det, samfundsvidenskaben gerne vil vide. Så på den måde ville det være mærkeligt, hvis vi ikke interesserede os for alle de nye typer digitale spor. Men en ting, vi måske også kan komme ind på, som jeg synes, er vigtigt, det er etik i forhold til dette her spørgsmål. For noget af det, vi har mødtes om, har været spørgsmålet om, hvorvidt de studerende skal kunne EU's nye persondataforordning. Og skal vi? Hvis man spørger sådan, må man svare, at det skal de og vi selvfølgelig kunne – men hvad vil det sige at „kunne“ den? Og pludselig rejser det sådan nogle lidt mere grundlæggende spørgsmål: Ville det for eksempel være nok, hvis de bare tog sådan et crash course og kunne den? Nej, det ville det jo ikke, for samfundsvidenskab er jo knap nok jura. Så vi er ude i også at stille spørgsmål som for eksempel, hvordan algoritmer former vores politiske holdninger – et typisk politologisk spørgsmål – eller kulturelle valg, for en sociolog. Så vi har en drøm om et fag, der tænker politik og etik på virkelig mange niveauer, så for eksempel spørgsmålet om persondataforordningen også bliver et spørgsmål om at følge folk, der implementerer den, og se, hvor mange grå hår i hovedet det egentlig giver folk. Jeg tænker lidt på den fase, vi er i nu, som sådan et „wild west“, og på et eller andet tidspunkt kommer samfundet for at generobre den kolonisering, der er sket af de her store mastodonter, som forsøger at kolonisere vores egne data.

Morten: I forhold til hvad Big Data er, vil jeg sige, at fundamentalt set er der jo ikke noget nyt ved Big Data som sådan. Du har haft store data i astronomien, i naturvidenskaben, i medicinen og for den sags skyld også i survey data i samfundsvidenskaben. Men det, der gør det nyt, er måske det, man kalder „social“ Big Data. Og med det menes der i særdeleshed alle de her typer af spor, der genereres ved vore digitale gøren og laden. Det er dem, der markerer en fundamental forskel fra for bare 10 år siden. Og så kan måske sige: Er det ikke bare hype med det der Big Data? Der synes jeg, at svaret både er ja og nej. Det er selvfølgelig fuldstændig rigtigt, at der allerede er et „backlash“ i gang: Vi kan se, at Magrethe Vestager i EU-Kommissionen og danske politikere fra både venstre og højre er begyndt at stille kritiske spørgsmål. Men pointen er, at de største firmaer i verden er datadrevne firmaer. De lever af at give såkaldt gratis produkter til dig. Men som en eller anden har sagt, som jeg ikke lige kan huske, hvem er: „If the commodity is free, it means *you* are the commodity.“ Det er jo det, Facebook og Amazon og sådan nogle lever af. Deres algoritmer, der er baseret på metadata, er gode nok til at forudsige med stor nok sandsynlighed, hvorvidt du vil købe en bog eller stemme på et bestemt parti, til at de kan tjene en masse penge på det. Så bare det, at det er verdens største virksomheder, viser, at sociale Big Data er

enormt effektive. De her teknikker blev brugt til at influere det amerikanske valg – måske endda på afgørende vis! Vi må simpelthen forstå, at det her, det virker.

Anders: Jeg vil også sige, at vi grundlæggende har at gøre med de her digitale spor og mængden og typen og heterogeniteten af dem, når vi snakker om Big Data – indenfor samfundsvidenskaberne. Der kan man jo lægge til, at de vil tendere til at have nogle egenskaber, som adskiller sig fra, hvordan datasæt tidligere har set ud. Der er en række interessante ting ved dem, hvoraf man kan nævne tre: for eksempel granularitet i tid og rum, det vil sige tæthed af observationer i tid og rum. Sammenlignet med en surveyundersøgelse eller registermateriale vil man få observationer, som kan være lige så granulære i rum, som vores descartianske grid nu engang er i stand til at geare os til. Så det er nogle nye typer egenskaber, som vi jo allesammen skal lære at omgås. Fysikerne kan uden tvivl nogle ting med den type data, som er interessante også for samfundsvidenskaberne bredt set. Den anden ting, man kan sige om dem, er, at mange af de her datasæt vil omhandle det, man vil kalde „hele populationer“. Det er sådan lidt et snydeord, fordi selvfølgelig er der alle mulige huller i dem, men det er mere set i forhold til, hvad det er for en forestilling om repræsentativitet, der er indbygget i de her datasæt: De er ligesom taget ud af en faktisk population. Det kan være en population af DTU-studerende, det kan være en population af Facebook-brugere på bestemte sider, det kan være dem, der shopper i Coop osv. Og det er en forskel i forhold til idéen om et statistisk udsnit, som jo har formet samfundsvidenskaberne i hundrede år og leveret forestillingen om, hvad det vil sige at repræsentere den sociale verden i kvantitativ forstand. Så der sker igen noget ret radikalt, som udfordrer alle samfundsvidenskaberne i forhold til at tænke repræsentativitet på en ny måde. Og endelig den tredje ting, som nogen har påpeget ved at kaste et STS-blik på samfundsvidenskaberne, kommer der et nyt slags subjekt frem her. Altså en ny forestilling om den sociale agent. Man kan sige, at det kvalitative interview og måske feltarbejdet har haft en tendens til at producere, hvad man kunne kalde „det reflekterende subjekt“, som forholder sig selvrefleksivt. Surveys har produceret „the opinionated borger“ – borgeren eller personen med holdningerne, der mener noget om det ene og det andet. De her nye digitale data, kunne man måske sige, har reference til sådan noget som et „transaktionelt“ subjekt. Det er det handlende subjekt, der hele tiden rager nogle relationer med ind i sine handlinger. Data bliver produceret gennem nogle tekniske infrastrukturer, og det vil sige, at handlingen også er formet af de teknologiske rammer og af den interaktionelle kontekst, hvori disse spor bliver lagt. Så du får på en eller anden måde et iboende, relationelt distribueret, handlende subjekt. Det er enormt spændende og potentielt noget, der kan have meget vidtrækkende konsekvenser, ligesom de andre metoderevolutioner i samfundsvidenskaberne har haft det.

Men måske også konsekvenser udenfor samfundsvidenskaberne? Hvilken indflydelse kan man forestille sig, at det har på almene borgere, at man for eksempel pludselig kan gå tilbage og kigge på sine handlinger? Gør det én til et mere handlende subjekt?

Rebecca: Ja, men også selvobserverende: Man spejler sig også på en ny måde og ser sig selv som noget, der både er virtuelt og ikke virtuelt. Nu har jeg børn i denne her alder, vuggestuer og børnehaver. Det er helt vildt, som der lægges digitale spor her, men det er jo digitale spor, man selv kan observere, mens de bliver til. Så da jeg skulle hente min datter Naomi i vuggestue i går for eksempel, sidder pædagogen og tager et billede af hende og siger: „Nu lægger jeg det op og ‘tagger’ dig, så du kan se, hvor sød hun ser ud.“ Og så snakker han om sin egen datter, der også godt kan lide de der digitale spor. Så de bliver altså en del af verden, selv i en situation, som vi måske tænker, ikke er digitaliseret som sådan.

Morten: Må jeg tilføje til det? Jeg tror, der er noget relativt distinkt ved Danmark i denne her forbindelse. Danmark er jo på mange parametre verdens mest digitaliserede land. Og jeg vil også kalde det måske verdens mest digitalt glade land. Min hypotese om, hvorfor det forholder sig sådan i Danmark, er, at det ikke bare skyldes den gode infrastruktur, herunder digital infrastruktur, der gør, at firmaer har testet deres produkter her, så der er sket en stor absorption af de her teknologier, men at grunden til, at Danmark er så digitaliseringsliger, også er, at vi uden at tænke over det simpelthen har taget den relation, vi har til staten, og så forskudt den ind i det digitale. Vi tror, at det digitale er en relativt rar og pålidelig infrastruktur på samme måde, som vi opfatter staten. Vi har jo en hel unik tillidsrelation til staten. Det samme gælder vores relation til det digitale. Og den udgør en meget interessant prisme, hvorigennem vi kan undersøge vores relation til staten og til hinanden og til idéer om tillid og alle mulige andre ting.

Anders: Og her kan man jo sige, at det samme gælder vores, samfundsvidenskabernes, relation til de her data, som jo selvfølgelig formes enormt meget af det forhold, at de blandt andet skabes af og tilhører monopolkapitalistiske virksomheder. Det giver alle mulige spørgsmål om adgang og distribuering af viden. Og potentielt selvfølgelig også tab af autoritet for sådan nogen som os på et universitet i et provinsland som Danmark, som kan have svært ved at hamle op med de store Silicon Valley-algoritmer osv. Så det former også vores egen relation til data.

Rebecca: To observationer i forhold til det, Anders sagde om de der måder, hvorpå data præsenterer sig på i forhold til granularitet. Der er jo også et metodisk spørgsmål i det, fordi registerforskning kom med sine „biases“, og det gør de her nye data også, og jeg oplever, at vi ligesom føler os nødsaget til at acceptere, at ja, det er rå data, og de er store, men de er jo i den grad også udvalgt. Det

er svært at komme uden om, at vi er nødt til at bero os på den struktur, som de her platforme nu har. Så en platformforståelse er i hvert fald helt nødvendig, ligegyldigt hvilken videnskab man kommer fra. Der bliver publiceret så meget lige nu, som ikke engang nævner med et ord, at de vigtigste metodiske beslutninger jo ikke er truffet af os, men af Facebook, Twitter osv.

Jeg vil gerne spørge mere ind til, hvordan det er at arbejde med de her store datasæt: Hvad kan arbejdet med Big Data og andre digitale metoder i forhold til de klassiske fag og analyser?

Rebecca: Ja, altså nu har jeg interesseret mig meget for internationalt diplomati og forhandlinger – helt grundlæggende sådan noget med krig og fred. Og i det øjeblik krig og fred medieres i så høj grad, som det gør på for eksempel sociale medier, rejser det helt vildt mange spørgsmål om alle de antagelser, vi i forskningen har gjort om, hvorfor og hvordan vi kan få fred. For eksempel at fortrolighed, langsommelighed, tillid og sådan nogle ting er nødvendige for en fredsftale. Nu kan vi se, at den bliver forhandlet i højere grad, eller i hvert fald i lige så høj grad, på Twitter. Og når vi spørger dem, der forhandler for eksempel Ukraine-aftalen, hvordan de gjorde det, ja, så taler de om håndteringen af en „offentlighed“. Det er et begreb, som samfundsvidenskaberne tror, de har forstået efterhånden, „the public“, men som man bare må sige, er så meget oppe i luften nu. Det samme gælder gamle spørgsmål om nationalitet. Vi har jo denne her metodiske nationalisme på tværs af mange af samfundsvidenskaberne, hvor vi antager, at staten er en enhed, og der rejser de sociale medier og forhandlingen af nationalitet helt nye spørgsmål. Jeg kan prøve at give et eksempel på, hvor vigtigt det er: Måden, som britiske medier rapporterer om Brexit på, og som jo direkte former, hvordan briterne danner holdninger og dermed de „polls“, der kan laves, er jo i høj grad baseret på tweets af for eksempel Donald Tusk. Når han så tweeter „There’s a special place in hell for those who didn’t have a plan for Brexit“, bliver det fortolket på en meget speciel måde i de britiske medier, hvor man ikke får hele hans tale med. Så selve den form, platformenes konkrete udformning muliggør – længden af tekst og mængden af billeder for eksempel – former løbende direkte måden, hvorpå en så vigtig beslutning – måske den allervigtigste beslutning for briterne de seneste 50 år – bliver truffet.

Morten: I forhold til antropologien og Big Data er der for mig at se tre muligheder, hvormed antropologer kunne, og til en vis grad har gjort det, relatere sig til Big Data-problematikker og muligheder: Den ene er det, jeg vil kalde antropologien om Big Data. Det er der faktisk en hel del af allerede – og rigtig gode studier. For eksempel har vi jo et projekt her på instituttet, som handler om biometriske grænseverdener, hvor man undersøger, hvordan, på ofte meget skræm-

mende og forandrende i verden måder, de her teknologier bruges i forbindelse med transnational migration. Og så er der en masse folk, der arbejder med det, jeg vil kalde „algorithmic governmentality“, altså, hvordan algoritmer instigerer en ny form for governmentality i sådan en foucauldiansk tradition; endnu en generation af sociale teknologier, hvor selvteknologien simpelthen bliver, at du kan se dine egne spor og derfor forsøger at optimere din egen handling i forhold til en eller anden subjektposition, som du forsøger at leve op til. Så er der også noget andet, som jeg selv og Anders har været med til at udvikle i forbindelse med Social Fabric-projektet, og som jeg vil kalde antropologi *med* Big Data. Det indebærer, at man på forskellige måder forsøger at kombinere kvalitative og kvantitative metoder, store data og etnografiske observationer, og simpelthen forsøger at svare mest adækvat, mest videnskabeligt på et givent spørgsmål. Men så er der en sidste form, som jeg ikke synes, findes endnu, og det er det, jeg kalder antropologi *som* store data. Det er simpelthen at gøre antropologien kvantitativ eller „computational“, så den selv bruger og genererer store data – altså siger noget med tal. [...] Lige nu er jeg mest interesseret i og mest begejstret over det, jeg kalder „computational structuralism“ – muligheden for at udleve Levi-Strauss’ drøm: en total interdisciplinær superstrukturalisme. Simpelthen lave det, jeg kalder „machine-antropologi“: lave maskiner, der kan udøve antropologisk forskning. Lidt ligesom det Anders sagde tidligere, at hvis der ikke er nogen på universiteterne, der sidder og forsøger at gøre dette her på en etisk og videnskabelig forsvarlig måde, skal firmaerne nok gøre det. Og jeg skulle hilse at sige, at det er firmaerne allerede i gang med at lave i Silicon Valley. Så vi bliver nødt til at gå ned i „backenden“ og lære at lave programmerne, lære at kode tingene på en antropologisk måde. Lære at lave fortolkninger af store datasæt, som er antropologiske fortolkninger.

Anders: Til forskel fra antropologi har politologi og sociologi allerede en kvantitativ gren. Så en version af svaret på, hvad „computational“ antropologi er, kunne være: kvantitativ sociologi. Jeg tror ikke, det er det, Morten forestiller sig, men på den måde stiller spørgsmålet sig jo interessant anderledes indenfor de forskellige fag. Derfor er jeg nok mere optaget af sådan nogle helt almene spørgsmål om, hvordan store, digitale dataformer kan omrokere det her univers af såkaldte kvalitative og såkaldte kvantitative metoder. Først og fremmest og i særdeleshed kan vi forhåbentlig indarbejde en opmærksomhed på de mange måder at kvantificere på. Altså, kvantitativ betyder jo sådan set bare, at man forsøger at tælle noget op, og noget af det, man finder ud af ved for eksempel at tale med fysikere, er, hvor mærkelige former dette har taget i samfundsvidenskaberne, og hvor meget anderledes det matematiske rum af muligheder kunne se ud. Det relancerer helt grundlæggende spørgsmål om, hvordan vi tæller, hvad vi tæller, og

hvordan vi aggregerer på kryds og tværs af tid og rum, indenfor en bevidsthed om, at det, vi netop kan nu, er at være meget tættere på den sociale interaktion i tid og rum. Det giver spørgsmålet om kvantificering nye dimensioner.

Kan man snakke om en særlig samfundsvidenskabelig tilgang til Big Data?

Rebecca: Jeg var virkelig slået af, hvor hungrende vores aftagerpanel var efter det samfundsvidenskabelige blik på det her Big Data. Og det er jo både efter sådan en overordnet linse, herunder kritik: gode gamle marxistisk inspirerede, eller i hvert fald samfundsvidenskabelige, kritiske blikke på data, som går ud på at sige, at det er kommercialisering eller kapitalisme i nye former osv. Det er der virkelig behov for – et samfundsbehov simpelthen. Og så kan man også sige noget om, hvor meget der er en våd drøm i det her for staten. Vores myndigheder hungrer efter den type kandidater, vi kan producere. Men det slår mig, hvor pauver forståelsen er af, at det er et socialt felt: Vi har „datavidenskab“, men grunden til, at vi insisterer på, at det er „social“, er, at det er mennesker, der genererer de her data. Og det er menneskelige relationer, der blandes sammen med algoritmer, der danner vores interaktioner. Så det er samspelet mellem dem, vi interesserer os for. Jeg tror, at de spørgsmål, vi kan stille, og på lidt længere sigt de svar, vi kan komme med, er sådan helt fuldstændigt afgørende for, at et land så gennemdigitaliseret som vores overhovedet kommer til at hænge sammen. For ellers er vi virkelig dårligt klædt på.

Anders: Det, synes jeg, er enormt vigtigt, det, du siger der. Man kan måske sige lidt af det samme ved i et øjeblik at tænke over, at vi har sat „social“ foran „datavidenskab“ i navnet på den nye uddannelse, og tænke over den dobbelte betydning, det har. For det er jo noget med, at „social“ både er inde i de der data, altså, det handler jo for pokker om det sociale, og det overhovedet at kunne kode dem og rense dem og fortolke dem vil kræve socialvidenskabelige færdigheder. Men „social“ handler også om data: Det er alt det, der former data, alle de etiske, juridiske, politiske, organisatoriske, kulturelle osv. vilkår og hensyn, der former, strukturerer og indkodes i data. Så „social“ ligger på begge sider af data. Og det her med at kunne bevæge sig kompetent ind og ud af datasættet, det, tror jeg nærmest, jeg vil sige, er definerende for vores forståelse af, hvad det er, vi skal lære folk i social datavidenskab-uddannelsen. Og selv skal kunne og blive bedre til.

Morten: Jeg er helt enig i det, der bliver sagt her. Man kan måske opsummere det med det, som SODAS havde lavet til et slogan: „Vi skal allesammen lære at kode, men vi skal også allesammen kunne afkode.“ Og denne her uddannelse i social datavidenskab har jo til formål, at man kan begge ting. De skal lære at kode og nogle basale programmeringsteknikker. Så skal de selvfølgelig

også lære noget etnografi, de skal lære nogle digitale metoder og nogle teorier om, hvad samfund, og politik og jura er i forhold til dem. Så skal de også lære diskussioner om forholdet mellem de forskellige typer samfundsvidenskabelig forskning. Hvad kan vi sige, og hvad kan vi ikke sige med den og den type data? Det er jo sådan noget, at samfundsvidenskabelige folk er rigtig gode til. Det er også det, de her nye kandidater skal gå ud og gøre. De skal, for det første, gå ud og arbejde med nogle folk, som har en baggrund i computervidenskab nede i det, man kalder „backenden“, hvor man laver algoritmerne. De skal selvfølgelig ikke kunne lave algoritmer lige så godt, men de skal kunne forstå det, så de kan stille relevante spørgsmål med en samfundsvidenskabelig baggrund, således at algoritmen bliver lavet på en mere, lad os kalde det, social og politisk bæredygtig måde. Så skal de være i stand til undervejs at forholde sig til, hvad vi kan bruge de her data til; hvilke databaser skal de indgå i, hvilke mennesker i en organisation, for eksempel i en kommune, skal tilgå dem og i hvilke konstellationer? Og så skal de selvfølgelig kunne formidle det. Det er i virkeligheden en fuldstændig klassisk samfundsvidenskabelig uddannelse i nogle færdigheder og nogle kritiske attituder, så man kan komme ud og begå sig i det private såvel som det offentlige, såvel forskningsmæssigt som uden for akademiet, som samfundsvidenskabelig forsker. Men at man også har viden, herunder teknisk viden, om kodning og store data.

Og hvad med forskningsaspektet i det? Forestiller man sig, at den nye uddannelse også er en forskeruddannelse?

Morten: I forhold til det forskningsmæssige kan man jo sige, at det er det, vi allerede laver i SODAS – og SODAS er jo ikke præcis det samme som den nye uddannelse. Uddannelsen er en kandidatuddannelse, så forhåbentlig er der nogle kandidater derfra, der vil lave en ph.d., og jeg kunne da godt tænke mig, at nogle af de folk ville lave en ph.d. under for eksempel en SODAS-paraply. For det, der er interessant og faktisk ret nyskabende, er, at de ph.d.-studerende ikke bliver ph.d.er i et fag på det her fakultet, men i „social science“ – altså, de får en ph.d.-grad fra fakultetet. Om de så er indskrevet på institutter eller i SODAS, det er jeg sådan set fuldstændig ligeglad med, så længe der er nogen, der vil fortsætte med den eksperimenteren, som du blandt andet selv var med til starte op, My.

Indenfor antropologien har man blandt andet længe diskuteret forskerens positionering, og hvordan den spiller ind på metoderne, og hvordan metoderne spiller ind i data. Hvordan skal vi forholde os til det nu, hvor vi for eksempel indgår samarbejder på tværs af fagene, hvor folk har forskellige perspektiver på etiske spørgsmål?

Anders: Rent anekdotisk kan man sige, at det, vi har oplevet, når vi har været ude og snakke med en stor virksomhed, er, at vi får lov til at sige tre sætninger om et eller andet indholdsmæssigt, vi synes, er helt vildt spændende, og så kommer ordet „etik“ på bordet. For det er ligesom det, alle sidder og kigger på i øjeblikket. Og ingen af os har svarene, vel, for forståelserne rykker sig så hurtigt. Og, som du siger, bliver der blandet traditioner for at tænke etisk sammen på nogle måder, som er ret uoverskuelige i virkeligheden. Morten og jeg havde en lille snak den anden dag, fordi vi er i gang med at prøve, på vores egen helt amatøragtige måde, at lære os selv at kode. Og skulle vi så spørge de folk, vi „scrapet“ fra, om lov? Skulle vi give os til kende? Det ville man jo normalt gøre, hvis man kommer ud af en kvalitativ eller feltarbejds tradition. Alt andet ville være mærkeligt. Hvis man laver virtuel etnografi, ville det også være mærkeligt ikke at give sig til kende. Men mig bekendt er det absolut ikke praksis, at folk i datavidenskab giver sig til kende eller beder om lov. I hvert fald ikke fra de enkelte ejere af en side, for eksempel. Alle mulige spørgsmål dukker op hele tiden af sådan en etisk karakter.

Den kombination af viden, som I siger, at studerende på den nye uddannelse skal have en kvalificeret fornemmelse af, giver den mulighed for en øget etisk refleksion også? Måske fordi man kommer til at have indblik i forskellige niveauer af for eksempel, hvordan en algoritme bliver udviklet OG benyttet?

Anders: Helt klart. Det er meget præcist sagt. Vi kommer jo til at udbyde en palet af fag, og nogle vil være mere teknisk kodningspræget, andre vil være kvantitativ metodik af forskellig art. Noget vil være med feltarbejde, og noget vil handle om jura og etik som noget, der former datas sociale liv. Men vi har sagt til hinanden, at etiske spørgsmål hører til i alle de fag. Og det er jo udtryk for det, du påpeger: at man vil oparbejde forskellige etiske beredskaber til de forskellige steder, man kan befinde sig i relation til data. Og der bliver det vores opgave at udvikle det sprog, der kan håndtere at sætte tingene i relation til hinanden. Og måske også rydde lidt op, for det etiske sprog har vel også sådan en etisk egenskab af, at det kan vokse. Derfor er der egentlig grund til at tænke optimistisk, for det her med at sætte dataformer, forståelser af dem og evnerne til at omgås dem i centrum kan måske også gøre noget godt for bevidstheden om, hvor blikket på det sociale kommer fra.

Note

1. Morten Axel Pedersen er professor på Institut for Antropologi, Københavns Universitet. Som del af styregruppen for forskningscenter SODAS (PI) og den SODAS-baserede forskergruppe CALL har han arbejdet med kvali-kvantitative metoder, computational anthropology samt dataetik, -politik og -policy.

Anders Blok er lektor på Institut for Sociologi, Københavns Universitet. Han forsker blandt andet i, om verdens klimaforandringer giver anledning til nye risiko- og solidaritetsfællesskaber mellem mennesker, der befinder sig fjernt fra hinanden, geografisk såvel som socialt. Som del af den SODAS-baserede forskergruppe CALL har han arbejdet med og undersøgt kvali-kvantitative metoder.

Rebecca Adler-Nissen er leder af forskningsprojektet DIPLOFACE og forskningsgruppen Digital Disinformation og er blandt andet medlem af styregruppen for forskningscenter SODAS. Hun forsker i international politik, diplomati og EU's udvikling – i øjeblikket med fokus på forholdet mellem fortrolige internationale forhandlinger, offentligheden og sociale medier.

ENQUETE

BELL CURVE-GUDEN

SAMANTHA BRESLIN

Jeg stødte på fænomenet „Bell Curve-guden“ under mit feltarbejde i Singapore, hvor jeg undersøgte uddannelsen og skabelsen af dataloger.¹ Bell Curve-guden optrådte primært i de studerendes brug af sociale medier, for eksempel en Twitter-konto, der i Bell Curve-gudens navn forvarsler: „du skal bede ... for at du består dine eksaminer, og endda ... for at dimittere“ (@BellCurveGod 2011). Det viste sig, at de datalogistuderende i Singapore lagde deres bønner ud online: „Bell Curve-guden, alt afhænger af dig nu, vis mig barmhjertighed“ (@__cheryll 2014). Nogle studerende byggede endda altre til denne gud, altre med offergaver i form af slik, som desperate studerende kunne give. I denne position vil jeg se nærmere på Bell Curve-guden og de studerendes relationer til den/dem² for at illustrere forskellige måder at forstå og bruge digitale data på i antropologien.

En kvalitativ og etnografisk tilgang til Bell Curve-guden kan bruges til at udforske dennes betydning i relation til religion, magi og leg. For de studerende kunne Bell Curve-guden for eksempel fungere som en mulighed for at håndtere stressende eksaminer, enten som en måde at få luft på gennem humor og kreativitet eller som en form for forsikring gennem deres bønner (Kong 2016). Bell Curve-guden giver også indsigt i den måde, de studerende konstruerer sig selv på, og i deres håb for fremtiden i relation til deres oplevelser i det singaporeanske undervisningssystem. De studerende, jeg talte med, forklarede for eksempel, hvordan de brugte Bell Curve-udregningen til at til- og fravælge bachelorlinjer baseret på deres resultater fra studentereksamen i forskellige fag.³ Her fremstår betydningen af Bell Curve-guden, i det mindste delvist, i de studerendes håndtering af data om dem selv. Bell Curve-guden skaber en munter, men også seriøs, konkretisering af de studerendes oplevelse af de måder, de bliver bedømt og sammenlignet på igennem deres studietid og liv, her i forhold til deres karakterer.

Karakterer og brugen af normalfordelingskurven [engelsk: the bell curve, red.] er en måde at gøre studerende til målelige og sammenlignelige data på.

Studerendes liv, personligheder, engagement og vedholdenhed bliver repræsenteret i tal (og bogstaver) og sidenhen transformeret igen baseret på deres præstationer sammenlignet med andre studerende. Dog er denne repræsentation ikke nødvendigvis tro overfor de studerendes indsats, følelsesmæssige oplevelser eller fremtidige aspirationer. På dette område vil antropologer, inklusive jeg selv, derfor ofte fremhæve og promovere værdien af kvalitative og etnografiske data til at forstå kompleksiteterne og nuancerne af de subjektiviteter, der er på spil, herunder ekspertisens eller professionalismens subjektivitet. Under mit feltarbejde viste mine deltagerobservationer de mange måder, studerende lærer at vurdere koder og algoritmer på baseret på elegance og effektivitet, og de måder, de lærer at vurdere hinanden på, for eksempel på baggrund af deres karakterer og deres engagement. Mine kvalitative interviews med studerende viste også de måder, hvorpå de studerende håndterer og modstår dette „højspændte“ system, hvor de ansøres til at konkurrere med hinanden – og endda også med andre (ofte opfundne) studerende og programmører rundt omkring i verden.

De kvalitative data fortæller os om, *hvorledes* gengivelser af studerende, såsom karakterer, har indflydelse på de studerendes forståelse af sig selv, og de giver mulighed for at udforske betydninger, følelser, erfaringer og oplevelser. De kvalitative data kan ydermere sammenlignes med og komplementeres af historiske og tværkulturelle data og analyser, som kan udfolde konteksten og konklusionerne af meninger og oplevelser. For eksempel har Ian Hacking – i sin beskrivelse af udviklingen og udbredelsen af „normalfordelings systemer“ som en måde at modellere og vurdere befolkninger og personer på – diskuteret, hvordan „normalitet“ blev etableret som en kategori, ikke blot for, hvordan ting er, men også for, hvordan ting bør være: altså både som faktum og som værdi (Hacking 1990:163). Uden hensyntagen til underviseres bestræbelser og evner til at undervise eller studerendes egne evner og agens i læringsprocessen *bør* de studerendes karakterer tilsammen følge en normalfordelingskurve. Hacking diskuterer også, hvorledes statistik blev udbredt i takt med ekspansionen af statsligt bureaukrati og dettes forsøg på at kontrollere og forbedre befolkningerne. Karaktergivning og normalfordelinger arbejder begge hen imod at gengive studerende på en statistisk læsbar og kontrollerbar måde. Rektoren for et af de singaporeanske universiteter angav for eksempel „behovet for at opnå konsistens“ som en retfærdiggørelse af at standardisere karakterer på tværs af kurser, professorer, hold og årgange: Studerende bliver dermed gengivet som tal, der kan sammenlignes, bedømmes og hierarkiseres.

Som indikeret ovenfor begyndte de studerende også at måle deres egne evner og kundskaber og at vælge deres fremtidige studier og karriereveje baseret på deres karakterer. Repræsentationen af de studerende som data har således en

„looping-effekt“ (Hacking 2007:293), idet de studerende, både individuelt og som gruppe, bliver skabt som bestemte typer personer gennem deres karakterer (Hacking 2006). Denne looping-effekt optræder i forbindelse med mange typer vurderinger, der foregår gennem kvantitative data, vurderinger, hvor målingerne bliver centrum for betydninger og interventioner snarere end de forhold, som målingerne faktisk handler om. For eksempel bliver spørgsmål om køn indenfor datalogi og andre naturvidenskabelige fag – såsom felter indenfor teknologi, ingeniørfag og matematik (STEM) – konstant kalibreret op imod at sammenligne og forbedre antallet af kvinder i forhold til mænd. Det er antallet, numrene, der bliver fokus, selvom disse numre også i sig selv er dem, der skaber og definerer kategorierne for sammenligning samt forståelsen af, hvem der passer ind i disse kategorier, og hvem der ikke gør.

Men hvor efterlader denne kvalitative analyse – og kritik – af kvantitative data os? Etnografiske data (indfanget i feltnoter, transskriberinger af interviews, fotografier, indsamlede dokumenter, tegninger og i mange andre former) er jo også gengivelser. Og disse data bliver gengivet yderligere, idet vi præsenterer den i form af konferencepræsentationer, artikler og bøger i vores bestræbelser på at skabe sammenhæng ud af multiple, forskelligrettede, følelsesladede og fler-tydige oplevelser. Her må det tilføjes, at videnskabs- og teknologistuder (STS) samt feministiske forskere, blandt andre, længe har argumenteret for, at vi må nedbryde opdelingen imellem sociale og tekniske domæner. Dette indebærer dog også, at man indlejrer det tekniske i det sociale i højere grad end en „add technology and stir“-tilgang.⁴

Hvordan ville en socioteknisk tilgang til antropologi og antropologiske data se ud? Antropologer har udforsket komplekse sammenvævninger af mennesker og ikke-mennesker, deriblandt teknologier, hvilket har bevirket en destabilisering af det menneskelige subjekts og den menneskelige socialitets centrale rolle i antropologien (se fx Downey 1998; Suchman 2007). Digital antropologi har også udforsket sociale interaktioner i og gennem digitale kontekster såsom internetfora, sociale medier og virtuelle verdener. Metoderne er nødvendigvis blevet tilpasset digitale kontekster, men har hovedsageligt baseret sig på klassiske tilgange såsom deltagerobservation (se fx Horst & Miller 2012). Nogle STS-forskere har adopteret metoder fra datavidenskaber for at indsamle og analysere store mængder digitale data (som fx Roger & Marres 2000). Men disse former for sociotekniske metoder er sjældne i antropologien (se Know & Nafus 2018 for undtagelser).

Antropologer og andre socialvidenskabelige forskere har bestemt mange gode grunde til at være varsomme i forhold til sådanne datavidenskabelige metoder. Stadig mere forskning viser, hvordan uligheder baseret på race, køn og klasse er

indbygget i og reproduceres gennem algoritmer og den data, som de baseres på (fx Eubank 2018; Noble 2018). Disse ulighedsforhold bliver så indflettet i netop den forskning, der skulle udforske uligheder indenfor de teknologiske kulturer og praksisser (fx Forsythe 2001). Udbredelsen af computerbaseret socialvidenskab og progressionen af computertænkning udgør en, delvis bevidst, indsats fra datavidenskabens og relaterede discipliners side for at fremme deres egne discipliners arbejdsområde og magt. Deres indsats antyder, at vi alle kan blive naturvidenskabsfolk eller teknologer, eller alternativt, at teknologi blot er endnu et værktøj, vi kan tilføje til vores antropologiske værktøjsskabe. Dog forstærker sådanne perspektiver grænserne imellem det sociale og det tekniske. Uanset hvad bygger antropologiske praksisser på at opbygge tillidsrelationer med informanterne samt på at opnå informeret samtykke, praksisser, der ikke nemt passer sammen med metoder som „data trawling“.

Samtidig kunne en socioteknisk antropologi, der trækker på både antropologiske og datavidenskabelige metoder, give indsigt i fænomener som „Bell Curve-guden“, der ellers ville være utilgængelige. Den oftest benyttede måde, hvorpå bønner til Bell Curve-guden blev udtrykt af de studerende, var igennem bønner slået op på sociale medier ligesom dem, jeg citerede i starten af denne position. Sådanne bønner blev ofte slået op på anonyme „tilståelsessider“ tilknyttet forskellige universiteter i Singapore. Disse sider muliggør således udgivelsen af bevidste, offentlige og anonymiserede udtalelser fra studerende.⁵ En mulighed for antropologer for at studerer sådan et fænomen ville være at gennemgå disse opslag systematisk, printe dem eller tage skærmbilleder af dem og så kode dem om, i hånden eller med analysesoftware, til kvalitative data (et rimeligt normalt socioteknisk projekt indenfor antropologien). Dette vil i bedste fald være en omstændelig proces, men kan også vise sig decideret umulig, afhængigt af mængden af data fra sociale medier, forumopslag eller hjemmesider.

Men hvis vi accepterer, at „kulturelle“ detaljer *er* tekniske detaljer“, kan vi måske også overveje, at metoder til kulturel analyse samtidig også er tekniske metoder (Seaver 2013). Metoder fra dataanalyse kunne tælle og klassificere de studerendes elektroniske bønner og give indsigter om typen af bønner, som de studerende beder til Bell Curve-guden, deres frekvens over dagen eller året og deres sammenhæng med andre kontekstuelle informationer. Dette er etnografiske data, selv hvis de ikke er kvalitative. Samtidig skal vi dog også undersøge loop-effekten af sådanne teknologier på alle niveauer (fx infrastruktur, koder, algoritmer og interfaces): Hvem og hvilke slags ting skaber de? Hvilke forudantagelser indeholder teknologierne om data, mennesker, kultur og verden? Hvilke variabler og felter, både for analyse og for de studerendes bønner, er for eksempel faciliteret eller endda efterspurgt af platformenes teknologiske systemer? Bliver

navne, køn eller „geotags“ indfanget af disse systemer? På hvilke måder og med hvilke antagelser skabes systemet? Hvordan påtager de studerende sig aspekter af de data, der omhandler dem selv? Hvem og hvad er ekskluderet? Og endda må vi overveje, hvordan vi kan rekonfigurere og omskabe disse sociotekniske systemer. Det betyder, at vi må begynde at situere teknologier i lige så høj grad som os selv i de data, vi producerer, og dette nødvendiggør nogle gange brugen af sociotekniske metoder og data.

Oversat fra engelsk af Clara von Stöcken Musaeus

Noter

1. „Bell Curve“ refererer til en grafformet som en stående klokke, der viser normalfordelingen af X antal personer. Den første, lave del af „klokkens“ kant indikerer dem, der ligger på den lave side i forhold til den gennemsnitlige normal (eksempelvis „non-low performance/intelligence“); midten, som rejser sig op i en bue, indikerer den gennemsnitlige normal; den sidste, lave del af „klokkens“ indikerer dem, der er over den gennemsnitlige normal. Navnet „Bell Curve-guden“ er ydermere en reference til bogen *The Bell Curve: Intelligence and Class Structure in American Life* (1994) af psykolog Richard J. Herrnstein og politolog Charles Murray. Bogen argumenterer for, at intelligens er arveligt betinget og fordeler sig forskelligt blandt sorte, hvide og asiater, samt at IQ har afgørende indflydelse på den sociale struktur og dermed, at en persons IQ-score er bedre til at forudsige personens fremtidige socioøkonomiske situation end nogen anden faktor, herunder race, køn, opvækst, uddannelse og lignende. [Denne note er redaktionens tilføjelse].
2. Bell Curve-gudens køn er repræsenteret på mange forskellige måder.
3. A-niveau-studerende i Singapores uddannelsessystem.
4. Dette er en parallelkommentar til de mange kritikere af STEMs indsats, som blot „tilføjer social kontekst og blander“, uden at det påvirker den videnskabspraksis eller indsigt på nogen substantiel måde.
5. Flere studier har påvist, at der er muligheder for at af-anonymisere data (Narayanan & Shmatikov 2008), men her bør antropologisk etik også forme måden, vi arbejder med denne type data på: De studerende har valgt at repræsentere sig selv anonymt, hvilket burde blive respekteret.

Litteratur

@BellCurveGod

2011 <https://twitter.com/BellCurveGod>.

@__cheryl

2014 Twitter Post. November 3, 2014. https://twitter.com/__cheryl/status/529192567447891968.

Downey, Gary Lee

1998 *The Machine in Me. An Anthropologist Sits Among Computer Engineers*. New York: Routledge.

- Eubanks, Virginia
2018 Automating Inequality. How High-Tech Tools Profile, Police, and Punish the Poor. New York: St. Martin's Press.
- Forsythe, Diana
2001 Studying Those Who Study Us. An Anthropologist in the World of Artificial Intelligence. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Hacking, Ian
1990 The Taming of Chance. Ideas in Context. Cambridge: Cambridge University Press.
2006 Making Up People. The LRB 29(16):2-7.
- Herrnstein, Richard J. & Charles Murry
1994 The Bell Curve. Intelligence and Class Structure in American Life. New York: Free Press.
- Horst, Heather A. & Daniel Miller (eds)
2012 Digital Anthropology. London & New York: Berg.
- Kong, Lily
2016 Mimicking Religion as Coping Strategy. The Emergence of the Bell-Curve God in Singapore. Material Religion 12(4):533-35.
- Knox, Hannah & Dawn Nafus (eds)
2018 Ethnography for a Data-Saturated World. Manchester, UK: Manchester University Press.
- Narayanan, Arvind & Vitaly Shmatikov
2008 Robust De-Anonymization of Large Sparse Datasets. In 2008 IEEE Symposium on Security and Privacy (Sp 2008):111-25.
- Noble, Safiya Umoja
2018 Algorithms of Oppression. How Search Engines Reinforce Racism. New York, NY: NYU Press.
- Rogers, Richard & Noortje Marres
2000 Landscaping Climate Change. A Mapping Technique for Understanding Science and Technology Debates on the World Wide Web. Public Understanding of Science 9:141-63.
- Seaver, Nick
2013 Knowing Algorithms. Media in Transition 8. <http://nickseaver.net/papers/seaverMIT8.pdf>.
- Suchman, Lucy
2007 Human-Machine Reconfigurations. Plans and Situated Actions. Cambridge & New

TILTRÆDELSESFORELÆSNING

„JEG“ OG „VI“

ANTROPOLOGISK ENGAGEMENT I PERSONLIG MEDICIN

Professor MSO, tiltrædelsesforelæsning, den 26. februar 2018¹

METTE NORDAHL SVENDSEN

Ingen kan være i tvivl om den aktuelle relevans af personlig medicin i det danske samfund. „Staten vil stjæle din DNA“² og „Kritik: DNA-projekt er højrisikabelt“³ er blot to ud af mange fængende avisoverskrifter fra disse måneders offentlige debat om Nationalt Genom Center, en national og statsstyret biobank, der rummer danskernes genomer.⁴ Diskussionen har omhandlet regeringens forslag til den organisatoriske og etiske ramme for indhentning, opbevaring og brug af genomer i forbindelse med implementeringen af personlig medicin i det danske sundhedssystem. Omtalen af indhentning af genomer som „tyveri“ og italesættelse af projektet som „højrisikabelt“ sætter fingeren på diskussionens centrale problemstilling: at genomer både kan forstås som del af individet og del af velfærdsstaten – som en del af personens „jeg“ og kollektivets „vi“. Antropologi har meget at bidrage med, når det gælder relationen mellem person og kollektiv. Men lad mig begynde med en introduktion til, hvad antropologi egentlig er.

Ordet „antropologi“ fortæller en grundlæggende historie om faget: studiet (logi) af mennesket (anthropos). Af de mange discipliner, der studerer mennesket, er det karakteristiske ved antropologi, at faget anskuer mennesket som et socialt væsen – jeget som en del af socialitetens og kulturens „vi“. Et af antropologiens kernespørgsmål er: „Hvad betyder det at være menneske?“ („what it means to be human“). Dette spørgsmål fremhæver en interesse for betydningsskabelse og dermed for mennesket som et reflekterende, talende og moralsk væsen.

Medicinsk antropologi handler om, hvordan fødsel, krop, helbred, lidelse og død begrebsliggøres og opleves til forskellige tider og i forskellige samfund (Innhorn & Wentzell 2012:2), og hvordan den menneskelige krop er relateret til større sociale og politiske problemstillinger i et globalt felt. Mere end nogen anden antropologisk specialisering er medicinsk antropologi blevet til igennem interdisciplinære samtaler, i særlig grad med Science and Technology

Studies (STS), historie, kønsstudier samt grene af sundhedsvidenskaben, for eksempel global sundhed, psykiatri, genetik, reproduktiv sundhed og ikke mindst folkesundhedsvidenskab.

Når jeg i dag tiltræder et professorat i medicinsk antropologi på Institut for Folkesundhedsvidenskab, står jeg på en solid platform af antropologiske tilgange til mennesket og agter at fortsætte de interdisciplinære samtaler, som altid har været centrale for den medicinske antropologi. På Institut for Folkesundhedsvidenskab vil jeg både kunne indskrive antropologi i folkesundhedsvidenskaben og bringe afgørende tilføjelser til den medicinske antropologi. I det følgende diskuterer jeg det antropologiske bidrag til personlig medicin ved at fortælle min egen historie med udgangspunkt i tidskategorierne fortid, nutid og fremtid. Kort sagt: Hvad har bragt mig til dette sted? Hvordan tilgår jeg „jeg“ og „vi“ i personlig medicin? Hvor er jeg på vej hen?

Liminale liv i den danske velfærdsstat

Gennem de seneste 15 år har min forskning været styret af en interesse for, hvordan ny medicinsk videnskab og teknologi forandrer måden, hvorpå vi forstår os selv som individer, både i relationer til andre og som art. Baseret på deltagerobservation i det danske sundhedsvæsen har jeg undersøgt, hvordan *embryoner bliver doneret til stamcelleforskning* som led i IVF-behandling, hvordan liv-og-død-beslutninger bliver taget, når *for tidligt fødte børn* er på kanten af livet, hvordan *ældre mennesker med fremskreden demens* bliver taget hånd om, når de mister hukommelse, sprog og bevægefunktioner, samt hvordan *smågrise* bruges som modeller for mennesker i eksperimentel videnskab. Disse eksistenser er alle på kanten af det menneskelige. I Susan Squires sprog er de „liminale liv“ (Squire 2003). Liminalitet betyder at „være på tærsklen“ mellem et socialt rum og et andet (Turner 1967, 1969). Antropologi har en lang tradition for at studere grænsen – det liminale – som et rum for potentialitet, eksperiment og kulturel forandring (se fx Kapferer 1991).⁵ I STS og feministiske studier har grænseeksistenser også dannet udgangspunkt for diskussioner af det posthumane (fx Haraway 1997; Braidotti 2013).

Embryoner, for tidligt fødte børn, mennesker med fremskreden demens og forsøgsgrise er liminale liv i den forstand, at de eksisterer i grænsezone mellem menneskelig person og ikke-person. Ved at placere mig i denne grænsezone opnåede jeg en enestående mulighed for at undersøge dominerende forestillinger om mennesket som person samt konkrete grænsedragningspraksisser i den daglige omsorg for disse liv i sundhedsvæsenets institutioner. De centrale spørgsmål var: Hvordan bliver man en person? Hvordan trækkes grænser mellem arterne? Mellem liv og død? Hvordan lukkes grænsegængerliv ud og ind af velfærdssam-

fundet? I grænsezonen, hvor det, vi i dag betragter som centrale markører for den menneskelige person (fx sprog, autonomi, intention), ikke er udviklede – eller er tabt – hvad er så en menneskelig person? Hvordan bliver en kødklump – en krop – til et menneske? Hvordan etableres livets værdi? Hvordan skal vi forstå vores ansvar over for disse liv?

Antropologi tilbyder rige analytiske muligheder for at undersøge disse spørgsmål om mennesket som person. En af antropologiens fædre, Marcel Mauss, så kategorien „person“ som den sociale maske, selvet iklædes i forskellige samfund. Senere har Meyer Fortes i 1940'erne (1945, 1987) og Victor Turner i 1960'erne (1967) beskrevet, hvordan sådanne sociale masker reflekteres i ritualer og i forståelser af livets begyndelse og afslutning. Disse ældre antropologiske tekster anså person for at være en generisk a priori-kategori, som blev farvet af samfund og kultur og på den måde kom til at afspejle et samfunds struktur. I takt med at antropologien lagde afstand til forestillingen om kulturer som helstøbte afgrænsede betydningssystemer, som reflekteredes i sociale masker, begyndte antropologer og andre socialvidenskabelige forskere at undersøge de biopolitiske kræfter, medicinske teknologier, lovgivninger og erfaringer, som er med til at forme tilblivelsen af kategorien person. I denne optik er person ikke en a priori naturlig kategori, men et resultat af en række sociale dynamikker, som i særlig grad synliggøres i grænsezonerne, hvor væsener lukkes ind og ud af personkategorien, for eksempel i forbindelse med reproduktiv selektion (Franklin 2007; Koch 2014; Gammeltoft 2014; Morgan 2009; Rapp 1999; Taylor 2008a), organtransplantation (Sharp 2013; Lock 2001), handicap (Wool 2015) og død (Kaufman 2005, 2015; Lock 2001; Taylor 2008b; Verdery 1999). På mange måder står jeg på skuldrene af disse forskere og er endda så heldig at kende mange af dem og at have udviklet min faglighed igennem samtaler med dem. Trods forskellene på de gamle og de nye studier af personkategorien deler de alle interessen for det grundlæggende antropologiske spørgsmål om, *hvad det betyder at være menneske*.

Selvom spørgsmålet om det menneskelige står centralt i mine feltarbejder om pasning og pleje af liminale liv, ville et snævert fokus på betydning fuldstændig overse alt det, som lå lige foran mit team og mig: det arbejde, som vores informanter – klinikere, forskere, plejere – gjorde for at opretholde liminale liv. Dette arbejde rettede min opmærksomhed mod ikke blot *betydningen* af at være menneske, men på, *hvad der skal til* for at blive menneske og for at opnå menneskets særlige moralske værdi. For det menneskelige er ikke blot et spørgsmål om, hvad der begrebsliggøres som menneskeligt, men også et stykke arbejde, som skal gøres. Ved at følge dagligdagen med embryoner i hvide plastikrør (såkaldte strå), øffende forsøgsgrise i kuvøselignende bure, spædbørn på størrelse med min

hånd i kuvøser og personer med demens uden tale- eller bevægelfunktioner kunne jeg undersøge, hvordan deres „person“ blev skabt, opretholdt eller opløst i specifikke socio-moralske-materielle praksisser (Svendsen & Koch 2008; Svendsen 2011; Svendsen et al. 2017).

Særligt har mine studier af forsøgsgrise i biomedicinske eksperimenter (Svendsen & Koch 2013) og af for tidligt fødte børn på neonatalklinikker (Navne & Svendsen 2018) demonstreret, hvordan sociale, rumlige og temporale forestillinger er på spil i konstitueringen af den menneskelige person og i forhandlinger af livets værdi. Ved at sammenligne omsorgspraksisser for for tidligt fødte forsøgsgrise i laboratoriet med omsorgspraksisser for for tidligt fødte børn i neonatalklinikken har jeg kastet lys over, hvorfor og hvordan nogle liv etableres som kvalificerede *biografiske* liv – liv, som vi anerkender som personer – og hvorfor og hvordan andre liv etableres som ikke-personlige *biologiske* liv (Svendsen 2015).⁶ Min forskning viser, at det for tidligt fødte barn gøres til biografisk liv ved at blive situeret i en familie, forbundet til et hjem og omgærdet med en forventning om en åben fremtid (Svendsen et al. 2018). Til sammenligning gøres forsøgsgrisen i laboratoriet til biologiske liv, idet den afkobles sit slægtskab til soen (moderen) og rumligt integreres i den videnskabelige institution (laboratoriet/universitetet) uden forventning om, at den en dag vil bevæge sig frit rundt i verden. Yderligere var forsøgsgrisens tilblivelse og død dikteret af forskningsprotokollen, som markerede en på forhånd fastsat aflivningsdag og dermed forsynede grisen med en lukket fremtid i modsætning til barnets åbne fremtid i klinikken. Kort sagt viste sammenligningen, at forankring i slægtskab, forventning om fri bevægelse i rum samt en åben fremtid er afgørende for at etablere et væsen som person. Men sammenligningen viste også de mange tvetydigheder mellem biologi og biografi, som opstår i både menneskeklinik og dyrelaboratorium. Forsøgsgrisen kunne i det daglige pasningsarbejde opnå status som biografisk liv, mens spædbarnet kunne træde ind i kategorien af rent biologisk liv, når den efterstræbte åbne fremtid ikke kunne opnås (Svendsen 2015).

Ved at bevæge mig frem og tilbage imellem griselaboratorium og neonatalklinik udviklede jeg metodologien „thickness by comparison“ (tykke beskrivelser gennem sammenligning) (Svendsen et al. 2017, 2018). Siden Geertz introducerede begrebet „thick description“ (1973), har tykke beskrivelser været et stærkt ideal i antropologien. I modsætning til tynde faktuelle beretninger er tykke beskrivelser kontekstualiserede fremstillinger af begivenheder, igennem hvilke forskeren afkoder og fortolker de betydningsstrukturer, som kommer til udtryk i begivenhedens konkrete handlinger. Min metodologi „thickness by comparison“ søger at skabe tykke beskrivelser ved ikke blot at dykke ned i et enkelt etnografisk felt, men ved at lade ét empirisk felt (fx pasning af forsøgsgrise) være

prisme for et andet felt (fx pleje af for tidligt fødte børn eller mennesker med demens). Denne prismemethodologi har muliggjort en analyse af, hvordan grænser for den menneskelige person sættes i forskellige, men forbundne sites i den danske velfærdsstat. Hvor den klassiske tværkulturelle sammenligning udføres mellem samfund med stor geografisk afstand – for eksempel sammenligning af slægtskab, socialitet, økonomi og religion i forskellige dele af verden (fx Barth 1969; Mead 1977; Strathern 1991) – etablerer „thickness by comparison“ sammenligninger inden for det enkelte samfund. Og sammenligningen går på tværs af kategorier, for eksempel menneske og dyr, nyfødt og gammel og – som jeg vil vise lige om lidt – det digitale og det menneskelige. Denne metodologi er på en og samme tid „fler-stedet“, „fler-artslig“ og „fler-kategorisk“.

Ved at eksperimentere med denne metodologi opdagede mit team og jeg, at selvom for tidligt fødte børn, folk med demens og forsøgsgrise eksisterer i grænsezonen, befinder de sig samtidig i kernen af velfærdsstatens aktuelle debatter om, hvem der hører til i samfundet (Navne & Svendsen 2018; Dam et al. 2017; Gjødsbøl, Koch & Svendsen 2018). I både neonatalklinik, på demensplejehjem og i dyrelaboratorium indebar det daglige plejearbejde beslutninger om at lukke ind og ud af livet, hvilket også var beslutninger om at lukke ind og ud af samfundet. Når man står med et for tidligt født barn med meget dårlige chancer for at overleve; når man mader en plejehjemsbeboer, der kontinuerligt får maden i den gale hals og har svært ved at indtage føde; når en gris lider mere, end hvad der synes etisk forsvarligt, opstår moralske spørgsmål om, hvor længe man skal blive ved med at holde i live – spørgsmål om, hvor grænsen går. Om end disse situationer så meget forskellige ud i de tre felter, havde de professionelles overvejelser det til fælles, at de ikke blot angik det enkelte liv som individuel krop, men som individ i en større sammenhæng. Klinikerne i neonatalklinikken, plejerne på plejehjemmet og forskerne og dyrepasserne i griselaboratoriet reflekterede ikke kun over, hvad de selv forstod ved god pleje, men over, hvad de så som den rette pleje inden for en velfærdsstat (Svendsen et al. 2018). Det vil sige, at omsorgen for det enkelte individ også indebar en omsorg for et større kollektiv. Grænsezonen var ikke blot sted, hvor der blev truffet beslutninger om det enkelte individs behandling og pleje. Grænsezonen var også et sted, hvor grænsen for velfærdskollektivet, og hvem der hører til her, blev forhandlet og tegnet. Etableringen af personen (af „the me“) hang uløseligt sammen med etableringen af kollektivet („the we“).

Disse indsigter om, *hvad der skal til for at blive* en menneskelig person, leverer et unikt udgangspunkt for mit nystartede Semper Ardens-projekt, „Personalized Medicine in the Welfare State“ (MeInWe), som er bevilget af Carlsberg Fondet. MeInWe undersøger, hvordan det personlige forstås og etableres i personlig

medicin, og hvilke kollektiver som er impliceret i det personlige. Lad os nu bevæge os ind i nutiden.

„Jeg“ og „vi“ i personlig medicin

Personlig medicin er et hurtigt fremvoksende medicinsk felt, der har som ambition at skræddersy diagnostik, behandling og forebyggelse til det enkelte individ.⁷ Genetiske teknologier spås en central rolle i fremtidens personlige medicin. At sekventere et menneskes genom – summen af en persons DNA – og samkøre disse genetiske data med andre former for data (fx kliniske data, information om livsstil og miljø) udgør kernen i visionen om personlig medicin (Tutton 2014). Udviklingen af personlig medicin foregår i et samspil mellem offentlige organisationer og private virksomheder og etablerer en enorm vækst i skabelse af, adgang til og behov for genetiske og andre sundhedsdata (Prainsack 2017, 2019; Reardon 2017). Denne udvikling har været medvirkende til en stigende etisk opmærksomhed på forvaltningen af sundhedsdata (Høyer 2019), og internationalt har ikke mindst skandalen om udvekslinger af data mellem Facebook og Cambridge Analytica problematiseret, hvordan data bliver indsamlet, brugt og især misbrugt. Brugere og befolkninger oplever, at data, som de troede sikrede, ikke er sikrede, og at teknologifirmaer som Google, Apple, Facebook og Amazon – de såkaldte GAFA-dynastier – ikke blot forbedrer deres liv, men også forvandler liv til profitable produkter.⁸

I Danmark lancerede Danske Regioner en handleplan for personlig medicin i juli 2015 (Danske Regioner 2015), som blev efterfulgt af en national strategi i december 2016 (Sundhedsministeriet 2016). I 2017 bevilgede Folketinget 1 million kroner til udviklingen af personlig medicin og til etableringen af en ny institution, Nationalt Genom Center (NGC), og i 2018 fulgte Novo Nordisk Fonden op med en bevilling på 1 milliard kroner til NGC. Visionen for NGC er at etablere en fælles national, teknologisk infrastruktur for opbevaring og brug af genomisk information og anden sundhedsrelateret information om borgerne – med det formål at forbedre behandling for patienterne. Ifølge de politiske strategier vil samarbejder med private firmaer og fonde være centralt for at nå dette mål, hvilket den store bevilling fra Novo Nordisk er eksempel på. De politiske strategier anskuer genetikken som omdrejningspunkt for personlig medicin og tydeliggør det forhold, at selvom personlig medicin associerer medicin til det enkelte menneske, er det en teknologi, som er betinget af et kollektiv. Uden et sundhedsvæsen, som økonomisk investerer i personlig medicin og lancerer nationale handleplaner, kan personlig medicin ikke realiseres. Uden datapopulationer, som den enkelte persons genom kan sammenlignes med, kan målet om

at præcisere diagnostik, behandling og forebyggelse ikke nås. Uden samarbejde med private fonde og virksomheder og uden en datainfrastruktur, som gør det muligt for forskere, klinikere og industri at få adgang til data, behandle data og viderebringe data, er der ingen personlig medicin. Uden befolkningens tillid til at lade deres genomer opbevare i Nationalt Genom Center mister personlig medicin sin legitimitet.

Jeg vil nu dele nogle af mine tanker om personlig medicin i Danmark og introducere tre analytiske figurer, som kan åbne en vej til at udforske de presserende spørgsmål om, hvordan genetiske teknologier former „jaget“ og „vi’et“ og deres indbyrdes relationer.

Den første figur er „the underground common“ (den fælles undergrund), som jeg henter fra antropologen Anna Tsing (2015:274). Min forskning om relationerne mellem dyrelaboratorium og neonatalklinik synliggjorde, at dyrelaboratoriet ikke er adskilt fra, men en forudsætning for klinikken for mennesker. Forsøgsdyr er en „undergrund“ i den forstand, at de sjældent nævnes i kliniske retningslinjer og artikler og tilmed befinder sig under jorden, da laboratorier ofte ligger i kældre (Bjørkdahl & Druglitrø 2016). Forsøgsdyr er også „fælles“, da deres liv, lidelse og død udgør en fælles ressource for menneskelig sundhed. Forsøgsdyrs liv, lidelse og død er med andre ord sammenvævet med menneskers sundhed og muligheder for livsforlængelse (Haraway 2008).

Genomer fra tusindvis af individer kan begrebsliggøres som en tilsvarende fælles ressource – en virtuel „fælles undergrund“, som er essentiel for at kunne skabe en dataintensiv karakterisering af det enkelte individ. Det er nemlig ved at sammenligne den enkelte person med andre personer på så mange datapunkter som muligt, at man kan nå en brugbar fortolkning af det enkelte individs genom og gøre sig forhåbninger om at skræddersy diagnostik og behandling til denne. Og netop fortolkning af data er en af de store udfordringer ved personlig medicin (Timmermans et al. 2017) og forudsætter en relation mellem den konkrete person i klinikken og de mange, mange tusind personer i databanken (samt selvfølgelig de fagfolk, som fortolker data). På denne måde bærer enhver karakterisering af det individuelle „jeg“ spor af „vi’et“ i den fælles undergrund. At stille skarpt på denne forbundethed mellem „jeg“ og „vi“ kan hjælpe os til at besvare presserende spørgsmål om, hvordan indholdet af den fælles undergrund (i form af datapopulationer) er bestemmende for, hvad man kan komme til at vide om en patient/borgers sygdom/sundhedstilstand, og hvem man kan levere behandling til (jf. Reardon 2017:161).

Forholdet mellem individ og data samt forvaltningen af denne relation bliver løbende diskuteret. Den aktuelle danske debat om Nationalt Genom Center har rejst spørgsmål som for eksempel: Hvordan skal borgere give samtykke til at lade deres genomer blive opbevaret i Nationalt Genom Center? Hvad er genom-

nes værdi, og hvordan vil og må de anvendes? Hvem kan og må de udveksles med?⁹ Disse spørgsmål handler om genomernes sociale liv og fremtid. Debatten om Nationalt Genom Center viser, at der blandt de diskuterende parter er mange forskellige synspunkter på opbevaring, anvendelse og udveksling af genomer. Men debatten tydeliggør også en stor enighed på trods af forskelle. Den enighed handler om, at ingen betragter genomer og andre sundhedsdata som neutrale eller uskyldige informationer. Dette gælder ikke kun i den offentlige debat, men også i klinikken. Når molekylærbiologer og klinikere fortolker genomer med henblik på at skabe personlig medicin, bliver genomerne betragtet som en forlængelse af og markør for den enkelte patient.

Som min kollega Klaus Høyer har vist i sin banebrydende forskning om udvekslinger af humant væv, rejser sådanne udvekslinger fundamentale spørgsmål om forholdet mellem væv, data og person (Høyer 2013). Høyers arbejde har inspireret mig til at udforske, hvordan personlig medicin skaber forskellige digitale og kropslige manifestationer af „jeget“, hvilke relationer mellem disse „jeg'er“, som artikuleres og erfares, og hvordan forholdet mellem genom og det kropslige subjekt begrebsliggøres og gøres.

For at besvare disse spørgsmål om personens forskellige manifestationer finder jeg begrebet om substitution brugbart. Substitution er min anden analytiske figur. Substitution henviser til den proces at træde i stedet for en anden. Konceptet reflekterer en euroamerikansk forståelse af den autonome unikke person – originalen – som kan adskilles fra dens erstatning – substitutten – (Franklin 2007:203-04; Svendsen et al. 2018). Personlig medicin sigter på mange måder på at skabe og mobilisere præcise og overbevisende digitale substitutter¹⁰ ved at samkøre genomet med andre former for data. I en globaliseret og privatiseret dataøkonomi kan sådanne substitutter bevæge sig vidt omkring og få deres eget liv og muligvis overleve det kropslige subjekt. Vi kan ikke længere antage, at den digitale substitut dør, når subjektet dør. At den digitale substitut kan adskilles fra subjektet og få sit eget sociale liv, synliggør dens „tøjningspotentialer“ (Hinterberger & Porter 2015:362). Den kan tøjres til forskellige former for transnational forskning, til kommercielle interesser og/eller til nationalstater (Tupasela 2017) og opnå værdi gennem cirkulation.

I en nordisk kontekst, hvor indsamling og opbevaring af data i høj grad sker gennem statslige institutioner, rejser genomernes sociale liv særlige spørgsmål og udfordringer. I Danmark betragtes statslige institutioner som den selvfølgeligelige ramme om borgeres liv fra fødsel til død (Hansen 2002; Jensen 2016; Jenkins 2011), og ligesom det er tilfældet i de andre nordiske lande, har danskere stor tillid til staten. Man kan måske sige, at det i Danmark i høj grad er gennem statslige institutioner, at vi bliver til personer og oplever, at vi opnår livsmulighed-

er og frihed. Som den svenske historiker Lars Trägårdh argumenterer for, skelner borgere i de nordiske lande ikke skarpt imellem stat, samfund og folk, men oplever organiske relationer mellem dem (Trägårdh 2002). For eksempel ser de fleste borgere det skattefinansierede sundhedsvæsen som den bedste måde at forvalte befolkningens sundhed på. Som danskere betragter vi cpr-nummersystemet som en fantastisk forvaltning af relationen mellem stat og person. Vi bliver som regel mere irriterede, hvis sundhedspersonalet ikke har læst op på vores journal, end hvis lægen har fået adgang til vores data uden eksplicit samtykke. Men hvilken dataøkonomi kommer digitale substitutter til at indgå i, når personlig medicin realiseres i private-offentlige partnerskaber? Hvilke fællesskaber kommer de til at tjene? Vil borgere fortsat opleve organiske sammenhænge imellem sig selv, samfundet og staten og fortsat stole på statens omsorg for deres digitale substitutter? Den nuværende debat om Nationalt Genom Center understreger det forhold, at digitale substitutter administreret af statslige institutioner har stort potentiale, men også at forvaltningen af dem skaber en bekymring, som er svær at ignorere – selv for mennesker, som er fortalere for Nationalt Genom Center. Hvordan skal vi forstå den bekymring, som klæber til digitale substitutter i statens varetægt?

Begrebet „substitution“ indebærer en forståelse af originalen som overlegen og substitutten som kopien, der følger efter. Med udgangspunkt i denne figur udtrykker kontroversen om Nationalt Genom Center en bekymring for, at de digitale substitutter ikke respekterer dette hierarki, og at originalen – det kropslige subjekt – mister kontrollen over stedfortræderen. Det kan for eksempel ske, hvis digitale substitutter får deres eget liv uafhængigt af originalen og måske ender hos kommercielle firmaer og kommer til at arbejde for dagsordener, som originalen ikke bifalder. Med andre ord udfordrer digitale substitutter vores forståelse af originalitet; en forståelse, der ligger til grund for juridiske principper om menneskerettigheder og beskyttelse af det autonome individ. Begrebet om substitution kan stille skarpt på de tvetydigheder, spændinger og magtforhold, der er involveret i at skabe og fortolke genomer som en del af både person og velfærdsstat – og som har skabt avisoverskrifter om Nationalt Genom Center som „højrisikabelt“ (jf. Politiken). Substitution retter den analytiske opmærksomhed mod repræsentationer, der ikke blot passivt reflekterer eller beskriver en person, men som også får materielle, sociale, juridiske og videnskabelige effekter. Med dette begreb kan vi udforske, hvem og hvad som kan blive stedfortræder for hvem og hvad, og analysere, hvordan tillid til velfærdsstatens institutioner kan oprettholdes, når genomer genereres, opbevares, udveksles og fortolkes.

Genomer kan således begrebsliggøres som både en fælles undergrund, der kan forbedre den offentlige sundhed, og som digitale substitutter for personer. Kort

sagt betragtes genomer som et potentiale, der både kan manifestere velfærdsstat og person. Denne observation danner udgangspunkt for min tredje analytiske figur: velfærdsstatens metabolisme. Før jeg præsenterer denne, er der brug for lidt introduktion.

Forståelsen af borgernes genomer som en ressource for velfærdsstaten vokser ud af velfærdsstatens livspolitikker. For det første har det danske sundhedsvæsen en lang tradition for omfattende sundhedsregistre, som udgør en unik ressource i arbejdet med at dokumentere, analysere og forbedre folkesundheden. For det andet har Danmark en lang tradition for at begrebsliggøre borgernes liv som en ressource for samfundet. I den offentlige diskussion om velfærdsstaten og dens fordelingspolitik bliver borgeres arbejde og virksomheder i velfærdsstaten skildret som samfundets brændstof: Skatteindtægter konverteres til velfærdsydelser (skoler, hospitaler, infrastruktur osv.), der muliggør gode borgerliv. På samme måde begrebsliggør de politiske strategier for personlig medicin borgernes genomer som en naturlig ressource, et brændstof, for samfundet.¹¹ Disse politiske strategier og diskussioner om udvekslingen af borgernes genomer fremstiller velfærdsstaten som en metabolisme: en organisme, der udveksler materiale for at kunne opretholde sig selv og leve. Interessen for at forstå samfundet som organisme rækker langt tilbage. Tidlige sociologiske funktionalistiske studier så det moderne samfund som en organisme, hvor arbejdsdeling i samfundet svarede til kroppens organer, der *inden for samfundet* varetog en funktion for kroppens/samfundets livsopretholdelse (se Landecker 2013 for en udforskning af forholdet mellem biologiske og socialvidenskabelige teorier om metabolisme i det 20. århundrede). Den velfærdsstatslige metabolisme, som reflekteres i nutidens diskussioner om personlig medicin, er dog ganske forskellig fra denne ældre sociologiske forestilling om samfundet som selvopretholdende enhed. Nutidens velfærdsstatslige metabolisme er i modsætning til tidligere tiders samfundskroppe en metabolisme med porøse grænser til aktører og praksisser – forskere, biobanker, bioteknologi, dataudvekslinger – *uden for* velfærdsstaten.¹²

Min tredje analytiske figur, velfærdsstatens metabolisme, retter opmærksomheden mod kulturelle forståelser af de processer, hvorigennem velfærdsstaten opnår sin form i kraft af det materiale, som indtræder, forlader eller transformeres i velfærdsstaten. Med dette perspektiv kan vi spørge: Hvilke digitale substitutter bliver lukket ind i velfærdsstatens stofskifte, igennem hvilke forskningssamarbejder og selskaber rejser de, og igennem hvilke passager, hvis overhovedet, bliver de transformeret til sundhed og velfærd?

Mine tidligere studier har demonstreret, at liminale liv befinder sig i centrum af velfærdsstaten. Liminale liv synliggør, hvordan velfærdsstaten regulerer, hvem der hører til i den. Genomer kan anskues som liminale liv i den forstand,

at de begrebsliggøres som både person og ting (Palsson & Prainsack 2011). I lyset af de politiske strategiers forståelse af genomer som en ressource, et brændstof, i velfærdsstaten kan vi undersøge, hvordan udvekslingen af disse ressourcer forestilles at forme samfundets krop og dens grænser. Perspektivet udvides yderligere, hvis vi sammenligner forvaltningen af genomerne med forvaltningen af andre liminale liv som for eksempel for tidligt fødte børn på grænsen til liv og borgerskab, mennesker med fremskreden demens, forsøgsdyr, der gøres til næsten-mennesker i biomedicinsk forskning, eller migranter, som søger asyl i Danmark. Hvordan formulerer velfærdsstatens politikker og praksisser nogle liminale liv som livgivende kræfter og andre som livsdrænende kræfter for samfundet? Hvordan opfordrer velfærdsstatslige politikker og praksisser til visse inkluderinger, absorberinger og udskillelser af nogle mere end andre liminale liv? Sådanne sammenligninger af metabolismens grænsezoner har potentiale til at tydeliggøre, hvad der skal til for at blive person i velfærdsstaten og at komme til at høre til i velfærdsstaten. Men før jeg kan nå en sådan sammenligning på tværs af liminale liv i velfærdsstaten, må hverdagen med personlig medicin først udforskes. I det følgende bevæger jeg mig hen imod den nære fremtid.

Menneskets moralske agens

Mit foreslåede analytiske skift fra, hvad det betyder („what it means“), til hvad der skal til („what it takes“) for at blive en menneskelig person, indebærer, at den menneskelige person ikke eksisterer a priori. I den forstand er dette analytiske udgangspunkt med til at afspore mennesket som det naturlige udgangspunkt i antropologien og i stedet rette opmærksomheden mod, hvordan den menneskelige person formes i socio-moralske-materielle praksisser og i relation til historisk specifikke forståelser af kategorierne person og stat samt de rettigheder og forpligtelser, som disse kategorier aktualiserer. Betyder dette skift så, at jeg flytter mig væk fra den antropologiske interesse for menneskelig subjektivitet? Nej, dette er ikke tilfældet. Samtidig med mit fokus på, hvordan den menneskelige person formes i konkrete sammenhænge, fastholder jeg en interesse for de humane aktørers moralske agens, da netop denne moralske agens er afgørende for at forstå det moralske arbejde med at gøre til person. Jeg ønsker at undersøge, hvordan professionelles, patienters og borgeres hverdagslige omgang med genomet rejser spørgsmål om „det gode“ – om hvad der tæller som et godt liv, og hvad der tæller som det fælles gode. Jeg gør dette på to måder. For det første spørger jeg, hvad der etisk er på spil for den store og heterogene gruppe af mennesker, som er involveret i personlig medicin. Dette studie af, hvordan mennesker handler, erfarer, reflekterer, forundres og etablerer håb, handler ikke blot om at tilføje nye empiriske data til studiet af personlig

medicin. Min insisteren på den moralske agens er et spørgsmål om rammesætning og perspektiv. Det er et spørgsmål om at udforske „jag“ og „vi“ som etiske og eksistentielle anliggender (Kuan & Grøn 2017; Lambek 2015; Mattingly 2013) i konkrete situationer, hvor den personlige medicin etableres.

For det andet undersøger jeg menneskers moralske agens gennem interdisciplinær dialog. Ved at samarbejde med klinikere, forskere, dyrepassere, bioinformatikere og administratorer fortsætter jeg de interdisciplinære samtaler, som altid har været afgørende for medicinsk antropologi så vel som for folkesundhedsvidenskaben. Mit begreb om „kritisk engageret forskning“ (2009) har hjulpet mig til at adressere den dobbelte rolle, som jeg og mine biomedicinske kollegaer befinder os i, når vi samarbejder på tværs af socialvidenskab, naturvidenskab og kliniske praksisser. Som *antropolog* er jeg oplært i at adressere de dominerende antagelser, der eksisterer i den felt, jeg studerer. Dette kritiske blik fordrer, at jeg ikke tager det selvfølgelige for givet, men undersøger, hvad det selvfølgelige producerer. Målet er at skabe historier om de felter, jeg studerer, som ikke blot reproducerer biomedicinens dominerende narrativer, men sigter på at forstå feltets bærende logikker og sociale og kulturelle forankring. Men som *kollega* til mine informanter, som ofte er ansat på samme fakultet, som jeg selv, ønsker jeg ikke blot kritisk at analysere deres praksisser og institutionelle logikker, men at *engagere* mig i de udfordringer, de oplever, og de bekymringer, de har. Dette er et engagement, der er forankret i konkrete interaktioner og solidariske relationer til mine kolleger i det biomedicinske felt.

Kritisk engageret forskning er sjældent en nemt opgave at udføre. At udføre kritisk engageret videnskab er ikke blot et spørgsmål om at transportere viden fra socialvidenskaberne til biomedicinen. At bevæge sig over disciplinære grænser involverer diskussioner om, hvad der tæller som viden, og det indebærer ofte en form for oversættelse imellem forskellige disciplinære „arter“. Det kan være en meget foruroligende oplevelse for en biomedicinsk forsker at være objekt for en antropologs blik, og det kan være en meget foruroligende oplevelse for antropologen at udføre kritisk forskning, samtidig med at hun står i en solidarisk relation til sine kollegaer og værter, som ofte – måske med en lille indre uro – har indbudt hende i deres biomedicinske verden. På trods af dette har en gensidig vilighed til at engagere sig i hinandens perspektiver og moralske agens ikke blot været bærende i mine samarbejdsrelationer, men også medført fælles forfatter-skaber, som i sig selv er udtryk for en slags oversættelsesopgave (Dam et al. 2017, 2018). På daglig basis har disse samarbejder vist mig, hvor sammenfiltret „jag“ og „vi“ er. Mit „jag“ er blevet formet af min involvering i og forpligtelser over for „vi“ i interdisciplinære dialoger og interdisciplinært samarbejde. Mit netop igangsatte projekt om personlig medicin, MeInWe, tager dette kri-

tiske engagement til et nyt niveau. Gennem samarbejde med centrale aktører inden for personlig medicin søger mit forskningsteam og jeg at skabe et *etisk laboratorium*, hvor vi undersøger robuste måder at integrere personlig medicin på i den danske velfærdsstat. Vi vil invitere klinikere, forskere, industriansatte, patienter og administratorer ind i det etiske laboratorium for at diskutere de etiske spørgsmål, de møder i relation til personlig medicin. Det etiske laboratorium er et rum for refleksion og diskussion af forskellige måder at anvende og forme personlig medicin på. Med det etiske laboratorium bidrager antropologen ikke blot med kritiske analyser, men sætter disse analyser på spil i forhold til feltet selv. Antropologen bliver selv aktør i indlejringen og formningen af personlig medicin i sundhedsvæsenet og fortsætter en lang tradition for stærke interdisciplinære samtaler i både medicinsk antropologi og folkesundhedsvidenskab. Den bærende idé med det etiske laboratorium er på ny at stille spørgsmålet om, hvordan det gode liv for individ og fællesskab formes i hverdagens konkrete praksisser med personlig medicin.

MeInWe er et unikt projekt. Det unikke ved projektet er ikke kun dets størrelse, den generøse finansiering fra Carlsberg Fondet og de eliteforskere, som er del af det – selvom alt dette er af stor betydning. Det unikke ved projektet er også vores interne samarbejdsrelationer. Et nært samarbejde mellem de enkelte delprojekter gør det muligt at sammenligne forvaltningen af genomer i forskellige felter og skabe tykke beskrivelser, som kan generere kritisk og analytisk overraskende indsigter om personlig medicin. I MeInWe vil hvert etnografisk eller tekstdefineret felt fungere som en prisme for at opnå indsigt i en anden felt. Helt konkret gør vi dette ved at udføre empirisk forskning sammen og ved at etablere vores møder som „parasitic encounters“ (parasitiske møder) (Kirksey & Helmreich 2010:558), i hvilke hvert empirisk felt kommer til at eksistere og få liv gennem en anden forskers felt. Kort sagt bruger vi forskellighederne mellem vores discipliner og empiriske felter som en kilde til at rejse nye spørgsmål om, hvordan person og kollektiv bliver til inden for personlig medicin.

Denne samarbejdende tilgang kropsliggør i bogstaveligste forstand „jeg“-forskeren i „vi“-teamet og tager antropologiens grundlæggende indsigt om, at livet leves relationelt, alvorligt. „Jeg“ er altid afhængig af „vi“.

Tak

MeInWe er på alle måder min personlige historie i den akademiske verden. I modsætning til mange andre antropologer, som arbejder alene, har jeg igennem hele min karriere været privilegeret ved at kunne arbejde i grupper og etablere mine egne grupper. Som afslutning på denne tiltrædelsesforelæsning ønsker

jeg at udtrykke min dybe og oprigtige TAKNEMMELIGHED over for mit LifeWorth-team og mit MeInWe-team. Jeg siger samtidig stor TAK til professor Lene Koch, som har været min mentor, kollega og ven fra begyndelsen af mine ph.d.-studier og til nu. Hun har givet mig den største gave, man kan ønske sig: en semper ardens- („altid brændende“) tilgang til verden, som gør det muligt at skabe exceptionel forskning.

Oversat fra engelsk af Clara von Stöcken Musaeus og Mette Nordahl Svendsen

Noter

1. Originaltitel: „The Me in the We: Anthropological Engagements with Personalized Medicine“. Den originale engelske version af tiltrædelsesforelæsningen er bragt i tidsskriftet *Encounters* 10(5):1-26.
2. *Ekstra Bladet*, dobbeltsidet indlæg, 3. december 2017.
3. *Politiken*, forsiden, 25. februar 2018.
4. Betegnelsen genom refererer til et individs komplette genetiske information.
5. Min egen interesse for liminalitet i relation til sundhed og sygdom blev allerede skabt i løbet af mine bachelorstudier af professor Susan Whyte, som introducerede medicinsk antropologi i dansk antropologi, samt af lektor Vibeke Steffen, som senere blev en uvurderlig vejleder for mig i løbet af mine ph.d.-studier. Min analytiske interesse for relationen mellem krop og samfund blev formet af Kirsten Hastrups afgørende vejledning i specialeforløbet.
6. Dette arbejde har været muligt i kraft af mange års samarbejde med professor i klinisk og eksperimentel ernæring Per Sangild og hans gruppe ved det Sundhedsvidenskabelige Fakultet, Københavns Universitet og i kraft af samarbejde med Neonatalklinikken ved Rigshospitalet.
7. Ambitionen om at skræddersy behandling har forskellige betegnelser som for eksempel præcisionsmedicin, targeteret medicin, stratificeret medicin og P4-medicin. Da personlig medicin er det begreb, som bruges i en nordisk – og dermed dansk – sammenhæng, og som lanceres i de politiske strategier, hvis implementering min forskning følger, har jeg valgt at bruge dette begreb.
8. Skandalen om samarbejdet mellem Facebook og Cambridge Analytica (marts 2018) er et eksempel på en gratis service for brugerne (gratis adgang til Facebook), som blev forvandlet til profitable data for firmaerne, som tilbød service baseret på denne data (fx Facebook og deres samarbejdspartnere). Disse firmaer kunne udvikle algoritmer og modeller for folks handlinger og bruge dem til at ramme specifikke borgere og brugere, som skulle stemme ved valg, med reklamer, som var rettet direkte mod deres psykologiske karakteristika. Selvom skandalen fik Facebook til at annoncere, at man ville tilintetgøre de grundlæggende data, der var brugt til at udvikle modellerne, eksisterer modellerne stadig og bliver stadig brugt og solgt – potentielt til at forme vælgerebefolkninger (Metcalf 2018).
9. Eksempler på overskrifter fra danske aviser mellem november 2017 og marts 2018 lyder: „Pas på: Staten vil tage dit dna“, *Politiken* 2. november 2017; „Stop skræmmekampagne mod et genomcenter“, *Politiken* 22. november 2017; „Bekymringskultur“, *Weekendavisen* 1. december 2017; „Staten vil stjæle dit DNA“, *Ekstra Bladet* 2. december 2017; *Kritik: DNA-projekt er højrisikabelt*, *Politiken* 26. februar 2018; „Er det fornuftigt at samle og opbevare genmateriale i en national dna-bank?“, *Kristeligt Dagblad* 9. marts 2018.

10. Socialvidenskabelige studier af digitalisering og overvågning har brugt begrebet „data double“ (datastedfortræderen) til at undersøge, hvordan akkumulering af data kommer til at træde i stedet for individet (Elmer 2003; Haggerty & Ericson 2000; Lyon 2007). Disse studier ser det kropslige subjekt som det „virkelige“ og de virtuelle data som dets falske repræsentant. Omend jeg finder inspiration i disse studier, betragter jeg ikke det kropslige selv som a priori andre manifestationer af selvet. I stedet muliggør mit begreb om substitution en interesse for at forstå de forskellige materielle manifestationer af personen og for at følge de processer, hvorigennem nogen eller noget konfigureres som henholdsvis original og substitut (jf. Grew & Svendsen 2017).
11. Danske Regioners strategidokument om personlig medicin (Danske Regioner 2015) lægger ud med at præsentere de unikke sundhedsregistre i Danmark som fundamentet for en forbedring af folkesundheden, og dokumentet slutter med at betragte danske biobanker og sundhedsregistre som en samfundsressource, der er attraktiv for biotekvirksomheder, og som derfor kan være med til at skabe økonomisk vækst for Danmark. Rapportens overordnede argument er, at de danske sundhedsregistre skaber unikke muligheder for at udvikle personlig medicin.
12. Samfundsvidenskabelige studier af metabolismeforskningen i det 20.-århundrede fremstiller et skift i de biologiske videnskabers begrebsliggørelse af metabolisme fra en forståelse af metabolismen som en fabrik (der konverterer mad til energi) til en forståelse af metabolismen som en regulerende zone (der responderer på information fra miljøet og forbinder miljø og organisme) (Solomon 2016; Law & Mol 2008; Landecker 2011, 2013; Wilson 2015).

Litteratur

- Barth, Fredrik
1969 Ethnic Groups and Boundaries. Long Grove, IL: Waveland Press, Inc.
- Bjørkdahl, K. & T. Druglitrø (eds)
2016 Animal Housing and Human-Animal Relations. Politics, Practices and Infrastructures. London and New York: Routledge Animal Studies Series.
- Braidotti, R.
2013 The Posthuman. Cambridge: Polity Press.
- Dam, M.S., S.M. Petersen, P. T. Sangild & Mette Nordahl Svendsen.
2017 Feeding Premature Neonates. Kinship and Species in Translational Neonatology. Social Science and Medicine 179:129-36.
- Dam, M.S., P.T. Sangild & Mette Nordahl Svendsen
2018 Translational Neonatology Research. Transformative Encounters across Species and Disciplines. History and Philosophy of the Life Sciences 40(1):artikel 21.
- Danske Regioner
2015 Handlingsplan for personlig medicin. København: Danske Regioner.
- Elmer, G.
2003 A Diagram of Panoptic Surveillance. New Media & Society 5(2):231-47.
- Franklin, S.
2007 Dolly Mixtures. The Remaking of Genealogy. Durham: Duke University Press.
- Fortes, M.
1945 The Dynamics of Clanship among the Tallensi. Cambridge: Cambridge University Press.
1987 Religion, Morality, and the Person. Essays on Tallensi Religion. Cambridge: Cambridge University Press.

- Gammeltoft, Tine
2014 Haunting Images. A Cultural Account of Selective Reproduction in Vietnam. Berkeley: University of California Press.
- Geertz, Clifford
1973 The Interpretation of Cultures. Selected Essays. New York: Basic Books.
- Gjødtsbøl, I.M., L. Koch & Mette Nordahl Svendsen
2017 Resisting Decay. Disposing (of) and (Re)valuing People with Late Stage Dementia in the Nursing Home. *Social Science and Medicine* 184(July):116-23.
- Grew, J. & Mette Nordahl Svendsen
2017 Wireless Patients and the Quantified Self. *Body and Society* 23(1):64-90.
- Haggerty K.D. & R. V. Ericson.
2000 The Surveillant Assemblage. *British Journal of Sociology* 51(4):605-22.
- Hansen, L.
2002 Sustaining Sovereignty. The Danish Approach to Europe. In: L. Hansen & O. Væver (eds): *European Integration and National Identity*. London: Routledge.
- Haraway, D.
2008 When Species Meet. Minneapolis: University of Minnesota Press
- Hinterberger, A. & N. Porter
2015 Genomic and Viral Sovereignty. Tethering the Materials of Global Biomedicine. *Public Culture* 27(2 (76)):361-86.
- Høyer, Klaus
2013 Exchanging Human Bodily Material. Rethinking Bodies and Markets. Dordrecht: Springer.
- Inhorn, M.C. & E. A. Wentzell
2012 Medical Anthropology at the Intersections. Histories, Activisms, and Futures. Durham: Duke University Press.
- Jenkins, R.
2011 Being Danish. Paradoxes of Identity in Everyday Life. København: Museum Tusulanum Press.
- Jensen, H.J.
2016 Derfra vores verden går. Essays om fædrelandskærlighed. København: Kristeligt Dagblads Forlag.
- Jensen, Jacob H.
2017 Lægeforening advarer: Staten vil tage din DNA uden at spørge dig. *Ekstra Bladet* 3. december.
- Kapferer, Bruce
1991 A Celebration of Demons. Exorcism and the Aesthetics of Healing in Sri Lanka. Oxford: Berg Publishers
- Kaufman, S.
2005 And a Time to Die. How American Hospitals Shape the End of Life. Chicago: Chicago University Press.
2015 Ordinary Medicine. Extraordinary Treatments, Longer Lives, and Where to Draw the Line. Durham: Duke University Press.

- Kirksey, S. & S. Helmreich
2010 The Emergence of Multispecies Ethnography. *Cultural Anthropology* 25(4):545-76.
- Koch, Lene
2014 *Racehygiejne i Danmark 1920-1956*. København: Informations Forlag.
- Kuan, T. & L. Grøn
2017 Introduction to »Moral and (Other) Laboratories«. *Culture, Medicine and Psychiatry* 41(2):185-201.
- Lambek, M.
2015 *The Ethical Condition. Essays on Action, Person, and Value*. Chicago: Chicago University Press.
- Landecker, H.
2011 Food as Exposure. Nutritional Epigenetics and the New Metabolism. *Biosocieties* 6(2):167-94.
2013 Post-industrial Metabolism. *Fat Knowledge. Public Culture* 25(3):495-522.
- Law, J. & A. Mol
2008 Globalisation in Practice. On the Politics of Boiling Pigswill. *GeoForum* 39(1): 133-43.
- Lock, M.
2001 *Twice Dead. Organ Transplants and the Reinvention of Death*. Berkeley: University of California Press.
- Lyon, D.
2007 *Surveillance Studies. An Overview*. Cambridge: Polity Press.
- Mauss, Marcel
1985 [1938] A Category of the Human Mind. The Notion of Person; the Notion of Self. In: M. Carrithers, S. Collins & S. Lukes (eds): *The Category of the Person. Anthropology, Philosophy, History*. Pp. 1-25. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mattingly, C.
2013 *Moral Laboratories. Family Peril and the Struggle for a Good Life*. Oakland: University of California Press.
- Mead, Margaret
1977 [1928] *Coming of Age in Samoa*. New York: Penguin Books
- Morgan, L.
2009 *Icons of Life. A Cultural History of Human Embryos*. Berkeley: University of California Press.
- Navne, L.E. & Mette Nordahl Svendsen.
2017 Careography. Staff Experiences of Navigating Decisions in Neonatology in Denmark. *Medical Anthropology*. Først online 4. april 2017. Doi:10.1080/01459740.2017.1313841.
- Prainsack, B.
2017 *Personalized Medicine. Who Does it Empower?* New York: New York University Press.

- Rapp, R.
1999   Testing Women, Testing the Fetus. The Social Impact of Amniocentesis in America. New York: Routledge.
- Reardon, J.
2017   The Post-Genomic Condition. Ethics, Justice and Knowledge after the Genome. Chicago: Chicago University Press.
- Sharp, L.A.
2013   The Transplant Imaginary. Mechanical Hearts, Animal Parts and Moral Thinking in Highly Experimental Science. Berkeley: University of California Press.
- Solomon, H.
2016   Metabolic Living. Food, Fat, and the Absorption of Illness in India. Durham: Duke University Press.
- Straka, Rasmus & Sebastian Kjeldtoft
2018   Kritik: Dna-projekt er højrisikabelt for hele den danske befolkning. Politiken 25. februar.
- Strathern, Marilyn
1992   After Nature. English Kinship in the Late Twentieth Century. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sundheds- og Ældreministeriet & Danske Regioner
2016   Personlig medicin til gavn for patienterne. København: Sundheds- og Ældreministeriet.
- Svendsen, Mette Nordahl
2008   Kritisk engageret videnskab. Erfaringer fra forskning i gen- og forplantningsteknologier. Tidsskrift for forskning i sygdom og samfund 10.
2011   Articulating Potentiality. Notes on the Delineation of the Blank Figure in Human Embryonic Stem Cell Research. Cultural Anthropology 26(3):414-37.
2015   Selective Reproduction. Social and Temporal Imaginaries for Negotiating the Value of Life in Human and Animal Neonates. Medical Anthropology Quarterly 29(2):178-95.
2017   Pigs in Public Health. Critical Public Health 27(3):384-90.
2018   The “Me” in “We”. Anthropological Engagements with Personalized Medicine. Encounters 10(5):2-26.
- Svendsen, Mette Nordahl & Lene Koch
2008   Unpacking the “Spare Embryo”. Facilitating Stem Cell Research in a Moral Landscape. Social Studies of Science 38(1):93-110.
2013   Potentializing the Research Piglet in Experimental Neonatal Research. Current Anthropology 54(supplement 7):118-28.
- Svendsen, Mette Nordahl, I.M. Gjødsbøl, M.S. Dam & L.E. Navne.
2017   Humanity at the Edge. The Moral Laboratory of Feeding Precarious Lives. Culture, Medicine, and Psychiatry 41:202-23.
- Svendsen, Mette Nordahl, L.E. Navne, I.M. Gjødsbøl, I.M. & M.S. Dam
2018   A Life Worth Living. Temporality, Care and Personhood. American Ethnologist 45(1):20-33.
- Squier, S.M.
2004   Liminal Lives. Imagining the Human and the Frontiers of Biomedicine. Durham, NC: Duke University Press.

- Taylor, Janelle S.
 2008a The Public Life of the Fetal Sonogram. Technology Consumption, and the Politics of Reproduction. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.
 2008b On Recognition, Caring, and Dementia. *Medical Anthropology Quarterly* 22(4): 313-35.
- Thompson, C.
 2013 Good Science. The Ethical Choreography of Stem Cell Research. Cambridge: MIT Press.
- Tsing, A.L.
 2015 The Mushroom at the End of the World. On the Possibility of Life in Capitalist Ruins. Princeton: Princeton University Press.
- Tupasela, A.
 2017 Populations as Brands in Medial Research. Placing Genes on the Global Genetic Atlas. *Biosocieties* 1:47-65.
- Turner, Victor
 1967 The Forest of Symbols. Aspects of Ndembu Ritual. Ithaca, NY: Cornell University Press.
 1969 The Ritual Process. Structure and Anti-Structure. Chicago: Aldine Publishing Company.
- Tutton, R.
 2014 Genomics and the Reimagining of Personalized Medicine. Surrey: Ashgate.
- Trägårdh, Lars
 2002 Sweden and the EU. Welfare State Nationalism and the Spectre of Europe. In: L. Hansen & O. Væver (eds): *European Integration and National Identity*. London: Routledge.
 2010 Rethinking the Nordic Welfare State through a Neo-Hegelian Theory of State and Civil Society. *Journal of Political Ideologies* 15(3):227-39.
- Verdery, K.
 1999 The Political Lives of Dead Bodies. Reburial and Postsocialist Change. New York: Columbia University Press.
- Wilson, E.A.
 2015 Gut Feminism. Durham: Duke University Press.
- Wool, Z.H.
 2015 After War. The Weight of Life at Walter Reed. Durham: Duke University Press.

DATADELING I MEDGANG OG MODGANG

Refleksioner over et kollektivt feltarbejde

LINE VESTERGÅRD OG LIV GUDMUNDTSEN

Solen brænder, og støv hvirvler forbi bussens åbne vinduer, mens overdøvende kenyansk rapmusik strømmer ud af højtalerne en tidlig mandag morgen. Da en stor rundkørsel kommer til syne, maser vi os forbi de mange svedige mænd hen mod døren forrest i bussen. Vi når lige at hoppe af bussen, inden den forsvinder i en støvsky.

Vi fortsætter til fods langs en trafikeret vej forbi de mange boder, der sælger alt fra kyllinger og mango til brugte sko og køkkenudstyr. Mens vi går, fortæller Liv, at hun føler sig godt tilpas hjemme hos Diana.¹ De hygger sig, selvom de ofte taler om de voldelige overgreb, Diana har været udsat for. Liv fortæller, at Diana tit viser romantiske sms'er fra andre end sin mand, men at hun ikke har spurgt så meget ind til deres forhold. Liv trækker sin notesbog op af skuldertasken og slår op på siden med analytiske temaer og spørgsmål, som vi sammen har lavet. Line foreslår, at vi skal tilføje nogle spørgsmål om kvindernes relationer til mænd, selvom det ikke er vores fokus. Hun har også oplevet, at kvinderne taler meget om mænd, og tilføjer, at det kan være interessant at spørge, hvornår en mand er en god ægteemand.

Mens vi snakker, krydser vi en bro, der fører os over Nairobi River. Da vi drejer til venstre ad en smal jordsti, forsvinder trafikstøjen, og betonbygningerne bliver afløst af små huse lavet af ler eller zinkplader – mange med en vakkelvorn førstesal. Husene ligger tæt, og slummen virker som en rustfarvet labyrint fyldt med vasketøj, legende børn og høns. Det minder nærmest om en lille landsby, selvom vi befinder os i millionbyen Nairobi. Inden vi skilles, siger Line, at hun håber, at hun ikke skal vaske tøj i dag. Hun har fået ondt i ryggen af at stå foroverbøjet over vaskebaljerne i flere timer. Liv spørger ind til det, da hun endnu ikke har prøvet det. Vi aftaler at mødes ved Mama Hawas lille madbiks klokken 12 og fortsætter hver for sig ned ad to forskellige stier.

Et kollektivt feltarbejde

Denne morgen er blot en af utallige under vores feltarbejde i de to kenyanske slumområder Kinyago og Kanuku i efteråret 2015, hvor vi valgte at foretage

vores feltarbejde sammen. I dag bliver feltstudier i stadig større grad udført i samarbejde mellem to eller flere antropologer, og der findes flere klassiske eksempler på (ægte)par, der tager sammen på feltarbejde (Whyte & Whyte 1989; Comaroff & Comaroff 1999; DeWalt & DeWalt 2011; Lien & Law 2013). Disse har især bidraget med refleksioner over, hvordan mandlige og kvindelige antropologer får forskellig adgang til felten og kan bidrage med forskellige perspektiver. Herudover er der også større kollektive forskningsprojekter, hvor flere antropologer har arbejdet sammen under kortere feltarbejder (Strathern 1981; Rubow et al. 2017). Denne artikel bidrager ligeledes til antropologisk metode, hvor vi bruger os selv som empiriske eksempler til at reflektere over potentialer og faldgrupper ved samarbejde.

Vi argumenterer for, at det kollektive feltarbejde påvirker forståelsen og genereringen af data og herved den etnografiske analyse. Samarbejde medvirker til, at data får et eksplicit udtryk, og giver mulighed for at udarbejde analyser med forskellige perspektiver og en stor mængde data på kort tid. Vi fremhæver vigtigheden af kritisk stillingtagen til, hvordan samspejlet mellem data, metode og analyse bliver påvirket af at være to i felten. Artiklen tager afsæt i vores erfaringer fra et fem måneders feltarbejde i slummen i Nairobi, Kenya. Beboerne omtalte områderne som slummen eller *kijiji* (landsby), hvilket kan få felten til at virke geografisk afgrænset. Dog var vores feltarbejde ikke forment af faste grænser, men snarere afhængigt af sociale relationer, både vores informanternes og vores egne (se Coleman & Collins 2006).

Den første måned af vores feltarbejde havde vi uformelle samtaler med omkring 80 kvinder og valgte ni ud, der alle talte godt engelsk, havde tid og viste interesse for projektet. Vi fordelte disse kvinder imellem os efter personlig kemi, og de resterende måneder brugte vi hovedsageligt tid med dem hver for sig. For at sikre en fælles retning, sparring, udvikling af metoder og for at bibeholde motivationen fandt vi det vigtigt konstant at dele vores indsamlede data. Samarbejdet begyndte et halvt år forinden, hvor vi sammen havde planlagt at lave et fænomenologisk projekt for at forstå kvinders følelse af utryghed og normalisering af vold. Vi havde en forventning om, at vi selv ville erfare utryghed og herved bedre være i stand til at forstå kvinders umiddelbare og førrefleksive erfaringer med utryghed. Vi havde fra tidligere fælles projekter fundet ud af, at delingen af vores oplevelser og erfaringer kunne give nye indsigter, da vi ofte havde forskellige perspektiver og tilgange, hvilket optimerede vores arbejdsproces.

Efter kort tid i felten opdagede vi, at til trods for ekstrem fattigdom, udbredt kriminalitet og konstante trusler om vold var der andre sociale aspekter, der fyldte mere end utryghed i kvindernes hverdag. Særligt relationer til mænd og forestillinger om ægteskab definerede deres samtaler og syn på verden. Vi var enige om, at vi ville forsøge at lade felten tale til os snarere end at følge vores

første antagelser og personlige interesser, hvorfor vi ændrede fokus under feltarbejdet. Vores fælles datasæt med forskellige perspektiver gav os mulighed for at teoretisere et helt nyt fænomen fra flere forskellige vinkler, nemlig *come-we-stay*-ægteskabet. Come-we-stay-ægteskabet er et uformelt, ustabil og papirløst forhold, hvor parret efter at have boet sammen seks måneder kan kalde sig gift. Det giver en løsning på socioøkonomiske transformationer såsom fattigdom, urbanisering og arbejdsløshed, der ellers gør ægteskab umuligt i slummen. Vores analyse beskriver det nye fænomen som en social institution tæt forbundet med slægtskabsstrukturer, økonomi, kønsrelationer og magtforhold. En så bred analyse krævede forskelligartede data, hvilket vi fik gennem en bred informantgruppe med forskellig civilstatus samt gennem vores forskellige perspektiver og tilgange. I lyset heraf viser vi i denne artikel den medgang og modgang, vi erfarede under det kollektive feltarbejde, og hvordan samarbejde kan åbne for en analytisk og teoretisk kreativitet.

Næste afsnit beskriver, hvordan vi løbende delte data, og hvordan denne deling gav os en forståelse af data som både håndgribelige og abstrakte og som kultiverede og socialt produceret. Ud fra dette viser vi, hvordan *fælles erfaringsrum* muliggør deling af data, og hvordan data bliver påvirket af samarbejde. Efterfølgende illustrerer vi, hvordan det at være to i felten kan bringe nye indsigter i forhold til positionering. Afslutningsvis diskuterer vi, hvordan deling af data åbner for nye etiske problemstillinger og samtidig hjælper til at håndtere disse.

Data som kultiverede, sanselige og sociale

Under feltarbejdet deltog vi hver for sig i kvindernes hverdag og brugte dage, uger og måneder med dem. Vi talte med dem om deres glæder og sorger, deres tanker om fortiden og håb for fremtiden. Vi deltog i deres dagligdag med tøjvask, madlavning og børnepasning, og den viden og de erfaringer, vi opnåede herfra, delte vi med hinanden. Vores samarbejde inkluderede blandt andet diskussioner af faglitteratur, udformning af interviewguides, transskribering af hinandens interviews, diskussioner af emiske termer, evaluering af forskellige metoder og analyse af feltnoter. Denne deling af data blev fremmet af, at vi boede sammen og tilbragte det meste af vores tid uden for felten sammen.

En sådan deling af data påvirker vores opfattelse af, hvad data er. Vi forstår data som flere forskellige former for empirisk materiale, for eksempel feltnoter, observationer, udkast til fortolkninger, avisartikler og fotografier (jf. Hastrup et al. 2011). Under samarbejde inkluderer denne forståelse af data også de diskussioner, vi har med hinanden om metoder og analytiske pointer, da disse øger vores indsigt i og forståelse af felten.

Artiklen bygger således på den konkrete datamængde, vi producerede, som består af 500 sider computerskrevne feltnoter, mere end 600 billeder, 20 transskriberede interviews, slægtskabsdiagrammer over syv familier og fem tegninger over området. Herudover er der alt det, der ikke nødvendigvis er nedskrevet, for eksempel utallige følelser og oplevelser. Denne datamængde skal ikke forstås som en favorisering af kvantitet, men vise samspillet mellem den store mængde data, der genereres under det kollektive feltarbejde, og den kvalitative dybdegående analyse.

Som den indledende vignet viser, udvekslede vi også sanselige erfaringer – her smerter i ryggen og det at føle sig som en del af felten. Andre gange kunne det være frustrationer over at føle sig malplaceret, akavet tavshed eller noget helt tredje. Således delte vi en kropslig erfaring og etnografisk nedsænkning i felten. Line Dalsgård argumenterer for, at følelser, sanseindtryk og kropslig kunnen bliver blandet med intellektuel viden og erfaring, der ikke altid lader sig udtrykke i ord (Dalsgård 2003:330). Ved at være to på feltarbejde erfarede vi dog, at disse former for data ofte bliver italesat og vist, hvilket artiklen ligeledes illustrerer. Med denne baggrund forstår vi også data som sanselige.

Samtidig ser vi data som kultiverede, hvilket afspejles i vores feltnoter, der indeholder en udvælgelse af, hvad der nedskrives, og hvad der undlades. Det afspejles i, hvad kvinderne vælger at fortælle eller ikke fortælle, og det afspejles i, hvad vi deler eller ikke deler med hinanden. Data er altid fortolkede, gjort meningsfulde, kombineret med anden viden eller opsummeret af dem, vi interagerer med, og af os selv i forsøget på at forstå den sociale virkelighed. Som Clifford Geertz siger „det, vi kalder data, er i virkeligheden vores egen konstruktion af andres konstruktioner af det, de og deres landsmænd foretager sig“² (Geertz 1973:9). Med denne forståelse bevæger vi os væk fra en forståelse af, at data kan være „rå“, til en opfattelse af data som altid bearbejdede (jf. Møhl 2003:177; Hastrup 2004). Vi forstår altså data som foranderlige, kultiverede, sanselige og sociale.

Vores forståelse og genererede data er således formet af vores samarbejde. I næste afsnit undersøger vi, hvordan deling af data kommer til udtryk i vores samarbejde, og hvilke analytiske muligheder det medfører.

Dataopdagelser i fælles erfaringsrum

Da klokken bliver lidt over 12, mødes vi hos Mama Hawa. Hendes lille bod består af et halvtag, et par presenninger og en lille kulovn, hvor hun sælger frisklavede *chepatis* (afrikanske fladbrød). Mens Mama Hawa laver vores frokost, indvier vi hinanden i formiddagens begivenheder. Vi holder hinanden opdateret om vores planer for dagen. Line fortæller, at hun vil se om Winnie, der er frisør, er hjemme, og at hun vil hjælpe hende med at flette hår. Liv spørger ind til, hvordan det plejer

at foregå, når der bliver flettet hår – hvor sidder Line, hvor meget må hun hjælpe, snakker hun med Winnie imens, eller snakker Winnie med kunden? Liv spørger også, hvordan Line har det, når hun er sammen med Winnie – føler hun sig godt tilpas, og kan hun være sig selv?

Idet vi havde hver vores gruppe af informanter, oplevede vi, at det var nødvendigt at skabe analytiske rutiner, der gav plads til deling af data. Vi delte data i mange forskellige situationer – når vi mødtes til frokost, når vi gik til og fra slummen, og når vi om aften skrev feltnoter i vores fælles lejlighed. Cathrine Hasses forståelse af feltarbejdet som en læreproces og dennes indvirkning på rummet hjælper os til at begrebsliggøre de rum for deling af data, vi etablerede. Hasses forståelse gør det ligeledes lettere for os at bruge de data, vi får gennem vores fælles samtaler og diskussioner, da vi herved kan strukturere og rutinepræge vores datadeling. Hasse understreger, at sociale verdener udgøres af mennesker, der med udgangspunkt i delte kulturelle erfaringer har et fælles kendskab til, hvordan det fysiske rum kan identificeres. Ved det fysiske rum forstås ikke alene de fysiske genstande. Også ord og mennesker manifesterer sig som konkret stof i det fysiske rum, der omgiver os. Læring om den verden, folk erfarer og omformer, finder sted i en social praksis, der er forankret i fysiske rum (Hasse 2002, 2003). Vi forstår rum på samme måde, men hvor Hasse fokuserer på det rum, antropolog og informant deler, ser vi på de rum, vi skaber mellem os til at dele data, og foreslår begrebet *fælles erfaringsrum*.

Fælles erfaringsrum definerer vi som de fysiske rum, hvori vi deler vores erfaringer og andre former for data med hinanden. Disse rum har vi et fælles kendskab til, og vores sociale praksisser og analytiske rutiner er forankret i disse rum, som når vi spiser frokost hos Mama Hawa eller deler analytiske spørgsmål på vej til slummen. Vi ser altså disse rum som medvirkende til genereringen af data. Disse fælles erfaringsrum bliver opretholdt og reproduceret gennem daglige interaktioner og uformelle samtaler, der giver plads til gentagende refleksion og analytisk skærpelse.

De fælles erfaringsrum indeholder metodiske, analytiske, praktiske og etiske aspekter af det, der er fælles. Da Line for eksempel en aften i vores fælles lejlighed skal vaske tøj, viser hun Liv, hvordan kvinderne i slummen vasker deres tøj. Her er der tale om et praktisk aspekt i form af tøjvask og ligeledes et metodisk aspekt tilegnet gennem deltagerobservation, hvilket åbner op for en analytisk samtale. Således skal de forskellige aspekter af det fælles forstås flydende og ses som noget, der udtrykkes forskelligt alt efter situationen.

I de fælles erfaringsrum søgte vi, udover at dele data fra felten, også at få indsigt i den andens dagligdag, sociale relationer og tankemønstre. Ved feltarbejdet forstås, at antropologen placerer sig i det, der undersøges, deltager i og observe-

rer den hverdag, som folk lever i (Hastrup et al. 2011:7). Det, at vi var to af sted og kontinuerligt indgik i fælles erfaringsrum, gjorde, at vi udover at være på feltarbejde i kvindernes verdener ligeledes var på feltarbejde i den andens feltarbejde, da vi også undersøgte, deltog i og observerede hinandens hverdag. Vi fandt dette nødvendigt for at forstå hinandens data, da det gav kendskab til, hvordan den anden identificerede de fysiske rum og sociale aktiviteter. Dette bygger på en forståelse af forskellighed inspireret af Donna Haraway. Haraway beskriver, hvordan vi bebor verden forskelligt, og at ens evne til at erkende forskelle, for eksempel andres viden om felten, kan kultivere en modtagelighed og sensitivitet, der helt konkret kan udvikle ens faglige tilgang (Haraway 2016). Tillid og gensidig forpligtelse over for hinanden kan på denne måde komme til at fungere befordrende for deling af data og er dermed afgørende for den analytiske proces.

At være på feltarbejde i den andens feltarbejde og kontinuerligt dele personlige tanker og følelser kan dog også være krævende. Hvis parterne ikke formår at give plads til hinandens forskelligheder, kan det medføre store vanskeligheder for samarbejdet. Forskellige arbejdsrutiner kan være hæmmende for projektet, eksempelvis hvis parterne har forskellige holdninger til tidsforbrug i felten eller arbejdsgang. De fælles erfaringsrum skal derfor tilpasses de forskellige arbejdsrutiner på en måde, der er gavnlig for alle parter. Selvom vi fra tidligere samarbejde vidste, at vores arbejdsrutiner var forenelige, fandt vi det vigtigt løbende at afstemme vores forventninger til arbejdsbyrde, arbejdsfordeling og personlige behov samt at udarbejde en samarbejdskontrakt. De gentagende refleksioner og den analytiske skærpelse kom altså ikke dumpende, men var et arbejde, vi gjorde med hinanden.

Den løbende forventningsafstemning, der fandt sted i de fælles erfaringsrum og vores samarbejde generelt, bevirkede, at vores data fik et mere eksplicit udtryk, blandt andet fordi vi kontinuerligt forklarede hinanden, hvorfor vi traf de metodiske valg, vi gjorde. Det var også tydeligt i vores feltnoter, der var skrevet med øje for, at de skulle læses af en anden. Eksempelvis lavede vi ofte små ordforklaringer til ord på swahili, hvis vi ikke var sikre på, om den anden kendte ordet. Dette gav os mulighed for at sammenligne vores oversættelser og herved betydningen og brugen af ordene. Denne eksplicitet har paralleller til nogle af de refleksioner, deltagerne i forskningsprojektet Utopia på Københavns Universitet har gjort sig om etnografisk samarbejde (www.soc.ku.dk/instituttet/arrangementer/utopia-14--en-feltstudiedag-om-utopier-i-det-urbane-rum/). Utopia var en feltstudiedag, hvor 100 deltagere i mindre grupper indsamlede materiale om utopier i det urbane rum i København. Hvor Utopia var et kort kollektivt feltarbejde i stor skala, udført på få dage af mange mennesker flere forskellige steder, er vores feltarbejde et længerevarende kollektivt feltarbejde i lille skala. Fælles for de to

projekter er dog en eksplicit refleksion over de analytiske og metodiske rutiner. Cecilie Rubow og andre beskriver, at brugen af gruppevis observationer og analyser institutionaliserer et krav om gensidig „redegørelse“ i feltnotopraksis, og at ambitionen om et fælles materiale tilskynder til en fælles refleksion over rutiner, der ellers kan have tendens til at forblive usagte (Rubow et al. 2017:45). Denne pointe lægger dog også op til en faldgrube i det kollektive feltarbejde, da det kan være svært at ekspliciterer abstrakte analytiske tanker. Komplekse idéer kan blive afskrevet for hurtigt, hvis man ikke formår at forklare dem, hvorved den produktive indforståethed kan gå tabt. Her erfarede vi, at arbejdsrutiner igen var vigtige for at imødekomme denne udfordring, da nogle får stort udbytte af interne tankestrømme, mens andre har behov for en konstant idéudveksling. For os var den tvungne eksplicitet hovedsageligt fremmede for den analytiske proces, fordi vi var nødt til at forklare og tydeliggøre vores overvejelser undervejs. Den eksplicitet, der fandt sted i de fælles erfaringsrum, anser vi således som essentiel for deling af data og indfangelse af de analytiske perspektiver, der udsprang heraf.

Vi fandt også, at et tidligt aspekt spillede ind på en særlig måde, når data blev ekspliciteret i de fælles erfaringsrum. Eksempelvis lærte Line at flette hår af Winnie, og en aften i vores fælles hjem viste hun Liv det. Da Liv nogle dage senere var med til at flette hår, kendte Liv allerede teknikken og stillede derfor ikke spørgsmål om dette, men fik i stedet oplysninger om hårs symbolske betydning. Kirsten Hastrup argumenterer for, at antropologens væren i felten er en sammensmeltning af praktiske færdigheder og evnen til at stille meningsfulde spørgsmål. En evne, der opstår over tid og tillader antropologen at få anerkendelse fra sine informanter, hvilket åbner for samtaler om deres verdenssyn snarere end blot overfladisk information (Hastrup 2004:466). Vi er enige med Hastrup i, at data indsamlet over en længere periode er værdifulde, særligt i relationsdannelsen. Dog argumenterer vi for, at det at være to i felten kan give mulighed for at indsamle dybdegående data hurtigere, end hvis antropologen er alene af sted, da vi, som eksemplet viser, har mulighed for trække på hinandens erfaringer og gå fra overfladisk information til dybdegående erfaringer. Dette finder vi særligt værdifuldt i en tid, hvor tendensen går i retning af stadig kortere feltarbejder både på universiteterne og i arbejdsmæssigt regi. Imidlertid er det vigtigt at understrege, at selve samarbejdet også er tidskrævende, da det tager tid at dele data, etablere fælles erfaringsrum og diskutere forskellige perspektiver.

Udvekslingen i de fælles erfaringsrum gav os også mulighed for eksplicit at reflektere over vores positioneringer. Derfor undersøger vi i næste afsnit, hvordan det kollektive feltarbejde har indflydelse på positionering, og hvilke faldgrupper der er forbundet hermed.

Forskellige hænder – forskellige roller

Line går over for at besøge Winnie. Hun har ikke nogen kunder, så i dag går med huslige gøremål. Først skal der vaskes tøj. Inden Line og Winnie går i gang, tager Winnie Lines hænder og vender dem rundt for at se på håndfladerne. Hun peger på Lines hårde hud, som er resultatet af personlig træning, og lyser op i et smil og udbryder, at Line godt kan arbejde. Derefter henter de store dunke med vand og tre vaskebaljer fyldt med tøj. Mens de vasker tøjet i hånden, drejes samtalen ind på den fysiske udholdenhed, det kræver at stå foroverbøjet og vaske tøj i flere timer. Line spørger Winnie, om hun ikke holder pauser, hvortil Winnie svarer, at det gør hun kun, hvis hun får en kunde, der skal have flettet hår, da det er vigtigere at tjene penge.

Samtidig sidder Liv i Faiths lille hjem, hvor der kun er plads til en lille sofa og en enkeltmandsseng. Mens de taler, kommer Liv til at spilde varm te over sig selv og sofaen. Faith tørrer straks op med en gammel T-shirt. Hun tørrer også Livs fingre, præcis som Liv har set hende gøre på sin 5-årige datter. Faith tager undersøgende fat om Livs hænder og siger: 'Du har så bløde hænder, du har aldrig arbejdet i dit liv.' Liv spørger ind til, hvornår Faith begyndte at arbejde, og hun fortæller om en barndom fyldt med vold, sult og hårdt arbejde. Mens Liv er sammen med Faith, får hun en sms fra Line, og Faith fortæller, at hun er bange for Line og synes, at hun virker barsk. Liv spørger ind til hvorfor, og Faith henviser til Lines rette gang og siger, at hun ser stærk ud og ikke smiler så meget. Sidst på eftermiddagen siger de farvel, og Faith følger Liv ud af det lille hjem.

Ovenstående illustrerer, at vores samarbejde gav indsigt i vores positionering, vores relationer til kvinderne og mulighed for at reflektere over disse. Dette eksempel viser blot to af de mange forskellige positioneringer, vi blev tildelt under feltarbejdet. Hasse argumenterer i sin tekst om positioneret deltagerobservation for, at feltets deltagere tildeler antropologen positioneringer, hvad enten antropologen er bevidst om det eller ej (Hasse 2000:43). Ovenstående eksempel viser netop, hvordan Line som udgangspunkt ikke var bevidst om sin positionering i felten som barsk, men blev opmærksom på det gennem vores samarbejde. Denne viden ville Line formentlig aldrig have fået, hvis hun var alene på feltarbejde. Deltagerne i felten tildeler altså antropologen en position, som antropologen er ubevidst om. I forlængelse af ovenstående argumenterer vi for, at antropologen kan blive bevidst om disse i det kollektive feltarbejde. I dette eksempel giver det Line mulighed for bedre at forstå sin positionering og betydningen af den for datagenereringen. Da Line blev positioneret som en, der godt kan arbejde, og som barsk, brugte hun denne viden til at lave deltagerobservation i fysisk hårde aktiviteter. I udførelsen af disse aktiviteter kom samtalerne ofte til at omhandle, hvordan kvinderne tjente penge, deres økonomiske situation og den udbredte korrupsion i området. Modsat blev Liv positioneret som mere sårbar, hvilket især gav mulighed for personlige samtaler om voldtægt og overgreb – situationer,

hvor kvinderne følte sig sårbare. Derfor er Livs data i højere grad fokuseret på kvindernes erfaringer med vold, sorger og eksistentielle kriser forbundet med ekstrem fattigdom. Herved giver forskellige positioner forskellige data, hvilket særligt blev klart, når vi sammenlignede vores noter, metoder og overvejelser. Denne arbejdsdeling var ikke planlagt på forhånd, men opstod løbende som følge af vores forskellige positioneringer og relationer til kvinderne. Vi fandt dette fremmede for samarbejdet, da vi herved kunne bidrage med forskellige indsigter. Kathleen og Billie DeWalt beskriver forskellige interesser, viden og færdigheder som en styrke, da etnografens personlige interesser bevirker, at data får forskellige perspektiver, hvilket giver en mere detaljeret forståelse af felten (DeWalt & DeWalt 2011:102). Hvordan vi blev positioneret, og hvilke perspektiver vi fik indsigt i, ændredes naturligvis under feltarbejdet, i takt med at vi lærte felten bedre at kende, og afhængigt af hvilke kvinder vi tilbragte tid med. I forlængelse heraf forstår vi positionering og data som i kontinuerlig forandring og altid situeret (jf. Haraway 1988).

Data med mange forskellige perspektiver er også en stor udfordring, da det kan skabe uenigheder om retning og prioritering af forskellige temaer. For at overkomme disse vanskeligheder udarbejdede vi forskellige tematiske spørgsmål og fælles interviewguides. Disse metodiske tiltag kombineret med løbende samtaler om projektets retning hjalp os til at bevare en fælles forståelse, afgrænse det analytiske fokus og skabe en ramme for projektet.

Ved at være to på feltarbejde erfarede vi, at nogle af vores positioneringer blev forstærket. Dette kom særligt til udtryk, ved at kvinderne forsøgte at differentiere mellem os via forskellige roller. Vi oplevede eksempelvis, at Livs position som sårbar og Lines som barsk blev fastholdt grundet denne differentiering og således var en konsekvens af at være to på feltarbejde. Det gjorde os opmærksomme på at spørge ind til emner, vi ikke selv havde tænkt over, men som vi først erfarede i delingen af data med hinanden. Ydermere oplevede vi, at vores forskellige positioneringer gav indsigt i forskellige data om de samme kvinder, ved at en af os indgik i en fortrolig relation til den pågældende informant, og den anden indtog en mere distanceret rolle. Eksempelvis fortalte Faith meget intime detaljer om oplevelser til Liv, mens hun i samtaler med Line om samme oplevelser fokuserede mere på eksterne forhold og overordnede detaljer. Vores forskellige positionering spillede en afgørende rolle for data. Det, at vi var to på feltarbejde, påvirkede kvinderne og det, de fortalte os. I forlængelse heraf diskuterer vi i næste afsnit, hvordan vores kollektive feltarbejde spillede ind i forhold til spørgsmål om samtykke, loyalitet og etik.

Fælles om etiske udfordringer

Liv følger den lille jordvej, der er blevet mudret af dryppende vasketøj, som hænger overalt mellem de små huse. Hun hopper over den åbne rendesten fyldt med affald, der løber mellem husene i slummen. Hun banker stille på en lav trædør til et lille lerhus. Både Line og Rachel ser op og smiler, da Liv stikker hovedet ind i det lille rum. Rachel står bøjet over en gryde, hvor vandet er ved at koge. Rachel spørger, hvad Liv har lavet i løbet af dagen, og hvad vi skal i aften. Liv fortæller, at vi skal renskrive noter og snakke om, hvad vi hver især har oplevet. Line pakker sin notesbog sammen, og Rachel siger tak for i dag.

Vi krydser Nairobi River og går langs den støvede vej, da Line fortæller, at Rachel er gravid, og at Rachel har bedt hende ikke fortælle det til nogen i slummen. Hun er bange for, at hendes far vil blive rasende og smide hende ud, hvis han finder ud af det. Der bliver stille et øjeblik, og vi overvejer kort, om det er etisk forsvarligt, at Line fortæller hemmeligheden videre. Imidlertid er Line sikker på, at Rachel godt ved, at vi deler alt. Dette bliver også bekræftet senere på ugen, hvor Rachel spørger, hvad Liv sagde til nyheden om hendes graviditet.

Som ovenstående eksempel viser, kan det at være to i felten og dele data også åbne for nye problemstillinger. Som antropologer er vi opmærksomme på kontekstuelle magtforskelle, begrænsninger, interesser og forventninger, der er karakteristiske for alle sociale relationer. Med en sådan tilgang er misforståelser, konflikter og nødvendigheden af at foretage valg uundgåelige, og etiske dilemmaer vil nødvendigvis opstå både i felten og i samarbejdet (jf. Møhl & Simonsen 2018:121). Gennem vores fælles erfaringsrum blev vi opmærksomme på forskellige etiske overvejelser, blandt andet om samtykke til at dele personlige informationer. Perle Møhl og Anja Simonsen har udført feltarbejde hver for sig to forskellige steder, men de samarbejder i et fælles forskningsprojekt, hvor de sætter spørgsmålstegn ved, om man kan dele viden uden at give køb på de tillidsforhold, man som antropolog har til deltagerne i sin felt (op.cit.116). Det skal her siges, at begge deres felter i høj grad er præget af politisk spænding, hvilket er i kontrast til vores felt. I eksemplet ovenfor deler Line en fortrolig viden med Liv, hvilket kan betragtes som illoyalt og etisk ukorrekt, idet det strider mod Rachels ønske. For at undgå at sætte vores loyalitet over styr mindede vi løbende kvinderne om formålet med vores tilstedeværelse. Dette kunne dog ikke italesættes konstant, da det ville virke upassende og bryde flowet i samtalerne (Dewalt & DeWalt 1998:287). Vores rutine med at hente hinanden hos kvinderne mindede dem indirekte om vores formål, og at de var del af vores feltarbejde. I den ovenstående etnografiske beskrivelse bliver Rachel mindet om vores hensigt med at være i felten, da Liv kom og henter Line, og om, at vi deler de informationer, vi får. I dette eksempel var påmindelsen eksplicit, da Liv forklarede, at vi senere skulle dele data. Andre gange skete påmindelsen indirekte enten ved at tage en notesbog frem el-

ler ved den anden feltarbejders fysiske tilstedeværelse (Dewalt & Dewalt 2011). Kvindernes opmærksomhed på, at vi var der som forskere, og at vi indsamlede etnografiske data, blev herved fremhævet løbende gennem hele feltarbejdet, fordi vi var to i felten. Dette er i overensstemmelse med American Anthropological Associations retningslinjer, der understreger vigtigheden af informeret samtykke fra forskningsdeltagere som en proces, der bør indgå løbende under hele forskningsperioden (American Anthropological Association 2012). I forlængelse heraf argumenterer vi for, at via påmindelsen om „den anden feltarbejder“ etableredes samtykke kontinuerligt gennem hele vores kollektive feltarbejde.

For at sikre loyalitet mod hinanden og vores informanter havde vi inden feltarbejdet udformet en skriftlig samarbejdsaftale med inspiration fra American Anthropological Associations retningslinjer vedrørende adgang til og ejerskab af data. Her understreges vigtigheden af at diskutere forståelsen af samarbejdet, rettigheder og ansvarsområder med informanterne (ibid.). Aftalen foreskriver, at de indsamlede data skal deles, og at vi begge har lige rettigheder til data. Til denne aftale knytter der sig retningslinjer i forhold til den situation, data er genereret i. I ovenstående eksempel blev data genereret som en hemmelighed, hvorfor Liv ligeledes skulle behandle data som en hemmelighed. Grundet denne aftale med specifikke retningslinjer om, hvordan vi håndterer data og efterfølgende anonymisering, forstår vi ikke deling af hemmeligheder eller andre personlige detaljer som tillidsbrud, men snarere som et nødvendigt element i det kollektive feltarbejde for at anerkende individuelle problemstillinger. Antropologers indvirken på felten er uundgåelig, men delingen af data hjalp os til at være velovervejede i vores samtaler med kvinderne. Dette kom for eksempel til udtryk, idet Line – ved at dele hemmeligheden med Liv – kunne diskutere fordele, ulemper og konsekvenser ved de efterfølgende samtaler, hun havde med Rachel om hendes graviditet, hvor Rachel søgte råd om, hvorvidt hun skulle flytte sammen med faren til barnet. Sige det til forældrene? Eller få en abort? Dette er blot et eksempel af mange, hvor vi diskuterede forskellige nuancer og reaktioner i svære situationer i samtaler med kvinderne. Herved oplevede vi, at etiske dilemmaer blev lettere at bære, fordi vi havde mulighed for at dele dem, hvorfor vi argumenterer for, at deling af data gav os en robusthed i felten.

Vi kan ikke sige, om vi oplevede flere eller færre etiske udfordringer end de, der tager alene på feltarbejde, men da vi kom hjem og delte vores erfaringer med andre studerende, var det tydeligt, at det havde været lettere for os at stå i svære situationer, netop fordi vi havde haft mulighed for at diskutere, hvordan vi navigerede bedst muligt uden negative konsekvenser for kvinderne.

Konklusion

Inden for antropologien udspringer hele tiden nye former for samarbejde – nogle med private firmaer, andre på tværs af discipliner og igen andre mellem fagfæller. Med fokus på sidstnævnte har formålet med denne artikel været at beskrive og reflektere over nogle af de erfaringer, vi gjorde os gennem samarbejde og deling af data under vores feltarbejde i to slumområder i Nairobi, Kenya. Vores løbende deling af data gav os en forståelse af data som abstrakte, kultiverede og socialt produceret. Udover at dele feltnoter og transskriberede interviews, som er velkendte former for data i antropologien, inkluderede vi også vores indbyrdes diskussioner og samtaler som data til opnåelse af indsigt i felten og de mennesker, vi søgte at forstå. Gennem begrebet fælles erfaringsrum har vi beskrevet de rum, der blev skabt, for at deling af data løbende kunne finde sted. Efterfølgende har vi reflekteret over, hvordan vores samarbejde har indvirket på vores data og analytiske proces, og hvordan det kollektive feltarbejde både har givet medgang og modgang.

Vores samarbejde gav hovedsageligt medgang og muliggjorde en anden og bredere forståelse af kvindernes liv og come-we-stay-ægteskabet, end hvis vi havde lavet individuelt feltarbejde. Herudover gav de fælles erfaringsrum mulighed for, at vores data og den løbende analyse blev fremstillet eksplicit gennem hele projektet. Desuden oplevede vi, at det at være to på feltarbejde gav os en øget forståelse af vores tildelte positionering i felten. Vi fandt især en styrke i det at være to, når vi stod over for etiske problemstillinger, da vi havde mulighed for at diskutere konsekvenserne af vores tilstedeværelse samt inddrage forskellige perspektiver og løsningsmuligheder, når vi stod over for svære valg.

Men deling af data var også udfordrende og tidskrævende. Den store mængde data, vi indsamlede, var til tider svær at overskue, og det var udfordrende at finde et fokus, der inkluderede de forskelligartede data og vores forskellige interesser. Forskellige forventninger kan potentielt skabe konflikt, hvorfor parterne er forpligtet til at give plads til hinanden og deres forskellige data. Vi overkom disse faldgruber gennem de fælles erfaringsrum, hvori vi blandt andet forventningsafstemte, udarbejdede en samarbejdsaftale, løbende lavede evalueringer og aftalte arbejdsfordeling.

Der er utallige måder at udføre antropologiske samarbejder på, men vi håber, at vi med vores erfaringer har rejst nogle nye spørgsmål og idéer til videre diskussion. Vi håber, at antropologer, der står over for at skulle samarbejde og dele data, kan bruge vores erfaringer, undgå de faldgruber, det kollektive feltarbejde kan føre med sig, og at de vil reflektere over, hvordan deres samarbejde indvirker på deres indsamlede data og analytiske processer.³

Noter

1. Informanterne er anonymiseret via pseudonymer.
2. Oversættelsen er forfatternes egne.
3. Dette projekt og feltarbejde er støttet af DIGNITY Dansk Institut mod Tortur, der har givet akademisk vejledning, kontorplads og økonomisk støtte. En særlig tak til Lotte Buch Segal for den indledende idéudvikling og løbende sparring til denne artikel, og for brugbar vejledning og inspiration gennem hele kandidatforløbet.

Litteratur

- American Anthropological Association
2012 Principles of Professional Responsibility. <http://ethics.americananthro.org/category/statement/>.
- Bundgaard, Helle
2003 Lærlingen. Den formative erfaring. I: K. Hastrup (red.): Ind i verden. En grundbog i antropologisk metode. Side 51-70. København: Hans Reitzels Forlag.
- Comaroff, Jean & John L. Comaroff
1999 Occult Economies and the Violence of Abstraction. Notes from the South African Postcolony. *American Ethnologist* 26:279-301.
- Dalsgård, Anne Line
2003 Teksten. Kunsten at fortælle. I: K. Hastrup (red.): Ind i verden. En grundbog i antropologisk metode. Side 325-42. København: Hans Reitzels Forlag.
- Dewalt, Kathleen & Billie Dewalt
1998 Participant Observation. In: H.R. Bernard (ed.): *Handbook of Methods in Cultural Anthropology*. Pp. 259-300. Walnut Creek: AltaMira Press.
2011 Participant Observation. A Guide for Fieldworks. Lanham: AltaMira Press.
- Geertz, Clifford
1973 The Interpretation of Cultures. Selected Essays. New York: Basic Books Inc. Publishers.
- Haraway, Donna
1988 Situated Knowledges. The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective. *Feminist Studies* 14:575-99.
2016 Staying with the Trouble. Making Kin in the Chthulucene. Durham: Duke University Press.
- Hasse, Cathrine
2000 Overvejelser om positioneret deltagerobservation. *Kvinder, Køn og Forskning* 4: 39-51.
2002 Kultur i bevægelse. Fra deltagerobservation til kulturanalyse – i det fysiske rum. København: Forlaget Samfundslitteratur.
2003 Mødet. Den antropologiske læreproces. I: K. Hastrup (red.): Ind i verden. En grundbog i antropologisk metode. Side 71-92. København: Hans Reitzels Forlag.
- Hastrup, Kirsten
2004 Getting it Right. Knowledge and Evidence in Anthropology. *Anthropological Theory* 4:455-72.

- Hastrup, Kirsten, Cecilie Rubow & Tine Tjørnhøj-Thomsen
2011 Kulturanalyse kort fortalt. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Law, John & Marianne Elisabeth Lien
2013 Slippery. *Field Notes on Empirical Ontology*. *Sage Journals* 43:363-78.
- Møhl, Perle
2003 Synliggørelsen med kameraet i felten. I: K. Hastrup (red.): *Ind i verden. En grundbog i antropologisk metode*. Side 163-84. København: Hans Reitzels Forlag.
- Rubow, Cecilie, Anders Blok, Trine Bøggkjær, Thomas Aarup Due, Ester Fritsch, Cecilie Jessen Hansen, Marianne Viftrup Hedegaard, Louise Nymann Jensen & Mette Marie Stahl Pedersen
2017 Utopia. Kort, kollektivt feltarbejde i stor skala. *Tidsskriftet Antropologi* 76:37-54.
- Strathern, Marilyn
1981 *Kinship at the Core. An Anthropology of Elmdon, a Village in North-West Essex in the Nineteen-Sixties*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Whyte, Susan & Michael Whyte
1989 *Hambas skind – mennesker, medier og ånder i Uganda*. I: K. Hastrup & K. Ramløv (red.): *Kulturanalyse – fortolkningens forløb i antropologien*. Side 145-60. København: Akademisk Forlag.

KROPSLIGE FORSTYRRELSER

ANE MOLTKE

I denne artikel argumenterer jeg for, at et særligt analytisk fokus på de kropslige reaktioner, feltarbejderen erfarer i felten – følelser, stemninger og kropssansninger – kan skabe adgang til særlige former for data og i kraft heraf indsigt i helhedsorienteret viden om informanternes hverdag. Hensigten er at finde et greb til at identificere og reflektere analytisk over „data“, der ofte forsvinder, fordi de er uhåndgribelige, ubevidste eller ikke-reflekterede. I min argumentation trækker jeg på en særlig tilgang til sensorisk etnografi – den sceniske forståelse – og introducerer det analytiske greb – kropslige forstyrrelser. Gennem fokus på kropslige reaktioner rejser jeg i artiklen et metodologisk *hvorfor*. Med hvilke metodologiske begrundelser har en sensorisk etnografisk tilgang relevans for en udforskning af, hvorledes mennesker erfarer deres hverdagsliv inden for sundhedsforskning? Jeg rejser desuden et metodisk *hvordan* gennem refleksioner over, hvordan jeg i mit feltarbejde har anvendt og videreudviklet den sceniske forståelse gennem en skærpet interesse for krop og sanser.

I artiklen anvender jeg *indtryk* som synonym for data. Mit ønske er at bidrage til at udvikle metoder, hvorigennem indtryk som intuitive og ofte udefinerlige følelsesmæssige og kropslige reaktioner kan være grundlag for at skabe og formidle viden om det levede hverdagsliv.

Kropslig og sanselig orientering

Der har i de seneste årtier været en stigende orientering mod krop og sanselighed i human- og samfundsvidenskaberne (Pink 2011, 2015; Shilling 2012; Turner 2012; Davies 2010) og inden for etnografien (Pink 2011, 2015; Davies & Spencer 2010). Der er dog et fortsat behov for at udvikle en metodologi, der udnytter potentialerne i at inddrage ikke-sproglige fænomener som følelser, stemnin-

ger og kropssansninger i etnografisk forskning (ibid.). Den danske antropolog Kirsten Hastrup skriver, at det er „... en påtrængende opgave for antropologien at aflæse og udtrykke alle socialt vigtige fænomener, også de, som optræder uden for sproget ...“ (Hastrup 2010:26). Ved at dele og sætte egne metodologiske og metodiske refleksioner til diskussion ønsker jeg at bidrage til refleksion over, hvorledes disse ikke-sproglige fænomener kan inddrages i etnografisk forskning for at skabe forståelse af menneskers hverdagsliv. Dette vil jeg gøre ved at fremlægge et analytisk greb, jeg har udviklet gennem et ph.d.-studie, nemlig et fokus på feltarbejderens kropslige forstyrrelser – forstået som følelser, stemninger og kropssansninger af for eksempel uro eller ubehag, som feltarbejderen fysisk kan opleve i felten (Moltke 2017).

„Sensorisk etnografi“ er en samlet betegnelse for de tilgange, der fokuserer på at inddrage sanselige og affektive aspekter som data. Det har blandt andre den australske antropolog Sarah Pink arbejdet med (Pink 2015). Pinks udgangspunkt er, at mennesker – etnografen selv og de mennesker, hvis liv hun ønsker at forstå – lærer, oplever og erfarer gennem sanserne. Mennesker er til stede på og relateret til konkrete fysiske steder. Steder forstås ikke blot som fysiske lokaliteter, de er også kulturelle og sociale kontekster, der er præget af særlige diskurser og magtrelationer. Feltarbejderens refleksion sker ud fra denne placering.¹ Sensorisk etnografi anses af Pink som en tværvideenskabelig og tværdisciplinær forsknings-tilgang i udvikling (ibid.).

Scenisk forståelse

Artiklens præsentation af en scenisk forståelse ligger i forlængelse af den sensoriske forskningstilgang. Den sceniske forståelse stammer fra den psykosociale forskningstradition, der kobler psykoanalyse og kritisk socialisationsteori (Bereswill et al. 2010). Sceniske beskrivelser er en fremstilling af empirisk materiale, der kommunikerer kognitivt, billeddannende og intuitivt til sit publikum. Et centralt analytisk greb er at fokusere på de sanselige og psykiske reaktioner, der opstår i interaktioner mellem feltarbejder og informanter (Hollway 2015). En sådan analytisk opmærksomhed på interaktioner hviler på psykoanalysens forståelse af, at følelser ubevidst kan overføres mellem mennesker (Bereswill et al. 2010). Dette betegnes som projektive mekanismer. I nærværende artikel fremhæver jeg, at informantens følelser overføres til feltarbejderen og kommer til udtryk som feltarbejderens oplevelse af kropslige reaktioner (Moltke 2017). En analyse gennem sceniske beskrivelser tager udgangspunkt i feltarbejderens kropslige reaktioner som grundlaget for at fremanalysere underliggende og ofte ubevidste strukturer af samfundsmæssig og subjektiv karakter. Feltarbejderens

kropslige reaktioner benævner jeg i artiklen som „kropslige forstyrrelser“ for at tydeliggøre, at disse reaktioner er udgangspunkt for analytisk opmærksomhed.

I den sceniske beskrivelse fremstilles hændelser, som foregik de på en scene. Der indgår aspekter som det fysiske sted, genstande, kropsbevægelser, tale, lyssætning, temporalitet og interaktioner (Hollway 2015). Det tilstræbes at undgå generaliserende kategoriseringer, fordi hensigten er, at de sceniske beskrivelser via deres billedskabende karakter kan skabe kropslige og følelsesmæssige spejlinger hos læseren. I kraft heraf formidles en viden, der ikke splitter intellektuel forståelse fra følelsesmæssig og intuitiv viden (ibid.).

Artiklens opbygning

I denne artikel vil jeg gennem eksemplariske, empiriske nedslag og teoretiske refleksioner vise, at et fokus på kropslige forstyrrelser kan være en vej til at skabe nye former for viden om menneskers erfaringer af deres liv. Jeg viser desuden, hvorledes indtryk, der opstår på baggrund af feltarbejderens egne kropslige reaktioner, systematisk kan behandles og formidles som videnskabelige data.

Artiklen tager udgangspunkt i et nyligt afsluttet feltarbejde blandt mennesker med en skizofrenidiagnose,² som deltog i en livsstilsintervention. Derfor præsenterer jeg kort mit feltarbejde. I forlængelse heraf præsenteres artiklens første sceniske beskrivelse. Herefter præsenteres mit teoretiske blik. Jeg trækker på forskellige faglige, teoretiske og videnskabelige traditioner. I mit ph.d.-studie arbejdede jeg med en sundhedssociologisk tilgang, ifølge hvilken fysisk sygdom ikke blot er en materiel realitet, men tillige må betragtes som subjektivt og kontekstuel erfaret (Jensen 2006; Gannik 2005). I artiklen trækker jeg på en kombination af fænomenologisk sociologi (Schutz 1972) og kritisk teoretisk hverdagslivsteori (Leithäuser 2012) ud fra en forståelse af, at hverdagsliv ikke blot er et empirisk felt, men tillige et teoretisk felt, der skaber mulighed for at forstå livsstilsvaners grundlæggende subjektive og meningsdannende betydning.

Efterfølgende beskrives artiklens metodologiske vinkel, den sceniske forståelse og de to øvrige teoretiske inspirationskilder, henholdsvis en embodiment-orienteret og en følelsesorienteret tradition i antropologien, der tilsammen danner grundlag for analyse af feltarbejderens kropslige reaktioner. Gennem analyser af tre sceniske beskrivelser, hvor jeg anvender det analytiske greb kropslige forstyrrelser, fremhæver jeg, at den viden, der skabes herved, ikke alene har kognitiv karakter, men også kan mærkes og genspejles hos læseren. Sluttelig konkluderer jeg på det i indledningen nævnte metodologiske *hvorfor* og på det metodiske *hvordan* og perspektiverer i forhold til temaet data.

Præsentation af feltarbejde og af Bjørn

Feltarbejdet fandt sted i tilknytning til en livsstilsintervention kaldet CHANGE, der havde til formål at understøtte forandring af vaner om kost, rygning og fysisk aktivitet blandt mennesker med en skizofrenidiagnose. Livsstilsinterventionen indgik i et randomiseret studie etableret under Psykiatrisk Center København (Moltke 2017; Speyer 2017). Mit ph.d.-studie havde til formål at forstå det subjektive hverdagsliv, som interventionen havde til formål at ændre.

Mit feltarbejde gav anledning til metodologiske refleksioner og metodiske afprøvninger ud fra et ønske om at begribe helheden og kompleksiteten af informanternes oplevelser og erfaringer af hverdagen. Jeg vil gøre lidt mere ud af præsentationen af min felt hverdagslivet, som det erfares af mennesker diagnosticeret med skizofreni, ved at præsentere Bjørn.³

Bjørn er midt i 50'erne og lever i et relativt velstående forstads kvarter i en toværelses lejlighed. Han har haft lejligheden i omkring 10 år. Tidligere boede han lidt rundtomkring, i perioder hos sine forældre. Bjørn havde lønarbejde i et par år efter folkeskolen, men havde fået førtidspension i en årrække på det tidspunkt, jeg mødte ham. Bjørn fortæller, at han kan lide at høre musik. Det er hans livline til verden. Han uddyber ved at sige, at han gennem musikken får noget til smilehullerne. Ellers sidder han bare og ser fjernsyn. Bjørn fortæller, at han selv har spillet musik med forskellige bands – guitar, trommer, klaver, keyboard og endda violin – men det varede ikke så længe. Det var lidt noget rod, med alkohol og stoffer. Det skulle ellers være så sundt at spille musik og sådan, siger han. Når jeg spørger, hvordan Bjørn trives med at bo i sin lejlighed, fortæller han, at han aldrig får besøg. Han snakker heller ikke med naboerne, selvom han egentlig gerne ville kende nogen. Indimellem står der nogen og ryger hash og drikker øl ved et af de nærliggende huse. Han kan finde på at stille sig og snakke lidt, men det er ifølge Bjørn et problem, at han hverken ryger hash eller drikker som dem.

Første sceniske beskrivelse

Følgende sceniske beskrivelse stammer fra mit første besøg hos Bjørn.⁴ Når jeg inddrager den her, er det, for at læseren kan have et levende menneske og det konkrete hverdagsliv i bagehovedet i den følgende teoretiske redegørelse for artiklens forståelse af hverdagslivet og en scenisk forståelse.

Bjørn åbner, straks jeg ringer på, og bliver et øjeblik stående i døråbningen, før han træder til side og byder mig indenfor. Jeg træder lidt tøvende ind i en snæver entre. Vi står et øjeblik direkte over for hinanden, hvorefter jeg træder et skridt til side og tager jakke og tørklæde af. Bjørn rækker ud efter overtøjet og siger, at

han nok skal hænge det op, og vender sig mod knagerækken på væggen bag sig. Hen over knagerne ligger en sav og en hammer. Bjørn undskylder, straks han ser værktøjet. Jeg spørger, om han har gang i nogle reparationer. Bjørn besvarer ikke mit spørgsmål, men vender sig mod køkkenet og spørger, om jeg vil have et eller andet at drikke.

Denne første sceniske beskrivelse tiltrak sig særlig opmærksomhed. I situationen oplevede jeg intuitivt uro og desorientering. Senere i den analytiske proces var hændelsen fortsat anledning til forstyrrende kropslige og følelsesmæssige reaktioner, der gav anledning til nærmere analytisk opmærksomhed. Også i arbejdet med denne artikel fremkaldte den reaktioner. Jeg vender tilbage til en analyse af denne sceniske beskrivelse senere. Først et par ord mere om artiklens teoretiske afsæt.

Hverdagslivsforskningens særlige udfordringer

I forbindelse med min interesse for informanternes hverdagsliv stødte jeg under mit feltarbejde ind i to udfordringer. For det første er det en udfordring at skabe viden om den subjektive betydning af hverdagens selvfølgelige handlinger og interaktioner (Moltke 2017). Spørgsmålet var, og er, hvordan man kommer et lag dybere end de kognitive og rationelle forklaringer for at forstå de betydninger, der er forbundet med informanternes hverdagslige, vanemæssige og rutineprægede handlinger.

For det andet er det en udfordring at forstå, hvorledes informanternes vanemæssige handlinger på mikroniveau relaterer til og er indlejret i samfundsmæssige dynamikker og diskurser. Et hverdagslivsperspektiv rummer en risiko for at individualisere erfaringer, der i deres grundlag er sociale. For eksempel er det en udfordring at forstå, hvordan samfundsmæssige forståelser af psykisk sygdom har indflydelse på det enkelte menneskes hverdagslige handlinger.

Her vil jeg trække på henholdsvis Alfred Schutz og Thomas Leithäuser, der er rundet af henholdsvis fænomenologisk sociologi og en kritisk teoretisk tradition. Til sammen skaber de mulighed for at anskue menneskers daglige vaner som samfundsmæssige og meningsfulde.

Det, der forekommer selvfølgeligt, er ifølge Schutz (1972) et subjektivt og betydningsmættet udgangspunkt for hverdagens handlinger og valg. Det, som Schutz kalder „den naturlige indstilling“, danner grundlag for en vanemæssig og kropsligt forankret håndtering af hverdagens udfordringer, på hvilken baggrund livsstilsvaner kan anskues som måder, hvorpå hverdagens udfordringer kan håndteres (Moltke 2015, 2017).

Schutz fremhæver menneskets uundgæelige forankring i socialiteten, hvilket dog er et forhold, han udfolder ganske sparsomt (Moltke 2017). Leithäuser går et skridt videre end Schutz og beskriver den subjektive betydning af menneskets socialisering i det moderne samfund samt redegør for, hvorledes menneskers pragmatiske, vanemæssige og rutinerede håndtering af hverdagen er forankret i socialiteten (Leithäuser 2000). Menneskers hverdagsmæssige selvfølgheder – bevidsthed, vaner og kropslige orienteringer – er ifølge Leithäuser tilpasset og formet efter hverdagslivets samfundsmæssige betingelser (Leithäuser 1977, 2000). Leithäuser og Schutz supplerer således hinanden, hvad angår en forståelse af, at hverdagens kropsligt forankrede vaner er udtryk for en subjektiv håndtering af livsomstændigheder (Moltke 2017).

Dette hverdagslivsteoretiske perspektiv bidrager til at imødekomme det, jeg betragter som de principielle udfordringer i hverdagslivsforskningen. Nemlig, for det første, at få forståelse af det selvfølghedens betydning, og, for det andet, at begribe sammenhængene mellem hverdagslivets „mikro“ handlinger og samfundsmæssige „makro“ strukturer. Disse udfordringer stiller metodiske krav. I mit ph.d.-studie havde jeg behov for metoder, der kunne hjælpe mig til at overskride min tendens til at overse betydningen af det, der for informanterne forekom selvfølgheligt. Tilsvarende tenderede de kulturelle og samfundsmæssige normer, der umærkeligt vævede sig sammen i informanternes oplevelse af hverdagen, til at undslippe min opmærksomhed. Normer om livsstil og sundhed er samfundsmæssige selvfølgheder, jeg selv bragte med mig. Bag mig havde jeg en årelang erfaring som sundhedsprofessionel, nærmere betegnet som kontaktperson for mennesker med en skizofrenidiagnose. Dette var en årsag til mit behov for at skabe nye erkendelser af velkendte, „selvfølgelige“ situationer. Det kunne jeg gøre ved at benytte det analytiske greb som kaldes „scenisk beskrivelse“, og som jeg vil konkretisere betydningen af i næste sektion.

Scenisk forståelse

Den sceniske forståelse har sin oprindelse i den tyske psykoanalytiker og socialisationsteoretiker Alfred Lorenzers arbejder fra 1970'erne (Lorenzer 1975). Lorenzers ambition var at kombinere psykoanalyse og kritisk samfundsteori. Hans grundlæggende pointe er, at mennesket uafviseligt og ned i enhver social, psykologisk og biologisk konstitution er samfundsmæssigt funderet (ibid.). For Lorenzer er signifikante scener fra den tidlige barndom en nøgle til at skabe forståelse af menneskers bevidste og ubevidste erfaringer i voksenlivet. Lorenzer følger den traditionelle freudianske topologi over bevidstheden, hvor interaktionsprocesser i vidt omfang har en ubevidst og projektiv karakter, og hvor følelsesmæssige og

sanselige reaktioner ubevidst overføres mellem mennesker. Lorenzers fremhævelse af det sceniske som nøgle til at forstå et subjekts erfaringer er siden blevet overført, udviklet og anvendt metodologisk i en kombineret tysk, engelsk og dansk „psycho-social“ forskningstradition (Olesen 2012).⁵

I anvendelsen af en „scenisk forståelse“ betragtes viden som kontekstuel, og forskeren anskues som medkonstituerende af den viden, der skabes. Det betyder, at menneskers erfaringer må forstås i relation til deres livsvilkår i ordets bredeste forstand, hvilket inkluderer kulturelle, historiske og materielle forhold. Forskeren betragtes – som informanterne – som samfundsmæssigt subjekt. Som følge heraf inddrages refleksioner over forskerens feltrolle og samfundsmæssige position i alle dele af forskningsprocessen (Hollway 2015; Hollway & Jefferson 2013; Bereswill et al. 2010). Det er en teoretisk grundantagelse, at erfaringsdannelse, interaktioner og kommunikation ikke alene forløber på et bevidst niveau, men tillige følger sensoriske og affektive baner, samt at sådanne dimensioner af erfaring ikke fuldt ud er bevidste og reflekterede, hverken hos informanterne eller forskeren (ibid.). En metodologisk anvendelse af en scenisk forståelse bidrager til at afdække og skabe bevidst refleksion over disse ikke-reflekterede eller ubevidste processer.

Anvendelsen af en „scenisk forståelse“ kan bidrage til at overvinde de to tidligere nævnte udfordringer, der er forbundet med hverdagslivsforskningen. En analytisk opmærksomhed på det ubevidste kan afdække det selvfølgeliges betydning, og den analytiske inddragelse af refleksioner over forskerens og informanternes kontekstuelle forankring skaber forståelse af sammenhænge mellem hverdagslige mikrostrukturer og samfundsmæssige makrostrukturer. I et forsøg på at skærpe min metodologiske forståelse og praktiske anvendelse af de sanselige og affektive feltarbejds erfaringer har jeg dog også søgt inspiration i andre videnskabelige traditioner, som jeg vil præsentere i det følgende.

Krop og følelser i fokus

Inden for antropologien har der i de seneste 30-40 år været en stigende interesse for krop og kropslighed (Pink 2011, 2015; Shilling 2012; Turner 2012; Davies 2010). Velvidende at vidensområdet er stort, foretager jeg her nogle specifikke nedslag og omtaler kort to retninger. For det første en „embodiment-orienteret tilgang“ og for det andet en „følelsesorienteret tilgang“.

Fælles for embodiment-orienterede tilgange er intentionen om at dekonstruere en traditionel vestlig distinktion mellem krop og sind – overvejende inspireret af Merleau-Pontys kropsfænomenologi (Pink 2015; Crossley 2012). Antropologen Thomas Csordas (2002) italesætter embodiment som et paradigme for antropologien og mener i lighed med Merleau-Ponty, at det ikke er metodologisk

muligt at skelne mellem krop og bevidsthed. Csordas henter tillige inspiration i Bourdieus habitusbegreb og anskuer kropslig praksis og vanemæssige, ikke-reflekterede handlinger som vidende (Csordas 2011). At de er vidende, vil sige, at de handlinger, der erfarer som brugbare, ved deres gentagelse bliver lagret kropsligt og derigennem skaber en særlig organisation og stil i hverdagens handlinger (Crossley 2013). Kropslig praksis er udtryk for menneskers erfaringsmæssige og kulturelle omgang med omgivelserne. Med embodiment-orienteringen bringes betydningen af forskerens subjektivitet også på banen. For det er ikke blot informanterne, men også forskeren, der lærer og erkender gennem sin krop (Pink 2015; Hastrup 2010; Coffey 1999).

En lignende tilgang finder vi en den følelsesorienterede tilgang. Hastrup sætter ord på subjektivitetens betydning og fremhæver forskerens totale, engagerede og nærværende deltagelse som et væsentligt element i etnografisk forskning (Hastrup 2003). Inden for den følelsesorienterede tilgang har Hastrup i lighed med en række andre antropologer bidraget til at løfte udfordringerne forbundet med at inddrage kropslighed og følelser i antropologien (se bl.a. Hastrup 2010a, 2010b) og er sammen med Michael Jackson (2010) og Vincent Crapanzano (2010), bidragsydere til antologien *Emotions in the field* (Davies & Spencer 2010). Antologiens ærinde er at forfølge 70'ernes opblomstrende interesse for subjektivitetens rolle i forskning, og forfatterne giver deres bud på, hvorledes følelser og stemninger kan anvendes som redskab for analyse i antropologisk forskning. I dette lys betragtes de for feltarbejderne velkendte følelser såsom blokering og desorientering som produktive kilder til at skabe viden om et felt (Davies 2010). I forlængelse af dette bruger Jackson begrebet liminal fase til at beskrive den periode under feltarbejdet, der finder sted, fra etnografen forlader sine kendte omgivelser, til hun begynder at føle sig bedre kendt og integreret i et nyt miljø. De u håndterbare følelser, der vil opstå i denne fase, vil ifølge Jackson ofte være anledning til intellektualisering og andre forsvarsreaktioner, der på uhensigtsmæssig vis begrænser forståelsen. I modsætning hertil ser Jackson liminalfasen som en mulighed for gennem hermeneutiske processer at belyse den livsverden, vi søger at forstå (Jackson 2010). Flere af antologiens forfattere henter inspiration i psykoanalytisk teori. Herudfra betragtes de følelser, der opstår i interaktioner i feltet, som delte erfaringer skabt i et møde. Hos Crapanzano (2010) er følelsesmæssige reaktioner ikke blot noget, der har rødder i det subjektive, og er ej heller blot skabt i interaktionen mellem selv og andre. Følelser skabes i relation til strukturer, der upåagtet ligger bag intersubjektive interaktioner.

Teorierne inden for det, jeg har betegnet som en embodiment-orientering og en følelses-orientering inden for antropologien, udgør inspirationen for min definition og anvendelse af kropslige forstyrrelser som et analytisk greb. Jeg lægger vægt

på ophævelsen af en dikotomisk subjektforståelse og forstår kroppen som samfundsmæssig og social, ligesom jeg anser menneskers ikke-reflekterede vanemæssige praksis som udtryk for en erfaringsbaseret viden og kyndig omgang med hverdagen (Crossley 2001). Med dette afsæt kan analyser af interaktioner mellem forsker og informanter – med analytisk fokus på kropslige reaktioner – bidrage til at udfolde forståelsen af et felt. Kropslige forstyrrelser defineret på baggrund af en psykosocial forskningstradition er mit bud på, hvorledes feltarbejderes egne ikke-reflekterede reaktioner kan inddrages i en videnskabelig analyse. Jeg vil i det følgende uddybe, hvorledes jeg forstår kropslige forstyrrelser.

Interaktioner og kropslige reaktioner

I sceniske beskrivelser omtales detaljerede og tidsmæssigt afgrænsede handlingsforløb (Bereswill et al. 2010; Hollway 2015). Den sceniske beskrivelse er en fremstillingsform, der har til formål at gøre hændelsen levende for læseren og åbne for feltarbejderens refleksioner over sin kropslige og følelsesmæssige respons (ibid.). Det er en principiel udfordring at bringe erfaringer, der ikke er bevidste eller verbale, frem som analytisk fokus. For at imødekomme denne udfordring anvendes i en psykosocial forskningstradition det analytiske greb „provokation“ (Hollway 2015; Hollway & Jefferson 2013). Provokation refererer til en psykoanalytisk forståelse af mekanismer, der udspiller sig i relationer. Gennem projektive processer kan en følelsetilstand hos en person ubevidst fremkaldes i en anden person (Visholm 1993). Projektive mekanismer udspiller sig i almenmenneskelige relationer og derfor også mellem informanter og forsker. Provokationer betegner reaktioner – af sanselig eller følelsesmæssig karakter – på, at noget ikke vil falde på plads, noget vækker uro, ubehag eller følelser af uforklarlig opstemthed. Reaktionerne er udtryk for en provokation af feltarbejderens velkendte antagelser, forståelser og praksis. I min forskning genforstår jeg provokationsbegrebet som en særlig opmærksomhed på kropslige reaktioner. Kropslige forstyrrelser er i denne sammenhæng at forstå som en provokation, hvor fokus er feltarbejderens kropslige reaktioner, der identificeres og tillægges betydning med henblik en yderligere undersøgelse og fortolkning. Kropslige reaktioner, der „popper op“ og mærkes. Et analytisk fokus på kropslige forstyrrelser kan bidrage til at skabe opmærksomhed på og indsigt i erfaringer, der har ubevidst og ikke-reflekteret karakter og kommunikerer nonverbalt, ligesom dem, der fandt sted i den indledende scene mellem Bjørn og jeg under mit første besøg hos ham. Jeg vender derfor nu tilbage til den første sceniske beskrivelse af Bjørns og mit møde i hans entre og den udefinerlige kropslige uro, desorientering og tvivl, der opstod hos mig, og jeg nærmer mig herigennem artiklens metodiske *hvordan*.

Analyse af første sceniske beskrivelse

Når projektive mekanismer tilskrives forskningsmæssig betydning, antages det, at ikke alene jeg, men også Bjørn, fandt situationen anspændt og urovækkende (Hollway 2015; Davies 2010). Men hvad fortæller Bjørns reaktioner om hans oplevelse af sin hverdag?

Den indledende sceniske beskrivelse beskriver handlingsforløb og kropsbevægelser i forhold til rum og genstande og den fysiske interaktion mellem Bjørn og mig. Som beskrevet i scenen oplever jeg situationen i entreen som urovækkende. Allerede fra den indledende udvælgelse og beskrivelse af scenen fastholder jeg en analytisk opmærksomhed på kropslige reaktioner i form af intuitiv uro og desorientering, der opstår i det nonverbale samspil, der finder sted mellem os, da jeg skal træde over Bjørns dørtærskel, og Bjørn bliver stående med front mod mig i entreen i lige akkurat så lang tid, at jeg bemærker det uvante i situationen. Akkurat så lang tid, at jeg spørger mig selv, om det er i orden, at jeg går ind. Intuitivt vælger jeg at rykke til siden, hvorefter Bjørn tilbyder at tage imod mit overtøj. Vores kropslige interaktioner i relation til hinanden er blot mikroskopiske afvigelser fra min kropsliggjorte, vanemæssige forventning om en vis synkronitet i Bjørns og mit bevægelsesmønster, men er dog tydelige nok til, at de tiltrækker min opmærksomhed. Mit fokus på og refleksion over egne kropslige reaktioner, det, jeg i denne sammenhæng forstår som kropslige forstyrrelser, er med andre ord mit analytiske greb, og i forlængelse af Merleau-Ponty (Crossley 2012; Merleau-Ponty 2006) og Csordas (2011) betragter jeg vaner og ubevidst kropslig interaktion som sociale, kulturelle og meningsfulde. Det betyder, at de kropslige interaktioners betydning rækker ud over en personlig relation.

Jeg fortolker den kropslige forstyrrelse, jeg identificerer i vores nonverbale interaktion, første gang jeg møder Bjørn, som en ambivalens mellem antonymerne „tiltrækning“ og „frastødning“. Bjørn venter mig og åbner, straks jeg ringer på. Han tager imod overtøjet og byder på noget at drikke. Alt sammen er udtryk for en åbenhed og invitation til samvær, hvilket jeg her kalder „tiltrækning“. Samtidig forløber også en modbevægelse mellem os. Bjørns tøven i dørråbningen, før han lader mig træde ind, og det ekstra, lidt for lange øjeblik han bliver stående direkte over for mig, er det, jeg kalder „frastødning“. Præmissen for denne analyse baserer sig på kernen i den sceniske forståelse af, at mine kropslige reaktioner udtrykker noget om Bjørns oplevelse af sit hverdagsliv. Med udgangspunkt i „provokationer“ fortæller mine erfarede kropslige forstyrrelser i Bjørns entre ikke blot om min oplevelse, jeg får også viden om Bjørns hverdag. Jeg forbinde min oplevelse af tiltrækning og frastødning med en generel ambivalens hos Bjørn, hvad angår det at indgå i sociale relationer.

Min fortolkning er forbundet med min rolle i forhold til Bjørn (Hollway & Jefferson 2013; Pink 2015; Hastrup 2003, 2010; Davies 2008; Coffey 1999). Det er en rolle, der havde mange facetter og vedvarende øvede en nonverbal indflydelse på Bjørns og min relation. Til trods for at Bjørn var informeret om formålet med mit feltarbejde, var mine grunde til at besøge ham vanskelige for ham at få hold på. Var jeg en sundhedsprofessionel? En repræsentant for det officielle samfund? En kvindelig bekendt på hans egen alder? Eller en uklar kombination af alle disse roller? Jeg blev på en gang påtrængende og samtidig en mulighed for social kontakt, vel og mærke i en på forhånd afgrænset og relativt kort tidsperiode. I selskab med Bjørn repræsenterede jeg en samfundsmæssig normalitet i forhold til hans, på forhånd definerede rolle som psykisk afvigende. Jeg anskuer derfor ambivalensen i vores forhold til hinanden og i vores første møde som udtryk for et mere grundlæggende vilkår i Bjørns hverdag. Denne fortolkning vil jeg nu uddybe gennem analysen af den anden sceniske beskrivelse, som fokuserer mere specifikt på Bjørns ambivalens mellem ønsket om social deltagelse og hans samtidige forbehold herfor. Analysens udgangspunkt i kropslige forstyrrelser vil samtidig bidrage til at belyse hverdagslivsforskningens to udfordringer om det selvfølgeliges betydning og sammenhængen mellem hverdagslivets mikrohandlinger og samfundsmæssige makrostrukturer.

Analyse af den anden sceniske beskrivelse

Bjørn har taget mig med på en cykeltur for at vise mig sit kvarter. Han har fortalt mig, at han holder af at gå og cykle i et naturområde tæt på sin lejlighed, og vi har allerede været på flere ture sammen i dette område. Bjørn har foreslået, at vi i dag kører forbi det hus, hvor hans familie boede en tid, da han var barn.

Bjørn cykler hurtigt og let foroverbøjet, han lægger kræfter i. Tempoet er arytmsk, fuld fart frem og derefter en kort periode, hvor han kører i frihjul, for derefter igen at lægge kræfter i. Vi cykler i nogle perioder ved siden af hinanden. Nogle gange kører Bjørn forrest, og andre gange gør jeg. Da vi nærmer os Bjørns barndomshjem, spørger han, om vi skal køre forbi huset eller måske vælge en anden vej? Jeg svarer, at jeg synes, vi skal køre forbi det. Vi kører op ad en stejl bakke. Bjørn sætter fart på og racer op, mens jeg lidt stakåndet følger efter. På toppen venter han, og vi cykler ved siden af hinanden videre frem. Vi kører ud på små villaveje. Solen skinner, og haver og buske er mange steder blomstrende. Bjørn peger et hus ud, der er omgivet af stilladser. Bjørn sætter tempoet, og vi kører hurtigt forbi. Efterfølgende er Bjørn tavs. Jeg spørger, hvordan det var at gense barndomshjemmet. Bjørn svarer, at det er o.k., bare man kan holde de dårlige minder tilbage. Vi er på vej mod Bjørns lejlighed og taler ikke mere om det emne.

I denne sceniske beskrivelse fremgår de kropslige aspekter ved Bjørns og mine interaktioner som rytmer og tempo – og som forvirring fra min side. Skal jeg forsøge at følge Bjørns tempo? Skal jeg spørge ind til hans historie? Forvirringen forløber også på et kropsligt og affektivt niveau; jeg oplever en udefinerlig desorientering og uro. En lille, boblende glæde i maven og en fysisk spændthed ved Bjørns invitation til at indvie mig i hans liv. Samtidig mærker jeg et ubehag ved og en nervøsitet over at komme tættere på. Jeg får følelsen af, at jeg løber en risiko, ved at jeg maser mig ind i Bjørns liv, et liv, jeg fornemmer som et lukket terræn med smertelige minder, som han vanskeligt kan dele med mig.

Som i den indledende, første sceniske beskrivelse erfarer jeg en ambivalens mellem på den ene side tiltrækning ved at gå ind i relationen til Bjørn, hvilket er en tiltrækning af en vis intensitet. På den anden side en næsten fysisk oplevelse af frastødning ved at komme tæt på Bjørns liv. Min kropslige forstyrrelse er oplysende, hvad angår Bjørns oplevelse af sin hverdag, hvor en central bestræbelse er at dele sin historie og sit liv med andre. Jeg forstår, at det var en bestræbelse, der havde vanskelige betingelser for at blive realiseret.

Jeg har fremhævet, at den sceniske forståelse har potentiale til at overkomme to særlige udfordringer ved hverdagslivsforskning. Analysen af denne sceniske beskrivelse giver mig kropslig og følelsesmæssig forståelse for den dobbelte betydning, som social deltagelse har for Bjørn, hvilket omhandler den første udfordring, nemlig at forstå det, der med Schutz' begrebsapparat betegnes som det selvfølgelige (Schutz 1972). Bjørn havde livshistoriske og aktuelle erfaringer med ustabile og vanskeligt håndterbare relationer.

Som jeg vil vise i det følgende, relaterer Bjørns sociale vanskeligheder sig også til en særlig samfundsmæssig position, som mennesker med en psykiatrisk diagnose ofte indtager. Mit analytiske fokus på kropslig forstyrrelse bringer her indsigt i, hvorledes samfundsmæssige forståelser af psykisk sygdom har indflydelse på Bjørns betingelser for at indgå i sociale relationer. I den tredje og sidste sceniske beskrivelse er den kropslige forstyrrelse, jeg oplever, angst. Gennem en analyse af denne angst forstår jeg, hvordan gængse opfattelser af „normalitet“ bidrager til at skabe en kløft mellem Bjørn og mig, en kløft, vi mangler et fælles sprog for at overkomme. Endelig vil jeg fremhæve, at den sceniske beskrivelse af min og Bjørns cykeltur bidrager til at formidle en sanselig og kropslig indsigt i Bjørns ambivalens over for social deltagelse.

Analyse af den tredje sceniske beskrivelse

Jeg er på mit fjerde besøg hos Bjørn. Bjørn hører klassisk musik, da jeg ankommer. Han skruer ned, idet vi går ind i stuen, og spørger, om jeg synes, at han skal slukke

helt. Jeg siger, at det er op til ham, som lader musikken fortsætte. Vi sætter os. Jeg i den brune lædersofa og Bjørn i lænestolen, der står for enden af sofabordet. Der er tavst et øjeblik, og jeg er i tvivl om, hvordan jeg skal lægge op til en samtale. Bjørn trommer med fingrene mod låret og går ud i køkkenet efter en cigaret, mens jeg bliver siddende i stuen. Efter et par kommentarer fra min side spørger Bjørn ind til mig. Hvor langt har jeg cyklet i dag? Hvor bor jeg? Jeg svarer, at jeg bor på Amager lige ved en metrostation, og samtalen drejer ind på byggeriet af metroen. Bjørn fortæller engageret, at han selv var med til at bygge metroen i 1986. Jeg kigger tvivlende på ham og siger, at byggeriet vist ikke var gået i gang endnu på det tidspunkt. Bjørn svarer øjeblikkeligt og med iltet eftertryk, at det var det nu, men at det var hemmeligt. Jeg ønsker at afslutte besøget og komme ud af Bjørns lejlighed. Til Bjørn siger jeg, at jeg skal gå om lidt, og spørger, hvornår vi skal mødes igen. Jeg bliver siddende lidt i sofaen, før jeg går ud i entreen og henter min taske med kalenderen for dernæst at sætte mig i sofaen igen. Bjørn tager papir og blyant fra sofabordet, noterer et eller andet, streger teksten ud og krøller papiret sammen med en hurtig bevægelse. Vi aftaler en ny tid, som Bjørn noterer på et nyt stykke papir.

Den sceniske beskrivelse af dette besøg hos Bjørns omhandler specifikke detaljer om et konkret hændelsesforløb, nemlig metrobyggeriet, men da Bjørn eftertrykkeligt og bestemt fortæller om det hemmelige metrobyggeri, bliver jeg med et bange og tænker, at Bjørn må være skør. Videre tænker jeg på, om jeg i det hele taget kan stole på alt det øvrige, han hidtil har fortalt mig. Den angst, jeg oplever, er forbundet med kropslig uro, hjertebanken samt en stærk impuls til at rejse mig og forlade stedet. Det er en impuls, som jeg bevidst – af hensyn til Bjørns og min relation og til min rolle som feltarbejder – søger at kontrollere ved at blive siddende et øjeblik, før jeg rejser mig og henter min taske.

Da jeg cykler hjem, er jeg overrasket over, at jeg har reageret så stærkt på Bjørns udtalelse om sin deltagelse i metrobyggeriet. Jeg forstår, at Bjørn og jeg på det punkt ikke har samme opfattelse af verden. Jeg holder mig til et tidsforløb for byggeriet, der først gik i gang ca. 10 år senere end det hemmelige byggeri, som Bjørn mener at have deltaget i. Bjørns udlægning understøtter min antagelse om, at han på nogle områder har en anden oplevelse af virkeligheden end jeg. Vores forskellige opfattelse af, hvad der fandt sted hvornår, er anledning til min kropslige reaktion. Jeg fornemmer, at Bjørn også oplever anspændthed i situationen. Bjørn rejser sig og sætter sig, og han krøller papiret med sine noter sammen. Min teoretiske forståelse af overføringer og projektive reaktioner understøtter min tolkning af, at der er en parallel mellem min oplevelse af angst og Bjørns oplevelse af situationen.

I min analyse lægger jeg vægt på vores asymmetriske roller. Min rolle som feltarbejder og repræsentant for normalsamfundet og Bjørns rolle som informant og psykisk syg. Normalitetsforståelser er på spil her. Fra min side i min umiddelbare

tanke om, at Bjørn er skør. Det er min fortolkning, at Bjørns rastløshed og hans pludselige bevægelser kan være udtryk for, at han i vores relation føler sig „anderledes“. Fælles for os er oplevelsen af en kløft mellem os. Denne situation kan sammenlignes med den indledende sceniske beskrivelse, hvor Bjørns værktøj på knagen var anledning til reaktioner fra os begge. Jeg anser værktøjets placering for at være usædvanlig, og jeg associerede umiddelbart værktøjet til den hyppigt forekommende fremstilling i den offentlige diskurs af psykisk syge som potentielt voldelige. Bjørns undskyldning for værktøjets placering kan ses som udtryk for, at han mere eller mindre bevidst kender og føler sig ramt af denne stereotypi.

Min sundhedsprofessionelle baggrund er også af betydning for forståelseskløften mellem os, men denne betydning er mere kompleks end som så. I relationen til Bjørn er jeg feltarbejder og ikke sundhedsprofessionel. Bjørn og jeg taler ikke på noget tidspunkt om, hvorfor han får pension, og hvorfor han deltager i en livsstilsintervention, der er målrettet mennesker med en skizofrenidiagnose. Bjørn bringer ikke selv emnet „psykisk sygdom“ op, og det gør jeg heller ikke. Men andre ord taler vi ikke om det, der kan forstås som Bjørns afvigelse fra det samfundsmæssigt normale. I en sundhedsprofessionel relation ville jeg italesætte symptomer og sygdom, men i min rolle som feltarbejder har Bjørn og jeg ikke noget fælles tilgængeligt sprog for den divergens, der er i Bjørns og min forståelse af verden. Manglende sprog medfører manglende mulighed for at dele forståelse, og måske det bidrager til at skabe min angst – og Bjørns anspændthed. Den angst, der opstår i situationen, handler derfor ikke blot om os som privatpersoner, men relaterer sig til vores forskellige positioner.

„Tiltrækning“ og „frastødning“ er centrale tematikker i alle de præsenterede sceniske beskrivelser. Frastødning kommer til udtryk i situationen med Bjørns og min divergerende oplevelse af hændelsesforløbet omkring metrobyggeriet, og da Bjørn skiftevis tramper i pedalerne og holder cyklen tilbage for at vente på mig, da vi skal cykle forbi hans barndomshjem. Tiltrækning kommer til udtryk i Bjørns villighed til at mødes og i direkte og indirekte invitationer til at komme ind i hans hjem, til at få indblik i hans livshistorie og se steder af betydning for ham. Invitationerne kan anskues som Bjørns bestræbelser på at skabe forandringer i sin hverdag og på at overvinde indre og ydre barrierer for social deltagelse.

Vidensbidrag og potentialer for hverdagslivsforskning

En introduktion og anvendelse af det analytiske greb „kropslige forstyrrelser“ har bidraget til forståelse af, hvordan Bjørn erfarer sin hverdag. Jeg har fået forståelse af Bjørns ambivalens over for social deltagelse gennem brugen af begreberne tiltrækning og frastødning. Gennem en udforskning af Bjørns og min relation fik

jeg viden om og kropslig fornemmelse af, at Bjørn ikke blot viste åbenhed, men også forbehold og afvisning. Han trådte et skridt frem mod et andet menneske og trådte samtidig et skridt tilbage. Ambivalensen i Bjørns hverdag rækker ud over enkelte episoder og en aktuel relation til mig. Den vidner om Bjørns følelse af at være anderledes og hans oplevelse af samfundsmæssigt at høre til og ikke høre til på samme tid.

Det er velbeskrevet, at mennesker med alvorlige psykosociale vanskeligheder kan være udfordret, hvad angår social deltagelse (Neidel 2013; Tew et al. 2012). En analyse af sceniske beskrivelser kan bidrage til forståelse af de samtidige og modsatrettede følelser af tiltrækning og frastødning, ligesom den giver indblik i, at ambivalens over for social deltagelse er forbundet med både livshistoriske og samfundsmæssige forhold. I denne sammenhæng er det en væsentlig pointe, at den opnåede viden om Bjørns ambivalens over for social deltagelse ikke alene er rationelt funderet, men også er sensorisk og emotionel.

Jeg har gennem artiklen understreget, at kropslige forstyrrelser, som analytisk greb har særlig relevans, når det gælder to udfordringer i hverdagslivsforskning. Den første udfordring – at skabe indsigt i hverdagslivets selvfølgheder – eksemplificeres af Bjørns ambivalente følelse. Bjørns hverdag, der er præget af et savn af og en bestræbelse på at opnå social deltagelse og tilhørighed. Denne ambivalens gennemgribende betydning er ikke umiddelbart synlig i mødet med Bjørn, men fremkaldes gennem analysen af den sceniske beskrivelse. Den anden udfordring angår det at begribe, hvorledes det enkelte menneskes hverdagsliv er forankret i det sociale, det vil sige at overskride et individperspektiv. Gennem analyse af de sceniske beskrivelser konkluderer jeg, at udtalte samfundsmæssige normer omkring psykisk sygdom har en gennemgribende indflydelse på måden, hvorpå Bjørn erfarer sin hverdag. Denne betydning forbliver sprogløs i relationen mellem os, men mærkes kropsligt og følelsesmæssigt.

Et metodisk hvordan og et metodologisk hvorfor

Jeg vil vende tilbage til min intention om at besvare et metodisk *hvordan*, altså hvordan man kan foretage analyser af sceniske beskrivelser. Jeg har vist her, hvordan det helt konkret har været hjælpsomt at fokusere på kropssansninger, fornemmelser og følelser, der forstyrrer og ikke lader sig falde på plads. Jeg har fastholdt og nysgerrigt udfoldet disse forstyrrelser som opmærksomhedspunkter for analyse, refleksion og teoretisk tolkning. Min anden intention med artiklen var at udfolde et metodologisk *hvorfor*. Her har jeg redegjort for, at en analytisk opmærksomhed på kropslige forstyrrelser kan bidrage til at skabe ny viden om menneskers hverdagsliv, hvor selvfølgheder og samfundsmæssige dimensioner tydeliggøres.

Mit ønske med denne artikel er at invitere til en teoretisk dialog mellem en lorenziansk psykosocial forskningstradition, en sociologisk embodiment-orientering og de igangværende udviklinger inden for en følelsesorienteret tilgang i antropologien. En afsluttende opfordring fra min side vil derfor være at udvikle den sensoriske etnografi ved at dele metodiske erfaringer og reflektere over et metodologisk hvorfor og et metodisk hvordan. Hvad angår tidsskriftets tema, data, har jeg vist, at opmærksomhed på kropslige reaktioner kan skabe adgang til særlige former for indtryk. Kropslige, følelsesmæssige og intuitive indtryk er vanskelige at håndtere analytisk, og deri ligger måske deres styrke. Den viden, der kan skabes gennem inddragelse af sensoriske indtryk, kan være sanselig og diffus uden dermed at være uvidenskabelig. Kropslige forstyrrelser er et særligt teoretisk begrundet blik på feltarbejderens kropslige reaktioner, der kan bibringe forståelse i en ny form og med en ny betydning.

Noter

1. Pink anvender de teoretiske begreberne „place“ og „emplacement“ til beskrivelse af forskeres og informanternes relation til feltet og denne relations betydning for vidensdannelsen (Pink 2015).
2. For at fastholde dette metodiske fokus vil jeg ikke i denne artikel komme ind på, hvorledes fænomenet skizofreni bedst forstås eller på det hensigtsmæssige eller uhensigtsmæssige i at søge at motivere for livsstilsændringer. Det har jeg gjort andetsteds (Moltke & Speyer 2018; Moltke 2009, 2010, 2011, 2015, 2017).
3. Af hensyn til anonymiseringen af informanterne er navnet Bjørn blot et synonym for den pågældende informants rigtige navn.
4. Den sceniske forståelse har været anvendt inden for en række forskningsområder, herunder uddannelses-, organisations- og sundhedsforskning (Andersen & Dybbroe 2016; Andersen 2013; Weber 2012; Olesen 2007).
5. Af praktiske årsager vil jeg i det følgende oversætte „psycho-social“ til det danske ord psykosocial. Ordet psykosocial relateres ofte til en pædagogisk, psykologisk og socialpsykologisk tradition, hvilket altså ikke er tilfældet i denne sammenhæng.

Litteratur

- Andersen, Linda Lundgaard
2013 Inner and Outer Life at Work. The Roots and Horizon of Psychoanalytically Informed Work Life Research. Forum Qualitative Sozialforschung/Forum: Qualitative Social Research 13(3). <http://dx.doi.org/10.17169/fqs-13.3.1902>.
- Andersen, Linda Lundgaard & Betina Dybbroe
2016 Introspection as Intra-Professionalism in Social and Health Care. Journal of Social Work Practice. Psychotherapeutic Approaches in Health, Welfare and Community 31(1):21-35.

- Bereswill, Mechthild, Christine Morgenroth & Peter Redman
2010 Alfred Lorenzer and the Depth-Hermeneutic Method. *Culture and Society* 15(3): 221-50.
- Coffey, Amanda
1999 *The Ethnographic Self. Fieldwork and the Representation of Identity*. New York: Sage Publishing.
- Crapanzano, Vincent
2010 At the Heart of the Discipline. In: J. Davies & D. Spencer (eds): *Emotions in the Field*. California: Stanford University Press.
- Crossley, Nick
2001 The Phenomenological Habitus and its Construction. *Theory and Society* 30(1): 81-120.
2012 Phenomenology and the Body. In: B.S. Turner (ed.): *Routledge Handbook of Body Studies*. New York: Routledge International Handbooks.
2013 Habit and Habitus. *Body & Society* 19(2-3):136-62. <https://doi.org/10.1177/1357034X12472543>.
- Csordas, Thomas J.
1993 Somatic Modes of Attention. *Cultural Anthropology* 8(2):135-56.
2002 Embodiment as a Paradigm for Anthropology. *Body/Meaning/Healing. Contemporary Anthropology of Religion*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
2011 Cultural Phenomenology. Embodiment: Agency, Sexual Difference, and Illness. In: F.E. Mascia-Less (ed.): *A Companion to the Anthropology of the Body and Embodiment*. Pp. 137-57. Malden & Oxford: Blackwell Publishing.
- Davies, Charlotte Aul
2008 *Reflexive Ethnography*. New York: Routledge.
- Davies, James
2010 Introduction. *Emotions in the Field*. In: J. Davies & D. Spencer (eds): *Emotions in the Field*. California: Stanford University Press.
- Davies, James & Dimitrina Spencer (eds)
2010 *Emotions in the Field*. California: Stanford University Press.
- Gannik, Dorthe Effersøe
2005 *Social sygdomsteori – et situationelt perspektiv*. Frederiksberg: Forlaget Samfundslitteratur.
- Hastrup, Kirsten
2003 *Indtroduktion*. I: K. Hastrup (red.): *Ind i verden. En grundbog i antropologisk metode*. København: Hans Reitzels Forlag.
2010a *Feltarbejde*. I: Brinkmann & Tanggaard (red.): *Kvalitative metoder. En grundbog*. København: Hans Reitzels Forlag.
2010b *Emotional Topographies. The Sense of Place in the Far North*. In: J. Davies & D. Spencer (eds): *Emotions in the Field*. California: Stanford University Press.
- Hollway, Wendy
2015 *Knowing Mothers. Researching Maternal Identity Change*. Studies in the Psychosocial. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Hollway, Wendy & Tony Jefferson
2013 *Doing Qualitative Research Differently. A Psychosocial Approach*. New York: Sage Publishing.

- Jackson, Michael
2010 From Anxiety to Method in Anthropological Fieldwork. In: J. Davies & D. Spencer (eds): *Emotions in the Field*. California: Stanford University Press.
- Jensen, Uffe Juul
2006 Sygdom som erfaring eller fremmedlegeme. I: K. Akselsen & B. Koch (red.): *Sundhed, udvikling og læring. Professionelle perspektiver på børn og unge*. Værløse: Billesø & Baltzer.
- Lehn-Christiansen, Sine, Anne Liveng, Betina Dybbroe, Mari Holen, Nicole Thualagant, Iben, Charlotte Aamann & Birgitte Nordenhof
2016 *Ulighed i sundhed – nye humanistiske og samfundsvidenskabelige perspektiver*. Frederiksberg: Frydenlund Academic.
- Leithäuser, Thomas
1977 *Kapitalistisk produktion og samfundsmæssiggørelse af hverdagen*. I: T. Leithäuser & W.R. Heinz (red.): *Produktion, arbejde, socialisation*. København: Medusa.
2000 *Teorien om hverdagsbevidsthed i dag*. I: K. Illeris (red.): *Tekster om læring*. Roskilde: Roskilde Universitets Forlag.
2012 *Psychoanalysis, Socialization and Society. The Psychoanalytical Thought and Interpretation of Alfred Lorenzer*. Forum Qualitative Sozialforschung/Forum: Qualitative Social Research 13(3):56-70. <http://dx.doi.org/10.17169/fqs-13.3.1907>.
- Lorenzer, Alfred
1975 *Sprogbeskadigelse og rekonstruktion. Forarbejder til en metateori om psykoanalysen*. København: Bibliotek Rhodos.
- Merleau-Ponty, Maurice
2006 *Kroppens fænomenologi*. København: Det lille forlag.
- Moltke, Ane
2009 *Det gælder livet*. I: M. Nordentoft, M. Melau, T. Iversen & S. Kjær. (red.): *Psykose hos unge*. København: Psykiatrifondens Forlag.
2010 *Kroppens ambivalens. Skizofreni, fysisk aktivitet og motivation*. København: Frydenlund.
2011 *Kroppen i forandring*. Vera, Tidsskrift for pædagoger 55:48-53.
2015 *Vaner – et perspektiv på hverdagslivet*. Tidsskrift for Psykisk Helsearbeid 12(4): 325-35.
2017 *Sygdom og sundhed i en ureglerlig hverdag. Sensorisk feltarbejde blandt mennesker diagnosticeret med skizofreni*. Ph.d.-afhandling. Roskilde Universitet.
- Moltke, Ane & Helene Speyer
2018 *Livsstil kan marginalisere allerede udsatte*. Ugeskrift for Læger 180(9).
- Neidel, Agnete
2013 *En ny dagsorden – et nyt udviklingspotentiale*. I: A. Neidel, C.C. Jensen & M.H. Jørgensen (red.): *Inklusion, deltagelse og bedring. Unge med psykosociale vanskeligheder i lokalsamfundet*. Side 6-14. København: Socialstyrelsen.
- Olesen, Henning Salling
2007 *Theorising Learning in Life History. A Psychosocietal Approach*. Journal Studies in the Education of Adults 39(1):38-53
2012 *The Societal Nature of Subjectivity. An Interdisciplinary Methodological Challenge*. FQS Forum: qualitative social research. Sozialforschung 13(3). Art. 4.

- Pink, Sarah
 2011 From Embodiment to Emplacement. Re-Thinking Competing Bodies, Senses and Spatialities. *Sport, Education and Society* 16(3):343-55.
 2015 Doing Sensory Ethnography. New York: Sage Publishing.
- Schutz, Alfred
 1972 Hverdagslivets sociologi. København: Hans Reitzels Forlag.
- Shilling, Chris
 2012 The Body and Social Theory. Los Angeles: Sage.
- Speyer, Helene
 2017 Individualized Lifestyle Interventions to Reduce Cardiovascular Risk Factors in Patients with Schizophrenia. Ph.d.-afhandling. Psykiatrisk Center København. Det Sundhedsvidenskabelige Fakultet. Københavns Universitet.
- Tew, Jerry, Shula Ramon, Mike Slade, Victoria Bird, Jane Melton & Clair Le Boutillier
 2012 Social Factors and Recovery from Mental Health Difficulties. A Review of the Evidence. *The British Journal of Social Work* 42(3):443-60. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcr076>.
- Turner, Brian S.
 2012 Introduction. In: B.S. Turner (ed.): *Routledge Handbook of Body Studies*. New York: Routledge International Handbooks.
- Visholm, Steen
 1993 Overflade og dybde. Om projektiv identifikation og det modernes psykologi. København: Forlaget Politisk Revy.
- Weber, Kirsten
 2012 Learning, Work, and Language Games. *Forum Qualitative Sozialforschung/ Forum: Qualitative Social Research* 13(3):artikel 24. <http://dx.doi.org/10.17169/fqs-13.3.1905>.

POSITION

GRÆNSEKONTROL, DATA OG DEN SJETTE SANS

PERLE MØHL

De seneste to et halvt år har jeg undersøgt politiets og grænsevagters anvendelse af teknologi, digitale data og intuition i arbejdet med at bevogte Europas grænser (samt migranters egen brug af teknologi og snarrådighed for at komme uden om overvågningen). Undersøgelsen har haft et særligt fokus på, hvordan både grænsevagter og teknologier *ser* og *sanser*, i samspil med hinanden eller for sig, og generelt på de teknologier, data og sanseinformationer, som fortolkningsarbejdet og filtreringen ved grænsen baserer sig på. De tilknyttede feltarbejder har fundet sted i henholdsvis Københavns Lufthavn ved både den automatiske og den „manuelle“ paskontrol, i Gibraltar Lufthavns pas- og bagagekontrol samt landegrænse til Spanien og i den spanske byenklave Ceuta på Marokkos nordkyst, hvor et kæmpe dobbelt grænsehegn udstyret med visuelle og termiske kameraer, mikrofoner, haptiske sensorer, overvågningstårne og „Nato-pigtråd“ adskiller EU fra det nordafrikanske kontinent.

Ud fra feltarbejderne hos grænsepolitiet i Københavns Lufthavn og Gibraltar og min undersøgelse af forbindelser mellem menneskeligt og teknologisk analysearbejde vil jeg i det følgende komme med et par argumenter om, hvad digitale data kan og ikke kan i forbindelse med grænse- og sikkerhedskontrol, og hvad der kommer i spil, når digitale data ikke slår til.

Min position er, at for at forstå det selektive arbejde, som udføres i grænsekontrollen af mennesker og teknologier i samspil, og hvordan det afgøres, hvem der må slippe igennem, og hvem der ikke må, er det ikke nok at kigge på lovgivning, ideologi og politik og teknologi, som mange har gjort (Aas 2006; Andersson 2014; Feldman 2012; Gates 2011; Maguire 2014; Maguire, Frois & Zurawski 2014). Vi skal ned i de mikroskopiske processer og detaljer, det helt umiddelbare, de direkte møder mellem mennesker og sanseindtryk og teknologi, de splitsekunder, som filtreringen udspiller sig i, og vi skal undersøge de sanseapparater, der er i spil i fortolkningsarbejdet. Det er her, i de bittesmå detaljer, at antropolo-

gien kan slå sig løs. Vi skal undersøge, hvordan bestemte måder at se – og at *overse* – udvikles, når mennesker og algoritmer samarbejder om grænsearbejdet og former hinandens syn.

For det andet hævder jeg, at de ID-data, som dokumenter og databaser leverer, og som blandt andet anvendes i automatiseret grænsekontrol (ansigtsgenkendelse), men også i den „manuelle“ (menneskeligt udførte) grænsekontrol, kun udgør meget rudimentære informationer om de rejsende og stort set ikke kan bruges til at vurdere dem og deres hensigter.

Ud fra et tidsmæssigt skel mellem fremsyn og efterrationalisering viser mine analyser, at hvor databaser og automatiseret genkendelse kun opererer med *allerede kendte og registrerede* data, består et meget væsentligt aspekt af grænse- og sikkerhedskontrol i at vurdere *fremtidige ukendte* ud fra en analyse af de informationer, som opstår og opsamles i øjeblikket. Arbejdet med det ukendte og potentielle, udøvelsen af forudseenhed, forventning og vurdering af imaginære fremtider, udføres af menneskelige grænsevagter på basis af sensorisk arbejde, fortolkning og udformningen af „plausible historier“ om fortiden og fremtiden baseret på her-og-nu’et. I denne fortolkning og i de plausible historier produceres det, som jeg definerer som det *egentlige objekt* for grænse- og sikkerhedskontrollen, nemlig en *syntetisk figur*, som opstår i en sammensætning af datainputs og et væld af sensoriske signaler. Denne sammensatte syntetiske og efemere figur kalder jeg for „ID-entiteten“.

Visualitet og visuel oplæring i grænsekontrol

På trods af overvågnings- og kontrolteknologiers eksplosivt stigende antal med hundredvis af nye patenteringer hver dag, deres voksende sofistisering og forfægtede ufejlbarlighed skal de output, som teknologierne producerer til grænse- og sikkerhedskontrol, i sidste ende læses og fortolkes af mennesker. Og denne fortolkning er ikke en automatisk og entydig proces: Det kræver træning at „læse“, kombinere og omdanne de forskellige outputs til information, som kan danne grundlag for handling. Desuden er denne træning indlejret i politiske og ideologiske forestillinger om specifikke trusler og rammer for filtrering, som stater og unioner opsætter for sikkerheds- og grænsekontrol. *At se* er således på ingen måde en neutral, iboende, fysiologisk egenskab. At læse billeder, skærbilleder og ansigter kræver, at man har indlært et særligt syn (Grasseni 2007, 2011), og denne indlæring er socialt, ideologisk og kulturelt indlejret og relaterer desuden til særlige professionelle, men også individuelle specificiteter. Hver profession har særlige måder at se på og særlige ting, de ser efter. Og nye teknologier skaber nye måder at se på, nye „synspraksisser“ (Sturken & Cartwright 2009:10), og nye måder at filtrere på, baseret på syn (Gates & Magnet 2009). Derudover

producerer nye teknologier, som analysen viser, også nye former for sensorisk dequalificering („deskillment“), tunnelsyn og blindhed. Et centralt fokus i min analyse er således det professionelle sanseapparat, som grænse- og sikkerhedsvagter udvikler i samspil med teknologierne, samt hvordan de rutinemæssigt skifter mellem at se og ikke-se.

Data, sensorisk arbejde og historiefortælling

I diskussionen af biometriske og overvågningsteknologier i forskning og i medierne har fokus været rettet mod teknologiernes høje effektivitet og de trusler, de udgør for menneskerettigheder og privatlivets fred (se fx Aas, Gundhus & Lomell 2010; Amoores & Hall 2009; Buolamwini & Gebru 2018; Burt 2019; Lauritsen 2014; Schindel 2016; Snijder 2016; van der Ploeg 2012; Willoughby 2017). Selv om jeg ikke bestrider sådanne argumenter, ønsker jeg her at tilføje et perspektiv fra grænsekontrollkabinen, hvor de ID-data, som grænsekontrollørerne og de automatiske styresystemer råder over, er af relativt lille mængde, lav kvalitet og begrænset effekt. På grænsen bliver det hurtigt meget mere rodet og indviklet, og arbejdsflowet støder på menneskelig, materiel, juridisk og tidsmæssig modstand, for ikke at nævne de rejsendes evner til at omgås teknologierne eller bruge dem til deres egen fordel. I de eksempler, jeg analyserer, er langt den vigtigste del af analyse- og profileringsarbejdet baseret på brugen af vagternes sanser – alle *seks* sanser – og deres evne til at kombinere de få ID-data med sensoriske inputs fra en masse forskellige kilder. Alle disse inputs og fortolkninger væver de i øjeblikket sammen til en sammenhængende fortælling, som giver et billede af den rejsendes liv og hensigter – en „plausibel historie“ for at bruge Josiah Heymans begreb fra grænsekontrollen mellem USA og Mexico (Heyman 2001, 2004). Og det er denne historie, som er udgangspunktet for deres vurdering af, om den rejsende må krydse grænsen eller skal undersøges nøjere. Disse „plausible historier“ er således sparsomt dokumenterede forestillinger om fortiden og fremtiden, baseret på fragmenter og sensoriske input opfanget, sat sammen og fortolket i nutiden.

ID-entiteten, det egentlige kontrolobjekt

Hovedpersonen i den plausible historie er en forestillet figur, baseret på data og direkte sanseindtryk. Den figur, som vurderes, er således ikke et afstumpet „ID“ – en kort række data, som ikke siger meget om personens liv og hensigter – og heller ikke en identitet i den brede, komplekse antropologiske forstand eller forankret i den rejsendes egen selvforståelse. Det er en syntetisk efemerisk figur, der udspringer af samspillet mellem ID-data, grænsevagternes professionelle

erfaring og alt det, som de, på de ca. 20 sekunder, de har til deres rådighed, kan opsnappe om den rejsendes levede liv. Denne sammensatte figur opstår dér i det korte møde mellem grænsevagt, teknologi, data og den rejsende og fordamper igen, lige så snart den rejsende er sluppet gennem kontrollen. Jeg kalder denne efemeriske imaginære figur for ID-entiteten, fordi den får en selvstændig væren, løsrevet fra kroppen, det levede liv og de få data og bliver et ontologisk objekt i sig selv – et signifikant objekt – i kontroløjeblikket. Med andre ord er det, som kontrolleres i grænsekontrollen, hverken et ID eller en personlig identitet, men den imaginære efemere ID-entitet.

Historiefortællinger – et par eksempler

I en artikel, som jeg har skrevet om de plausible historier i grænse- og sikkerheds-kontrol, beskriver jeg et par eksempler på historiefortællinger og ID-entiteter.

I det første eksempel fra Københavns Lufthavn har Hanne, som er politiassistent og grænsevagt, og jeg lige forladt den automatiserede grænsekontrol – ABC'en (Automated Border Control) – for at gå op til den „manuelle“ paskontrol i „lokalbanen“. Her ankommer rejsende fra lufthavne med lav sikkerheds-kontrol, som kræver ekstra bevågenhed. Et fly er lige ankommet fra en low-cost-lufthavn i Tyrkiet. De rejsende strømmer igennem, mens Hanne og hendes kollega Ole udfører deres vanlige rutiner. De ser „ned, op, ud, ned, op, ud“ – ned på dokumenter, op på ansigter, ud på køerne – i et konstant rutineret flow af tegnlæsning. De kontrollerer højder på en gammeldags højdemåler. De lytter til stemmer, forklaringer, intonationer, accenter. De føler på passene: billederne, syningerne, prægningen – hvor nye eller hvor slidte de er? De inhalerer lugte: trykssvæerte, plastik, sved, krydderier. De stiller spørgsmål: „Hvor skal du hen?“, „Hvad er dit formål der?“, „Hvem skal du besøge?“. De smalltalker, snakker om rejsemål, om de rejsendes børn, om vejret, imens de iagttager. De scanner pas, fingeraftryk og laver fotokopier. Og de tjekker, om folk skifter kø, ser nervøse ud eller på anden vis opfører sig unormalt ude i køen. Og imens de gør alt det, i de maksimalt 20 sekunder, de har til deres rådighed per rejsende, samler de alle de opsnappede fragmenter og væver dem sammen til historier om de rejsendes hensigter og agendaer og vurderer plausibiliteten af disse historier, og om de giver mening eller ej. Sådan beskriver Hanne og Ole deres arbejde, de stykker detaljer sammen og afgør, om det hele giver mening. I modsætning til den automatiske grænsekontrol, som udelukkende tager udgangspunkt i nogle sparsomme ID-data fra fortiden og et lille formateret ID-foto, som den rejsende blot skal „ligne tilpas meget“ (se Møhl 2018, 2019), arbejder de med deres alsidighed, deres evne til at tænke fremad, forudse, at improvisere, kombinere forskellige detaljer og fore-

stille sig scenarier om ukendte fremtider. Som Ole siger, foretrækker han absolut den manuelle kontrol og den menneskelige kontakt, men også det kreative arbejde og det at bruge sine „seks sanser“: „Maskinen kan ikke tænke. Den er dum og kan kun adlyde ordrer fra mennesker. Den kan ikke tænke fremad. Jeg har intuition, jeg er kreativ. Og man kan ikke indstille på mine sanser!“

Introspektion, kufferter og hele liv

Nede i bunden af den nybyggede Gibraltar International Airport sidder Paul, en ung politibetjent, på sin post på „sikkerhedsniveau 3“. Støjniveauet er ufatteligt – omkring ham kører raslende transportbånd i alle retninger og fragter bagage igennem forskellige scannere og videre ud til flyene. Kufferter, som først af en automatisk scanner („sikkerhedsniveau 1“) og dernæst af Pauls kollega på „sikkerhedsniveau 2“ er blevet sorteret fra som mistænkelige, vil her på niveau 3 gennemgå en ekstra grundig scanning og inspektion.

Med jævne mellemrum dukker et stykke bagage op på transportbåndet, og en skinger alarm øger støjniveauet yderligere. Der mangler et lille stykke transportbånd, så Paul må selv gå over og løfte bagagen ind i den enorme 3D-røntgen-scanner. Det er lidt ironisk, siger han, for bagagen er allerede blevet sorteret fra to gange og er potentielt farlig. Men arkitekterne glemte at bygge et særligt rum til dette sikkerhedsniveau. Paul bruger denne nærkontakt til sin fordel. Først ser han bagagen udefra, rører ved den, fornemmer dens vægt og densitet og indsuser lugte. Som han siger, profilerer han bagagen og får et billede af, hvem ejeren kan være, og hvad der kan være indeni, *før* han ser indholdet på skærmen. Og hvor hans kollega på niveau 2 kun har haft nogle få sekunder til at identificere mistænkelige, slørede zoner og måske sende kufferten videre til yderligere inspektion, har Paul tid til at kigge godt efter og afstemme sine hypoteser.

Alarmen lyder, og en stor hard-shell-kuffert dukker op på transportbåndet. Paul løfter den over på scannerbæltet, og et røntgenbillede kommer frem på skærmen. Paul kan zoome ind og ud, se kufferten fra alle vinkler og skifte mellem røntgenfrekvenser, der skelner mellem forskellige materialer, og han kan bevæge sig igennem lagene. Han peger på to mørke halvcirkler. „Kan du gætte, hvad det er?“ spørger han mig. Værktøj ... eller en slags tegneudstyr? „Nej, det er bøjlerne i en bh.“ Ved siden af bøjlerne er der to små hullede metalplader midt i en større, utydelig masse. „Det er et par lædersko med metalforstærkning.“ Paul kan aflæse kvaliteten af lædersko ud fra røntgenbilledet: Dyre håndlavede sko har kraftigere læder og har ikke metalforstærkning, forklarer han. Han zoomer lidt ind og ud, ser intet mistænkeligt og beslutter, at der ikke er nogen trusler. Han identificerer også både kvindelige og mandlige genstande i kufferten – bh'en, et par højhælede

sko, en barbermaskine og nogle andre herresko – og konkluderer, nok mest for min skyld, at dette nok er et par, der rejser sammen. „Det er derfor, kufferten er så tæt pakket og svær at læse for den automatiske scanner og for min kollega.“ Så det var derfor, den havnede her på sikkerhedsniveau 3. Med andre ord indeholder Pauls plausible historie også en metafortælling om, hvorfor de andre niveauer formodede, at der kunne være en trussel. Dette metaniveau udgør endnu en brik i hans trusselsvurdering.

Alarmen lyder igen, og en stor klumpet køjesæk holdt sammen med tykt reb ankommer på transportbåndet. Paul løfter den ind i scanneren og har allerede en idé om indholdet og dens ejer, før han begynder at undersøge den. Indeni er der tøj, sikkerhedssko og et imponerende antal store knive. „Det er en kok, der har afmønstret i Gibraltar og er på vej hjem til Filippinerne,“ siger han. Det forklarer knivene og en række identiske, små elektroniske genstande: gaver til hans børn. Køjesækken indeholder også nogle ubestemmelige lange, cylinderformede metalgenstande med et rør i midten. Han bestemmer sig for, at det også er køkkenredskaber, sandsynligvis håndblendere, og trykker på den grønne knap. Køjesækken rulles ud af røntgenscanneren, renses for mistanke, og videre ud til det fly, som han ved, afgår til Manilla via Dubai om et par timer.

Tasken, rebet, sikkerhedsskoene, knivene, håndblenderne, de identiske elektroniske genstande, flyet – det hele passer sammen i en plausibel historie – en livshistorie. Som han siger om de afmønstrende søfolk: „De har været væk i måneder og år. De har hele deres liv i deres sæk.“ Så han søger ikke udelukkende efter trusler og farlige genstande, han skaber sandsynlige livshistorier – om arbejde, sociale relationer, fortid, gaver og fremtid – ud fra en særlig samling af dette livs diskrete, materielle fragmenter. Som han siger: „Du lægger to og to sammen. Hvis det bliver til tre eller fem, er der noget galt. Hvis det giver fire, trykker du på den grønne knap.“

Afsluttende kommentarer – Big Data, lille viden

Selv om den samlede mængde af data i de tilkoblede databaser nok er stor, er den viden, de leverer om den enkelte rejsende, ganske begrænset og overfladisk: navn, nationalitet, fødselsdato, sidste indrejse ... Det fortolkende arbejde i grænsekontrollen er derfor altafgørende, og her slår teknologierne kun i en vis grad til. De kan ikke opfatte direkte interaktion og performative præsentationer, og de kan ikke sammensætte multisensoriske tegn. Vigtigst af alt kan de kun forholde sig til det, de *allerede* er blevet fodret med: informationer fra fortiden. Med andre ord kan de kun *genkende* det allerede kendte, men ikke erfare eller opfatte det, som ikke er kendt og registreret. Det samme gælder bagagescannerne: De kan kun

identificere genstande, som de allerede kender, eller uigennemsigtige zoner. De kan ikke improvisere, lægge to og to sammen. Så det er her menneskets evne til at bruge alle sanser, også den sjette, og til at spinde ender kommer ind i grænse- og sikkerhedskontrollen: evnen til at opfange og samle små, ufuldstændige, fragmenterede informationer og sensoriske input af forskellig slags og væve dem sammen til plausible historier om den rejsendes fortidige og fremtidige gøren og laden, som i de to eksempler. Bittesmå data, men som i deres mængde, forskellighed, kombination og fortolkning kan fortælle langt mere end et par få af de store.

Litteratur

- Aas, Katja Franko
2006 "The Body Does Not Lie". Identity, Risk and Trust in Technoculture. *Crime, Media, Culture* 2: 143-58. doi:10.1177/1741659006065401.
- Aas, Katja Franko, Helene Oppen Gundhus & Heidi Mork Lomell (eds)
2010 *Technologies of Insecurity. The Surveillance of Everyday Life*. London & New York: Routledge.
- Amoore, Louise & Alexandra Hall
2009 Taking People Apart. Digitised Dissection and the Body at the Border. *Environment and Planning D: Society and Space* 27 (October 2008):444-64. doi: 10.1068/d1208.
- Andersson, Ruben
2014 *Illegality, Inc. Clandestine Migration and the Business of Bordering Europe*. Berkeley: University of California Press.
- Buolamwini, Joy & Timnit Gebru
2018 Gender Shades. Intersectional Accuracy Disparities in Commercial Gender Classification. *Proceedings of Machine Learning Research* 81:1-15.
- Burt, Chris
2019 Facial Recognition Company SenseNets Silent Following Data Leak | Biometric Update. <https://www.biometricupdate.com/201902/facial-recognition-company-sensenets-silent-following-data-leak>.
- Feldman, Gregory
2012 *The Migration Apparatus. Security, Labor, and Policymaking in the European Union*. Palo Alto: Stanford University Press.
- Gates, Kelly
2011 *Our Biometric Future. Facial Recognition Technology and the Culture of Surveillance*. New York & London: New York University Press.
- Gates, Kelly & Shoshana Magnet
2009 *The New Media of Surveillance*. London & New York: Routledge.
- Grasseni, Cristina
2007 Introduction. Skilled Visions. Between Apprenticeship and Standards. In: C. Grasseni (ed.): *Skilled Visions. Between Apprenticeship and Standards*. Pp. 1-19. Oxford & New York: Berghahn Books.

- 2011 Skilled Visions. Toward an Ecology of Visual Inscriptions. In: M. Banks & J. Ruby (eds): *Made to Be Seen. Perspectives on the History of Visual Anthropology*. Pp. 19-44. Chicago & London: University of Chicago Press.
- Heyman, Josiah
- 2001 Class and Classification at the U.S.-Mexico Border. *Human Organization* 60(2): 128-40.
- 2004 Ports of Entry as Nodes in the World System. *Identities* 11(3):303-27. doi:10.1080/10702890490493518.
- Lauritsen, Peter
- 2014 *Big Brother 2.0: Danmark som overvågningssamfund*. København: Informations Forlag.
- Maguire, Mark
- 2014 Counter-Terrorism in European Airports. In: M. Maguire, C. Frois & N. Zurawski (eds): *The Anthropology of Security. Perspectives from the Frontline of Policing, Counter-Terrorism and Border Control*. Pp. 118-39. London & New York: Pluto Press.
- Maguire, Mark, Catarina Frois & Nils Zurawski (eds)
- 2014 *Anthropology of Security. Perspectives from the Frontline of Policing, Counter-Terrorism and Border Control*. Chicago: University of Chicago Press.
- Møhl, Perle
- 2018 Border Control and Blurred Responsibilities at the Airport. In: T.G. Diphoom & E. Grassiani (eds): *Security Blurs, the Politics of Plural Security Provision*. Pp. 118-35. London: Routledge. doi:10.4324/9781351127387-8.
- 2019 Vision, Faces, Identities. Technologies and Methods of Recognition. In: K.F. Olwig, K. Grunenberg, P. Møhl & A. Simonsen (red.): *The Biometric Border World. Bodies, Technologies an Identities on the Move*. London & New York: Routledge.
- Schindel, Estela
- 2016 Bare Life at the European Borders. Entanglements of Technology, Society and Nature. *Journal of Borderlands Studies* 31(2):219-34. doi:10.1080/08865655.2016.1174604.
- Snijder, Max
- 2016 *Biometrics, Surveillance and Privacy*. Bruxelles: European Union. doi:10.2788/986068.
- Sturken, Marita & Lisa Cartwright (eds)
- 2009 *Practices of Looking, an Introduction to Visual Culture*. New York, NY: Oxford University Press.
- van der Ploeg, Irma
- 2012 The Body as Data in the Age of Information. In: K. Bal, K.D. Haggerty & D. Lyon (eds): *Routledge Handbook of Surveillance Studies*. Pp. 176-83. London & New York: Routledge.
- Willoughby, Angus
- 2017 Biometric Surveillance and the Right to Privacy. *IEEE Technology and Society Magazine* 36(3):41-45. doi:10.1109/MTS.2017.2728736.
- Zuboff, Shoshana
- 2019 *The Age of Surveillance Capitalism. The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*. New York: Public Affairs.

POSITION

ANTROPOLOGER HAR DATA

LISE RØJSKJÆR PEDERSEN

Jeg har indtil for nylig tænkt, at „data“ er noget, antropologer producerer, indsamler, skaber og dermed „har“ eller i hvert fald „får“. Data er både de observationer, vi skriver ned i feltbøger, såvel som det er interviews, citater, indtryk, billeder osv., som vi indhenter gennem de relationer, vi indgår i under feltarbejde. Data er en fællesbetegnelse for alt det, vi skal bruge til at lave analyser, narrativer og argumenter. Men for nylig stødte jeg på det modsatte udsagn i en diskussion om en antropologisk antologi, som handler om, at den verden, vi lever i lige nu, er „datamættet“ (Knox & Nafus 2018). Det vil sige, at der er data alle vegne. Data er på alles læber i disse år, data betragtes af store dele af forretningsverdenen og af de offentlige myndigheder som den nye olie, det nye råstof, det nye guld, der kan udvindes og udnyttes i uudtømmelige mængder. Under diskussionen stillede en kollega spørgsmålet: „Har antropologer data?“ Da jeg spurgte til, hvad antropologer har, hvis de ikke har data, svarede min kollega, at de har „ting“ og „materialer“.

I denne position undersøger jeg udsagnet „antropologer har ikke data“ i et forsøg på at pege på nogle af de udfordringer og dilemmaer, der kan være, når vi studerer felter, der overlapper eller er i konflikt med vores eget metodiske apparat. Hvad sker der, når det, vi gør (producerer data), og det, vi studerer (produktionen af data i en datatidsalder), kollapser? Så føler vi os trængte og ønsker at flytte os og begive os andre steder hen, prøve nye begreber af, så vi igen kan producere den sikre afstand, der gør feltarbejde, objektivisering og analyse mulig. Men hvad ville der ske, hvis vi ikke flyttede os og i stedet insisterede på, at antropologer producerer og „har“ data? Måske ikke den samme slags data som andre discipliner, som teknologivirksomheder eller offentlige myndigheder og langt fra frembragt på samme måde, men dog alligevel data ...? Hvilke muligheder ville det for eksempel åbne i forhold til at indgå i og influere de aktuelle debatter om, hvad data er, og hvad de skal bruges til? Og hvilke berøringsflader og

samarbejdsplatforme med andre aktører, der arbejder med data, ville det kunne synliggøre? Hvilke nye typer data og datametoder ville vi kunne blive medudviklere af i sådanne samarbejder?

Data, data, data ...

Ordet „data“ kommer oprindeligt fra det latinske ord „datum“, som betyder „det, der er givet“. Inden for matematikkens og filosofiens verdener er begrebet „data“ blevet brugt som betegnelse for den kategori af fænomener i verden, der er hinsides enhver form for debat og tvivl. I denne optik udgøres „data“ af de fundamentelle principper, som analyser og hypoteser kan udledes på baggrund af (Gregg 2015).

I projektet „Data as Relation“, som er forankret på ITU, forsker jeg i såkaldt „datadrevet ledelse“ i den offentlige sektor. Det vil konkret sige, at jeg kigger på kommunale leders forståelse af og forestillinger om data og på deres eksperimenter med at gøre data til en type ledelsesinformation, altså til en form for beslutningsgrundlag, som de kan styre kommunen ud fra. Der er ingen tvivl om, at hypen omkring big data, machine learning og algoritmer har ramt de danske kommuner.

Selvom man i årtier har indsamlet data om borgerne i registre og optegnelser, ikke mindst i forbindelse med CPR-nummeret, og således har arbejdet med data som en del af offentlig ledelse i mange år, betragtes „det datadrevne“ af mange alligevel som et paradigmeskift. Skiftet synes på den ene side at bero på en forventning om, at der er kommet og vil komme meget mere data, særligt nye typer af digital data, i takt med den globale digitalisering, teknologiernes generelle udvikling og ikke mindst den øgede forbundethed mellem diverse teknologier, devices og datasæt. Forestillingen om „det datadrevne samfund“ handler om stadig mere dugfriske og frie data, der kan flyttes rundt, krydses og kombineres i udtømmelige kombinationer (Bell 2015), som et perfekt data-tag-selv-bord. På den anden side hviler dette paradigmeskift på en myte om, at mere data er lig med større sandhed; jo flere data, der indsamles og gøres til foder for algoritmen, desto tættere kommer vi på sandheden, og desto mindre har vi brug for menneskelige fortolkninger og teorier (Anderson 2008).

Under min ph.d.-forskning stødte jeg på en anden forståelse af data. I knap et år studerede jeg konsulenter, der producerer og sælger det, de kalder „etnografiske data“ til kommercielle formål. De laver feltarbejde og producerer kvalitative data, som de analyserer ved hjælp af klassiske samfundsvidenskabelige greb som komparation, kontekstualisering og generalisering. En central del af konsulenternes metode er at involvere kunden i arbejdet med at analysere

og fremstille indsigter ud fra de indsamlede data. Det vil altså sige, at snarere end at servere facts eller konklusioner for kunderne i slutningen af et konsulentprojekt skal kunden opleve dataanalysen og processen (dog på en nøje tilrettelagt og æstetisk forførende måde). Selvom konsulenterne selv opfattede de data, de indsamlede, som neutrale sandheder om forskellige menneskelige verdener, havde de et kæmpe metodisk apparat, som foruden intensive kurser i spørgeteknikker indebar præfabrikerede skabeloner til notetagning og stramme guidelines for øvelser, spørgsmål, fotografering m.m. Indsamlingen af data var altså nøje planlagt og orkestreret til at opfylde helt bestemte mål, nemlig i sidste ende at gøre en kunde tilfreds.

Og hvad er så pointen med at fremhæve de her to forståelser af data? Begge udspringer tilsyneladende af en klassik positivistisk tilgang til viden og data som skitseret i ordets etymologiske oprindelse, nemlig, at vi kan gå ud i verden og finde noget, der er neutralt og objektivt, frit for menneskelig kontaminering. I diskursen om „det datadrevne“, der primært handler om digitale store data (big data), er den menneskelige og fortolkende dimension i frembringelsen af data mindre tydelig end i konsulenternes verden, der er baseret i etnografien. Det interessante ved konsulenterne er imidlertid deres arbejde med at forsøge at gøre etnografiske data utvetydige („hårde“) ved at bruge skabeloner og oversættelsesteknikker, næsten som i laboratoriarbejde (Latour 1999). De eksperimenterer med at krydse forskellige videnskabelige paradigmer og discipliner (eksempelvis naturvidenskab og humaniora) i et forsøg på at påvirke forretningsverdenen med andre former for data end tal og statistikker. De fortæller historier fra feltarbejde, beskriver cases og fremhæver eksempler, som vi kender det fra antropologien, men i nøje konstruerede kausalitetskæder, der tjener til at appellere til kundernes vanlige factororienterede måde at ræsonnere på.

Min intention med at fremhæve disse ovenstående datauniverser er at stille to kritiske spørgsmål til antropologiens omgang med begrebet „data“: Hvordan kan vi bruge indsigter fra forskellige datauniverser til at belyse og udvide den antropologiske (selv)forståelse af data og datafrembringelse samt til at forstå antropologiens effekt og rolle uden de akademiske skyklapper? Og hvordan kan vi bruge de forskelle og overlap, vi kan konstatere, der er mellem big data, etnografiske konsulentdata og den akademiske, performative tilgang til data, til at nuancere, problematisere og især „jordforbinde“ det aktuelle, globale big data-storhedsvanvid?

Udvandede data og mellemregningernes evidens

Tilbage til min kollegas tøven og forbehold over for at kalde det, antropologer har eller producerer, for data. Spørgsmålet er, hvad begrebet „data“ gør ved el-

ler for antropologien i en datamættet tidsalder. Kigger vi tilbage i faghistorien, kan vi identificere i hvert fald to andre tidspunkter, hvor populære kalibreringer og anvendelser af antropologiske fagtermer har givet anledning til stor debat og selvransagelse i antropologien. Disse to er kulturbegrebets udbredelse (eller udvanding) op igennem 1980'erne og lidt senere boomet i anvendelsen af „etnografi“ inden for især design, marketing og konsulentbranchen. Kalder den aktuelle, globale dataficering og datahype ligeledes på en gentænkning af begrebet „data“, en gentænkning af, hvad det er, vi antropologer producerer og har? Hvor kulturdebatterne fordrede en refleksion over forskningsobjektet, repræsentationsformer og de politiske effekter af vores repræsentationer, og hvor etnografiens kommercielle popularitet satte gang i diskussioner om vores felt- og analysemetoder, skaber „big data“ og GDPR-tidsalderen nu en ny bølge af refleksion over den antropologiske praksis, en refleksion, der centrerer sig om den slags „stof“, vi skaber og har. Hvordan eller hvornår bliver noget til antropologiske eller etnografiske data? For spørgsmålet er vel, om begrebet „data“ i dag er så ladet og politiseret, at vi som antropologer ikke kan, bør eller skal bruge det om det, vi skaber i vores videnskabelige arbejde? Eller rummer denne tid netop en mulighed for at sætte en slags kile ind i debatterne med beskrivelser af, hvordan data bliver til på baggrund af bestemte intentioner og formål og i bestemte kontekster, og at de således aldrig er neutrale eller objektive?

Kirsten Hastrup beskriver, hvordan antropologiens vej til evidens i højere grad end mange andre discipliner ligger i den måde, hvorpå vi fremlægger vores metodiske og analytiske mellemregninger (Hastrup 2004). I den antropologiske disciplin trænes vi generelt til at være eksplicite i forhold til spørgsmål om, hvorfor vi forbinder bestemte eksempler og situationer og ophæver dem til at have forklaringskraft. Netop dette fokus på mellemregningerne forskyder ifølge Hastrup evidensproblematikken fra det ontologiske til det epistemologiske. Det antropologiske feltarbejde afslører, at der altid er et overskud af begivenheder, situationer, tanker og handlinger, som *kunne* have været inddraget i en given analyse og fortolkning, og som således „udgør muligheder for modstand“ (op.cit.461). Men mellemregninger er i mange naturvidenskabelige og teknologiske datapraksisser ikke nødvendigvis noget, der er til forhandling og genbesøg. I tal- og statistikdisciplinerne synes det objektive på en eller anden måde ikke at give anledning til samme form for selvransagelse og relativering, som i de humanistiske discipliner. Men hvordan forholder det sig med evidens i forhold til big data? Sarah Pink og Deborah Lanzeni taler om big datas mangel på ansvarlighed. Denne mangel, argumenterer de for, hænger sammen med en gennemgående dekontekstualisering af de data, der fremstilles. Big data er ofte løsrevet fra konteksten, de steder, situationer og meninger, som de oprindeligt refererede til, for at indgå i nye kontekster (Pink & Lanzeni 2018:3).

Det, vi kan udlede fra de ovenstående beskrivelser af den antropologiske og big data-orienterede omgang med data og evidens, er med Hastrups ord, at måden, vi tilegner os viden og skaber data på, i den grad påvirker, hvad der kan betragtes som valid og relevant viden (Hastrup 2004:462). Når vi sammenholder de her forskellige dataforståelser med et fokus på mellemregninger og kontekst, bliver det tydeligt, at en af de store forskelle mellem de præsenterede dataparadigmer ligger i subjekt-objekt-relationen, i relationen mellem det indsamlede og den eller det, der indsamler. Når vi taler big data, er subjektet – den/det indsamlede organ – ofte ikke synligt eller rettere, det er uklart, hvem eller hvad der står bag frembringelsen af data, og dermed bliver mellemregningerne også utydelige. Når vi derimod taler datafrembringelse i både akademisk antropologi og i erhvervsantropologiske konsulents arbejde, er mellemregningerne centrale for at opnå status af evidens.

Samarbejde og produktiv modstand

Lad mig afslutningsvis vende tilbage til mit spørgsmål om, hvad udfordringen ved at studere felter og begreber, der overlapper med antropologiske og videnskabelige begreber såsom „data“, potentielt kan give af nye indsigter. Nyere strømninger inden for antropologien, blandt andet „paraetnografien“ (Marcus & Holmes 2008) og „lateral etnografi“ (Maurer 2005), eksperimenter netop med at sidestille den antropologiske autoritet med andre eksperter i og omkring den udpegede felt. Det vil sige, at der åbnes for, at informanten i lige så høj grad som researcheren er analytiker og teoretiker og dermed medskaber af de analytiske pointer. Analyse er en form for samarbejde og en gensidig modifikation af begreber og praksisser. I min optik er en sådan attitude til antropologisk arbejde helt nødvendig af både politiske, etiske og pragmatiske årsager. Kritisk selvrefleksion og samarbejde på tværs af discipliner og ekspertiser er nøgleord her. Som antropologer skal og bør vi blive bedre til at åbne for modstand og modsvar fra informanter og andre samarbejdspartnere, der har andre typer mellemregninger og måder at ræsonnere og performe viden på end vores antropologiske. Når vi taler kunstig intelligens og algoritmer, bliver det for eksempel særligt tydeligt, at der er brug for at tænke sammen med dem, der kender algoritmens mellemregninger. For måske står vi med disse nye teknologier ved grænsen for, hvad antropologien kan undersøge med den bagage af metode og teori, som faget indtil nu har udviklet.

Med antropologiens tradition for at fremlægge og eksplicite sit meto-
diske apparat og vejen fra data til indsigt ligger der en mulighed for at interve-
nere i de aktuelle debatter og eksperimenter med brugen af data både i den pri-
vate og offentlige sektor. Hvis relationen mellem data og data producent i big

data-tidsalderen er blevet sværere at få øje på, herunder de værdier, intentioner og etiske fordringer, der ligger til grund for dem, fordi data til stadighed produceres live og i mange tilfælde, uden at vi tænker over det, kan det antropologiske fokus på mellemregninger, kontekst, etik og relationer være med til at synliggøre, at der også i maskinelt producerede data går en fortolkningsramme og en fortolker forud for tilvejebringelsen af data. Et andet sigte med at holde fast i „data“begrebet er selvrefleksion og en gentænkning af antropologiens rolle i samfundet i bredere forstand, nemlig at antropologers arbejde tages i brug i diverse politiske og strategiske argumenter. Selvom vi fremlægger mellemregninger og gør relationen mellem dataindsamler og data så tydelig, vi kan, i skrivi-er og andre steder, er vores arbejde også genstand for dataficering og for dekontekstualisering i sammenhænge, vi måske ikke ønsker. Også antropologiske og etnografiske data bliver brugt politisk; det er data, der er gode at lave argumenter med og at fortælle historier med, og de kan få stor magt, når de dekontekstualiseres og fastfryses som fakta.

At kalde noget for „data“ er i dag endnu mindre neutralt, end det har været før, og kan ses som en bestemt form for legitimeringsarbejde, der hviler på visse normer og ideer om objektivitet, fakta og sandhed – sådan som min kollega indledningsvis påpegede i diskussionen om, hvorvidt data er noget, antropologer har. Spørgsmålet er, om vi så skal undlade at bruge begrebet. Et andet spørgsmål er, om det ikke også er en bestemt form for (moralsk) legitimeringsarbejde at undlade at kategorisere det antropologiske arbejde som noget, der har med data at gøre. Hvad vil det sige at arbejde med „materiale“ frem for „data“? Hvilken form for position skaber vi for os selv ved at benævne det, vi gør, som „data“ eller „ikke-data“? Min position er, at der ligger en mulighed netop i denne tid for at holde fast i, at antropologer er dataproducenter, at antropologer *har* data. Formålet med at holde fast i „data“ er dels at tilskynde til faglig selvrefleksion, særligt omkring den antropologiske måde at skabe mellemregninger og evidens på, og dels er det at gøre opmærksom på muligheden for at legitimere antropologien og gøre den relevant på nye måder ved at indgå i debatter og samarbejdsrelationer med nogle af de mange andre dataeksperter, datapraktikere og dataperformere, der befolker de datamættede samfund.

Litteratur

- Anderson, Chris
2008 The End of Theory. The Data Deluge Makes the Scientific Method Obsolete. Wired 23. juni. <https://www.wired.com/2008/06/pb-theory/>.
- Bell, Genevieve
2015 The Secret Life of Big Data. In: T. Boellstorff & B. Maurer (eds): Data, Now Bigger and Better! Pp. 7-26. Chicago: Prickly Paradigm.
- Gregg, Melissa
2015 The Gift that Is Not Given. In: T. Boellstorff & B. Maurer (eds): Data, Now Bigger and Better! Pp. 47-66. Chicago: Prickly Paradigm.
- Hastrup, Kirsten
2004 Getting it Right. Knowledge and Evidence in Anthropology. Anthropological Theory 4(4):455-72.
- Holmes, Douglas & George Marcus
2008 Collaboration Today and the Re-Imagination of the Classic Scene of Fieldwork Encounter. Collaborative Anthropologies 1:81-101.
- Knox, Hannah & Dawn Nafus (eds)
2018 Ethnography for a Data-Saturated world. Manchester: Manchester University Press.
- Latour, Bruno
1999 Pandora's Hope. Essays on the Reality of Science Studies. Cambridge, MA, & London: Harvard University Press.
- Maurer, Bill
2005 Mutual Life, Limited. Islamic Banking, Alternative Currencies, Lateral Reason. Princeton: Princeton University Press.
- Pink, Sarah & Debora Lanzeni
2018 Future Anthropology Ethics and Datafication. Temporality and the Responsibility in Research. Social Media and Society 4(2):1-9.

POSITION

SMUKKE, RÅ OG BESKIDTE

Data som antropologisk anliggende

KLAUS HØYER OG BRIT ROSS WINTHEREIK

Data er i dag et socialt og kulturelt anliggende, som ikke er til at komme uden om for antropologer. Vi lever i et univers af data, et „datavers“, hvor vores kroppe og identitet i utallige sammenhænge gøres til data (Bowker 2013). Dataficering har forandret økonomien (Zuboff 2019) og medierer nu også de politiske relationer, som antropologer altid har interesseret sig for. Borgers relation til myndighederne medieres således gennem dataanalyser, der bygger på borgernes digitale spor på en måde, så borgerskabet af myndighederne kort og godt opfattes som et digitalt borgerskab (Schou & Pors 2018). Brugen af smartphones i intimsfæren og computermedieret arbejde i det professionelle liv har skabt en konstant mulighed for at analysere og evaluere ellers flygtige handlinger. Løbende opsamling af data har gjort det muligt at forbinde rum, begivenheder og mennesker som datapunkter, selvom de ellers ikke var relaterede (Ruckenstein & Schüll 2017). Data skaber således nye former for „thin description“, og disse repræsentationer forandrer den måde, mennesker orienterer sig på, og dermed det, som antropologer før forbandt med „thick description“ (Porter 2012). Data er måske nok på mange måder „tynde“ repræsentationer, men de rører ved alt, der er „tykt“ eller meningsmættet i menneskers liv – deres identitet, deres relationer, deres rettigheder, deres stemme og anerkendelse. Data gennemsyrrer kort sagt det hverdagsliv og de politiske processer, strukturer og betydningsskabelser, som antropologer altid har interesseret sig for. Der er ingen vej uden om at interessere sig for data.

Samtidig med at data forandrer de situationer og processer, antropologer traditionelt undersøger, har antropologien også fået en forskningsinteresse i selve betingelserne for produktionen og brugen af data. Dataficeringen er i al dens mangfoldighed således ved at blive et antropologisk objekt – en genstand for teoridannelse ligesom klassiske emner som slægtskab, ritualer og gaver, der også handlede om det sociale livs cement. Hvad gør det ved politiske processer, at de skal være „datadrevne“, og hvordan forandrer det hverdagslivet, at det doku-

menteres og monitoreres? Den gryende antropologiske interesse for dataintensivering har især fokuseret på kvantificerbare data og har i høj grad forholdt sig skeptisk til, hvad der ses som et generelt samfundsmæssigt knæfald for numeriske data som en ny ressource (Adams 2016; Biruk 2018; Erikson 2016; Hunt et al. 2017; Hutchinson et al. 2018; Merry 2016; Storeng & Behage 2017; Sullivan 2017). Sally Engle Merry beskriver således i bogen *Seductions of Quantification*, hvordan der skabes en „aura af objektivitet“ gennem data. Hun analyserer det politiske arbejde, som dette forførende skin af objektivitet gør for magtens aktører og institutioner. Ligesom flere andre (se fx Adams 2016; Biruk 2018) taler hun om behovet for, at etnografi korrigerer databaserede repræsentationer og leverer det, som data ikke kan. For eksempel skriver hun: „The narrative ethnographic account provides an important complement to quantification“ (Merry 2016: 222), og hun fremhæver vigtigheden af narrativer med „the failure to count the unfamiliar or hard to quantify (...) banishes it to the world of the unnoticed and the disappeared“ (op.cit.219).

Det er en smuk ambition og en vigtig opgave for kvalitativt trænede antropologer i en tidsalder, der på mange måder har overgivet sig til en kvantitativ forståelsesramme – men det er også en forståelse af data, som antager, at etnografiske narrativer er gode, fordi de kan illustrere og bearbejde kompleksitet, mens kvantitative data er utilstrækkelige og ikke formidler kompleksitet, men skærer den væk. Men er det en passende beskrivelse? Giver kvantitative data aldrig indsigt i kompleksitet, som kvalitative data overser? Er det ikke at se bort fra oversættelsesarbejdet i alle former for dataarbejde (Ballesterio & Winthereik under udgivelse)? Tjener etnografiske narrativer og de kvalitative data, der har formet dem, altid som en form for modmagt, mens Big Data og de „tynde beskrivelser“ tjener big business og det etablerede systems interesse? Er relationen til magt og modmagt så enkel, som den gængse antropologiske narrative kritik af kvantitative data lægger op til?

Med denne position¹ vil vi argumentere for større symmetri i tilgangen til digitale data og etnografiske narrativer. Både dataanalyse og etnografiske narrativer er del af vidensformer, som kan levere smukke indsigter i nogle sammenhænge og gøre beskidt politisk arbejde i andre. Begge er dele af magtkonstellationer og rummer potentiale for modmagt, og begge opererer med tvivlsomme ideer om råhed og renhed. Antropologien er ikke kun en ekstern observatør af data og dataficering, men selv en dataproducent og en dataforbruger. Af den grund skal også antropologens egne dataformodninger og teknologier til dataanalyse gøres til genstand for samme refleksioner som de formodninger, der præger de felter, antropologer studerer. Det er ikke kun de andre, der higer efter mere og bedre data. Vi er selv datamonstre.

Vi, forfatterne af denne position, er begge ledere af projekter, der studerer forskellige ambitioner om at gøre den offentlige service mere „datadrevet“. Brit Winthereik ser på arbejdet med at bringe data i spil i en kommunal forvaltning og er blandt andet optaget af, hvordan forskellige paradigmer om data og datas rolle i den kommunale organisation finder fodfæste. Klaus Høyer har gennem nogle år studeret infrastrukturer for sundhedsdata og ambitionen om at skabe mere data af bedre kvalitet på flere mennesker og samtidig gøre disse data tilgængelige for stadigt flere formål.

I arbejdet med at interviewe politikere og særligt de administrativt ansvarlige for udformningen af mange initiativer har Klaus igen og igen hørt beslutningstagere fortælle et narrativ om en Nettopose. Nettoposen figurerede øjensynligt i en lille film produceret af antropologer som del af en konsulentopgave for myndighederne, der skulle afklare patientperspektiver på datasamkøring. Klaus har aldrig set filmen, men historien går, at der i filmen var en pårørende, som havde fyldt en Nettopose med medicin og sagt, at så kunne lægerne selv se, hvad der var. Narrativet blev brugt til at forklare behovet for nye digitale løsninger på datasamkøring. Receptdata har faktisk i mange år har været digitale, men „digital“ er ikke det samme som „let at finde“. Det interessante er, at narrativet om Nettoposen legitimerede digital datasamkøring som metode til formidling af receptdata til sundhedsprofessionelle, selvom posen som materiel og lettilgængelig løsning jo sådan set syntes at have klaret problemet allerede. Narrativet kommunikerer imidlertid ikke bare et behov for datasamkøring – det fungerer også som moralsk retningsgiver. Det allokerer ret og pligt (Frank 2012). Nettohistorien kommunikerer nemlig forestillinger om roller: Det er urimeligt, at patienten selv skal huske, hvilken medicin vedkommende tager. Det er sundhedsvæsenets ansvar, må vi forstå, når vi hører denne historie. Men når det er sundhedsvæsenets ansvar, har det også *ret* til at bestemme, hvem der skal have adgang til hvilke data hvornår. Narrativet har på den måde politiske implikationer. Den politiske investering i ambitionen om et „datadrevet sundhedsvæsen“ legitimeres altså gennem narrativer, og antropologer bidrager til at skabe disse narrativer og give dem tyngde gennem en særlig form for etnografisk autoritet: „Det er rigtige mennesker, der har det sådan“ (læg mærke til, at det ikke er en Irmapose).

Eksemplet med Nettoposen viser, at etnografiske narrativer kan være med til at legitimere digitale magtformer og altså ikke altid blot sætter ord på det, som digitale, numeriske data ikke fanger, som mange antropologer ellers lægger vægt på (Merry 2016). Det gælder nemlig for både narrativer og dataficeringsprocesser, at de i nogle tilfælde legitimerer og i andre udfordrer magten – at de nogle gange er redskaber for magtudøvelse og andre gange skaber indsigter, der fungerer som modstandsform. Det ligger ikke i metode eller udtryk, hvilket poli-

tisk projekt repræsentationsformen er del af. Denne ambivalens er del af det teo-rihistoriske tankegods i samfundsvidenskaberne – fra den vending, der med in-spiration i folk som Michel Foucault og Jean-François Lyotard gjorde informa-tion og diskurs til genstand for analyse (som modvægt til marxistisk materialis-me), til den vending, der med inspiration i Bruno Latour og Tim Ingold gjorde materialitet og teknologi til genstand for analyse (som modvægt til det poststruk-turalistiske fokus på diskurs). Derfor kan en antropologisk analyse heller ikke tage effekten for givet af hverken data eller narrativer eller alliere sig med blot én metodisk eller analytisk tradition. Digitale data og narrativer fungerer på for-skellige måder, og analysen af dem kræver forskellige tiltag, men pointen her er, at hverken magtens eller modmagtens former kan forudsættes, og enhver ana-lyse må derfor eksperimentere med sine egne greb i samspil med feltets greb for at opdage noget nyt. En symmetrisk tilgang til data og narrativer handler ikke om, at de to repræsentationsformer er ens. De er både ens og forskellige, men hvorledes deres ligheder og forskelle udmønter sig, må undersøges i praksis. Vi mener desuden, at der er behov for metodiske og analytiske eksperimenter og lyst til at arbejde reflektivt med både feltets og vores egne ideer om, hvad gode data er (Douglas-Jones et al. 2018).

Hvad er data overhovedet? Og hvordan forandrer dataficeringen vores fore-stillinger om det gode etnografiske narrativ? Den voksende antropologiske kri-tik af data lægger mest vægt på, hvad data ikke er og ikke kan – alt det, data ikke fanger. Tricia Wang gjorde for eksempel antropologer opmærksom på at „Big data needs thick data“ og satte dermed et tydeligt skel mellem Big Data som et talfænomen og thick data som omhandlende narrativer (Wang 2013). Wang kri-tiserede Big Data-fortaleres forestillinger om at kunne få data på alt og under-stregede styrken i antropologiens evne til at sætte data i kontekst: „Big data de-livers numbers, thick data delivers stories.“ Hvad er så antropologens egen opfat-telse af data? Det er langt fra alle antropologer, der taler om „data“. Nogle men-er slet ikke, at antropologer *har* data, men foretrækker at referere direkte til felt-noter eller indsamlede artefakter uden at behøve et samlebegreb for det. For os er der ingen tvivl om, at etnografisk materiale i alle dets former *er data* for an-tropologen. Når det så er sagt, vil vi gerne nuancere, hvad der kendetegner et-nografiske data.

Etnografiske data er også blevet udvalgt og oversat ind i en sammenhæng. De er formet af antagelser og tilfældigheder og medieret af forskellige praktiske omstændigheder og infrastrukturer, herunder begreber, teoriretninger og poli-tiske projekter af forskellig art. Der findes ikke rå data (Dourish & Cruz 2018; Gitelman 2013), heller ikke for antropologen. Der er menneskeligt arbejde i ska-belsen al data. Det er et arbejde, som ofte usynliggøres i forbindelse med kun-

stig intelligens og machine learning, og det skal vi ikke være blinde for. Men skjuler antropologer ikke også ofte, hvordan etnografiske data er blevet skabt? Selvom mange antropologer fremhæver vigtigheden af transparens i, hvor data kommer fra, skjuler et etnografisk narrativ også visse ting. Et narrativ bygger på udeladelser såvel som tilvalg, og feltnoternes narrative form, individualiseret opbevaring af datamateriale, etnografens begrebsmæssige bagage og politiske præferencer inkluderer og frasorterer også en masse materiale. Måske kan indblik i andres datafiktioner hjælpe med at udfordre og denaturalisere antropologers selektioner, metoder og præsentationer. En symmetrisk tilgang til kvantitative data og narrativer vil vise, at begge repræsentationsformer kan bidrage til smukke indsigter såvel som gøre „beskidt“ politisk arbejde. Når antropologien udvikler sit teoretiske engagement med data, bliver det altså vigtigt ikke at stille sig på narrativernes side i en kamp mod de kvantitative data, men netop tilgå data og narrativer symmetrisk. En fremvoksende antropologisk teoridannelse om data må således ikke blive en forsimplet kritik af andre traditioners fejl. Der har hele tiden været antropologer, der har set muligheder i at bruge digitale, kvantificerbare data til antropologisk arbejde (Seaver 2015), og der er antropologer, som engageret arbejder med at udforske data med en klar bevidsthed om deres moralske og politiske ambivalens (Ruckenstein & Schüll 2017). Det er der brug for, fordi det er de mange forskelligartede sammenhænge mellem data og narrativer, der er kernen i data som et antropologisk anliggende.

Note

1. Denne position er baseret på vores fælles velkomsttale til konferencen Big Data and the Power of Narrative afholdt den 20.-21. marts 2019 på IT-Universitetet, København, hvor 160 personer var samlet for at diskutere antropologiens forhold til data.

Litteratur

- Adams, Vincanne
2016 Introduction. In: V. Adams (ed.): *Metrics. What Counts in Global Health*. Pp. 1-17. Durham: Duke University Press. DOI: 10.1215/9780822374480-001.
- Ballestero, Andrea & Brit Ross Winthereik
Under udgivelse *The Ethnographic Effect. A Companion in Analysis*. Durham: Duke University Press.
- Biruk, Crystal
2018 *Cooking Data. Culture and Politics in an African Research World*. Durham: Duke University Press. DOI: 10.1215/9780822371823.

- Bowker, Geoffrey C.
2013 Data Flakes. In: L. Gitelman (ed.): "Raw Data" is an Oxymoron. Pp. 167-72. Cambridge, MA: MIT Press.
- Douglas-Jones, Rachel, John M. Burnett, Marisa Cohn, Christopher Gad, Michael Hockenhull, Bastian Jørgensen & Brit Ross Winthereik
2018 A Bestiary of Digital Monsters. Paper præsenteret på the IFIP – International Federation for Information Processing, San Francisco. DOI: 10.1007/978-3-030-04091-8_13.
- Dourish, Paul & Edgar Gómez Cruz
2018 Datafication and Data Fiction. Narrating Data and Narrating with Data. *Big Data & Society*:1-10. DOI: 10.1177/2053951718784083.
- Erikson, Susan L.
2016 Metrics and Market Logics of Global Health. In: V. Adams (ed.): *Metrics. What Counts in Global Health*. Pp. 147-62. Durham: Duke University Press. DOI: 10.1215/9780822374480-001.
- Frank, Arthur W.
2012 *Letting Stories Breathe. A Socio-Narratology*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Gitelman, Lisa
2013 "Raw Data" is an Oxymoron. Cambridge, MA: MIT Press.
- Halpern, Orit
2014 *Beautiful Data. A History of Vision and Reason since 1945*. Durham & London: Duke University Press. DOI: 10.1215/9780822376323
- Hunt, Lisa M., Hannah S. Bell, Allison M. Baker & Heather A. Howard
2017 Electronic Health Records and the Disappearing Patient. *Medical Anthropology Quarterly* 31(3):403-21. DOI: 10.1111/maq.12375.
- Hutchinson, Ellinor, Susan Nayiga, Christine Nabirye, Lilian Taaka & Sarah G. Staedke
2018 Data Value and Care Value in the Practice of Health Systems. A Case Study in Uganda. *Social Science & Medicine* 211:123-30. DOI: 10.1016/j.socscimed.2018.05.039.
- Merry, Sally Engle
2016 *The Seductions of Quantification. Measuring Human Rights, Gender Violence, and Sex Trafficking*. Chicago: University of Chicago Press. DOI: 10.7208/chicago/9780226261317.001.0001.
- Porter, Theodore M.
2012 Thin Description. Surface and Depth in Science and Science Studies. *OSIRIS* 27: 209-26. DOI: 10.1086/667828.
- Ruckenstein, Minna & Natasha Dow Schüll
2017 The Datafication of Health. *Annual Review of Anthropology* 46:261-78. DOI: 10.1146/annurev-anthro-102116-041244.
- Schou, Jannick & Anja Svejgaard Pors
2018 Digital by Default? A Qualitative Study of Exclusion in Digitalised Welfare. *Social Policy Admin*:1-14. DOI: 10.1111/spol.12470.

- Seaver, Nick
2015 Bastard Algebra. In: M. Engelke (ed.): Data, Now Bigger and Better! Pp. 27-47.
Chicago: Prickly Paradigm.
- Storeng, Katerini T. & Dominique P. Behage
2017 "Guilty until Proven Innocent": The Contested Use of Maternal Mortality
Indicators in Global Health. *Critical Public Health* 27(2):163-76. DOI: 10.1080/
09581596.2016.1259459.
- Sullivan, Noelle
2017 Multiple Accountabilities. Development Cooperation, Transparency, and the
Politics of Unknowing in Tanzania's Health Sector. *Critical Public Health* 27(2):
193-204. DOI: 10.1080/09581596.2016.1264572.
- Wang, Tricia
2013 Big Data Needs Thick Data. Hentet fra [http://ethnographymatters.net/blog/2013/
05/13/big-data-needs-thick-data/](http://ethnographymatters.net/blog/2013/05/13/big-data-needs-thick-data/).
- Zuboff, Shoshanna
2019 The Age of Surveillance Capitalism. The Fight for a Human Future at the New
Frontier of Power. New York: PublicAffairs.

POSITION

DATABESKYTTELSE OG DEN ANTROPOLOGISKE EXCEPTIONALISME

KRISTOFFER ALBRIS

For udenforstående må etiske diskussioner inden for antropologiens verden fremstå besynderlige. På den ene side har antropologer gennem tiden været ekstremt hårde i deres domme over fagets problematiske historie i forhold til racespørgsmål, kolonialisme og repræsentationen af ikke-vestlige lande som tilbagestående (Asad 1973). Ligeså har der til tider været rødglødende debatter om de etiske implikationer af antropologens positionering (Agar 1996) for ikke at tale om spørgsmål vedrørende repræsentationen af andre kulturers forståelser af tid, kosmologi og virkelighed (Clifford & Marcus 1986; Fabian 1983; West 2007) samt løbende diskussioner om antropologers etiske pligt til at tale „sandhed til magt“ (Scheper-Hughes 1995).

På den anden side har antropologer været skeptiske over for indførelsen af standardiserede etiske regelsæt for forskning (Pels 1999), som stadig i dag ses som en trussel mod selve kernen af etnografisk arbejde: de mellem menneskelige relationer, som antropologer indgår i under feltarbejdet. På trods af dette er der i dag en række retningslinjer fra nationale og internationale faglige associationer, der udstikker relativt fleksible rammer for forskningspraksis. Det er dog værd at huske på, at de nuværende etiske retningslinjer fra American Anthropological Association (AAA 2012) først kom i 1971 (de foregående fra 1948 var en kort udtalelse), hvorefter de først fandt form som omfattende retningslinjer i 1998 og kun er vejledende i den forstand, at de anfører nogle overordnede principper for god etisk praksis (se Fluehr-Lobban 2014).

Denne modstilling behøver naturligvis ikke at blive set som et paradoks. Tværtimod. Ét er at behandle sine informanter, interlokutører eller forskningsdeltagere med respekt og at behandle feltnoter, interviews og andet feltmateriale forsvarligt. Noget andet er at underlægge sig regulerende regimers bureaukratiske måder at håndtere og bedømme etiske principper på i planlægningen og udførelsen af antropologisk forskning. For antropologien giver en sådan positionering mel-

lem en høj etisk overligger og en modvilje mod en vandtæt standardisering af etisk forskningspraksis dog kun mening set i lyset af, at der igennem årene er opbygget en selvforståelse af faget som værende unikt. En selvforståelse, som jeg i det følgende vil referere til som den *antropologiske exceptionalisme*. Essensen af denne exceptionalisme er, at antropologer tænker deres egen forskningspraksis som grundlæggende forskellig fra anden vidensproduktion, idet den antropologiske viden skabes relationelt og derfor ikke ejes fuldt ud af hverken antropologen, informanten eller andre. Hertil skal lægges, at det antropologiske arbejde er kontingent, eksplorativt og ikke-deterministisk, og at det for eksempel ikke altid er muligt at indhente informeret samtykke fra informanter. Et punkt, jeg vil vende tilbage til.

Når det er relevant at rejse denne debat, skyldes det, at databeskyttelse er et af de mest presserende emner i verden i dag, i takt med at reguleringen af internettet og Big Tech-firmaers overvågning af almindelige borgere er blevet en betændt politisk sag. Den politiske og juridiske regulering af data, sociale medier og digitale teknologier har også stor betydning for forskning og videnskab, herunder antropologien. Spørgsmålet er imidlertid, om disse generelle tendenser mod en øget bekymring om databeskyttelse udfordrer antropologiens modvilje mod at standardisere etik i forskningen.

Mit formål med denne position er at gennemgå en række nyligt publicerede udtalelser og artikler fra antropologer om data og dataetik og endvidere at diskutere, hvorfor og hvordan antropologien som fag kan have en pragmatisk tilgang til de nye tendenser og politiske vinde vedrørende databeskyttelse.

Fra etik til databeskyttelse - et nybrud?

Elefanten i rummet er naturligvis vedtagelsen af den nye EU-persondataforordning (GDPR). I årene op til og i kølvandet på GDPR har en række udgivelser af antropologer set dagens lys. De vidner om, at debatten om antropologisk forskningsetik er gået ind i en ny fase. Hvor debatterne om etik traditionelt set mest har handlet om repræsentation, diskurser og antropologiens eksotificering af Den Anden, handler det nu om, hvad data er, og hvordan data skal behandles etisk forsvarligt. For nogle antropologer virker det umiddelbart, som om GDPR udgør en trussel mod hele forskningstraditionens eksistens. For eksempel spørger en antropolog i et blogindlæg, der handler om konsekvenserne af GDPR (Humphries 2018), om antropologi overhovedet stadig er lovligt.

Bekymringen går dog langt ud over GDPR og persondatalovgivning. Den retter sig også mod en stigende tendens til, at etiske komiteer og udvalg overvåger forskningspraksis, hvilket kan have en ensrettende effekt, da tilgangen ofte mod-

elleres over biomedicinske måder at forholde sig etisk på til testsubjekter. En af konsekvenserne af dette er, at feltnoter for eksempel kan blive genstand for minutøs granskning af etiske komiteer og udvalg, hvilket udfordrer selve ideen om den antropologiske forskning som værende eksplorativ og derfor fejlbarlig (Mosse 2006). Samtidig udfordrer det ideen om, hvem der ejer data, og hvad antropologiske data i grunden er for en størrelse (Pels 2018:393).

Den europæiske antropologforening EASA udsendte i 2018 en officiel anbefaling til antropologer om, hvordan man skal forholde sig til databeskyttelse og datahåndtering set i lyset af den øgede opmærksomhed og nye lovgivning på området. Anbefalingen baserer sig på en udtalelse udsendt af en forskergruppe ved Leiden University i Holland (Boog et al. 2018), ledet af Peter Pels og kolleger. I forbindelse med denne udtalelse er der publiceret flere artikler, der forsøger at udbrede positionerne og argumenterne i forhold til databeskyttelse set fra et antropologisk perspektiv. De samme argumenter, som EASA-udtalelsen oplister, kan derfor findes i flere artikler i en forumdiskussion i tidsskriftet *Social Anthropology* (Boog et al. 2018; Pels 2018) samt i andre tidsskriftsartikler (Dilger et al. 2018).

I en artikel, der bygger på udtalelsen fra Leiden University, rejser Peter Pels (Pels 2018:391) spørgsmålet, om, hvorvidt datahåndtering og databeskyttelse varsler en ny epoke inden for etiske diskussioner i antropologien, eller om det blot er en fortsættelse af tiltagende grader af bureaukratiske styringsregimers kontrol med forskning (Strathern 2000). Spørgsmålet er vigtigt i den forstand, at det for antropologien som disciplin endnu ikke står klart, hvorvidt databeskyttelse i forhold til informanter og forskningsdeltagere, som det specificeres i GDPR, kan ske i overensstemmelse med fagets kerneværdier. Disse, som Pels opstiller, er blandt andet, at ejerskab af antropologisk data ikke kan fastsættes ud fra gældende ideer om dataejerskab, da data produceres og frembringes kollektivt mellem forsker og informanter (Pels 2018:393). Da produktionen af data herudover forudsætter tillidsfulde relationer skabt undervejs i feltarbejdet, er det problematisk at tale om data som én bestemt ting, som GDPR og såkaldte etiske regimer kræver. Fra det antropologiske perspektiv vil data betyde forskellige ting for forskellige mennesker, og derfor bør faget være skeptisk over for standardiseringer af ideen om data (op.cit. 396).

Disse perspektiver går igen i EASA-udtalelsen, der som nævnt baserer sig på forarbejdet lavet af Pels og hans kolleger fra Leiden (Boog et al. 2018). Udtalelsen oplister seks principper for antropologisk forskning (i denne kontekst mere eller mindre synonymt med etnografisk feltarbejde baseret på deltagerobservation, uden at dette dog gøres eksplicit). Det er værd at nævne, hvad hver af disse omhandler: 1. Ejerskab: Etnografiske materialer og data samproduceres af forskere

og forskningsdeltagere; 2. Arkivering: I etnografisk forskning er „data“ altid en del af et socialt forhold; 3. Samtykke: Etnografisk deltagelse i et socialt miljø kan føre til situationer og dynamikker, som ikke altid kan kontrolleres af forskeren, og hvor det ikke altid er muligt (ja, ofte umuligt) at opnå forudgående informeret samtykke; 4. Forvaltning: Forskere har et videnskabeligt og etisk ansvar for at bevare og beskytte integriteten af etnografiske materialer og data; 5. Embargo: Forskere har en særlig pligt til at overveje at kontrollere tredjeparts adgang til etnografiske materialer; 6. Offentlig adgang og deling: Etnografisk forskning medvirker til, at etnografer har en særlig pligt til at overveje anmodninger fra forskningsdeltagere (eller deres efterkommere) om at dele materialer, medmindre dette vil påføre unødigt skade af enhver art.

Disse principper for håndtering af etnografisk materiale og udførelsen af feltarbejde i en post-GDPR- og databeskyttelsessensitiv verden er utvivlsomt af allerstørste vigtighed. De færreste antropologer og etnografer vil sandsynligvis opponere, da de selv samme værdier har været med til at forme den moderne version af faget, som vi kender det i dag. Problemet er dog, at GDPR – og de nationale lovgivninger, der er blevet vedtaget for at implementere GDPR – netop er sat i verden for at sikre EU-borgernes rettigheder i forhold til de grundlæggende principper nedfældet i forordningens artikel 5: at personoplysninger skal behandles lovligt, rimeligt og på en gennemsigtig måde (EU 2016:95). Derfor er der ikke frihed for forskere på alle hylder. Vi kan være imod bureaukratiseringsmaskinens måde at implementere databeskyttelsen på, men ikke de grundlæggende principper. Ikke mindst fordi disse rettigheder bør være i antropologers interesse at forsvare, af såvel de politiske overbevisninger, som størstedelen af antropologer har, som af hensyn til vores informanternes lovmæssige rettigheder.

Uagtet at der er stærke kræfter, der ønsker at modstå enhver form for udefrakommende krav om ændringer af antropologers praksis, må antropologien som videnskabeligt fælleskab være pragmatisk indstillet over for at tolke GDPR-reglerne på en sådan måde, at der sikres overensstemmelse med loven. Der er ingen vej udenom. Og måske ser fremtiden heller ikke helt så sort ud, som nogen lader til at frygte.

Under GDPR er forskere, herunder antropologer, i realiteten garanteret ret vide rammer for forskningsfrihed, hvilket er specificeret i artikel 85, stk. 1 (EU 2016:190). Som Sleebom-Faulkner og Simpson (2018:403) pointerer, er GDPR et væsentligt fremskridt for samfundsvidenskaberne, da GDPR i modsætning til forgængeren DPR (Data Protection Regulation) ikke sidestiller samfundsforskning med medicinsk og naturvidenskabelig forskning, men derimod kunst og journalistik. Dette giver en større grad af frihed i forhold til databeskyttelsesregulering for antropologer, end hvad har været tilfældet hidtil. De foregående ret-

ningslinjer (DPR) blev dog sjældent fulgt eller skelet til af forskere, og det er velkendt, at dette problem rakte langt ud over den akademiske verden. Det var en af bevæggrundene for overhovedet at vedtage GDPR. Desuden er det vigtigt at pointere, at diskussioner om antropologiens og etnografiens særlige metoder også løbende bliver forsvaret i EU-regi, herunder hvordan disse har særlige behov med hensyn til databeskyttelse og etik mere generelt (Iphofen 2013). Der er altså muligheder for at kunne tilpasse sig GDPR på pragmatisk vis, som vi skal se i det følgende.

Pragmatisme

Et eksempel på, hvordan man kan gå pragmatisk til værks, kommer fra den spanske antropolog Alberto Corsin Jimenez (2018), som har givet en række anbefalinger til, hvordan antropologer og kvalitative forskere kan tolke GDPR. Denne guide er brugbar, da den går specifikt på de enkelte elementer i GDPR, der har relevans for etnografisk feltarbejde. Diskussionen om informeret samtykke („informed consent“) kan tjene som eksempel.

For et par årtier siden gik debatten om informeret samtykke på, om antropologer overhovedet var for eller imod ideen. Fluehr-Lobban (1994) argumenterede dengang for, at informeret samtykke er kompatibel med antropologisk forskningspraksis, hvis det som udgangspunkt gives verbalt og fortløbende i forskningsprocessen snarere end som en underskrevet kontrakt. Selvom det også i dag rent etisk ville kunne forsvares at udføre antropologisk forskning i visse sammenhænge uden informeret samtykke og endda som undercoverforskning (Sleeboom-Faulkner & McMurray 2018), forventes antropologer og etnografer efterhånden i videst muligt omfang at oplyse deres informanter om, hvad forskningsprojektet går ud på, hvad det vil føre til, og hvad den indsamlede information eller data skal bruges til.

Som EASA-udtalelsen nævner i punkt 3, er det dog til tider umuligt at sikre selv verbalt samtykke om forskningsdeltagelse, for ikke at tale om skriftligt samtykke. Dette virker umiddelbart som værende i strid med et fundamentalt princip i GDPR, nemlig oplysningspligten. Jimenez påpeger dog, at GDPR flere steder tillader undtagelser fra reglen, så længe der tages forbehold, og formålet med dataindsamlingen er legitimt:

For at imødegå denne udfordring giver artikel 6, stk. 4, mulighed for at behandle data, hvor der ikke er opnået samtykke, så længe behandlingen anses for ‘forenelig’ (jf. punkt 50). Artikel 6, stk. 1(f), tillader også behandling af data uden samtykke i forhold til den dataansvarliges legitime interesser (i dette tilfælde forskeren) (Jimenez 2018:2, oversat fra engelsk)

Jimenez' gennemgang af GDPR viser, at der er smuthuller og undtagelser fra de overordnede regler, som gør, at etnografisk forskning kan finde vej til at omgå for eksempel skriftligt samtykke (op.cit.3). Eksemplet med informeret samtykke viser relativt tydeligt, at antropologiens forhold til standardiserede etiske praksisser har været præget af ret så konservative standpunkter, som dog langsomt ændres. Set i det lys virker det ikke skræmmende at skulle forholde sig til GDPR-reglernes ændrede praksis. Især ikke, hvis det sker ud fra en nærlæsning af de muligheder for at bedrive socialvidenskabelig forskning, herunder etnografi, som GDPR har indbygget i sig.

Den store bekymring i de ovenfor refererede artikler, og som rækker ud over bekymringen for GDPR, er det bureaukratiske maskineri og de rigide mekanismer, der sættes i spil for på forhånd at sikre, at forskning udføres etisk. Nogle antropologer vil måske hævde, at ingen er bedre til at beskytte personfølsomme oplysninger om vores informanter end os selv, da vi er uddannet til at håndtere det (Castillo 2018:407). Det er der selvfølgelig en grad af sandhed i. Men denne pointe overser, hvilken verden vi aktuelt lever i. Information om mennesker flore- rer i mængder og intensiteter, som er radikalt væsensforskellig i forhold til for blot 15 år siden, hvor der ikke fandtes Facebook og e-Boks, for ikke at tale om kunstig intelligens og adfærdsstyrende algoritmer. Selvom antropologer måtte mene, at al etnografisk viden – og derfor også etnografiske data – er relationel, vil det i stigende grad blive svært at navigere med så vage forståelser af, hvad produkterne af etnografisk arbejde er, når databeskyttelse har fået høj politisk prioritet og derfor også institutionaliseres som mere skærpede love i vores stadig mere digitaliserede samfund. Inden for forskning er der også kræfter, der trækker mod åbne principper for datadeling, hvilket inden for antropologien diskuteres af blandt andet Murillo (2018), der spørger, om ikke netop forståelsen af data som værende samproduceret af forskere og informanter bør lede til mere åbenhed i delingen af data. Sådanne tendenser presser også implicit den antropologiske ex- ceptionalistiske forståelse af databeskyttelse, fordi det betyder, at der skal sættes rammer for styringen af, hvor data opbevares, hvordan data deles, og hvordan data må bruges. Rammer, der nødvendigvis må række ud over den enkelte antro- pologs evne til at håndtere forskningsetiske spørgsmål relationelt og personligt, som mange ellers ser som kernen i feltarbejdets etik (Castillo 2018:407).

Konklusion

Forskningsetik og god metodisk praksis har altid været et ømtåleligt emne i an- tropologien, ikke mindst fordi fagets ånd næres af en evigt selvransagende reflek- sivitet. Som jeg har forsøgt at pointere i denne position, er udgangspunktet for

antropologer at være skeptiske over for retningslinjer, der sigter mod at beskytte de mennesker, der deltager i antropologisk forskning. Den grundlæggende ide er, at fordi antropologisk viden produceres relationelt, må de etiske og moralske praksisser også funderes relationelt og derfor variere fra kontekst til kontekst. Ideen hviler på, at antropologer som individer er i stand til at kunne agere etisk forsvarligt via deres egen person.

Som antropologer skal vi dog være varsomme med at påkalde os en exceptionisme, som dybest set afhænger af, at vi har en særlig metode og et særligt syn på verden (teoretisk, analytisk, moralsk, politisk) qua fagets kollektive bevidsthed. Hvis vi ikke er villige til at justere på visse aspekter af antropologisk forskningspraksis, kan der være en reel risiko for, at den nye databeskyttelseslovgivning vil have konsekvenser for individuelle antropologers virke. Det vides dog ikke endnu præcis, hvordan GDPR skal fortolkes, da forordningen er bevidst uklar på en lang række punkter, herunder hvor meget fleksibilitet artikel 85 tillader forskere, journalister og kunstnere. Domsafgørelser i de kommende år vil afgøre, hvor grænserne går.

Uanset om lov ikke er andet end institutionaliseringen af etik og moral, som antropologer ofte vil være de første til at påpege, er lov i en moderne retsstat dog også noget, som antropologer må følge, hvor absurd det end måtte være at skulle pointere det.

Litteratur

- AAA
2012 Principles of Professional Responsibility. American Anthropological Association. <http://ethics.americananthro.org/category/statement/>.
- Agar, Michael
1996 The Professional Stranger. An Informal Introduction to Ethnography. San Diego: Academic Press.
- Asad, Talal
1973 Anthropology and the Colonial Encounter. London: Ithaca Press.
- Boog, Igor, J. Henrike Florusbosch, Zane Kripe, Tessa Minter, Peter Pels & Metje Postma
2018 Data Management for Anthropologists and Ethnographers. A Position Paper. Forum discussion. *Social Anthropology/Anthropologie sociale* 26(3):397-402.
- Castillo, Rosa
2018 Subverting "Formalized" Ethics through Mainstreaming Critical Research Ethics and a Responsive Review Process. Forum discussion. *Social Anthropology/Anthropologie sociale* 26(3):406-07.
- Clifford, James & George Marcus
1986 Writing Culture. The Poetics and Politics of Ethnography. Berkeley: University of California Press.

- Dilger, Hansjörg, Peter Pels & Margaret Sleeboom-Faulkner
2018 Guidelines for Data Management and Scientific Integrity Ethnography. Ethnography 20(1):3-7.
- EASA
2018 EASA's Statement on Data Governance in Ethnographic Projects. European Association for Social Anthropologists. <https://www.easaonline.org/downloads/support/EASA%20statement%20on%20data%20governance.pdf>.
- EU
2016 Europa-Parlamentets og Rådets forordning (EU) 2016/679 af 27. april 2016 om beskyttelse af fysiske personer i forbindelse med behandling af personoplysninger og om fri udveksling af sådanne oplysninger og om ophævelse af direktiv 95/46/EF (generel forordning om databeskyttelse). Official Journal of the European Union L119:1-88.
- Fabian, Johannes
1983 Time and the Other. How Anthropology Makes its Object. New York: Columbia University Press.
- Fluehr-Lobban, Carolyn
1994 Informed Consent in Anthropological Research: We are not Exempt. Human Organization 53(1):1-10.
2014 Ethics. In: H. Russell Bernard & Clarence C. Gravlee (eds): Handbook of Methods in Cultural Anthropology. Second Edition. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.
- Humphries, Rachel
2018 Is Anthropology Still Legal? Notes on the Impact of GDPR. Blog for Institute for Research into Superdiversity (IRiS), University of Birmingham. <https://superdiversity.net/2018/05/16/is-anthropology-legal/>.
- Iphofen, Ron
2013 Research Ethics in Ethnography/Anthropology, European Commission. http://ec.europa.eu/research/participants/data/ref/h2020/other/hi/ethics-guide-ethnog-anthrop_en.pdf.
- Jimeinez, Alberto Corsín
2018 Data Governance Framework for Ethnography v 1.0. Madrid: CSIC. <http://digital.csic.es/bitstream/10261/172227/3/data%20governance%20framework%20181115.pdf>.
- Mosse, David
2006 Anti-Social Anthropology? Objectivity, Objection, and the Ethnography of Public Policy and Professional Communities. Journal of the Royal Anthropological Institute 12:935-56.
- Murillo, Luis
2018 What Does "Open Data" Mean for Ethnographic Research? American Anthropologist 120(3):577-82.
- Pels, Peter
1999 Professions of Duplexity. Current Anthropology 40(2):101-36.
2018 Data Management in Anthropology. The Next Phase in Ethics Governance? Forum discussion. Social Anthropology/Anthropologie sociale 26(3):391-96.

- Scheper-Hughes, Nancy
1995 The Primacy of the Ethical. Propositions for a Militant Anthropology. *Current Anthropology* 36(3):409-40.
- Sleeboom-Faulkner, Margaret & Bob Simpson
2018 Research Ethics and Data Management. Perspectives from the UK. Forum discussion. *Social Anthropology/Anthropologie sociale* 26(3):402-04.
- Sleeboom-Faulkner, Margaret & James McMurray
2018 The Impact of the New EU GDPR on Ethics Governance and Social Anthropology. *Anthropology Today* 34 (5):22-23.
- Strathern, Marilyn
2000 *Audit Culture. Anthropological Studies in Accountability, Ethics and the Academy.* London: Routledge.
- West, Harry
2007 *Ethnographic Sorcery.* Chicago: University of Chicago Press.

POSITION

STATISTIKKEN I DEN KOLONIALE FELT, ANTROPOLOGIEN I DET KOLONIALE ARKIV

JENS CHRISTIANSEN

Begrebet data betegner på en gang noget bekendt og noget fremmed: På den ene side har mange af os et intuitivt begreb om data; på den anden side kan betydningen af data nemt forandre sig, når man går fra én disciplin til en anden. Mens feltnoter er data for etnografen, vil de samme feltnoter muligvis fremstå anekdotiske eller usystematiske for statistikeren. Hvad der er data, afhænger derfor af det analytiske blik, som kastes på en genstand eller et fænomen. Det er netop transformationen af data, som jeg vil beskæftige mig med her.

Refleksionerne i denne position udspringer af feltarbejde foretaget i et arkiv med statistiske data fra de britiske kolonier efter 2. Verdenskrig. Nærmere bestemt var jeg flere gange i det britiske nationalarkiv i Kew i efteråret 2016 og foråret 2017, hvor jeg læste kilder fra og omkring statistikafdelingen i det britiske kolonikontor (Colonial Office) i London, der blev oprettet i 1947.¹ Man kan i dette arkivmateriale finde talmateriale om for eksempel migration, befolkningsudvikling og fødevareproduktion, som det britiske imperium brugte til at regere sine kolonier med. Men ud over at afspejle det britiske imperiums begær efter at regere ved brug af statistiske data indeholder selv samme arkiv også kilder, der kan kaste lys over begrænsninger i – og modstanden imod – imperiets forsøg på at skabe data til at regere med.

Antropologen i det koloniale arkiv

Som beskrevet af Michel Foucault (1972:129) er arkivet det, der strukturerer, hvad det er muligt og umuligt at udsige. Arkivet er således en grundlæggende mulighedsbetingelse for, hvordan historien kan skrives; det er de nødvendige data for historikeren. Selvom Foucaults begreb om arkivet også har en mere metaforisk betydning, får denne idé også en vigtig praktisk betydning, når man

er på feltarbejde i et arkiv. I mit tilfælde var kildematerialet organiseret i overensstemmelse med de bureaukratiske strukturer i kolonikontoret. Det betød, at jeg måtte finde vej i kolonikontorets bureaukratiske strukturer – til tider med assistance fra historikere og arkivarer i det britiske nationalarkiv – i søgen efter relevant materiale.

At man sidder med uvurderligt arkivmateriale bliver også tydeligt, når man skal have adgang til det. Enhver kan tilgå The National Archives, og der er formelt set ikke noget, der forhindrer én i at få adgang til arkivet, så længe man registrerer sig med sit pas og beviser sin bopælsadresse. Da jeg første gang skulle tilgå arkivmateriale, blev jeg dog alligevel flere gange påmindet om betydningen af de data jeg skulle tilgå: Hver gang jeg besøgte arkivet, gik jeg igennem tre sikkerhedstjek. Første sikkerhedstjek foregik ved indgangen til bygningen, det andet, da jeg gik ind på læsesalen, og endelig da jeg forlod læsesalen. Endvidere var der flere vagter på læsesalen, og de mange overvågningskameraer var ligeledes svære at overse. Det eksisterende bureaukrati omkring arkivets bevarelse og reglerne for dets anvendelse er derved i sig selv med til at betone, at arkivet er en enestående betingelse for vores adgang til historien.

Med udgangspunkt i blandt andet Foucault og de praktiske problemer, som det koloniale arkiv præsenterer, har antropologen Ann Laura Stoler (2002) introduceret en skelnen mellem arkivet som kilde og arkivet som subjekt. Almindeligvis benytter historikere arkivet som kilde til viden om historien. Når historikere derimod problematiserer arkivet og undersøger, hvordan arkivmateriale selv er et produkt af interesser og konflikter, behandler de arkivet som subjekt. Dette implicerer en eksplicitering af de epistemologiske og politiske processer, der ligger til grund for kolonialismens arkivmateriale, data og repræsentationer. Endvidere er det en måde at lave etnografi om staten på ved at forstå de arkiver, den har produceret. Man kan sige, at studiet af arkivet som subjekt indebærer, at antropologen vender blikket mod det bureaukrati, der forsøgte at skabe viden om kolonierne. Derved er arkivet ikke bare data om historien; vi kan også forsøge at afgrænse, hvad det er muligt for os at vide noget om.

At kolonimagts interesser var centrale i dataproduktionen om imperiet, har også grundlæggende epistemologiske implikationer. Koloniale vidensinteresser har ikke blot været bestemmende for, hvordan kolonialismen udspillede sig, men også for, hvilke data vi kan bruge til at skrive om den, hvilket er en problematik, som blandt andet antropologen Bernard Cohn (1996) har udforsket i *Colonialism and Its Forms of Knowledge*. Selvom man nogle gange kan finde kilder fra rejsende, missionærer eller andre, der ikke direkte var ansat i Storbritanniens koloniale bureaukrati, må historikeren eller antropologen i arkivet ofte benytte kolonimagts beskrivelse og kan ikke selv producere data, sådan som antropologen

på etnografisk feltarbejde almindeligvis kan. Snarere end at være det subjekt, der producerer data (som antropologen gør det i feltarbejdet), kan man i arkivet kun finde, fortolke og reaktualisere allerede eksisterende data. Det praktiske problem hermed er, at nogle temaer desværre kun kan beskrives så grundigt, som kildematerialet tillader det.

Paul Basu og Ferdinand de Jong (2016) begrænser ikke den historiske antropologi til at problematisere, hvordan det koloniale arkiv er et produkt af vidensinteresser. Mens de bygger videre på Foucault og Stoler, fremhæver de også, at intet koloniregime producerer altomfattende viden om de subjekter, det forsøger at regere. Da vi som oftest kan sætte arkivets kilder sammen på nye måder for at skabe nye fortællinger, er det ikke blot muligt at analysere arkivets mulighedsbetingelser, sådan som Stoler efterspørger det. Det er også muligt at finde nye sammenhænge i arkivmaterialet, som kan benyttes til at beskrive modstanden mod imperiets dataproduktion.

Statistikeren i den koloniale felt

Læser man notater fra etableringen af statistikafdelingen i det britiske kolonikontor i 1947, ser man tydeligt, hvordan statistikere i det britiske imperium med besvær forsøgte at skabe omfattende statistiske data om Storbritanniens afrikanske kolonier. Som blandt andet Gerardo Serra (2015, 2018:668-69) også har bemærket i sine studier af statistisk og økonomisk planlægning i Ghana, var der omfattende mistillid til indsamlingen af statistiske data om imperiets afrikanske kolonier. Mange afrikanske indbyggere frygtede, at folketællingerne ville blive brugt til at beskatte dem, mens andre praktiserede, hvad statistikerne så som overtro om dataindsamlingens mulige konsekvenser. Ifølge J.E. Goldthorpe, der underviste i statistik i Østafrika, var der blandt andet en forestilling i Østafrika om, at det at tælle børn kunne føre til dødsfald blandt børnene. Desuden skyldtes mistilliden til folketællingerne ikke blot frygten for at blive beskattet; nogle befolkninger frygtede ligefrem, at folketællingerne skulle danne udgangspunkt for et kommende folkemord (Goldthorpe 1952). Mens mange i den østafrikanske befolkning muligvis har haft svært ved at se de eventuelt positive udfald af befolknings-tællinger, var de eventuelle negative virkninger alt for overhængende for dem.

Beskrivelser fra C.J. Martin (1949), der var ansvarlig for statistikafdelingen i Østafrika, samt J.R.H. Shaul (1952), der blandt andet arbejdede sammen med antropologen Max Gluckman ved Rhodes Livingstone Institute i Nordrhodesia, viser endvidere, hvordan dataindsamlingen i imperiet var betinget af eksisterende sociale relationer i de britiske kolonier på det afrikanske kontinent.² Når man skulle lave folketællinger, skulle landsbyens overhoved informeres i forvejen om

deres præcise tidspunkt. Det var vigtigt at opbygge en god samarbejdsrelation med landbyens overhoved og få ham til at følge feltarbejderen og en såkaldt „native messenger“ rundt i landsbyen (Shaul 1952:241-42). Endvidere var det vigtigt at konsultere eksperter i „afrikanske skikke“, som skulle rådgive om, hvordan feltarbejdet kunne undgå at blive fortolket som en form for hekseri (op.cit.244). Det er således ikke underligt, at statistikere skulle trænes i antropologi for at lære om lokale politiske systemer, som et notat om uddannelse fra statistikafdelingen også antyder. Endelig var indsamlingen af statistiske data baseret på såkaldt indirekte styre, da dataindsamlingen var organiseret i overensstemmelse med såkaldte „native districts“ (Shaul 1952:240). Koloniadministrationen anså dem som baseret på traditionelle institutioner, men den britiske koloniadministration havde også spillet en rolle i at konsolidere dem (Sharkey 2013). Koloniadministrationens egen administrative tradition blev derved ikke bare anvendt, men måske ligefrem reproduceret under indsamlingen af statistik.

Ifølge Martin (1949:313-15) var det foretrukket, at afrikanske embedsfolk ledede befolkningstællingerne. De skulle være i stand til at forklare hensigten med undersøgelsen og håndtere spørgsmål, som deres feltarbejde ledte til. Foruden forudgående mundtlig og skriftlig „propaganda“, der informerede om hensigter med befolkningstællingen, mente Martin, at det skabte tillid, at det ikke blot var skattepligtige, der blev registreret. Det var også dette hensyn, som gjorde, at myndighederne lavede alderskategorierne 6-15 år og 16-45 år i en østafrikansk folketælling i 1948. Dette skyldtes, at den skattepligtige alder var 18, og folketællingen ville dermed ikke vække unødvendig mistanke hos befolkningen. Man kunne endvidere sende landsbyens ældre rundt med skolebørn, der kunne fungere som assistenter. Dette ville ikke blot sænke omkostningerne ved befolkningstællingen, men også sikre dens legitimitet: Skolebørnene kunne skrive, og de ældre havde autoritet. En rapport, som kolonikontoret havde bestilt af statistiker Kenneth Hunt fra Oxford University, beskrev ligeledes, at en god måde at få en landsbys tillid på, når man skulle indsamle fødevarestatistik, var at blive introduceret til – eller arbejde sammen med – respekterede medlemmer af en landsby, hvilket skulle legitimere dataindsamlingen (The Colonial Office 1952:9).

Derudover var det også vigtigt, at de, der udførte feltarbejdet, var i stand til at foretage kulturelt fortolkningsarbejde. Shaul (1952:240) mente for eksempel ikke, at man kunne stole på afrikanske informanter, fordi de ofte blot ville give de svar, som de troede, at interviewerens ønskede. Mange informanter vidste ikke, hvor gamle de var (Martin 1949:312-13). Derfor var det nødvendigt at estimere deres alder ved at koble deres fødsel til større historiske begivenheder, som var almen viden i et lokalsamfund. Dette viser, at det er svært for staten at indsamle viden, som informanterne ikke selv har (Emigh et al. 2016:221). Derfor blev

indsamlingen af data ikke standardiseret (jf. Biruk 2018:6ff.). Det tyder snarere på at have været en proces, hvor dataindsamler og informant skulle estimere alder ved at bruge fælles historisk viden.

Afsluttende bemærkninger

For statistikere i den koloniale felt såsom Shaul og Martin var modstanden imod imperiets indsamling af statistik i Storbritanniens afrikanske kolonier et praktisk problem, der skulle overkommes, for at imperiet kunne få retvisende data om forholdene i kolonierne. For antropologen i det koloniale arkiv er modstanden imod dataindsamlingen i sig selv data, der kan give os indblik i relationerne mellem dataindsamlerne, den koloniale administration og de kolonialiserede befolkninger. Mens antropologen på den ene side kan behandle arkivet som subjekt ved at vise, hvad betingelserne for statistisk dataproduktion i Storbritanniens afrikanske kolonier var, kan man retrospektivt se, at imperiet langtfra var det eneste subjekt af betydning, når imperiet ville skabe statistiske data. Dette betyder ikke, at man som antropolog i arkivet kan overkomme det grundvilkår, at arkivet – enten konkret eller i en bredere metaforisk forstand – er en fundamental betingelse for, hvad man kan sige om historien. Men som antropolog i arkivet kan man retrospektivt finde nye sammenhænge mellem kilderne og antyde arkivets begrænsninger ved at undersøge betingelserne for indsamlingen af dets data. Kolonimagtens statistikere kunne beslutte, hvilke spørgsmål de ønskede at få besvaret, men den proces, der skulle give dem svarene, havde kolonimagten ikke fuld kontrol over.

Noter

1. Jeg kan ikke her gennemgå alle de kilder, jeg har tilgået på det britiske nationalarkiv i Kew. Nogle af de vigtigste mapper med arkivmateriale har dog været CO852/1076/1, CO852/1077/7, CO852/1078/1, CO852/1078/3, CO852/1126/5, CO852/1127/4, CO1034/3 samt CO1045/396.
2. Beskrivelsen af J.R.H. Shaul (1952) er blandt andet refereret af Gerardo Serra (2018:668), men denne kilde beskrives mere dybdegående her.

Litteratur

- Basu, Paul & Ferdinand de Jong
2016 Utopian Archives, Decolonial Affordances. Introduction to Special Issue. *Social Anthropology* 24(1):5-19.

- Biruk, Crystal
2018   Cooking Data. Culture and Politics in an African Research World. London: Duke University Press.
- Cohn, Bernard
1996   Colonialism and its Forms of Knowledge. Princeton: Princeton University Press.
- Colonial Office, The
1952   Statistics for Colonial Agriculture. Report on the Organisation of Recording and Estimating. The Colonial Office. London: HMSO.
- Emigh, Revecca Jean, Dylan Riley & Patricia Ahmed
2016   Changes in Censuses from Imperialist to Welfare States. How Societies and States Count. New York: Palgrave Macmillan.
- Foucault, Michel
1972   The Archaeology of Knowledge. New York: Pantheon Books.
- Goldthorpe, J.E.
1952   Attitudes to the Census and Vital Registration in East Africa. Population Studies 6(2):163-71.
- Martin, C.J.
1949   The East African Population Census, 1948. Planning and Enumeration. Population Studies 3(3):303-20.
- Serra, Gerardo
2015   From Scattered Data to Ideological Education. Economics, Statistics and the State in Ghana, 1948-1966. Ph.d.-afhandling: <http://etheses.lse.ac.uk/3188/>.
- 2018   “Hail the Census Night”. Trust and Political Imagination in the 1960 Population Census of Ghana. Comparative Studies in Society and History 60(3):659-87.
- Sharkey, Heather J.
2013   African Colonial States. In: J. Parker & R. Reid (eds): The Oxford Handbook of Modern African History. Pp. 151-70. Oxford: Oxford University Press.
- Shaul, J.R.H.
1952   Sampling Surveys in Central Africa. Journal of the American Statistical Association 47(258):239-54.
- Stoler, Laura Ann
2002   Colonial Archives and the Arts of Governance. Archival Science 2:87-109.

FRATRÆDELSESFORELÆSNING

VIDENSFORMER

AUTOETNOGRAFISKE EFTERTANKER

Lektor emerita fratrædelsesforelæsning den 1. februar 2019

INGER SJØRSLEV

Kolleger, studerende, venner og familie, mine damer og herrer

Det er en fornøjelse og et privilegium og en lille smule foruroligere at stå her og have jeres udelte opmærksomhed i den næste time. Eller næsten udelte. For I vil glide væk i jeres koncentration; tankerne vil løbe deres egne veje, I vil distraheres, I vil måske blive døsig. Det er en naturlig del af det at være tilskuer og tilhører til en *performance*. Og I skal være så velkomne. Tak, fordi I er her. Uden jer, uden et publikum kunne det aldrig blive. Jeres tavse rolle er større, end I måske tror.

Nu er vi jo her i et sekulært rum. Der er ikke en religiøs kosmologi bag denne performance, så der vil ikke ankomme guder. Men måske engle, hvem ved. På sin vis har denne begivenhed ikke meget at gøre med det, der har været min formative felt, den afrobrasilianske religion *candomblé*, som jeg, når jeg skal præsentere den hurtigt, plejer at sige ligner voodoo. Det er rigtigt, at de to religioner har samme historiske rødder, men ellers er der store nuanceforskelle. Men det vil jeg ikke komme ind på i dag, for det er ikke denne religion som sådan, det skal handle om, jeg bruger den kun som afsæt.

Selv om jeg ikke vil blive besat og falde i trance, er der et slægtskab mellem de ritualer og performative former i *candomblé*, som jeg har brugt en del af mit professionelle liv på at studere, og så den situation, vi står i nu. Hvis jeg beskrev min nervøsitet og kropslige sitren for et øjeblik siden, før jeg gik herind på scenen, ville den være i familie med de beskrivelser, mine rituelle søstre i *candomblé* har givet af deres følelser, lige før de falder i trance. Jeg har for nylig set den beskrevet af kunstnere af forskellig slags som lykke, nemlig „... det øjeblik, da (en) usikkerhed forud for en præstation viger for koncentration. For noget, der ligger uden for (ens) egen professionelle kontrol, og som (man) netop derfor kan dele med andre“.¹ Det er nogenlunde sådan, det er. Lykken er så også, at

denne begivenhed giver mig anledning til eftertanke og, ved at have jer som tilhørere, tænke ud over mig selv.

Nu har jeg ganske vist skrevet ned, hvad jeg vil sige, for jeg bliver altid inspireret af at se på dem, jeg taler til, så jeg finder på noget, jeg ikke havde tænkt på hjemmefra. Digressioner er min last, spørg bare mine studerende. Den risiko vil jeg ikke løbe i dag, hvor det hele er lidt ceremonielt. Men selv om min tekst står på papiret, så sker der noget, når jeg står her foran jer. Noget andet tager over; der foregår noget, som er uden for min kontrol.

Det er noget *socialt*. Jeg har slet ikke noget imod at dele det med kunstnerne og med jer som en slags lykke, men nu må I ikke tro, det er, fordi det er sidste gang, jeg står her. Det er jeg ikke ked af, men det er ikke dét, der giver lykkefølelsen, det er noget andet, som vi finder i den sociale – lad os bare kalde det – *vidensform*.

I shamanistiske åndeceremonier er det publikum, der maner ånderne frem, som blandt andre den antropologiske performanceteoretiker Edvard Schieffelin har vist (Schieffelin 1998). I den afrobrasilianske religion candomblé, som jeg skamløst har brugt til at tænke med om både det ene og det andet gennem årene, er publikums accept af gudernes tilstedeværelse fuldstændig afgørende. Uden publikum, ingen ånder.

Eller ingen *ånd*, kunne vi sige, nu vi står her i Grundtvigs fædreland. Ordet skaber, hvad det nævner, sagde Grundtvig. Publikums styrke og interesse og fysiske tilstedeværelse skaber begivenheden, siger vi på antropologsprog. Se en fodboldkamp, gå i teatret, gå til candomblé, eller kom til en forelæsning, og I vil mærke dét, performanceteoretikere som Victor Turner formulerer som dialektikken mellem flow og refleksion (Turner 1982: 101) eller Bruce Kapferer som transcenderingen af en individuel erfaring ud i et gensidigt oplevelsesrum (Kapferer 1986:190).

Den performative vidensform

Vi deler en fælles udsagt viden her. Vi fornemmer, hvilken toneart der spilles i, som Goffman ville kalde det med sit begreb *keying* (Goffman 1974); vi ved, hvilken metakommunikativ ramme der er om denne begivenhed, som Bateson ville sige. Hvis vi siger, det er den let ceremonielle, ved vi, at der ikke skal stilles kritiske spørgsmål, ikke ved denne lejlighed. Der skal heller ikke kommes med tilråb. Ja, for mig såmænd gerne, men jeg tror ikke, I vil finde på det, for tonearten er allerede effektivt metakommunikeret. Vi ved, hvordan vi skal opføre os, selv om det ikke er skrevet ned nogen steder. Vi opererer i talende og lyttende stund i en bestemt vidensform, som er tæt knyttet til vores fornemmelser for det

sociale. Og når jeg kalder det viden, er det vigtigt at understrege, at det er en viden, der ligger i mellemrummene, imellem os, i hele sceneriet: rummet, tiden og den materielle ramme.

Performancebegrebet har været en ledsager til mit arbejde, siden jeg interviewede en af mine forgængere her på Institutet, Niels Fock, da jeg tiltrådte i 1998, og Niels fortalte om den inspiration, oho-ceremonien hos waiwaiindianerne havde givet hans senere arbejde (Fock 1964; Sjørlev 1998). Formen er det primære. Det handler ikke bare om, *hvad* der bliver sagt og gjort, men nok så meget om *hvordan*. Den skjulte kommunikation indebærer en dyb, men ikke-italesat viden. Og den metakommunikative vidensform er, vil jeg hævde, det sociale livs DNA.

Apropos DNA, som jeg her bruger som en af hverdagslivets metaforer (Johnson & Lakoff 1980), er medicinske metaforer populære i vor tid. DNA, det er noget, vi kan stole på! Her har vi en viden, der er uomtvistelig. Naturvidenskaben giver os med sin eksperimentelt frembragte viden de fulde og endelige sandheder. Der er DNA hele vejen ned! Som flere af jer vil vide, gengiver Clifford Geertz en indisk myte om, at det, jordkloden står på, er en elefant, og elefanten står på en skildpadde, og når etnografen – typisk for sådan nogle – spørger, hvad den skildpadde så står på, er svaret, at der nok er skildpadder hele vejen ned (Geertz 1973:28-29). Sådan er betingelserne. I videnskabsteoretisk forstand findes der ikke noget absolut, som resten kan placere sig sikkert ovenpå.

Men det betyder ikke, at det hele er *løst*. Der er i allerhøjeste grad noget, der er mindre forkert end andet. Faktuel viden findes; kendsgerninger findes; der findes noget, som bliver til *data* gennem seriøs behandling og ender i gennemprøvede ideer, der holder. Jorden er rund; klimaforandringerne er menneskeskabte. Og mon dog ikke også det er en kendsgerning, at skatteunddragelse fra de rigeste bidrager til social ulighed? Der findes også falske sandheder og noget, der er helt forkert både faktisk og moralsk. Men det hele er socialt indlejret. Viden er socialt organiseret, som Frederik Barth understreger (Barth 2002). Viden befinder sig aldrig i et tomrum, men er altid knyttet til, hvad vi kan blive enige om – ikke mindst gennem institutioner, der ihærdigt og med grundige processer gennemprøver tingene, men også fælles intuitivt eller gennem vores *tro*. Vores viden er, og det gælder også den videnskabelige, hvad vi som samfund og fælleskab kan tro på, indtil det modsatte er bevist. Og det gælder også DNA'ets betydning.

Men det var et lille sidespring, inspireret af mine studerende på videnskabs-teori. Egentlig ville jeg bare minde os om den vidensform, der ikke er italesat, men som ligger i det sociale liv, i vores praksis og erindring, i vores habitus og – som performanceteoretikerne har lært os – i alt det, der kommunikeres gennem rammerne for forestillingen, scenen for samværet.

Der er et slægtskab – og slægtskab bruger jeg også metaforisk – mellem, hvad Grundtvig sagde om ordet, og det, jeg taler om, når jeg siger, at det er jer som publikum, der skaber begivenheden. Grundtvig ville nu nok have sig frabedt at blive kaldt performanceteoretiker. Han havde sin kristne religiøse overbevisning, mens vi antropologer i udgangspunktet er neutrale over for enhver trosform. For os handler det ikke om at tro, men om at *vide*. Ikke sandt? Eller gør det? Hvad er forskellen, og hvad vil det sige at vide? Dét er et stort filosofisk såvel som praktisk spørgsmål, som jeg ikke kan love at svare på. Men jeg vil give nogle bud på, hvilke former viden kan antage. Dem, jeg vil komme ind på om et lille øjeblik, når jeg er færdig med den performative og socialitetens vidensform, er oraklernes, tingenes og kroppens.

For det er jo nemlig ikke sådan, at viden først findes som viden i det øjeblik, den er udtalt af en vidensarbejder eller skrevet ned, for slet ikke at tale om publiceret i en bog eller et fagtidsskrift. Viden er et socialt fænomen på samme måde, som religiøs tro er et socialt fænomen, som Durkheim sagde, for nu at nævne en af vore store forfædre blandt samfundstænkere.

Abstrakt viden og praktisk kunnen

Nu er det ikke tilfældigt, at jeg nævner netop Durkheim, for som en kollega i København sagde til mig under et seminar om spiritualitet for nylig: „Du er jo durkheimianer.“ Og det er nok den eneste betegnelse, jeg ikke vil blive småirriteret over at få. Ellers vil jeg nemlig gerne have mig frabedt at blive sat i bås. Jeg har altid søgt at holde mig på den observerende sidelinje i forhold til den antropologiske faggrens forskellige bevægelser og videnskabelige moderetninger. Var jeg marxist, da det var dét, man skulle være i 70'erne? Hm, tja, lidt måske, men nej, ikke sådan, jeg tænkte over det, men undveg. Er jeg latourianer, fordi jeg bliver inspireret af Latours tænkning om tingene og deres agens? Næ nej, hold mig venligst udenfor. Er jeg fænomenolog, fordi jeg har interesseret mig for folks egne erfaringer? Her bliver det sværere, for en side af den fænomenologiske filosofis indsigter er helt uomgængelige i antropologien. At tage udgangspunkt i folks erfaringer, at søge ind i deres livsverdener er ikke til at komme uden om. Men jeg vil dog til enhver tid hylde de af mine kolleger – og her vil jeg gerne tage sociologer og kultursociologer med – der søger at identificere det, der ikke bliver sagt og direkte udtrykt, hvad enten vi kalder det underliggende strukturer eller noget andet, og hvad enten det har at gøre med penge, med historiske, etniske eller racistisk bestemte magtforhold eller med slægtskab og myter. Men hov! Slægtskab og myter? Så er jeg måske strukturalist? Nej, desværre, for det er ikke den måde, jeg har arbejdet på, selv om jeg egentlig gerne ville have kun-

net det. For det strukturelle hører med til det uudsagte, som virker i det sociale liv, og det er, i alle dets forskellige former, det, jeg altid har været ude efter at blive klogere på.

Så lad venligst ikke de underliggende strukturer og magtforhold af forskellig slags forsvinde ud af antropologien til fordel for den empatiske erfaringsdeling med vores informanter, som vi nu helt passende kalder for samtalepartnere. Vi tjener dem ikke bedst ved *kun* at være 100 procent loyale over for deres måde at se verden på. Vi må ikke undlade kritikken, bestræbelserne på at se bag om kendsgerningerne, som de sagde i Frankfurterskolen; det er *også* vores opgave at afdække de skjulte hierarkier, de uudtalte dominansformer og de ikke-erkendte undertrykkelseskoder. Loyaliteten over for bestræbelserne på dén vidensform bør være lige så vigtig som loyaliteten over for de verdener, dem, vi samarbejder med, taler frem til os. Vi skal ganske rigtigt *ind* i deres verdener, men vi skal også *ud* igen for at se det mere omfattende billede og efter bedste evne bidrage til at vise folk noget, de ikke selv havde fået øje på.

Men jeg blev ikke helt færdig med performance som vidensform. Visse performancestudier hævder, at de sigter mod at overkomme modsætningen mellem praktisk levet liv og abstrakt analytisk refleksion og viden, og de ser akademisk viden som distanceret og udvendig i forhold til det, denne viden undersøger, når man har med socialt liv at gøre (Conquergood 2002:145).

At sætte de to vidensformer op mod hinanden, den abstrakte båret af ord over for den kropslige og praksisbårne, er måske nok en hensigtsmæssig modstilling at tænke med, men den er kunstig, for den ene er ikke uden den anden. Den abstrakte kan ganske rigtigt, som den fænomenologiske filosofi siger, ikke nås uden om den kropslige, men uden den abstrakte ville vi ikke være den menneskehed, vi er og gerne skulle være. Uden den ville vi savne eftertanken, refleksionen, kritikken. Set fra en hegemonisk vinkel er der ganske rigtigt vidensformer, der ligger under den abstrakte, akademiske vidensform i hierarkiet, og vist er det den vestlige form for viden, der er blevet den universelt gældende *norm* på bekostning af mere lokale, folkelige vidensformer som dem, der kan identificeres i sang og musik, dans og håndværk og kropslig habitus af enhver art. Herunder indfødte folks omfattende viden om dyr og planter, krop og kosmos. Der er vidensformer, der er blevet underkendt, udelukket og undertrykt, og det forhold er ligefrem blevet omtalt som epistemisk vold af folk som performanceteoretikeren Conquergood.

Han har delvis ret. Viden og kunnen hænger sammen, og det, man for eksempel lærer ved at se en læremester, der har snedkereret 50 stole, snedkererstol nummer 51, er en form for viden, der ikke umiddelbart omfattes af den abstrakte vidensform. Eller det, der ligger i at kunne spille berimbau (som er et in-

strument, der bruges i danse- og kampsporten capoeira, der har en forbindelse til candomblé) – som jeg aldrig rigtig fik lært.

Sådanne praktiske erfarings- og socialitetsbårne vidensformer virker i vores daglige liv, og de er måske nok underkendt i den praksis, vi kalder den videnskabelige. Men der er alligevel noget at indvende til kritikken. I meget af sit arbejde har Kirsten Hastrup understreget og praktiseret antropologiens bestræbelser på at overskride distancen mellem den levede erfaring og den antropologiske viden (Hastrup 1994:168ff, 1995). Antropologien har jo netop som et af sine store mål at indfange og italesætte den form for viden og praktiske kunnen, der ligger i det daglige livs omgang med ting og materialer, og som er gemt mellem mennesker. Det er en af vores grundpræmisser, at vi netop bestræber os på at forstå andre vidensformer, og jeg synes, det går ganske godt med dét. Men meningen er jo så også, at vi skal kunne omsætte disse andre former til noget, der kan publiceres i *American Ethnologist* eller *Cambridge Anthropology* eller andre steder, hvor den etablerede akademiske vidensform og norm hersker og er den, kvalitet og sandhed vurderes efter. Det er slet og ret de institutionelle vilkår.

De kan forvaltes forskelligt og bliver det heldigvis. Der er flere genrer at publicere og formidle i. Man kan for eksempel, som Regnar Kristensen har gjort det, lade de forskellige stemmer i en familie med en ganske særlig historie være den bærende konstruktion (Kristensen 2011). Og antropologien er måske særlig heldigt stillet i den henseende, for vi har vide rammer for vores virke, og vi har en fælles accepteret ambition om at blive ved at udvide rammerne (Sjørsløv et al. 2017).

Min egen opmærksomhed på de performative kommunikationsformer er kommet ind i billedet ad flere veje. En af dem er den sorte diasporas. Slavernes kultur, som min hovedfelt, den afrobrasilianske candomblé, er udsprunget af – og som Karen Fog Olwig har arbejdet med i et nutidigt migrationsperspektiv – er bærer af en stor del af de vidensformer, der ligger uden for den tekstlige og sproglige, og som har været underkendt i det globale hierarkiske videnssystem. Den historiske erindring og den kosmologiske kontinuitet blev for en stor del ført videre under de former, der stadig praktiseres i de afrobrasilianske religioner, selv om de har fået andre meningskoordinater og kontekster. Det har Tina Gudrun Jensen vist i sin ph.d.-afhandling om dem, der kalder sig traditionalister i Sao Paulo. Hos dem bliver den performative vidensform suppleret med en tekstlig og boglig (Jensen 2002). Og i dag, i min egen felt, bliver de desuden ledsaget af den digitale kommunikation, også midt i de rituelle handlinger.

Det giver mig anledning til at nævne et af de arbejdsområder, jeg anser for uomgængeligt for den næste generations antropologer, nemlig den digitale socialitet. Internettets socialitetsformer må blive et vigtigt forskningstema og er det vel allerede. Men det skulle helst ikke blive på bekostning af de fysisk materialiserede former. Stine Krøijers arbejde med politisk aktivisme i Europa un-

der den velvalgte titel *Figurations of the Future* viser, hvor vigtigt det kropslige og de relationelle forbindelser er (Krøijer 2011). Inspireret af Stines arbejde gik min egen interesse for politiske og andre demonstrationsformer i det offentlige rum i tiden omkring Det Arabiske Forår (Sjørlev 2013:133ff.) også på sammenhængen mellem den socialitet og kommunikation, der foregår viralt, og det fysiske materialiserede. Den sammenhæng er vigtig at udforske nærmere, både for etikken og potentialerne og for at supplere og udvide den mere gængse politiske forståelse af, hvordan demokrati fungerer. Et spørgsmål, som også Helene Risør har bidraget til at belyse fra en anden kant med sit studie af usikkerhed og statens fravær i det bolivianske højland (Risør 2010).

Den viden, der er indlejret i sociale handlinger og praksis, kan også gribes an fra en anden kant. I de store brasilianske slumbyer, favelaerne, bliver viden om mad og bevidstheden om, hvad man spiser, til en markering af en viden, som er indlejret i et globalt landskab, sådan som Daniela Lazoroska har vist det (Lazoroska 2017). Og nu vi er ved Brasilien, har Marie Kolling vist, hvad materialitet i form af huse og forbrug betyder politisk, og hvordan inkluderende bestræbelser under Lula-regimet på sin vis unddrog sig en mere eksplicit politisk viden fra både politikeres og de fattige vælgeres side med det resultat, at gæld blev et gennemtrængende tema (Kolling 2016). Og nu vi er ved gæld, har Camilla Ravnbøl i sin ph.d.-afhandling vist, hvordan en ond cirkel af gæld og migration føres tragisk videre inden for rammerne af viden om en EU-lovgivning, der slet ikke har de tilsigtede effekter (Ravnbøll 2018).

Oraklernes vidensform

Nu vil jeg vende mig mod en vidensform, vi måske må kalde radikalt anderledes. Det drejer sig om oraklerne. På spådomsbrættet i candomblé kaster man et antal kauriskaller, det kan være syv, 16 eller 21. Man åbner oraklet gennem et lille ritual. Der skal være noget vand til at få det til at flyde mellem gudernes og vores verden, der skal tændes et lys, og sommetider lader man et lille glas brændevin gå rundt, det bidrager til et flow af energi. Man fremsiger nogle bønner til guderne og påkalder Exu, tricksteren og fortolkeren, som jeg godt kan lide at kalde tilfældets gud. Så kaster man disse skaller, som, alt efter om de lægger sig som åbne eller lukkede, udsiger en *odu*, en mytologisk fortælling, som hører til en af guderne. Den fortælling tolker man så ud fra i sammenhæng med de spørgsmål og problemer, den, der konsulterer oraklet, er kommet med.

Hvordan kan sådan en vidensform nu forstås? Hvad er oraklernes sandheder for en slags sandheder? Det er et spørgsmål, der har været stillet – man fristes til at sige siden tidernes morgen, men i etnografien i hvert fald siden Evans-Pritchards

banebrydende fortolkning af zandefolkets kyllingeorakler (Evans-Pritchard 1934). Men hvordan vil vi se på det i dag? Oraklets sandheder er ubetvivlelige, hævdes det af Martin Holbraad i en afhandling om de cubanske spåmænd, der bruger et orakel, der hedder *ifa*, og hvis praksis har samme historiske rødder som den spådomspraksis man bruger i candomblé. Der foregår en motil, det vil sige en bevægelig begrebsdannelse, hvor sandheden, som det siges, bliver en begivenhed i den divinistratoriske praksis (Holbraad 2012).

Med udgangspunkt i det, Holbraad i samarbejde med vores kollega Morten Axel Pedersen kalder etnografisk teori eller ontografisk praksis, søger man her en forståelse ved hjælp af indfødtes egne begreber. Begreberne i felten skal tages for pålydende, siges det. Så hvis min rituelle mor Lira siger, at det er guden Ogum, der taler i oraklet, så *er* det guden Ogum, der taler, og det er ikke min opgave at reducere hendes forståelse af sagen til noget, vi andre mindre orakeltroende kan forstå. A la guden Ogum er – jo bare – en repræsentation af en usikkerhed om fremtiden. Hvis Ogum taler gennem oraklet, så *er* Ogum i verden – ontologisk set, og det er min professionelle opgave at skabe plads til sådan en måde at være i verden på.

Den såkaldt ontologiske vending har været en vigtig inspirationskilde for mange i de senere år, og også for mig. Jeg er fristet til at sige, at den har været med til at holde mig intellektuelt i live. Ikke fordi jeg har købt den ukritisk, men fordi jeg gerne har villet finde ud af, hvorfor den – med al den forståelse og respekt, jeg i øvrigt har for tankerne i den – samtidig generer mig en lille smule. Jeg er helt enig med ontograferne i, at fremmede begreber ikke bare skal reduceres til velkendte, men at målet er at udvide allerede kendte videns- og forståelsesrammer ved at udstrække begrebs- og begivenhedsverdenernes radius. Og dermed udvide selve den verden, vi lever i, ved at lade den inkorporere flere ontologisk forskellige verdener.²

Oraklerne opererer med et sandhedsbegreb, der udfordrer den sandhedslogik, som bærer det meste af den vestlige filosofiske tradition. Der er en bevægelighedsforståelse på spil, siges det i arbejdet med de cubanske spåmænd, som forbinder gudernes fortællinger med de personlige omstændigheder for den, der konsulterer oraklet. „Sandhed“ bliver på den måde altså til en særlig slags begivenhed, og hermed har vi fået præsenteret en sandhedsforståelse – i min sammenhæng i dag vil jeg tillade mig at kalde det en vidensform – som er helt anderledes end den, hvor viden hviler på en overensstemmelse mellem noget, vi siger eller skriver, altså vores repræsentationer, og så noget ude i verden. Så vidt er jeg enig i de ontografiske indsigter. Men på andre måder ser jeg nogle begrænsninger.

Jeg er faktisk overhovedet ikke enig i, hvad den amerikanske antropolog Roy Wagner har sagt om Holbraads bog om den cubanske spådomspraksis, når han

siger (i min oversættelse, fremhævelserne er de originale), at „de fleste af vores perceptuelle møder og alle vores ‘spirituelle’ er erfaringer med *radikal, umedieret og udefineret alteritet* (‘andethed’) – ubehagelige chok og en måben over for kaos. Den eneste tilflugt, vi har – det, vi kalder ‘perception’ eller ‘tænkning’ – er at generere falske alibier eller fortolkningsmæssige rationaler for noget, der ligger uden for enhver mulig analogi“.³ Falske alibier? Hvis jeg skal være lidt grov, vil jeg kalde det hyklerisk. For hvis det virkelig forholdt sig, som Wagner siger, at vi genererer falske alibier for noget, der i bund og grund er så fremmed, at det ligger uden for enhver analogi, vi måtte finde på, skulle vi vel nedlægge vores hverv som oversættelsesarbejdere og som tekst-, fortolknings- og undervisningsarbejdere i en branche, hvis overordnede mål det ikke mindst har været – og det er en formulering, jeg altid har været ret glad for – at gøre det fremmede velkendt – eller lad os bare sige *mindre fremmed* – og det velkendte fremmed. Det sidste – at gøre det velkendte fremmed – er lige så vigtigt, for det er det, der rummer selvkritikken, civilisationskritikken, de etiske overvejelser over vores egne selvfølgeligheder.

Mine betæneligheder over for de ontografiske ideer går helt banalt på oversættelsens betydning for mellemfolkelig forståelse. Da jeg i nogle år arbejdede for indfødte folks sag i den internationale ngo IWGIA, lærte jeg i allerhøjeste grad om oversættelsens nødvendighed. Der skete nogle små, men vigtige forskydninger begge veje i samarbejdet mellem indfødte folk på den ene side og alverdens regeringsrepræsentanter i FN på den anden. Man accepterede for eksempel i FN at begynde et møde med en indiansk bøn til Moder Jord. Regeringsrepræsentanterne med deres bureaukratiske retorik lærte begrebet *our elders*, vore gamle, at kende, og de måtte acceptere, at hvad de gamle derhjemme sagde om en sag, havde stor indflydelse på, hvordan forhandlingerne kunne skride frem. Omvendt lærte de indfødte folks repræsentanter den politiske retorik. De lærte, hvornår de skulle oversætte retten til at fastholde deres kosmologi til et spørgsmål om politisk selvbestemmelse, og de lærte nye ord som multinationale, jordret-tigheder, bæredygtighed og strategi.

Hvordan skal vi nu lige forstå sådan en diskursiv interaktion ud fra den ontologiske vendings præmisser? Jeg foretrækker at se det som forskellige vidensformer, der mødes og interagerer og lærer af hinanden. Forhåbentlig ikke alt for reduktionistisk, men i udvidende retning for begge parter.

Men nu kan jeg godt høre, at jeg lyder vældig optimistisk, for mens jeg taler, er den nye brasilianske regering i fuld gang med at fratage de indianske folk i Amazonas de rettigheder, de har fået tilkæmpet sig i de seneste tiår, i samme omgang som den sætter jordens klimabalance i endnu større vanskeligheder. Begrebsoversættelser og tilnærmelser er ingen garanti for at undgå hårdhændet

politisk vold og magtmisbrug. Så dén ontologiske selvbestemmelse, som den indflydelsesrige brasilianske antropolog Viveiros de Castro taler for, har lange udsigter i tidens konkrete og barske politiske landskab.

I vores sammenhæng i dag vil jeg begrænse mig til at sige, at netop det at kunne oversætte mellem forskellige vidensformer forekommer mig at være en af antropologiens store værdier. Men samtidig vil jeg ikke undlade at hilse onto-grafernes udvidelse af begrebszonen velkommen.

Og nu fik jeg så igen flettet en digression ind og kom væk fra oraklernes vidensform. Sådan som jeg har set det i mit eget feltarbejde, vil jeg først og fremmest kalde oraklernes vidensform en interaktionsform inden for en bestemt social – det vil i denne sammenhæng sige *rituel* – ramme. Oraklernes udsigelseskraft er en social kraft, som føres videre i nogle handlinger. Oraklerne er ganske rigtigt bevægelig viden, som, idet der i princippet ikke kan sås tvivl om dem, føres ud i social praksis. De kan bestemt godt give os et spejl for de sandheds- og videnskriterier, der dominerer den vestlige tænkning. Men i praksis fungerer de kun inden for nogle bestemte og ret snævre rammer.

Tingenes vidensform

Er materialiteten en særlig vidensform? Det er ikke helt let at svare på, men der er inspirerende tanker i vor tids antropologi, der peger i den retning. Med sit vidtfavnende arbejde med tingene har Daniel Miller vist de mange former, tingene optræder i, og også på dansk er der spændende udgivelser om materialitet og materialiseringer (Bille & Flohr Sørensen 2019; Damsholt et al. 2009; Vacher 2009; Winther 2006). Jeg har selv, for nu at tage et autoetnografisk indslag, skrevet om de utallige forbindelser et enkelt arbejdsværelse som mit eget rummer. Hvis man kunne spørge tingene i rummet, og de kunne svare, ville de fortælle om relationer og om begivenheder i tid. Feltarbejder, rejser, konferencer, slægt og arvestykker, venner og gaver (Sjørselev 2013:41). Et tingsrum kan være et fyldigt kort over sociale relationer over tid.

Men hvad kan vi bruge et spørgsmål om materialiteten som vidensform til? Ingen tvivl om, at teknologiens betydning for menneskene og menneskenes be-sindelse over for teknologien er et af de mest påtrængende emner at forske videre i for antropologien. Men da denne forelæsning nu har et autoetnografisk tilsnit, har jeg lyst til også at give spørgsmålet videre til folk, der arbejder i museer og med udstillingspraksis i forskellige former. Kan man udnytte et tingenes sprog ved at forme dem og lege med dem og med rummet, så man for eksempel fortæller en historie om magt? Kan man manipulere med proportioner og manøvrere med rum a la en scenograf?

I 1980'erne forsøgte nogle af os noget vildt. Vi skabte en udstilling, vi kaldte Brasil 86, og vi ville vise noget netop om magtforhold i landet. Vores fortolkning skulle afspejle sig i den måde, vi gjorde det på, i materialiteten, i formen. Det skulle handle om flertallet af befolkningen, de fattige, dem uden nogen formel magt, og vi ville vise, at det var de fattiges liv, vi anså for det vigtigste at fortælle om, mens den officielle magt, som geografisk er lokaliseret i den modernistiske regeringsby Brasilia, skulle underspilles. Derfor ville vi bygge nogle meget store favelahuse; vi ville overdrive størrelsen af et par af de sammenflickede huse fra slumbyerne, mens Brasilia skulle være en lillebitte model. Det blev desværre anset for lidt for vildt, så det fik vi ikke lov til. Måske var det også for subtilt, det kan godt være. Men jeg vil nu hævde, at man kan dyrke og fremelske en tingenes vidensform ved at være bevidst om, hvad ting fortæller eller kommunikerer *affektivt*, som vi vil sige i dag. Og dét er noget, jeg synes, man skal dyrke på et museum. Man kan fint gøre det ved at udnytte de indsigter, den materialitetsteoretiske vending har givet os, og ved at arbejde med rum og proportioner og, som det er blevet sagt af Connolly i det antropologiske fagsprogs udgave, „skærpe vores bevidsthed om de mangfoldige gensidige involveringer mellem affekt, erindring og taktilitet i perceptionens organiserings“ (Connolly 2010:192-93, min oversættelse).

I sin bog *En ny sociologi for et nyt samfund (Reassembling the Social)* fra 2005 talte Bruno Latour om at gensamle det sociale. Han var kritisk over for den slags forklaringer, der gør „samfundet“ til årsag og dermed over for Durkheims grundtanke om det sociale som noget, der har en forklaringskraft i sig selv. Det er nødvendigt at pille det sociale fra hinanden for at finde ud af, hvad det består af, sagde Latour og greb tilbage til Gabriel Tardes ideer om det sociale som et „cirkulerende fluidum“ eller et „princip for forbindelser“. Det var ikke uforeneligt med Durkheims tanker, Durkheim var bare gået lidt for hurtigt frem, mente Latour (Latour 2008:34-35). Når man begynder at pille det sociale fra hinanden og se, hvad det er sat sammen af, finder man hurtigt ud af, at vidensformer ikke er knyttet til menneskelige subjekter alene. Der er viden indlejret i objekterne selv og i relationer og netværk af mennesker og ting, subjekter og objekter.

Da vi for nogle år siden samarbejdede med sociologer, arkitekter og økonomer om det, vi fra vores side kunne kalde parcelhusets antropologi, var det ikke kun Latours aktør- og netværksteori, vi havde med os ud i felten. For én i min generation, der har tilbragt en del af sin barndom i et af de mange parcelhuse, der blev bygget under efterkrigsboomet i Danmark i 1950'erne og 60'erne, var det umuligt at sætte sin indre autoetnograf på pause, når man kom ud og besøgte folk og talte med dem om deres boliger og kiggede på de ting, de havde i dem. Jeg fik lyst til at skrive min egen parcelhushistorie, men jeg gjorde det ikke, kun små bidder her og der. Men jeg blev opmærksom på en udtalt viden, vi får gen-

nem de sociale relationer, hvormed vi skaber hjem sammen, generationer og køn, blodsbeslægtede og affinale imellem. Hertil hører også den rolle, som den fysiske materialitet spiller sammen med de relationer, der rækker ud over hjemmet og indbefatter omgivelserne, sådan som Maja Hojer Bruun har vist det i sit arbejde med andelsboligforeninger (Bruun 2012).

I min udvidede familie, anno 1957, var der tre blodsbeslægtede børn af to voksne, mine forældre, og så tre mere i samme bolig, et for den tid faktisk temmelig avanceret og arkitekttegnet, men meget, meget *lille* parcelhus. Vi var en familie af en slags, og gennem den behandling, som de tre ikke-beslægtede fik af mine forældre, dem, der kun var hos os i nogle år, mens de gik på den skole for hørehæmmede, som min far var lærer på, lærte jeg – ja, *relatedness* i praksis, men også egalitet. At vi alle er lige, at ingen så vidt muligt skal have fortrin frem for andre. Det blev fremhævet som en grundværdi i den kulturradikale og pædagogisk progressive del af 1950'erne.

De tre ikke-blodsbeslægtede medlemmer af familien var også de første, der lærte mig, at der findes andre sprog. Ikke mindst kroppens sprog, tegnsproget, helt konkret, men også i anden forstand måder at kommunikere på, som rakte ud over det, jeg og mine biologiske søskende råbte og hviskede til hinanden. Måske blev grunden lagt til min interesse for det performative, når vi legede biograf, og den ældste af de tre holdt os andre tryllebundne som publikum ved i fuldstændig tavshed med fagter og tegn at opføre drabelige scener fra forskellige film.

Den kropslige vidensform

Den kropslige vidensform er den sidste, jeg vil tale om. Den har at gøre med et tema, jeg i de senere år har forsøgt at samle under overskriften subjektificering. Altså noget processuelt, noget i bevægelse, ikke subjektet som sådan, ikke subjektivitet, men den proces, hvorigennem et subjekt bliver til som socialt væsen. Her er det igen *candomblé*, der har inspireret, men det er også et kursus, jeg holdt sidste forår under overskriften *Body & Soul*, og det, jeg lærte gennem det sammen med de studerende. Så den vidensform, jeg nu i eftertankens perspektiv vil slutte med at lade mit feltarbejde i *candomblé* illustrere, er den førsproglige, den præsymbolske, den, der handler om, hvad kroppen ved, før hovedet ved det.

Men hvad er det nu for en vidensform, dette kropslige, førsproglige handler om? Det har at gøre med det præobjektive, som filosofen Merleau-Ponty taler om, og som Thomas Csordas har brugt i udviklingen af begrebet *embodiment* (Csordas 1990); det er kroppens sanser og dens tavse viden; det er den klassiske psykologis indsigter i barnets omnipotens og alt det, der går forud for erkendelsen af, at der er et ikke-mig, som kan være et objekt (Winnicott 1960). Filosofer som

Julia Kristeva har interesseret sig for det, primært inspireret af psykoanalytikeren Lacan, med et begreb som det græske *chora*, der står for energi og drift, alt det, der går forud for det symbolske, og som det figureres af. Det er kroppens rytme som den materialitet, det symbolske udspringer af. Man kan også tænke på Judith Butlers markante ideer om materialitet og køn, som knytter an til hendes feministiske performance-tænkning (Butler 2007).

Mor er et vigtigt ord i candomblé. Indvielsen i candomblé er i klassisk forstand en genfødsel. Den førsproglige og i psykoanalytisk forstand førsymbolske forbindelse med et andet menneske gennemspilles i – kan man paradoksalt nok sige – symbolsk forstand. De sociale færdigheder indlæres forfra, man inkarnerer en børneånd, *ere*, der står for det guddommelige barn, den første rudimentært menneskelige subjektivitetsform, som så efterhånden formes mere skarpt i en gradvis sammenvoksen med den gud, man er indviet til.

Den sag har ikke så meget med min biologiske mor at gøre. Hun fulgte eftertænksomt med i mine bestræbelser på at finde mening i noget, der virkelig *var* temmelig radikalt anderledes. Jeg tror, hun forstod, for hun var en klog kvinde, at det, jeg lærte af candomblé og af at *skrive* om mine erfaringer, blev en eksistentiel affære for mig. Den ydre rejse gav luft til en indre erkendelsesodyssé, som Christian Graugaard har sagt det,⁴ og at skrive om candomblé blev et vigtigt led i min voksenindividuation.

Candomblé repræsenterer en kropslig vidensform og ikke mindst *formning*; man formes som subjekt gennem den gradvise styrkelse af forbindelsen til sin guddom (Goldman 2007). Jeg har i forskellige sammenhænge brugt ordet *gestaltning* for det, og jeg har tænkt på min egen formning, fagligt og personligt, som en gestaltning gennem den vidensform, skriften udgør (Sjørsløv 1997, 2002:80). Mine candomblésøstre genføder sig til det; jeg skrev mig til det. I begge processer er der en formgivning, en gestaltning, noget materielt, noget, der yderliggøres, og som i eksternaliseringsprocessen virker tilbage som et spejl og bidrager til at forme selvet.

I candomblés verden spiller tricksterguden Exu med sin rudimentære menneskelige form en helt afgørende rolle i subjektiveringsprocessen. Og når jeg nu tænker tilbage, er det tricksterguden Exus rolle, jeg får lyst til at forfølge. Det gør jeg i parentes bemærket allerede, men i en helt anden sammenhæng, for det er for tiden i et samarbejde med Karen Lisa Salamon om tricksterforestillingers betydning for ledelsesteorier (Salamon & Sjørsløv under udgivelse).

Fænomenologien har lært os, at kroppen er i verden og interagerer med den, før bevidstheden begynder sin mere distancerede refleksion over krop og selv. Det er en vigtig filosofisk indsigt, som antropologien har taget til sig, hvad enten man udtrykkeligt definerer sig som fænomenologisk orienteret eller ej. At den

kan føre til vigtige forståelser, viser for eksempel Lotte Buch Segals arbejde med den rolle, moderskab kommer til at spille i palæstinensiske kvinders alt andet end ordinære liv med fravær af mænd og fædre (Buch 2010).

Jeg har lært meget af at læse mine kollegers brug af fænomenologiens indsigter. Men jeg er nødt til at sige, at jeg også har lært en del om denne filosofiske retning, der har inspireret antropologien så meget, ved at iagttage min hund. Uden at jeg skal svinge mig op på det niveau, Donna Haraway opererer på, når hun taler om arternes møde og „ledsagearter“ (*companion species*) (Haraway 2008), tøver jeg ikke med at afsløre, at det at se et dyr bevæge sig gennem rummet og placere sig her og der – mestendels når det gælder vores hund i forskellige sofaer – forekommer mig at være et udtalt, men tydeligt sprog. En kropslig vidensform, som har gjort mig opmærksom på, hvordan mine egne rumlige og tidslige og andre vaner, lad os bare sige ritualer, fungerer, og som dyret med sin begrænsede intelligens, men lille kompakt „tænkende“ krop, aflæser. Hvis man vil have en illustration i sit byliv af Gregory Batesons ideer om selvet eller sindet som konstitueret i relationer til omverdenen og ikke en beholder, der står over for noget, der er udenfor (Bateson 2005:316-17), vil det være en rigtig god idé at anskaffe sig en hund.

Under alle omstændigheder er mellemartslige relationer et af de områder, der kommer til at veje tungt i næste generations videnssøgning. Til det hører også den såkaldt posthumanistiske videre udforskning af mennesket som én blandt mange arter. I øvrigt med DNA'et som bare en lillebitte del af vores konstitution. Afgørende bevares, men i procentuelt undertal, som Haraway har understreget for os, for 90 procent af cellerne i vores menneskekroppe består af bakterier, svampe og forskellige mikroorganismer, der er en anden slags ledsagere i vores liv (Haraway 2008:3).

Jeg hilser den posthumanistiske tilgang velkommen med det tilhørende tab af et antropocentrisk forståelsesbillede. Men jeg håber nu, man kan finde et andet ord for det end posthumanistisk. Postantropocentrisk er også en tand for klumpet, så forhåbentlig finder nogen på noget mere elegant. Helst ikke for meget posthumanisme, for jeg håber samtidig inderligt, at den udforskning, begrebet dækker, ikke vil ske på bekostning af den humanisme, som de seneste 70 år har bestræbt sig på at efterleve med det menneskelige individs umistelige rettigheder i centrum.

Afslutning

Nu er det på tide at slutte, og det vil jeg gøre ved at hylde den genre, jeg nu forlader. Og som jeg ironisk nok måske har *hyldet* nok så meget, som jeg egentlig

har dyrket den selv i det, jeg har skrevet. Jeg har i hvert fald ikke udfyldt den i så stort omfang, som mange af mine flittigt publicerende kolleger.

Den genre, jeg hylder, er den reflekterede vidensform, den intellektuelle tænkning, den, der holder sig til videnskabens grundkriterier, hvis vi skal svinge os op, og det kan vi roligt gøre. For selv om antropologien ikke er en eksakt videnskab, hører den hjemme inden for den overordnede videnskabsgenre, og det har været et privilegium at lære inden for netop dén.

Så tak for det hele! Tak til institutionen for rammerne, kontoret og forskningsfriheden – jeg håber inderligt, de næste generationer af vidensarbejdere beholder den frihed. Tak til kolleger og studerende på alle niveauer for alt det, I har lært mig. Også når I ikke vidste, at I gjorde det.

Jeg er aldrig holdt op med at lære, og jeg satses på at fortsætte, men ikke nødvendigvis inden for genren. Eller branchen, som jeg godt kan lide at kalde det, fordi det driller den akademiske selvhøjtidelighed lidt. „Branche“ lyder, som om vi lige så godt kunne være brugtvognsforhandlere. Det er nemlig ikke det selvhøjtidelige, jeg har nydt mest, men nok alvoren, vigtigheden og nødvendigheden. Herunder sandhedsbestræbelserne, de etiske fordringer og ambitionerne om at udvide verden og vores evne til at omfatte det menneskelige og det sociale i al dets skræmmende og berusende mangfoldighed.

Nu fik jeg lige hurtigt sagt ordet feminisme før, og det skal med. Hvis nogen skulle finde på at tænke, at når jeg står her og hylder den genre, vi arbejder i, når vi befinder os inden for den videnskabelige institutions rammer, er det den pæne piges velopdragne måde at indordne sig under normerne på, mens der skal y-kromosomer til at være dristig, så det er drengene, der tænker de vilde tanker, mens pigerne holder sig til reglerne og i øvrigt sørger for det fornødne, fikser detaljerne, redigerer færdig, trøster, ordner, beroliger, organiserer diskret og tager opvasken, ja, så kunne jeg finde på at kaste tavlekridtet efter dem, hvis ellers her var noget. For arbejder og konkurrerer vi måske ikke alle i den akademiske verden, mænd som kvinder, „vilde“ drenge som „pæne“ piger – kategorier, jeg altså ikke anerkender – på de genrevilkår, der sættes af institutionens veletablerede tidsskrifter, prestigøse bogforlag og anerkendelse på internationale konferencer?

Hvem der søger at udvide rammerne og gøre det vilde, går da heldigvis også på tværs af køn. Der er i øvrigt ingen modsætning mellem at tænke vildt og at være bevidst om rammerne. At turde „svæve og alligevel være fast forankret“. At turde åbenheden og alligevel faktisk netop holde på formerne, som en god ven og kollega – af hunkøn tilfældigvis – har sagt det. Jeg vil ønske for jer, der nu skal føre denne herlige branche videre, at I kan gøre netop dét. Tak!

Noter

1. Politiken den 11. januar, Peter Wivel om Süddeutscher Zeitungs juletillæg den 24. december.
2. En fyldig diskussion af den ontologiske vending findes i *Tidsskriftet Antropologis* temanummer *Verden(er)*, nr. 67.
3. Review af *Truth in Motion. The Recursive Anthropology of Cuban Divination* (www.press.uChicago.edu).
4. Portræt i Politiken, 28. december 2018.

Litteratur

- Barth, Fredrik
2002 An Anthropology of Knowledge. *Current Anthropology* 43(1):1-18. DOI: 10.1086/324131 <http://dx.doi.org/10.1086/324131>.
- Bateson, Gregory
2005 [1972] *Mentale systemers økologi*. København: Akademisk Forlag.
- Bille, Mikkel & T. Flohr Sørensen
2019 *Materialitet en indføring i kultur, identitet og teknologi*. København: Samfundslitteratur.
- Bruun, Maja Hojer
2012 *Social Life and Moral Economies in Danish Cooperative Housing. Community, Property and Value*. Ph.d.-afhandling. København: Københavns Universitet, Institut for Antropologi.
- Buch, Lotte
2010 *Uncanny Affect. The Ordinary, Relations and Enduring Absence in Families of Detainees in the Occupied Palestinian Territory*. Ph.d.-afhandling. København: Københavns Universitet, Institut for Antropologi.
- Butler, Judith
2007 *Bodies that Matter*. In: M. Lock & J. Farquhar (eds): *Beyond the Body Proper. Reading the Anthropology of Material Life*. Pp. 164-75. Durham & London: Duke University Press.
- Conquergood, Dwight
2002 *Performance Studies. Interventions and Radical Research*. *The Drama Review* 46(2):145-56.
- Connolly, William E.
2010 *Materialities of Experience*. In: D. Coole & S. Frost (eds): *New Materialisms. Ontology, Agency, and Politics*. Pp. 178-200. Durham & London: Duke University Press.
- Csordas, Thomas
1990 *Embodiment as a Paradigm for Anthropology*. *Ethos* 18(1):5-47.
- Damsholt, Tine, Camilla Mordhorst & Dorthe G. Simonsen (red.)
2009 *Materialiseringer. Nye perspektiver på materialitet og kulturanalyse*. Gylding: Aarhus Universitetsforlag.

- Durkheim, Emile
1964 [1915] *The Elementary Forms of the Religious Life*. London: George Allen & Unwin Ltd.
- Evans-Pritchard, Edward Evan
1937 *Witchcraft, Oracles and Magic among the Azande*. Oxford: Clarendon Press.
- Fock, Niels
1963 *Waiwai. Religion and Society of an Amazonian Tribe*. Nationalmuseets Skrifter, Etnografisk Række VIII. København: Nationalmuseet.
- Geertz, Clifford
1973 *The Interpretation of Cultures*. New York: Fontana Press.
- Goffman, Erving
1974 *Frame Analysis. An Essay on the Organisation of Experience*. New York: Harper & Row.
- Goldman, Marcio
2007 *How to Learn in an Afro-Brazilian Spirit Possession Religion. Ontology and Multiplicity in Candomblé*. In: R. Sarró & D. Berliner (eds): *Learning Religion. Anthropological Approaches*. Pp. 103-19. Oxford: Berghahn Books.
- Haraway, Donna
2008 *When Species Meet*. Minneapolis: The University of Minnesota Press.
- Hastrup, Kirsten
1994 *Anthropological Knowledge Incorporated. I*: K. Hastrup & P. Hervik (eds): *Social Experience and Anthropological Knowledge*. Pp. 224-38. London & New York: Routledge.
1995 *A Passage to Anthropology. Between Experience and Theory*. London & New York: Routledge.
- Holbraad, Martin
2012 *Truth in Motion. The Recursive Anthropology of Cuban Divination*. Chicago: University of Chicago Press.
- Jensen, Tina Gudrun
2002 *In Between Contradictions. A White Invention of an African Tradition in Southeast Brazil*. Ph.d.-afhandling. København: Københavns Universitet, Institut for Antropologi.
- Kapferer, Bruce
1986 *Performance and the Structuring of Meaning and Experience*. In: V.W. Turner & E.M. Bruner (eds): *The Anthropology of Experience*. Pp. 188-206. Urbana & Chicago: University of Illinois Press.
- Kristensen, Regnar
2011 *Postponing Death. Saints and Security in Mexico City*. Ph.d.-afhandling. København: Københavns Universitet, Institut for Antropologi.
- Kristeva, Julia
1996 [1974] *Revolution in Poetic Language*. In: T. Moi (ed.): *The Kristeva Reader*. Pp. 89-136. Oxford: Blackwell.
- Krøijer, Stine
2011 *Figurations of the Future. Forms and Temporality of Left Radical Politics in Northern Europe*. Ph.d.-afhandling. København: Københavns Universitet, Institut for Antropologi.

- Kolling, Marie
2016 New Homes, New Lives. Slum Upgrading, Consumption Dreams and Debt in Brazil. Ph.d.-afhandling. København: Københavns Universitet, Institut for Antropologi.
- Lakoff, George & Mark Johnson
1980 Metaphors We Live By. Chicago: University of Chicago Press.
- Latour, Bruno
2008 [2005] En ny sociologi for et nyt samfund. Introduktion til aktør-netværk-teori. København: Akademisk Forlag.
- Lazoroska, Daniela
2017 Eating the Favela. The Taste for the Good Life in Contemporary Brazil. Ph.d.-afhandling. København: Københavns Universitet, Institut for Antropologi.
- Miller, Daniel
2010 Stuff. Cambridge: Polity Press.
- Olwig, Karen Fog
1993 Global Culture, Island Identity. Continuity and Change in the Afro-Caribbean Community of Nevis. Philadelphia: Harwood Academic Publishers.
- Pedersen, Christina V., Astrid Grue, Margit A. Petersen, Mikkel Bunkenborg, Dorthe N. Sørensen & Hanne Veber (red.): Verdn(er). Tidsskriftet Antropologi 67. København: Tidsskriftet Antropologi.
- Ravnbøll, Camilla Ida
2018 Bottle Hunters. An Ethnography of Law and Life Among Homeless Roma in Copenhagen. Ph.d.-afhandling. København: Københavns Universitet, Institut for Antropologi.
- Risør, Helene
2010 Violent Closure and New Openings. Civil Insecurity, Citizens and State in El Alto, Bolivia. Ph.d.-afhandling. København: Københavns Universitet, Institut for Antropologi.
- Salamon, Karen & Inger Sjørslev
2019 [under udgivelse] Trickstersensitivitet. Ledelse i erkendelse af uforudsigeligheder og foranderlighed.
- Schieffelin, Edward
1998 Problematizing Performance. In: F. Hughes-Freeland (ed.): Ritual, Performance, Media. Pp. 194-207. Asa Monographs 35. London: Routledge.
- Segal, Lotte Buch
2010 Uncanny Affect. The Ordinary, Relations and Enduring Absence in Families of Detainees in the Occupied Palestinian Territory. Ph.d.-afhandling. København: Københavns Universitet, Institut for Antropologi.
- Sjørslev, Inger
1995 Gudernes rum. En beretning om ritualer og tro i Brasilien. København: Gyldendal.
1997 Fremtrædelsesformer. Åndebesættelsen som mimesis og performance. Tidsskriftet Antropologi 35-36:229-42.
1998 Form is Primary. A Conversation with Niels Fock. FOLK, Journal of the Danish Ethnographic Society 40:23-56.

- 2002 Der Erfahrung eine Form geben. Reflexionen über Besessene und Schriftsteller.
In: P. Braun & M. Weinberg (eds): Ethno/Graphie Reiseformen des Wissens. Pp.
65-83. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- 2013 Ting i nære og fjerne verdener. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- 2015 Sandhed & genre. Videnskabsteori i antropologi og kulturanalyse. København:
Forlaget Samfundslitteratur.
- Sjørølev, Inger, Lotte Buch Segal, Jørgen Skrubeltrang, Mette My Madsen & Perle Møhl
2017 Genrens elastiske spændvidde. Tidsskriftet Antropologi 76:3-11.
- Turner, Victor
1982 From Ritual to Theatre. The Human Seriousness of Play. New York: PAJ
Publications.
- Vacher, Mark
2009 Fra sommerhus til helårsbolig. Tidsskriftet Antropologi 59-60:93-114.
- Winther, Ida Wenzel
2006 Hjemlighed. Kulturfænomenologiske studier. København: Danmarks Pædagogiske
Universitets Forlag.
- Winnicott, Donald Woods
1960 The Theory of the Parent-Infant Relationship. The International Journal of
Psychoanalysis 41:585-95.

ANMELDELSER

KLAUS HØYER: Hvem skal bruge sundhedsdata – og til hvad? København: Informations Forlag 2019. 88 sider. ISBN 978-87-7514-5799. Pris: 50 kr.

Alt, hvad vi foretager os, fra vi står op, til vi går i seng, er gennemsyret af data. Sociale medier, handel online eller indkøb i supermarkedet efterlader dataspor, som potentielt kan sige noget om vores adfærd og dermed vores sundhed. Sammen med de offentligt indsamlede sundhedsdata i Danmark om indlæggelser, medicinering etc. befinder vi os altså i en sundhedsdataeksplosion. Sådan sætter Klaus Høyer scenen i indledningen til sin debatbog, der i saglig essaystil reflekterer over muligheder og begrænsninger ved sundhedsdata. For hvad er sundhedsdata egentlig, hvad kan de, og hvad kan de ikke?

„Data skaber særlige måder at vide noget på“, skriver Høyer, og dette argument danner en implicit rød tråd igennem bogen, hvor kritiske spørgsmål til, hvilken form for viden data skaber, formidles med stor indsigt i et letforståeligt sprog. Som når statistiske sammenhænge mistolkes på det ukontrollerede datamarked som resultater og årsagssammenhænge på linje med medicinsk evidens, og populationsdata dermed oversættes direkte til individniveau. Eller når data opfattes som noget stabilt og upåvirkeligt, selvom registrering af data er en subjektiv proces; eksempelvis når den praktiserende læge, der presses til at udskrive antibiotika af en insisterende patient, der derfor registreres under „lungebetændelse“, selvom vedkommende reelt er ramt af en forkølelsesvirus. Høyer påpeger derfor, at data kræver metodiske kompetencer, hvis man i analyserne skal kunne forholde sig til datas validitet. Her kritiseres det også, når data bruges som styringsredskab og i politiske visioner, hvor der ikke levnes plads til viden fra det behandlende sundhedsvæsens hverdagspraksisser.

Hvem skal bruge sundhedsdata – og til hvad? er den 14. bog i Informations Forlags debatbogsække „Moderne Ideer“, hvor pennen går på skift blandt eksperter, der giver deres perspektiver på nogle af tidens største udfordringer. I bogens forord, der følges af fire kapitler, rides linjerne op, mellem hvad Høyer kalder „databegeistrede“ og „dataskeptikere“. De databegeistrede er optimistiske i deres syn på, hvad fremtidens sundhedsdata kan bidrage med af bedre og mere præcise behandlinger. Dataskeptikerne, derimod, fokuserer på individets rettigheder og på de mange faldgruber og risici for misbrug af data, som det relativt uregulerede private sundhedsdatamarked indeholder. Høyer argumenterer her for, at disse to lejre har så svært ved mødes om uenighederne, fordi „det datadrevne sundheds-

væsen har elementer af et trossystem“. Her løfter bogen sig fra at give et (dog efterspurgt og kompetent!) overblik til at fremføre et argument om, at perspektivet på data som trossystem fremviser antagelser om, at vi ikke behøver at vide, om vi kan stole på kilderne til viden, og samtidig, at det kan skabe et sprog for det, som kan være svært at tale om. Høyer argumenterer her med empiriske eksempler og i et letlæst sprog. Blandt andet giver han eksempler på, at data som trossystem indebærer, at vi måske godt ved, at skridtmåleren i telefonen ikke nødvendigvis måler rigtigt, men det giver os noget at forholde os til og op imod. Her er det nok, at vi *tror* på data. Derudover kan det være nemmere at tale om intime og personlige aspekter af ens private liv, når der er et gennemsnitstal at holde sig op imod. Følelsen af nedtrykthed, argumenterer Høyer, er nemmere at tale om, hvis patienten med en app kan fremvise grafer og tabeller over sit humør og bruge dette som udgangspunkt for en samtale med den praktiserende læge. Heri ligger samtidig en fare for, at data mistolkes eller overfortolkes af begge parter.

Når mennesker tror stærkt på betydningen af bestemte data, giver det data politisk magt og legitimitet, skriver Høyer. Det er i denne del af bogen, at det antropologiske potentiale står stærkest og nærmest kalder på studier af sundhedsdatas vidensformer, legitimitet og evidens i en kulturel kontekst. Heri ses også potentialet i data som antropologisk objekt på et mere generelt plan.

I bogens form ligger en forventning om forslag til løsninger, og denne del løser Høyer ved at give alternativer til, hvordan sundhedsdata kan og bør bruges. Særligt værd at nævne er Høyers konkrete forslag om at skelne mellem data-genererende algoritmer som beslutningsudløsende og idégivende. Dette, mener Høyer, vil stille langt højere krav til det videnskabelige belæg for brug af data i sundhedsvæsenet. Her anes en pragmatisk løsningsorienteret tilgang til et af sundhedsvæsenets største udfordringer, som bygger på Høyers forskning og ekspertise inden for området. Måske debatformen kan inspirere den klassiske akademiske tekst til også at turde blande sig og konkretisere løsningsforslag. Høyer viser i hvert fald tydeligt, at hvis ikke forskere tager denne rolle på sig, venter et hav af ikke-datakyndige, ikke metodisk kompetente private aktører.

Bogen er vellykket som indgang til det brogede felt om sundhedsdata og bør være obligatorisk læsning for enhver forsker, der bevæger sig ind på dette felt. Dette skyldes ikke mindst Høyers overblik og sikre argumenter, der er forankret i hans mangeårige forskning i data og teknologi på sundhedsområdet. Selvom debatbogsformen ikke er en klassisk akademisk tekst, fungerer litteraturlisten som en slags state-of-the-art om sundhedsdataforskning, og selve bogen kan også bruges som reference i projekter, hvor der ønskes et overblik over feltets udvikling og forskellige interesser i en dansk kontekst.

Alexandra Ryborg Jønsson
Cand.scient.anth., ph.d., postdoc
Institut for Folkesundhedsvidenskab, Københavns Universitet

John Brodersen
Praktiserende læge og professor
Institut for Folkesundhedsvidenskab, Københavns Universitet

STINE KRØIJER: Figurations of the Future. Forms and Temporalities of Left Radical Politics in Northern Europe. New York: Berghahn Books 2015. 254 sider. ISBN 978-1-78238-736-7. Pris: 210 kr.

Hvordan ændrer man verden, når man ikke har hverken plan eller konkrete målsætninger? Det er et spørgsmål, som denne bog meget fint besvarer. Krøijers ambition er at vise, hvordan venstreradikale aktivister gennem forskellige kropslige teknikker og performative sociale aktiviteter momentvis skaber sociale virkeligheder, der fungerer som alternativer til den kapitalistiske omverden.

I bogen følger man Krøijers deltagelse i aktivisternes liv, hvori hun er positioneret som medaktivist i det venstreradikale miljø, primært i København, men også internationalt. Gennem detaljerede etnografiske beskrivelser får man som læser et indblik i forskellige aktivisters hverdagsliv, herunder situationer, hvor de er ude at *skralde* – samle mad i en container bag et supermarked, forbereder fællesspisning, holder møder eller gør sig overvejelser omkring børneopdragelse og verdens politiske tilstand. Man kommer også med til mere spektakulære begivenheder såsom store protestmobiliseringer med tusindvis af deltagere, klovne, hjemmebyggede *warriorbikes* og enorme papmachéfigurer samt konfrontationer med politiet fulde af tåregas, taktiske formationer og knipler og også en dansende og larmende gadefest i København.

Gennem bogen lærer læseren, hvordan hverdagshandlinger tilskrives en afgørende betydning i det venstreradikale aktivistmiljø. Den måde, man klæder sig på, hvordan man skaffer sin mad og sine ting, hvad man spiser, hvordan man udfører beslutningsprocesser og i øvrigt omgås hinanden, bliver alt sammen forstået som vigtige politiske aktiviteter. For kun ved at man udfører disse handlinger på bestemte måder, kan en ikke-kapitalistisk, alternativ verden opnås. Her bygger Krøijers analyse blandt andet på Marianne Maeckelberghs (2009) begreb præfiguration, som betyder at arbejde for at opnå en bestemt fremtid ved at udleve den i nutiden. For eksempel kan man altså arbejde for at opnå en ikke-kapitalistisk social verden ved at leve sit liv efter ikke-kapitalistiske principper. Men Krøijers argument rækker ud over, hvad der rummes i præfigurationsbegrebet. I stedet fremfører hun en mere radikalt alineær forståelse af forholdet mellem tid og handling. Krøijer viser, at

de venstreradikale aktivister forstår tid som en diskontinuerlig og uforudsigelig størrelse. Det vil sige, at fremtiden ikke ligger for enden af en række på hinanden følgende handlinger (der er ikke noget „præ“). Den alternative verden, som de venstreradikale ønsker, manifesterer sig derimod i punkter. Det sker for eksempel, *når* det lykkes at tage mødebeslutninger gennem konsensus; *når* det lykkes udelukkende at leve af mad, man skralder eller selv gror; *når* det lykkes at leve uden for det kapitalistiske forsyningsnet. På baggrund af aktivisters forståelse af fremtiden som noget radikalt uforudsigeligt og alineært fremfører Krøijer et analytisk begreb om fremtiden som momentvise *figurationer*.

Igennem hele bogen bliver aktivisters egne forklaringer brugt som udgangspunkt for at danne en teori om tidsontologier. Med forankring i aktivisters forklaringer om deres liv som markeret af skiftende perioder med henholdsvis aktivitet og optimisme eller passivitet og modløshed formulerer Krøijer en teori om tid som enten „død“ eller „aktiv“. Ved hjælp af en række konkrete eksempler på måder at opføre sig på bliver læseren ført gennem dette argument. Når aktivisterne er mobiliserede og „aktive“ (for eksempel når de skralder, spiser vegansk, opfører sig efter konsensusprincippet eller konfronterer kapitalismen gennem protester), lever de en anden verden, som på den måde findes. I perioder, hvor de er deprimerede, inaktive eller opgivende, er denne anden verden tabt, den eksisterer ikke. Fremtiden – og dermed tid mere generelt – kan således forstås, ikke som lineært fortløbende, men som momentvise sammentrækninger, der enten er „aktive“ og findes, eller er „døde“ og ikke findes. Dette markerer en ontologisk forskel fra lineær tid, hvor handlinger bliver forstået som akkumulerende i forhold til fremtidige mål. Dette argument bliver særligt tydeligt i bogens fokus på mobiliseringen af store protestbegivenheder.

Bogens etnografiske beskrivelser zoomer særligt detaljeret ind på planlægning og afholdelse af massemobiliseringer omkring datoer (eksempelvis for politiske topmøder), hvor aktivisterne skal mobilisere sig i protestbegivenheder. Her bliver læseren ført gennem talrige møder og forberedelser i planlægningsperioden. Det er overraskende at se, hvordan planlægningen af sådanne protester reelt sker uden nogen plan eller egentlig proces (også når der er 100.000 deltagere!). Det viser sig, at der ikke er nogen konkrete fastlagte mål at arbejde hen imod. Selv efter talrige møder og forberedelser ender det med, at alle bare må gøre, som de har lyst til på dagen, hvor protesten afholdes. Lige så overraskende er det, at aktionerne alligevel „holder sammen“, når de endelig udføres, og ikke „opløses“ som følge af manglende overordnet strategi eller forskellige personers og gruppers individuelle initiativer. Læseren opdager i løbet af bogen, at protesterne findes som en affektiv synkronisering – en kropslig og mental samhørighedsfølelse – hvorigennem underelementerne (eksempelvis personer og undergrupperinger) kommer til at udgøre og føles som én samlet koreografi. I levende beskrivelser

af protestaktionerne udfoldes det, hvordan den affektive synkronisering blandt andet opstår gennem antallet af demonstranter, stemningen på dagen og den form for konfrontation, der udvikler sig under protesten, såsom fysiske konfrontationer med politiet, men også med hegn, tåregas eller bylandskaber. Beskrivelserne af disse protestaktioner udgør særligt illustrative eksempler på, hvordan en alternativ socialitet (fremtiden), som er ubestemt, alligevel kan figureres momentvis og opleves kollektivt.

Bogens store styrke ligger i dens empirinærhed og i det, at der i fremførelsen af det analytiske argument tages udgangspunkt i emiske beskrivelser. Det ses også tydeligt i brugen af den emiske begrebsliggørelse af den måde, aktiviteter bliver udført på. Disse måder kan nemlig enten være „god stil“ eller „dårlig stil“ – for eksempel er det „god mødestil“, når det lykkes at tage beslutninger, der er kollektive og konsensusorienterede. Med begrebet „god stil“ går Krøjer i dialog med Birminghamskolens grundlæggende arbejde omkring stil og subkulturer, hvori man har påpeget, at subkulturel stil fungerer som en aktiv afstandtagen fra det etablerede. Men i stedet for at forstå subkulturel stil som noget, der kun er et udtryk for modstand, viser Krøjer, hvordan stil kan forstås som en æstetisk, effektfyldt form. Formernes effekt er i dette tilfælde fremkomsten af en alternativ verden (et alternativ til kapitalismen) gennem opnåelsen af „god stil“ i det, man foretager sig. Gennem indblikket i aktivisters hverdagsliv og protestmobiliseringer viser bogen, hvordan formen er noget, aktivisterne aktivt *gør* med udgangspunkt i kroppen. Formen kan derfor forstås som en legemliggørelse af en anden verden, hvor fremtiden gennem kropslige teknikker og performative sociale aktiviteter figureres.

Figurations of the Future opstiller et kompliceret og radikalt argument om forholdet mellem (frem)tid og handling, men alle bogens pointer fremføres på en enkel og overskuelig måde ved hjælp af bogens velskrevne, spændende og særdeles illustrative empiri. Fordi argumentet drives frem gennem empirien og ikke gennem indviklede teoretiske udredninger, er bogen velegnet som en introduktion til et abstrakt emne som tid og udgør samtidig et substantielt og yderst relevant bidrag til tid som teoretisk felt.

Mette My Madsen

Ph.d. i antropologi fra København Universitet

Tilknyttet forskningscenter SODAS og DTU

Litteratur

Maeckelbergh, Marianne

2009 *The Will of the Many. How Alterglobalization Movement is Changing the Face of Democracy.* London: Pluto Press.

CHERYL MATTINGLY, RASMUS DYRING, MARIA LOUW & THOMAS SCHWARZ WENTZER (eds): *Moral Engines. Exploring the Ethical Drives in Human Life*. New York & Oxford: Berghahn Books 2017. 266 sider. ISBN 978-1-78533-693-5. Pris: 965 kr.

Moral Engines. Exploring the Ethical Drives in Human Life er resultatet af en stadigt voksende antropologisk interesse for spørgsmålet om moral og etik i menneskers sociale liv. Bogen indeholder bidrag fra nogle af de mest centrale forfattere inden for moralsk antropologi og udspringer af de debatter og det arbejde, som er foregået på Aarhus Universitet siden grundlæggelsen af det interdisciplinære netværk Sundhed, Menneske og Kultur i 1990. Netværkets formål har været at sammenholde en filosofisk forståelse af begreber som for eksempel „helbred“ og „lidelse“ med en interesse for, hvordan disse begreber udleveres mellem mennesker. *Moral Engines* er således en sammensætning af både antropologiske og filosofiske bidrag. Centralt for bogen er spørgsmålet om, hvad der faktisk får folk til at leve etisk. Dette er ifølge forfatterne ikke tidligere eksplicit blevet udforsket, selv om antropologien over de seneste to årtier i stigende grad har interesseret sig for etik. Således kommer begrebet *moral engines* (moralske motorer) til at fungere som en analogi for det, der driver et etisk liv i bredeste forstand. Et af bogens mest originale bidrag er den måde, hvorpå den eksplicit sammenstiller antropologiske og filosofiske tilgange i det, forfatterne kalder „grænselandet“ mellem de to discipliner. Ved alle at arbejde med begrebet „moral engines“ giver bogens bidragsydere deres bud på, hvad de hver især ser som det centrale for, hvordan og hvorfor mennesker opfatter nogle oplevelser og livssammenhænge som mere etiske end andre.

Første del af bogen fokuserer på moralsk erfaring hos det enkelte individ. To centrale aspekter går igen i kapitlerne i denne del: narrativitet og individets kastethed (i heideggersk forstand). I sit bidrag foreslår Mattingly „det narrative selv“ som en mediering mellem moral som socialt determineret og moral som den etiske respons fra den enkelte, hvor sidstnævnte er karakteristisk for fænomenologiske teorier om etik. Vi finder et lignende syn på etik i Throops og Louws bidrag til bogen. Hos begge bruges desuden et andet centralt begreb, som går igen i stort set alle teorier om etik, nemlig de „valg“, som individet træffer. Dog beskæftiger disse forfattere sig med, hvordan de valg, som *ikke* blev taget, forbliver hos individet som henholdsvis fortrydelse (Throop) og hjemløs (Louw). Endnu et etnografisk bidrag får vi fra Meinert, for hvem „hverdagens etik“ står som det centrale og i modsætning til mere spektakulære eller rituelle former for etisk eller moralsk udlevelse blandt mennesker. I tråd med bogens overordnede formål afsluttes første del med Dyrings mere eksplicit filosofiske begrebsliggørelse af, hvordan det etiske liv er tæt knyttet sammen med begreberne „mulighed“ og

„respons“. Heraf fremgår det, hvor central en rolle fænomenologien spiller for både antropologiske og filosofiske begrebsliggørelser af etisk liv.

Hvor første del af bogen tager udgangspunkt i individet og dets kastethed, fokuserer anden del i langt højere grad på de sociale omgivelser, hvori etik udspilles. Denne del vil således synes mere velkendt for antropologiske læsere, som ikke har beskæftiget sig meget med den fænomenologiske tradition og dens påvirkning på nyere antropologiske teorier. Uden at henfalde til komplet social determinisme står denne del dog i kontrast til de andre to i den forstand, at de tre forfattere, vi finder her, alle tager det sociale som givet og individet som sekundært. Lambek argumenterer for, at etik er en immanent del af menneskelig praksis. Robbins forsøger at finde moralsk liv i kulturelle værdier, der findes hos eksemplariske individer, som folk forsøger at efterligne. Og endelig viser Laidlaw, hvad der har været de centrale emner inden for moralsk antropologi over de senere år.

I tredje del skrues der op for filosofien. Her vil den antropologiske læser finde den klareste fremstilling af de fænomenologiske begreber, som ofte anvendes i moralsk antropologi. Her lægges der ud med Zigons antropologiske begrebsapparat, som er stærkt præget af både Heidegger og Deleuze. De sidste to kapitler i bogen udforsker eksplicit fænomenologiens fokus på „respons“ som centralt for etisk praksis. Wentzer viser ved hjælp af filosofiske begreber, hvad der ligger bag denne respons, og bogen afsluttes herefter med Raffouls forsigtige gennemgang af menneskets „etiske ontologi“, sådan som den er blevet forstået inden for den filosofiske litteratur. Disse kapitler står som en klar gennemgang af de begreber, der ofte kan fremstå en smule udefinerede i den antropologiske litteratur.

Denne bog er et stærkt bidrag til moralsk antropologi. Mest interessant er den måde, hvorpå antropologien og filosofien eksplicit bliver sat i spil. Dog skal dette sammenspil ses som et indledende skridt: I bogen tages de filosofiske begreber primært fra den fænomenologiske tradition. Hvor moralsk antropologi i dens tidlige år næsten kunne sammenstilles med Foucaults etiske subjekt, har der siden været mange forsøg på løsrivelse fra denne forståelse. Her har fænomenologien spillet en central rolle. Hvor en foucauldiansk analyse ofte synes at vægte de sociale- og magtmæssige strukturer som determinerende for etisk liv, tager fænomenologiske analyser udgangspunkt i individets livserfaring hellere end de sociale forhold. Hermed gives aktører fremfor strukturer forrang i analysen af handling. Selvom bogens overordnede spørgsmål om, hvad det er, der driver etisk liv, ikke bliver besvaret én gang for alle, finder vi i kapitlerne nogle meget gode bud, som kan være med til åbne op for endnu mere forskning inden for området.

Jan Jensen

Ph.d.-studerende

Department of Social Anthropology, University of Cambridge

EVA GULLØV, GRITT B. NIELSEN & IDA WENTZEL WINTHER (red.): Pædagogisk antropologi. Tilgange og begreber. København: Hans Reitzels Forlag 2017. 322 sider. ISBN 9788741263236. Pris: 370 kr.

Hverdagen er for de fleste af os fyldt med gentagelser og rutiner, som er så selvfølgelig for os, at de næsten bliver usynlige. Vi spiser den samme morgenmad. I fællesskab eller alene. Interagerer med teknologier som smartphones og iPads uden at tænke videre over det. Går i skole eller på job, snakker med nogen og ikke med andre. I antologien *Pædagogisk antropologi. Tilgange og begreber* zoomer en række af Danmarks mest etablerede pædagogisk antropologiske forskere ind på det hverdagslige og selvfølgelig og på, hvordan den pædagogiske antropologi med sine mangedannede og komplekse empiriske og teoretiske tilgange har øje for dét, der ofte er umærkeligt og usynligt og derfor kan skabe nye indsigter og indblik i kulturer og samfund.

Gennem 17 kapitler med forskellige forfattere søger antologien at kortlægge, hvad en pædagogisk antropologi er, og hvilke retninger og opmærksomheder den er rundet af. Bogen henvender sig til studerende på universitetsniveau og på de pædagogiske professionsuddannelser, og kapitlerne fremstiller derfor ikke nødvendigvis nye indsigter, men forsøger at formidle feltets eksisterende viden til studerende. I indledningen pointeres det, at den pædagogiske antropologi deler mange teoretiske inspirationer med antropologien og pædagogikken, og flere af kapitlerne har steder form af deciderede teorigennemgange af klassikere som Foucault, Goffman, Ingold og Elias (særligt kapitel 3, 5 og 13). Men, fremhæves det, den pædagogiske antropologi har ikke teori som centrum. Det er snarere sådan, at empirien vægtes højere; det centrale er at tilegne sig viden om andre menneskers liv igennem samtaler, interviews og deltagerobservation. Teori har ikke en autoritativ gyldighed og står ikke uden for verden. Den pædagogiske antropologiske empiriske blikke giver forskellige bud på, hvorfor folk handler og opfatter andre, som de gør, i en given social og kulturel kontekst og med et særligt blik for institutionelle liv og hverdagsliv.

Netop det at zoome ind og stille skarpt på det hverdagslige, alt det, der umiddelbart næsten kan virke trivielt, synes jeg, står som et af antologiens stærkeste bidrag. Det lykkes særligt godt i tre kapitler. I bogens første kapitel beskriver Winther med litterært overskud forskellige veje ind i studier af hverdagsliv og viser, hvordan man kan dyrke detaljer uden at fortabe sig og miste retning. Det gør hun blandt andet med reference til Bech-Jørgensens undersøgelse af unge arbejdsløse kvinders hverdagsliv: Hvorfor kan de ikke tage sig sammen til noget? Hvad gør de, når det ser ud, som om de ingenting gør? I Andersons kapitel om socialitet og sociabilitet får vi blik for vores egne selvfølgelig og tavse omgangsformer, når der blandt andet stilles skarpt på, hvordan den umærkeligt implicite og underspillede autoritet og rangorden, der florerer på mange danske arbejdspladser, kan være svær at gennemskue og ligefrem utryk for udlændinge. Og endelig får læseren også et helt konkret blik på, hvordan hverdagsteknologier kan have utilsigtede effekter, når Hasse i bogens sidste kapitel fokuserer blikket på iPads i skolen, et umiddelbart „uskyldigt redskab til læring“, som hun formulerer det. Men som hendes studier viser, risikerer iPads i skolen ikke desto mindre at geninstallere en ellers for længst bortkastet

behavioristisk pædagogik, hvor eleverne belønnes med spilletid på iPad'en, hvis de sidder stille.

Bogens kapitler er samlet i fem overordnede dele, som peger på en række fælles perspektiver og begreber, der fremhæves som kendetegnende for den pædagogiske antropologi. Den første del omhandler rutiner og normer og diskuterer, hvordan hverdagslivets selvfølgeligheder forhandles i og uden for det institutionelle liv. Kapitlerne fokuserer på kropslige og sanselige aspekter ved væren i verden og på sociale forpligtelser i formaliserede institutioner. Særligt Gulløvs kapitel om institutioner og formaliserede fællesskaber står knivskarpt for mig. Det gør det, fordi det er et solidt og velskrevet kapitel, der tager sin læser og målgruppe seriøst og bidrager med grundige indføringer i teoretiske komplekse sammenhænge.

Del to handler om fællesskab og grænser, og kapitlerne undersøger på forskellige måder henholdsvis in-/eksklusion, forskellighed og ulighed, kategoriseringer og identitet i grænserne for og mellem fællesskaber. En gennemgående pointe og et fælles teoretisk ståsted er, at identitet ikke er statisk og medfødt, men noget, der skabes og ændres i omgang med andre mennesker og omverdenen. Særligt Gilliams kapitel, der netop redegør for, hvordan identitet kan anskues som en performativ og kontinuerlig tilblivelsesproces forbundet til kulturelle kategorier, som gensidigt påvirker hinanden, står stærkt. Gilliam formår meget elegant og enkelt at forklare noget, der, når man virkelig tænker over det, er uhyre komplekst. Og hun gør det med udgangspunkt i eksempler fra danske pædagogiske kontekster, der gør det genkendeligt for studerende med interesse for det pædagogiske felt.

Del tre tematiserer ord og magtbegreber. Kapitlerne viser på forskellige måder, hvordan et fokus på sproglige udvekslinger kan bidrage med et blik for, hvordan sprogsocialisering er ladet med værdiudvekslinger og sker i forskellige kontekster. Wrights kapitel om, hvordan policyprocesser bidrager til at forme personer og transformere samfund, træder særligt skarpt frem i denne del, blandt andet fordi det bliver tydeligt, hvordan antropologien kan stille andre spørgsmål end politologien og rette fokus mod policy som proces frem for som et objekt, der eksisterer i et vakuum.

Del fire handler om bevægelse og forankring, og kapitlerne zoomer ind på steder og rum som andet og mere end baggrundspatchworks for menneskelig handlen, men tværtimod som noget, der i sig selv påvirker og præger mennesker på forskellige måder. Olesens kapitel stikker særligt ud som et flot eksempel på, hvordan noget meget komplekst kan forklares med hverdagsgenkendelige billeder. Det sker, når han forklarer tilblivelser i relationer mellem forskellige aktører i et ANT-perspektiv igennem et eksempel om en eliteløber, som viser, hvordan præstationen ikke kun afhænger af atletens talent, men af hele netværket omkring præstationen: terræn, publikum og løber.

Endelig fokuserer del fem på ting og teknologi. Kapitlerne her undersøger på forskellig vis forholdet mellem materialitet, teknologier og mennesker. De diskuterer, hvordan mennesker henholdsvis forbindes og ikke forbindes gennem materialitet. Hasses meget konkrete og fine beskrivelser af hverdagsteknologier er allerede fremhævet, og derudover står også Krause-Jensens gennemgang af styringsteknologier stærkt. Krause-Jensen evner at vise, hvordan styringsteknologier som begreb kan hjælpe os med at på øje på ellers „tildækkede magtformer“, og samtidig kan gøre opmærksom på, hvordan subjekterne kan blive væk i et for entydigt fokus på styringsteknologier.

Pædagogisk antropologi. Tilgange og begreber er en vigtig bog med mange stærke og grundige kapitler, der hver især står skarpt i egen ret. Jeg vil derfor klart anbefale den til studerende og har selv haft stor gavn af at bruge den i undervisning og vejledning. Men det er også en bog, der vil meget, og efter at have læst alle kapitlerne i sammenhæng er jeg lidt i tvivl om, hvad det er præcis, der kendetegner og forener pædagogisk antropologi og adskiller det fra faget antropologi. Bogen indleder med at pointere, at der ikke findes en særlig teori eller metode, der samler den pædagogiske antropologi, men at den netop er kendetegnet ved at være eklektisk og kontekstsensitiv over for forskellige empiriske felter. De fem dele, bogen er inddelt i, læser jeg som forsøg på fælles spor, og de fremstår relevante og velvalgte. Alligevel, når bogen har den titel den har, kommer jeg til at savne et mere tydeligt samspil imellem delene samt flere anslag til at tænke fælles på tværs.

Anne Mia Steno
Cand.scient.anth., ph.d., lektor
Københavns Professionshøjskole

REDAKTIONEN HAR MODTAGET

DANNESKIOLD-SAMSØE, SOFIE, YVONNE MØRCK & BO WAGNER SØRENSEN: *Æresrelateret social kontrol*. København: Akademisk Forlag 2019. 314 sider. ISBN 978-87-5005-348-4. Pris: 299,95 kr.

DAVIDSEN, JACOB & MALENE KJÆR (eds): *Videoanalyse af social interaktion*. København: Samfundslitteratur 2018. 338 sider. ISBN 978-87-5932-746-3. Pris: 319 kr.

MALLARD, GRÉGOIRE: *Gift Exchange. The Transnational History of a Political Idea*. Cambridge: Cambridge University Press 2019. 294 sider. ISBN 978-11-0845-348-6. Pris: 250 kr.

PILKEY, BRENT, RACHAEL M. SCICLUNA, BEN CAMPKIN & BARBARA PENNER (eds): *Sexuality and Gender at Home. Experience, Politics, Transgression*. London: Bloomsbury Anthropology 2018. 280 sider. ISBN 978-13-5009-178-8. Pris: 250 kr.

RASBORG, KLAUS: *Ulrich Beck – en kritisk indføring i teorien om verdensrisiko-samfundet*. København: Hans Reitzels Forlag 2019. 300 sider. ISBN 978-87-4126-328-1. Pris: 289 kr.

RICHARDS, PAUL & PERRI 6: *Mary Douglas: Understanding Social Thought and Conflict*. New York & Oxford: Berghahn Books 2017. 241 sider. ISBN 978-17-8533-561-7. Pris: 1.589,95 kr.

WINGENDER, NETE BALSLEV, ANDERS MØLLER, ASKE JUUL LASSEN, KAMILLA NØRTOFT & TENNA JENSEN (red.): *Gammel i København. Liv og livsvilkår 1891-2018*. Frederiksberg: Frydenlund Academic 2019. 155 sider. ISBN 978-87-7118-787-8. Pris: 249 kr.

LISTE OVER ANVENDTE EKSTERNE BEDØMMERE/ REVIEWERE PÅ TIDSSKRIFTET ANTROPOLOGI

I de seneste 16 temanumre (nr. 64-79) har vi anvendt nedenstående 123 bedømmere, som vi ønsker at takke for deres indsats. Nogle af bedømmerne er blevet benyttet flere gange.

Kristoffer Albris	Eva Gulløv
Niels Albertsen	Helle Ploug Hansen
Astrid Oberborbeck Andersen	Mette Halskov Hansen
Rikke Sand Andersen	Michael Harbsmeier
Andreas Bandak	Marie Heinskou
Martijn van Beek	Heiko Henkel
Ann Fenger Benwell	Ann-Karina Eske Henriksen
Mikkel Bille	Peter Hervik
Peter Bjerregaard	Dan Hirslund
Anders Blok	Arine Kirstein Hoegel
Inger Glavind Bo	Tore Holst
Lotte Broe	Grete Hovelsrud
Birgitte Bruun	Søren Hvalkoff
Marie Bræmer	Lotte Høgh
Helle Bundgaard	Susanne Højlund
Sidsel Busch	Klaus Lindgaard Høyer
Connie Carøe Christiansen	Kåre Jansbøl
Lene Bull Christiansen	Kurt Mørck Jensen
Anne Line Dalsgård	Tina Gudrun Jensen
Sofie Danneskiold-Samsøe	Katrine Schepelehn Johansen
Mads Daugbjerg	Steffen Jöhncke
Tania Dræbel	Helle Jørgensen
Henning Eichberg	Annemette Kirkegaard
Torben Elgaard	Mette Gislev Kjærsgaard
Johanne Mose Entwistle	Jakob Krause-Jensen
Kristian Fahnøe	Torsten Kolind
Janne Flora	Catharina Juul Kristensen
Martin Demant Frederiksen	Charlotte Kroløkke
Lise Galal	Stine Krøijer
Tine Gammeltoft	Anja Kublitz
Astrid Grue	Katja Kvaale

Christian Stenbak Larsen
Miriam Larsen
Lise Lawaetz
John Liep
Martin Lindhardt
Jeppé Linnet
Kathrine Louise Bro Ludvigsen
Anders Koed Madsen
Philip Martinussen
Britta Mogensen
Hanne Overgaard Mogensen
Karen Broberg Mortensen
Marianne Bach Mosebo
Kirsten Møllegård
Mehmet Ümit Necef
Bjarke Nielsen
Margit Saltofte Nielsen
Lene Otto
Bjarke Oxlund
Bodil Maria Pedersen
Kennet Pedersen
Lise Røjskjær Pedersen
Marianne Holm Pedersen
Sandra Lori Petersen
Kirsten Marie Raahauge
Mia Kruse Rasmussen
Line Richter
Morten Hulvej Rod
Brit Ross
Cecilie Rubow
Mikkel Rytter
Kirsten Rønne
Runa Sabroe
Karen Lisa Salamon
Helle Samuelson
Marc Schade-Poulsen
Nete Schwennesen
Jens Seeberg
Frank Sejersen
Charlotte Siiger
Inger Sjørslev

Gry Skrædderdal
Vera Skvirskaja
Aja Smith
Vibeke Steffen
Marie Stender
Anette Stenslund
Mikkel Sørensen
Mette Terp
Britt Pinkowski Tersbøl
Kirsten Thisted
Ulla Thøgersen
Tine Tjørnhøj-Thomsen
Sebastien Tutenges
Nanna Vaaben
Mark Vacher
Karen Valentin
Kasper Vangkilde
Halvard Vike
Kathrine Vitus
Karen Waltorp
Hanne Warming
Nerina Weiss
Michael Whyte
Lisanne Wilken
Klaus Wilmann
Thea Boje Windfeldt
Maria Zennaro

FORFATTERLISTE

Kristoffer Albris er adjunkt på Institut for Antropologi og forskningscenter SODAS, Københavns Universitet. Han har lavet feltarbejde i Tyskland og Fiji om katastrofer og klima. Hans nuværende forskning omhandler dataetik og digitale metoder i antropologien.

Astrid Oberborbeck Andersen har en ph.d. i antropologi fra Københavns Universitet. Siden 2016 har hun været ansat som adjunkt i teknoantropologi ved Aalborg Universitet. Hun forsker i menneske-miljø-relationer, senest i et tværfagligt projekt om etik og agency i såkaldte cyberfysiske systemer.

Samantha Breslin er postdoc ved Shiley-Marcos School of Engineering, San Diego University. Hun er uddannet i computervidenskab og antropologi fra University of Waterloo og Memorial University of Newfoundland. Fra september 2019 er hun ansat som lektor ved Institut for Antropologi, Københavns Universitet.

Jens Christiansen er postgraduatestuderende i global historie ved Afdelingen for Økonomisk Historie, London School of Economics and Political Science (LSE), University of London. Han har en bachelor i antropologi fra Københavns Universitet.

Rachel Douglas-Jones er lektor på IT-Universitetet, hvor hun er leder af forskningsgruppen Technologies og ETHOSLab. Hun er uddannet i socialantropologi og STS ved University of Cambridge, Harvard University og Durham University.

Liv Gudmundsen er kandidat i antropologi fra Københavns Universitet. Hun arbejder som analytiker i en særlig efterforskningsenhed ved Politiet. Tidligere har hun udført feltarbejde i Kenya og Honduras om køn, vold, urbanitet og fattigdom.

Line Vestergård Hansen er kandidat i antropologi fra Københavns Universitet. Hun arbejder hos Oxfam IBIS som uddannelsesrådgiver. Tidligere har hun udført feltarbejde i Kenya og Sydafrika om køn, vold, urbanitet og fattigdom.

Klaus Høyer er professor i medicinske videnskabs- og teknologistudier ved Institut for Folkesundhedsvidenskab, Københavns Universitet. Han forsker blandt andet i sundhedsvæsenets organisation og styring og medicinske teknologier, sundhedsdata og organiseringen af udvekslingssystemer for humant væv.

Mette My Madsen er ph.d. fra Institut for Antropologi, Københavns Universitet. Gennem sin tilknytning til forskningscenter SODAS har hun forsket kollaborativt og interdisciplinært i blandt andet Big Data og kombinationer af forskellige datatyper.

Ane Moltke er postdoc ved Center for Sundhedsfremme, Institut for Mennesker og Teknologi på Roskilde Universitet. Gennem et livshistorisk, hverdaglivsteoretisk og subjektorienteret perspektiv forsker hun i mennesker med psykosociale vanskeligheder og retspsykiatriske forløb.

Perle Møhl er postdoc ved Institut for Antropologi, Københavns Universitet. Hun indgår i forskningsprojektet „Biometric Border Worlds«, der omhandler brugen af biometrisk og anden data i forebyggelsen af illegal migration.

Lise Røjskjær er postdoc ved IT-Universitetet, hvor hun er del af forskningsgruppen Technologies in Practice, der forsker i brugen af IT i forskellige empiriske domæner. Hun har en ph.d. i antropologi fra Københavns Universitet.

Katinka Schyberg er kandidat i antropologi fra Københavns Universitet med speciale i etik og tro blandt unge kristne i det nordvestlige USA. Hun er ekstern lektor på Center for Komparative Kulturstudier på Københavns Universitet, hvor hun underviser i antropologisk metode og tænkning.

Inger Sjørlev er lektor emeritus, ved Institut for Antropologi, Københavns Universitet. Hun har blandt andet forsket i ritualer, materialitet, performance og politik og også publiceret om videnskabsteori.

Mette Nordahl Svendsen er professor MSO på Institut for Folkesundhedsvidenskab, Københavns Universitet. Her forsker hun i de etiske og sociale aspekter af ny medicinsk teknologi og videnskab.

Brit Ross Winthereik er professor på Institut for Business IT på IT-Universitetet og forsker i digitale transformationer i samfundet. Hun er leder af forskningsgruppen Technologies in Practice, der forsker i brugen af IT i forskellige empiriske domæner.

DANSKE RESUMEER

Ane Moltke: Kropslige forstyrrelser

I artiklen argumenteres der for, at en skærpet opmærksomhed på og en systematisk tilgang til de følelser, stemninger og kropssansninger, der opstår under et feltarbejde, kan skabe adgang til særlige former for data og i kraft heraf nye former for forståelse. Sensorisk etnografi anskues som den overordnede begrebsmæssige ramme for teoretiske positioner inden for etnografien, der har særligt fokus på at inddrage sanselige og affektive aspekter af data. Artiklens forfatter placerer sig specifikt i en psykosocial forskningstradition, hvor en „scenisk forståelse“ indtager den centrale metodologiske plads. En analytisk opmærksomhed på feltarbejderens kropslige forstyrrelser fremhæves som et produktivt analytisk greb. I artiklen rejses og besvares et metodologisk *hvorfor* og et metodisk *hvordan* med det formål at invitere til fremadrettede refleksioner over, hvorledes feltarbejderens sanselige og udefinerlige reaktioner kan inddrages i at skabe viden om hverdagslivet. Besvarelsen af disse spørgsmål tager sit udspring i analyser af sceniske beskrivelser fra et feltarbejde, der blev foretaget blandt mennesker med en skizofrenidiagnose. Feltarbejderens kropslige forstyrrelser som tiltrækning og frastødning er det organiserende udgangspunkt for analyserne.

Søgeord: scenisk forståelse, hverdagsliv, sensorisk etnografi, embodiment, følelser

Astrid Oberborbeck Andersen: Dataetnografi i en digital tid. Portræt af Joseph Dumit og nye tendenser i antropologien

Dette bidrag portrætterer professor i antropologi og STS ved UC Davis Joseph Dumits virke og værker og opridser tilgange til, hvad man kan kalde dataetnografi i en digital tid. I den digitale tidsalder muliggør de mange nye computer- og datateknologier, at fænomener kan opstå, synliggøres og fremstå for os (videnskabsfolk og mennesker) på nye måder. Dette skaber både nye objekter for antropologiske undersøgelser og fordrer nye etnografiske metoder og tilgange til allerede eksisterende fænomener. Artiklen opridser fire områder, hvor etnografi kan udvikles i forhold til den digitale og dataficerede verden: etnografi *af* data og datavidenskab, etnografi *med* data og datavidenskab, brug af digitale redskaber i etnografisk arbejde og etnografi i og af en digital tid. Fælles for disse tilgange er, at de opløser det absolutte skel mellem kvantitative og kvalitative metoder

og data, og at de er rige på eksperimenterende former og praksisser. Artiklen beskriver også Dumits arbejde med at starte en ny uddannelse i „Data Studies“ ved UC Davis og de åbenlyse potentialer ved at kombinere datavidenskab med færdigheder som kritisk tænkning og en antropologisk, dybdegående immersiv og implosiv tilgang.

Søgeord: Joseph Dumit, datastudier, dataetnografi, antropologi, implosion, eksperiment

Liv Godmundsen og Line Vestergård: Datadeling i medgang og modgang. Refleksioner over et kollektivt feltarbejde

Med udgangspunkt i fem måneders feltarbejde i to slumområder i Nairobi undersøger vi, hvordan samarbejde mellem to antropologer påvirker forståelsen og genereringen af data, og hvad løbende deling af data gør ved den etnografiske analyse – særligt i forhold til rum, positionering og etik. Med begrebet *fælles erfaringsrum* indfanger vi de rum, der skabes, for at deling af data løbende kan finde sted, og reflekterer over, hvordan data bliver påvirket af samarbejdet. Vi argumenterer for, at det kollektive feltarbejde giver data et mere eksplicit udtryk og giver mulighed for at udarbejde etnografiske analyser med forskellige perspektiver og større mængde data på kortere tid. Ydermere argumenterer vi for, at det kollektive feltarbejde bringer nye indsigter i forhold til positionering og åbner op for nye etiske problemstillinger, men ligeledes hjælper med at håndtere disse. Med artiklen giver vi et bud på kritisk stillingtagen til, hvordan samspillet mellem data, metode og analyse bliver påvirket af at være to i felten.

Søgeord: fælles erfaringsrum, to på feltarbejde, datadeling, samarbejde, positionering, etik

ENGLISH SUMMARIES

Ane Moltke: Bodily Disturbances

This article argues that an intensified attention and a systematic approach to the emotions, atmospheres and senses experienced during fieldwork can create access to certain kinds of data and thereby new ways of understanding. Sensory ethnography is the overarching conceptual framework for theoretical positions of ethnography that focuses on sensory and affective aspects of data in the field. The writer of the article is positioned in a psychosocial tradition that makes a scenic understanding the methodological crux. An analytic attention on the sensuous disturbances of the researcher is emphasized as a productive method. The article discusses a “methodological why” and a “methodical how” for the purpose of further reflections on how the sensory and intuitive responses of the researcher could be involved into the creation of knowledge of everyday life. Based on analyses of “scenic descriptions” from a field work conducted amongst people with a diagnosis of schizophrenia. Sensory disturbances such as attraction and repulsion structure the analysis.

Keywords: scenic understanding, everyday life, sensory ethnography, embodiment, emotions

Astrid Oberborbeck Andersen: Data-Ethnography in a Digital Era. A Portrait of Joseph Dumit and the New Tendencies in Anthropology

This contribution portrays the work of Joseph Dumit, professor of anthropology and STS at UC Davis. It outlines approaches to what could be called data-ethnography in a digital era. This digital era, with its manifold computer and data technologies enables phenomena to emerge, appear and become comprehensible to us (scientists and humans) in new ways. The digital era creates new objects for anthropological studies. It also requires new ethnographic methods and approaches to the already existing phenomena. The article outlines four areas where ethnography potentially could develop in relation to the digital and datafied world: ethnography *of* data and data science, ethnography *with* data and data science, the use of digital tools in ethnographic work, and ethnography in and of a digital time. All approaches dissolve an absolute distinction between quantitative and qualitative methods and data besides being rich in experimental forms and practices. The article also describes Dumit’s engagement in starting a new minor

in Data Studies at UC Davis, and it highlights the potentials of combining data science with core anthropological and humanities skills such as critical thinking and in-depth immersive and implosive approaches.

Keywords: Joseph Dumit, data studies, data-ethnography, anthropology, implosion, experiment

Liv Gudmundsen & Line Vestergård: Datasharing for Better and Worse. Reflections on a Joint Fieldwork

Based on a five-month fieldwork in two slum areas in Nairobi, we explore how collaboration between two anthropologists influences the understanding and the production of data, and what a process of continuously sharing data does to the ethnographic analysis – especially in relation to space, positioning, and ethics. With the concept *shared rooms of experience* we capture the spaces that are established to allow data sharing to take place continuously, and we reflect on how data is influenced by the collaboration. We argue that the collective fieldwork allows the data a more explicit expression and provides the possibility to create ethnographic analysis with various perspectives and a great amount of data in a short timespan. Furthermore, we argue that collective fieldwork allows for new insights in regards to positioning and bring about new ethical challenges and ways of handling them. With this article, we provide a critical response to the questions of how the interaction between data, method and analysis is influenced when carrying out fieldwork together.

Keywords: shared room of experience, two on fieldwork, data sharing, collaboration, positioning, ethics

GAMLE OG KOMMENDE NUMRE

32. INDFØDTE behandler emnet indfødte, oprindelige folk eller 4.-verdensfolk inden for rammerne af de aktuelle antropologiske interessefelter kulturel identitet og kompleksitet. Indfødte folks vilkår i den moderne verden frembyder spørgsmål af både teoretisk, praktisk og politisk art.

33. DYR tager udgangspunkt i den ganske forbløffende mængde materiale, som den zoologiske verden bidrager med til vores kategoriseringer af omverdenen. I dette nummer bringes eksempler på, hvordan vi tænker, bruger, fremstiller og forestiller os dyr.

34. AIDS-forskningen i antropologien har udviklet sig fra en hjælpedisciplin for epidemiologien til kritiske analyser af videnskabelige og politiske „sandheder“ om hiv/aids og konstruktive undersøgelser af lokale forudsætninger for forebyggelse og omsorg.

35-36. FELTER er et festskrift med artikler om sjæleanliggende, etnografer, pornografi, repræsentation, rationalitet, identitet, kunst og verden, rum, metaforik, ceremonielle dialoger, ånder, kroppe og performance, halve mennesker, myter og kosmologi, objekter, totemisme, fysikkens erkendelseslære og menneskekulturerne mv.

37. MELLEEMØSTEN Udsolgt.

38. BØRN har kun sjældent været del af det antropologiske genstandsfelt. Her belyses antropologiske perspektiver på børn og unge: Hvordan opfattes børn, hvad indebærer socialisering, og hvilke perspektiver og erfaringer har børn i forhold til deres omgivelser forskellige steder i verden?

39. MAD OG DRIKKE viser nye vinkler på de symbolske betydninger og sociale normer, som regulerer, hvad der indtages, hvornår, hvordan, sammen med hvem og i hvilke mængder.

40. OVERGANG ser på den antropologiske videnskab og den videnskabelige antropologi anno 2000. Hvilke erkendelser har overlevet 1980'ernes faglige selv-ransagelse, og hvilke epistemer hører fortiden til? Hvilke klassiske antropologiske dyder kan dårligt undværes, og hvad er forholdet mellem anvendt antropologi og grundforskning?

41. ILLUSION har ofte negative konnotationer i retning af indbildning og forvrænget virkelighedsopfattelse. Her fokuseres på illusion som et empirisk forhold, dets kreative element i sociale og kulturelle sammenhænge samt dets virkemidler og konsekvenser.

42. DANSKHED Mens antropologer og andre analytikere dekonstruerer nationale fællesskaber, egenskaber og identiteter, polemiserer dette nummer ved at undersøge, hvordan og hvorvidt danskheden faktisk *er*: danske dufte, toner, omgangsformer, filmskatten og højskolesangbogen med mere. Er der tale om særligt danske forhold eller blot om forhold i Danmark?

43-44. SAMLING undersøger samlinger og samlere og overvejer begrebernes betydning for antropologien. Kategorier bringes sammen i nye konstellationer: museale dyrekategoriseringer, frimærkesamlinger, etnografiske samlinger, komplette samlinger, plane-spottere, klunsere, jæger-samlere og kunstsamlere.

45. KRITIK sætter fokus på den engagerede videnskab og videnskabsmand. Kritisk antropologi er ikke ny, men øget forskning og deltagelse i løsning af samfundsproblemer synes at skærpe den kritiske bevidsthed og kravet om stillingtagen. Hvad betyder det for den videnskabelige erkendelse og metode?

46. VOLD undersøger, hvorledes vold indgår i menneskers forestillinger og dagligliv. Temaet præsenterer et kontinuum af vold – mellem enkelte individer til vold omfattende en hel befolkning og afspejles i artikler om vold mod kvinder, overgreb på indfødte folk, civile lynchninger, borgerkrig, befrielseskrig og statsterror.

47. BYER I undersøger med bidrag fra antropologer, litterater, arkitekter og kunstnere en række konkrete byer og overvejer fænomenets betydning for antropologien. Forskelligartede byundersøgelser udfoldes i beskrivelserne af Abomey, Hanoi, Hby, Honolulu, København, København, Marseille, Máskat, Montreal og Mumbai.

48. BYER II undersøger med bidrag fra antropologer, litterater, arkitekter og kunstnere en række konkrete byer og overvejer fænomenets betydning for antropologien. Forskelligartede byundersøgelser udfoldes i beskrivelserne af Nuuk, Paris, Rio de Janeiro, Sarajevo, Shanghai, Skopje, Sun City, Sun City, Teheran og Århus.

49. PENGE handler om fjer, muslingeskaller, medaljoner, jetoner, betalingskort, bankoverførsler, mønter, sedler og andre værdier, som vises frem, gemmes væk, øremærkes og udveksles. Penge påvirker relationer og samfund og er derfor anledning til moralske og politiske problemstillinger om fællesskab og individualitet, magt og afmagt, ulighed og hierarki, følelse og marked.

50. SLÆGTSKAB er som antropologisk forskningsfelt i de sidste årtier blevet kraftigt udfordret. Nye betingelser forårsaget af udviklingen inden for den lægevidenskabelige forplantnings- og genteknologi samt presset fra ændrede globale forhold, gamle og nye krige og sygdomsepidemier skaber rum for helt nye kreative tankegange og praksis i slægtssammenhæng.

51. ARBEJDE er et „institutionaliseret“ begreb, i den forstand at betydningen af ordet ikke er noget, vi almindeligvis tænker over, men nærmere noget, vi tænker *med*. Det giver anledning til overvejelser om og perspektiver på, hvordan arbejde skal begribes, samt hvordan begrebet tillægges mening i forskellige sociale og kulturelle sammenhænge – i en tid, hvor arbejdet synes at fylde stadig mere i vores liv og bevidsthed.

52. HUKOMMELSE er et socialt fænomen med et vigtigt politisk aspekt. Udtrykt i repræsentationer af fortiden danner hukommelse, social og kollektiv, udgangspunktet for et samfunds selvforståelse og legitimering. Et samfunds „hukommelse“ refererer ikke nødvendigvis til et verificerbart fænomen i fortiden. Den kollektive hukommelse er kreativt skabende og udtrykker sig ud over i samfundsformer i materiel kultur og i kroppe.

53. KOGNITION tager bestik af den „kognitive revolutions“ betydning for aktuel antropologisk forskning. Værdien af dette nye teoretiske paradigme demonstreres og diskuteres i antropologiske analyser af religion, sprogtilegnelse, drømme, videnskabelig viden m.m.

54. LYD Udsolgt.

55. PERSON er ikke i sig selv antropologiens centrale omdrejningspunkt, det er derimod *relationen* mellem mennesker. Felten er fuld af mennesker, som vi umiddelbart identificerer som særskilte personer med egne livshistorier og -mål. Men hvad er egentlig en person? Hvordan skal vi forstå forholdet mellem individet og det sociale? Eksisterer der et „vi“ før et „jeg“ – eller forholder det sig omvendt? Hvorledes håndterer antropologien møder mellem forskellige personopfattelser? Nummeret undersøger sådanne spørgsmål og de metodiske, teoretiske og politiske udfordringer, der følger heraf.

56. KULTURMØDE bruges i stigende grad til at beskrive og forklare, hvordan personer med forskellig etnisk, kulturel eller national baggrund bringes sammen og undertiden støder sammen. Begrebet „kulturmøde“ blev fundet analytisk ufrugtbar og derfor opgivet i antropologien i 1960'erne. I de senere år har ikke-antropologiske kulturstudiefag været med til at sætte nye dagsordener for, hvilke temaer og angrebsvinkler der kan være relevante for at forstå det mudrede felt, som man – i mangel af bedre? – på ny betegner kulturmøder.

57. LOV OG RET Krav og ønsker fra individer og hele befolkningsgrupper formuleres i stigende grad inden for rammerne af et rettighedssprog, og en retlig forståelseshorisont spiller en stadig større rolle. Hvordan påvirker denne udvikling antropologiske studier af lov og ret? Dominerer rettighedsdiskursen i lige så høj grad på det empiriske plan som på det ideologiske? Er rettigheder mere tale end handling? Og hvordan spiller andre, ikke-legale forestillinger om retfærdighed sammen med retssamfundets juridiske univers?

58. SYGDOM vil belyse sammenhænge mellem forskellige fællesskabers/kulturers sygdomsopfattelser og håndteringer af sygdomme: Hvilke konflikter og løsninger opstår i og mellem forskellige fællesskaber, og hvilken placering gives eller tiltager de syge sig? Hvordan medvirker fællesskaberne til produktionen af sygdom, og hvilke muligheder har såvel det samlede fællesskab som de enkelte individer for at forebygge og behandle sygdomme?

59/60. HUS OG HJEM Hjemmet udtrykker et forhold mellem mennesker og mellem mennesker og materialitet, her især huset, som er ladet med betydning i form af bl.a. tilhørsforhold og ejendomsret. Det understøtter identitet og fællesskaber i form af familieliv, men er også platform for differentieringer mellem køn og generationer. Hjemmet er kort sagt et socialt og kulturelt fænomen, som udfoldes i form af forskellige praktikker – det er noget, man gør.

61. MAGI spillede en vigtig rolle i den klassiske antropologi som en indfaldsvinkel til forståelsen af de indfødtes særlige symbolske og rituelle handlinger for at nå ønskede mål. Siden er det blevet almindeligt at betragte magi mere bredt som et af mange forsøg på at håndtere usikkerhed i det moderne samfund. Magi kan således betegnes som en særlig form for menneskelig handling, hvor bestemte ord, genstande eller fænomener tillægges en indflydelse eller kraft, som ligger ud over ordene, genstanden eller fænomenet i sig selv. Magi er det kreative felt, hvor ønsker og håb kan udtrykkes og måske lede til eftertragtede mål.

62. SKOLE Skolen vil altid være et udtryk for et bestemt samfund med dets særlige værdier og strukturer. Den vil have til hensigt at bidrage til formationen af dette samfund ved at søge at skabe gode borgere. Derfor udgør skolen en arena, hvor der dagligt kæmpes om, hvilke kulturelle værdier, hvilken fortolkning af historien og hvilke samfundsmæssige normer der skal være gældende. Skolen bidrager dermed til komplicerede eksklusions- og inklusionsprocesser både i materiel, social og kulturel forstand og dermed til konstruktionen af forskellige former for medborgerskab.

63. FREMTID. Orienteringen mod fremtiden er en orientering mod verden med konkrete udtryk. Forholdet til fremtiden kan ses som et udgangspunkt for handling. Samtidig er uvished og mangel på kontrol over fremtiden en realitet

for store dele af verdens befolkning. Ideen om fremtiden kan derfor også være præget af desillusion, magtesløshed og håbløshed.

64. KLIMA Antropologien har gennem tiden beskæftiget sig med økologi som kulturelt og politisk fænomen og i det hele taget stadig afsøgt grænserne eller gensidigheden mellem natur og kultur. Klimaforandringerne tvinger endnu en gang antropologer til at udforske forholdet mellem mennesker og deres omgivelser, når ekstreme vejrbegebenheder, ændringer i årstidsmønstre, udsving i forekomster af naturressourcer og andet er blevet hverdag for mennesker kloden rundt.

65-66. TAVSHED Det kan undertiden være svært at identificere tavsheder i en aktuel, dominerende tradition, fordi vi typisk er en del af den. Men man kan uforvarende komme til at tale om det usigelige, og andres reaktioner vil snart gøre en opmærksom på, at man er ude i noget farligt. Man vil måske blive tiet ihjel eller disciplineret på anden vis. Tavsheder er ofte foruroligende og sigende. Men hvad siger de? Hvad dækker de over?

67. VERDEN(ER) Udsolgt.

68. OVERSKRIDELSER sætter fokus på et af antropologiens klassiske begreber (transgression) og udforsker forholdet mellem grænse og overskridelse og de bevægelser i kategoriseringssystemer og mulighedsrum, det medfører at krydse en grænse eller trodse et forbud. Hvad er overskridelser, og hvad kan begrebet bruges til? Er det grænserne, der fremhæver overskridelserne, eller overskridelserne, der fremhæver grænserne? Hvordan bruges begrebet overskridelse i nutidigt antropologisk arbejde?

69. FÆNOMENOLOGI belyser krops- og hverdagsfænomenologiens rolle i antropologisk teorihistorie og diskuterer og illustrerer traditionens metodiske og analytiske potentiale og begrænsninger. Et centralt mål for den fænomenologisk inspirerede forskning er at redegøre for de kulturelle grundantagelser og kropsliggjorte færdigheder, der organiserer menneskets prærefleksive engagement med omverdenen. Denne ambition rejser vigtige metodologiske spørgsmål omkring produktion og skriftlig formidling af viden om de aspekter af det sociale liv, der normalt undslipper refleksion og fortolkning.

70. OPTIMERING sætter fokus på menneskets stræben efter at selvudvikle, forandre og forbedre ved hjælp af en mangfoldighed af teknologier og medicinske produkter og services, som får afgørende betydning for menneskers selvforståelse og gør kroppen, livet og selvet til et personligt projekt. Tendensen er særligt tydelig inden for sundhed, selvudvikling og kropslig og mental perfektion. Temanummeret går i dybden med eksempler på optimeringspraksisser og de sociale og kulturelle sammenhænge, de eksisterer i, og undersøger, hvordan de forskellige

teknikker og praksisser påvirker hverdagsliv og forståelsen af, hvad det vil sige at være menneske.

71. BEHANDLING stiller skarpt på begrebet behandling, som synes at være det umiddelbare og selvfølgelige svar på mange og meget forskelligartede sociale problemer i dagens Danmark. Hvad forventes samfundet at tilbyde som modtræk til eller afhjælpning af problemer som fx alkoholmisbrug, narkomani, ludomani, spiseforstyrrelser, sexafhængighed og vold? Svaret er behandling. Et ansvarligt samfund kan ikke undlade at tilbyde behandling. Men hvad er behandling egentlig for en størrelse? Hvad betyder behandling? I hvilken udstrækning giver det mening at tale om behandling af diverse identificerede sociale problemer?

72-73. VELFÆRDSSTATEN præsenterer antropologiske bud på, hvordan velfærdsstaten, dens udvikling og forandringer kan forstås. Med udgangspunkt i Ove Kaj Pedersens bog *Konkurrencestaten* (2011) vil temanummeret diskutere konkrete empiriske cases fra de forskellige sektorer af velfærdsstaten og samfundslivet.

74-75. INNOVATION fremlægges og analyseres typisk ud fra et vestligt markedsorienteret perspektiv med fokus på økonomisk værdiskabelse. Dette nummer præsenterer antropologiske perspektiver på innovation og belyser innovative praksisser og forståelser på tværs af etnografiske kontekster. Det byder på 1) kritiske analyser af innovation som begreb i nutidens markedsorienterede samfund, 2) antropologiske bidrag fra vestlige og ikke-vestlige samfund og 3) diskussioner af en tilsyneladende tæt kobling mellem innovation og antropologi, herunder konkrete eksempler på antropologers arbejde med innovation.

76. GENRE udspringer af MEGA-seminaret i 2015, hvor arrangørerne slog et slag for en debat om antropologiske genreeksperimenter under rubrikken „alvorlig leg“. Målet for temanummeret er at fortsætte den „alvorlige leg“ med praksis og fremstilling. Det vil derfor være en platform for forsøg med og refleksioner over nye etnografiske metoder og eksperimenterende fremstillingspraksis.

77. ANTROPOLOGISK ETIK diskuterer vores rolle som forskere og stiller spørgsmålet: Hvem producerer vi egentlig viden for, og hvad er de etiske, sociale og politiske konsekvenser af vores forskningspraksis? Nummeret tager afsæt i nyere debatter om antropologiens relevans. Hvordan udvælger vi bestemte forskningsområder, og hvis interesser reflekterer det? Hvordan navigerer vi mellem forskelligartede krav til vores forskning? Hvad vil det egentlig sige, at antropologi som akademisk disciplin er forpligtet på sine felter?

78. DYSTOPIER Vi lever i en tid, hvor dystopier er blevet en fremherskende politisk teknologi. Dette nummer sætter fokus på dystopierne og særligt brugen

af skræmmende skildringer af samfundsformer og scenarier i forskellige sociale og politiske sammenhænge. Det analyserer således dystopier – i politik, i miljø og klima, i religion og teknologi, deres form, iscenesættelse og politiske anvendelse. Hvordan kan vi beskrive og begribe de refleksioner over menneskets, naturens og samfundets skrøbelighed, som dystopierne indebærer? Og hvad er effekten af dystopier som ny politisk teknologi?

79. DATA Hvordan identificeres og indhentes data, og hvordan behandles data implicit og eksplicit analytisk? Og hvad sker der, når data bliver „big“? Temanummeret beskæftiger sig med nye tilgange til og forståelser af videnskabelige data i antropologien og samfundsvidenskaberne i bredere forstand. I antropologien arbejdes der på forskellige måder med data, og temanummeret vil bringe disse forskellige måder frem i lyset samt diskutere og måske udvide rammerne for, hvad antropologisk viden kan bestå i.

80. UNDSKYLD Undskyldninger har fået stadig mere plads i nationale selvfortællinger. Flere stater er gået ind i arbejdet med at adressere de mere tvivlsomme kapitler i deres historie. Fortidens kolonimagtslande har delvist påtaget sig skyld for tidligere henlagte forbrydelser, for eksempel Frankrigs undskyldning til dets tidligere caribiske kolonier og statsminister Lars Løkke Rasmussens tilnærmelsesvis undskyldning for Danmarks rolle i slavehandlen i Dansk Vestindien. Dette nummer omhandler hele og halve undskyldninger, for eksempel i forbindelse med postkoloniale familiehistorier og repatriering af kulturarv.

81-82. TEKNOLOGI undersøger teknoantropologi, der er en af antropologiens mange aktuelle specialiseringer og omhandler samspillet mellem mennesker og teknologi. Feltet spænder bredt fra fænomener som robotter, droner, overvågning og bioteknologi til energi, klima, transport, sociale medier og medicinske teknologier. Antropologer inden for feltet arbejder ofte i interdisciplinære projekter med fokus på, hvordan teknologier og menneskelig erfaring og hverdagsliv gensidigt påvirker hinanden. Bidrag henter blandt andet inspiration i følgende spørgsmål: Hvordan er teknologi en del af det antropologiske genstandsfelt? Hvordan kan teknologi studeres, og hvilke metoder og indsigter kan antropologien bidrage med? Hvilke etiske spørgsmål og overvejelser udspringer af konkrete studier? Hvordan spiller specifikke teknologier sammen med, former og formes af menneskelig agens, socialitet, sansning og fortolkning? Hvordan udfordres og videreudvikles antropologien gennem studier af teknologi?

Indkaldelse af artikelforslag

ARTER

Fokus på (andre) arter inviterer os til at kulegrave, hvad vi ved eller påstår at vide om mennesket, dets klassifikationer og relationer, og forhold til alt det, som i forskellige perioder har ligget uden for det menneskelige. I dette temanummer vil vi derfor kaste lys over nogle af de måder, hvorpå arter indgår i nye sociale relationer.

Arter er i biologien blevet brugt til at referere til afgrænsede grupper af individer, som ligner hinanden på væsentlige punkter og er reproduktivt isolerede (Meyr 1942). I botanikken ordnedes planterne i bestemte grupper, klasser, ordner og arter, og i antropologien har man på samme vis sorteret mennesker i forskellige racer, nationer, klasser og slægter. Temanummeret om arter inviterer til en undersøgelse af, hvordan ideer om arter og taxonomier lever videre i det sociale liv og i politiske konflikter.

Der findes dog ikke en entydig definition af begrebet art. Man kan tale om med-arter, nabo-arter, kammerarter/kammer-arter, bastarder og invasive arter. Vores ærinde er ikke nødvendigvis at udelukke mennesket eller at sætte det i parentes, men at undersøge, hvordan andre arter også muliggør nye måder at være og at blive til på. Begreber om hybrider, cyborgs, bestøvninger og sammenfiltringer kan inspirere til nye tanker om samliv på tværs af forskelle samt udfordre ideer om for eksempel animal og vegetal anderledeshed.

Som Donna Haraway for godt 15 år siden formanede sine læsere, er (andre) arter ikke blot gode at tænke med, men også *at leve med* (Haraway 2003). De er væsener, med, og i nogle tilfælde *imod*, hvilke vi lever vores liv. Dette bringer en hel serie af etiske dilemmaer i spil: Hvordan udvider man på meningsfuld vis sociale fællesskaber til at favne ikke-menneskeligt liv? Kan man kun drage omsorg for arter, som man kender til fulde? Og hvordan håndteres de muligheder og trusler, som andre livsformer kan udgøre eller tilbyde?

Vi forestiller os et artsrigt og livligt temanummer, hvor der gøres plads til en række kortere, mangeartede, art-ige tekster, så bredden i arternes omgang med hinanden tilgodeses. Vi ser gerne bidrag om både omgangen med mennesker, dyr, planer og væsner med et teknologisk islæt be-

skrevet i lyset af ideer om arter. Bidrag om arternes uddøen, (naturlige og teknologiske) artsdannelse, parasitter, invasive arter samt om fællesskaber med nye kammerarter er meget velkomne. Vi inviterer både til etnografiske tætte og teoretisk stærke bidrag i eksperimenterende formater: klassiske artikler, essays, digte og bidrag båret af optegnelser og visuelle udtryk og indtryk.

Gæsteredaktion: Matti Weisdorf, Sofie Isager Ahl, Cecilie Rubow og Stine Krøijer

Deadline for forslag til artikler og bidrag: 1 september 2019

Titel og resumé sendes til: tidsskrift@anthro.ku.dk

